ପ୍ରକଳ୍ପ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ

ନୂତନତାର ସନ୍ଧାନରେ :
ବିଂଶ ଶତକର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ

ସଂପାଦନା :
ଡକ୍ଟର ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ର ରଥ

ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଆୟୋଗ
ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁଦାନ ପ୍ରକଳ୍ପ
ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ, ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ

Research Publication :

ପ୍ରକଳ୍ପ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ

ନୂତନତାର ସନ୍ଧାନରେ :

ବିଂଶ ଶତକର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ

ସଂପାଦନା :

ଡକ୍ଟର ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ର ରଥ

ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଆୟୋଗ

ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁଦାନ ପ୍ରକଳ୍ପ (୨ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ)

ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ

ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ

ନୂତନତାର ସନ୍ଧାନରେ :
ବିଂଶ ଶତକର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ

ସଂପାଦନା :

ଡକ୍ଟର ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ର ରଥ

ପ୍ରକାଶକ :

ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଆୟୋଗ
ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁଦାନ ପ୍ରକଳ୍ପ
ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ
ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ
ବାଣୀବିହାର

ପ୍ରକାଶ କାଳ :

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ—୨୦୦୫

ଅକ୍ଷର ବିନ୍ୟାସ :

ବି. ଏନ୍. ଗ୍ରାଫିକ୍ସ
ବାଣୀବୀହାର, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୪

ମୁଦ୍ରଣ :

କ୍ରିଏଟିଭ୍ ଅଫସେଟ୍
ଏନ୍-୬/୪୨୮,
ଆଇ.ଆର୍.ସି. ଭିଲେଜ୍
ନୂଆପଲ୍ଲୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୧୫
ଫୋନ୍ ନଂ.-୨୫୫୨୦୯୧

Research Publication

Editor :

Dr. Sarat Chandra Rath

Publisher :

Department of Special Assistance
University Grants Commission
P. G. Department of Oriya
Utkal University, Vani Vihar

Edition :

1st Edition—2005

D.T.P. :

B. N. Graphics
Vani Vihar, Bhubaneswar-4

Printed at :

Creative Offset
N-6/428, I.R.C. Village
Nayapalli, Bhubaneswar-15
Ph. : 2552091

ଅଗ୍ରଲେଖ

ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଅନୁଦାନ ଆୟୋଗ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁଦାନଯୋଗ୍ୟ ବିଭାଗ ରୂପେ ୧୯୯୫ ଏପ୍ରିଲ ଆରମ୍ଭରୁ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରଦାନ କରିଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଗବେଷଣା ଲାଗି ତିନୋଟି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ନେଇ ଯେଉଁ ପ୍ରକଳ୍ପ ଗଠିତ ହୋଇଅଛି ତାହାର ମାଧ୍ୟମରେ ଅଧିବେଶନ ଓ ଆଲୋଚନାଚକ୍ର ଆଦିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ପାଇଁ ଆୟୋଗ ଆର୍ଥିକ ଅନୁଦାନ ଯୋଗାଇ ଦେଇଛି । ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ୨୦୦୫ ମାର୍ଚ୍ଚ ଦଶ ଏବଂ ଏଗାର ତାରିଖରେ ଏକ ଭାଷା-ସାହିତ୍ୟ ଅଧିବେଶନର ଆୟୋଜନ କରିଥିଲା । ଏଥିରେ ଓଡ଼ିଶାର ଓ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରର ବହୁ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ବିଦ୍ୱାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଯୋଗଦେଇ ମୂଲ୍ୟବାନ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଆଦିବାସୀ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଦିଗବିଦିଗ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରୁଥିବା ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ସମୂହ 'ପ୍ରକଳ୍ପ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ' ନାମରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରୁଥିବାରୁ ମୁଁ ଆନନ୍ଦିତ ।

ଆଶାକରେ, ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁଦାନ ପ୍ରକଳ୍ପ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅଧିବେଶନର ଆୟୋଜନ କରି ପ୍ରକଳ୍ପ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂଖ୍ୟା ସବୁ ପ୍ରକାଶ ଦ୍ୱାରା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଆୟୋଗ ଅନୁଦାନର ସଦିଚ୍ଛା ପୂରଣ କରିବ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ମିଶ୍ର

କୁଳପତି ଓ ପ୍ରକଳ୍ପ ଉପଦେଷ୍ଟା
ପରିଷଦର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ

ମୁଖବନ୍ଧ

ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଅନୁଦାନ ଆୟୋଗ ତରଫରୁ ଆମ ବିଭାଗ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ସାହିତ୍ୟିକ ଆଲୋଚନାଚକ୍ରରେ ଦୁଇଦିନ ଧରି ପଠିତ ଓ ଆଲୋଚିତ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କିତ ସମାଲୋଚନାଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇଛି । ଆଧୁନିକତା ଏକ ମାନସିକତା । ସୂକ୍ଷ୍ମ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ, ଗଭୀର ଅନୁଶୀଳନ ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଉପାଦାନ । କିଛି କଥାକୁ ଅବମାନନା କରିବା ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ବିଶେଷତଃ ଅତୀତକୁ ଉପେକ୍ଷା କରିବାର ମାନସିକତା ଏଥିରେ ନଥାଏ, ବରଂ ଥାଏ ଅତିକ୍ରମ କରିଯିବାର ବଳିଷ୍ଠ ଅନୁଚିନ୍ତା । ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ଅତୀତରୁ ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ କରି ତା'ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନବୋଧ ରଖି ଅଗ୍ରଗତି କରିବା ହିଁ ଉନ୍ନତିର ଅନ୍ୟତମ ପରିଭାଷା । ଏହି ଦିଗରୁ ବିଚାର କଲେ ଏ ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ଥାନିତ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଚକୋଟିର ।

ଉପସ୍ଥାପିତ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନଧର୍ମୀ ସୁଖପାଠ୍ୟ ଓ ତଥ୍ୟବହୁଳ ହୋଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରବନ୍ଧ ନିଜସ୍ୱ ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଗୁରୁତ୍ୱ ଯୋଗୁଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ଅଧିକାରୀ । ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଉପସ୍ଥାପନା ଓ ଗଭୀର ମନନଶୀଳତା ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରବନ୍ଧର ପ୍ରାଣଭୂମି । ମୁଁ ଏହି ଅବକାଶରେ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କୁ କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଛି । ଆଗ୍ରହ, ଆନ୍ତରିକତା, ପ୍ରେରଣା ଓ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ନିମନ୍ତେ ମୋର ପୂଜ୍ୟ କୁଳପତି ପ୍ରଫେସର ଡକ୍ଟର ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ମିଶ୍ର ମହୋଦୟଙ୍କୁ କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଛି । D.S.A.ର ସଂଯୋଜିକା ଶ୍ରୀମତୀ ସଂଘମିତ୍ରା ମିଶ୍ର ମହୋଦୟା, ମୋର ସହକର୍ମୀ ତଥା ଅଫିସ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ସାଧୁବାଦ ଜଣାଉଛି ।

ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ଗବେଷକ, ଛାତ୍ର ତଥା ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ପାଠକମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଉପଯୋଗୀ ହେବ ।

ଡଃ ଶରତଚନ୍ଦ୍ର ରଥ

ସଂଯୋଜିକାଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ

ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗକୁ ୧୯୯୫ରୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଅନୁଦାନ ଆୟୋଗ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁଦାନପ୍ରାପ୍ତ ବିଭାଗ ରୂପେ ଯୋଗ୍ୟ ବିବେଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏହାର ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ୨୦୦୪ ରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ୩ଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗୁରୁତ୍ୱପ୍ରାପ୍ତ କ୍ଷେତ୍ର ରହିଛି :-

୧ । ବିଂଶ ଶତକର ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟ

୨ । ଆଦିବାସୀ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି

୩ । ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ

ଏହି ପ୍ରକଳ୍ପର ୟୁ.ଜି.ସି. ମନୋନୀତ ସଭ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି, ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଲୋଚକ ପ୍ରଫେସର ଦାଶରଥି ଦାସ ଓ ପ୍ରଫେସର ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ନାୟକ । ବିଭାଗର ସମସ୍ତ ଅଧ୍ୟାପକ ଅଧ୍ୟାପିକା ଏହି ପ୍ରକଳ୍ପର ସଦସ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ।

୨୦୦୪ ଡିସେମ୍ବରରେ ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରଥମ କିସ୍ତିର ଏକଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ମଂଜୁର ହୋଇଅଛି । ଏହି ପ୍ରକଳ୍ପର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଓ ଦ୍ୱିଦିବସୀୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନାଚକ୍ର ୨୦୦୫ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୦ ଓ ୧୧ ତାରିଖରେ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଶିକ୍ଷକ ପରିଷଦ ଭବନରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୦-୩-୨୦୦୫ର ଉଦ୍‌ଘାଟନୀ ଉତ୍ସବରେ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ମାନନୀୟ କୁଳପତି ପ୍ରଫେସର ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ମିଶ୍ର ମୁଖ୍ୟ ଅତିଥି ଭାବରେ ଯୋଗଦେଇ ଏହି ଆଲୋଚନାଚକ୍ରକୁ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିଥିଲେ । ସମ୍ମାନିତ ଅତିଥି ଭାବରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗର ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରଫେସର ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଶତପଥୀ ମହୋଦୟ ।

ପ୍ରକଳ୍ପର ସଂଯୋଜିକା ପ୍ରଫେସର ସଂଘମିତ୍ରା ମିଶ୍ର ସ୍ୱାଗତ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ଉଦ୍‌ଘାଟନୀ ଉତ୍ସବରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରିଥିଲେ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ପରିଷଦର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରଫେସର ବ୍ରଜରାଜ ମହାନ୍ତି ।

ପ୍ରଥମ ଦିନର ପ୍ରଥମ ଅଧିବେଶନରେ ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟର ଶୀର୍ଷକ ଥିଲା "ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଓ ନାଟକ" । ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରିଥିଲେ ପ୍ରଫେସର ଦାଶରଥି ଦାସ । ଭିତ୍ତି ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠ କରିଥିଲେ ଡଃ ପ୍ରତିଭା ଶତପଥୀ ଓ ଡଃ ନାରାୟଣ ସାହୁ । ଆଲୋଚକ ଭାବରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ପ୍ରଫେସର ନୀଳାଦ୍ରିଭୂଷଣ ହରିଚନ୍ଦନ, ପ୍ରଫେସର ଶରତଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଧାନ, ପ୍ରଫେସର ବୈରାଗୀ ଚରଣ ଜେନା ଓ ପ୍ରଫେସର ଶରତ

ଚନ୍ଦ୍ର ରଥ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧିବେଶନର ଆଲୋଚ୍ୟ ଥିଲା "ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ" । ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ପ୍ରଫେସର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା ଅଧ୍ୟକ୍ଷତା କରିଥିଲେ । ଭିତ୍ତି ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠ କରିଥିଲେ ପ୍ରଫେସର ବୈଷ୍ଣବ ଚରଣ ସାମଲ ଓ ପ୍ରଫେସର ବାଉରୀବନ୍ଧୁ କର । ଆଲୋଚନାରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଡଃ ବିଭୂତି ପଟ୍ଟନାୟକ । ଡଃ କୁମୁଦିନୀ ମିଶ୍ର ଓ ଡଃ ଦେବୀପ୍ରସନ୍ନ ପଟ୍ଟନାୟକ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦିବସ ତା ୧୧-୩-୦୫ ରେ ପ୍ରଥମ ଅଧିବେଶନର ଶୀର୍ଷକ ଥିଲା "ଆଦିବାସୀ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି" । ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରିଥିଲେ ପ୍ରଫେସର ଖଗେଶ୍ୱର ମହାପାତ୍ର । ଭିତ୍ତି ପ୍ରବନ୍ଧ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ପ୍ରଫେସର ବିଷ୍ଣୁକେଶ ତ୍ରିପାଠୀ । ଆଲୋଚକ ଭାବରେ ଡଃ ଦୁର୍ଗାମାଧବ ନନ୍ଦ, ଡଃ ଲିପି ହେମ୍ବ୍ରମ ଓ ଡଃ ଦମୟନ୍ତୀ ବେଶ୍ରା ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦିବସର ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧିବେଶନର ଆଲୋଚ୍ୟ ଥିଲା "ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ" । ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତା କରିଥିଲେ ପ୍ରଫେସର ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ନାୟକ । ଭିତ୍ତି ପ୍ରବନ୍ଧ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ପ୍ରଫେସର ଗଗନେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଦାଶ ଓ ଡଃ ନଟବର ଶତପଥୀ । ଆଲୋଚନାରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଡଃ ବିଜୟ କୁମାର ଶତପଥୀ ଓ ଡଃ ସନ୍ତୋଷ କୁମାର ତ୍ରିପାଠୀ ।

ଅନେକ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ଅତିଥି ଏହି ଆଲୋଚନାରେ ସକ୍ରୀୟ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନମାନ ପଚାରିଥିଲେ । ଫଳରେ ଆଲୋଚନା ଖୁବ୍ ଜୀବନ୍ତ ତଥା ତଥ୍ୟଭିତ୍ତିକ ହୋଇଥିଲା ।

ଏହି ଦ୍ୱିଦିବସୀୟ ଆଲୋଚନାଚକ୍ରରେ କଟକ, ଭୁବନେଶ୍ୱରର ନିମନ୍ତ୍ରିତ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସାହିତ୍ୟପ୍ରେମୀ ସଜ୍ଜନମଣ୍ଡଳୀ, ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗର ଅଧ୍ୟାପକ, ଅଧ୍ୟାପିକା ଓ ବିଭାଗର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ବିଭାଗର ସମସ୍ତ ଅଧ୍ୟାପକ, ଅଧ୍ୟାପିକା, ଅଫିସ୍ କର୍ମଚାରୀ ଓ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କର ଅକୁଣ୍ଠ ସହଯୋଗରେ ଏହି ଆଲୋଚନାଚକ୍ର ସଫଳତା ଲାଭ କରିଥିଲା । ଏହି ପୁସ୍ତକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାର ନୂତନ ଦିଗନ୍ତ ଉନ୍ମୋଚନ କରିବ ବୋଲି ମୋର ଆଶା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ।

ଡଃ ସଂଘମିତ୍ରା ମିଶ୍ର
ସଂଯୋଜିକା
ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁଦାନ ପ୍ରକଳ୍ପ (୨ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ)

ସୂଚୀପତ୍ର

କବିତାରେ ସଂବେଦନାର ସ୍ୱର

ଡଃ ପ୍ରତିଭା ଶତପଥୀ

ଆଜି ଯଦି ବିଶ୍ୱପାଇଁ କିଛି ସବୁଠାରୁ ମୂଲ୍ୟବାନ, ସବୁଠୁ ଆବଶ୍ୟକ, ତାହା ହେଉଛି ସଂବେଦନା, ଆନ୍ତରିକତା ଓ କରୁଣା । କାରଣ ଏହି ଯୁଦ୍ଧ, ଶୀତଳଯୁଦ୍ଧ, ସନ୍ତ୍ରାସର ଅବିଶ୍ୱସ୍ତ ସମୟରେ ସଂବେଦନା ହିଁ ବିରଳ । ମଣିଷ ହୋଇପଡୁଛି ନିଷ୍ଠୁର ଯାନ୍ତ୍ରିକ, ସଂବେଦନାଶୂନ୍ୟ । ଅଥବା ତା'ର ଅସହାୟ ସ୍ଥିତି ପାଇଁ ସ୍ନେହ, କରୁଣା, କୋମଳତା, ସଂବେଦନଶୀଳତା, ସହିଷ୍ଣୁତା କେତେ ବେଶି ଜରୁରୀ ହୋଇପଡ଼ିଛି ! ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଉପରୋକ୍ତ ସକଳ ମାନବୀୟ ଗୁଣ ପରସ୍ପର ସହ ସମ୍ବନ୍ଧାନ୍ୱିତ । କବିତା ଏହି ମାନବୀୟ ଗୁଣ ମାଧ୍ୟମରେ ପାଠକର ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଯୋଗ୍ୟତା ହାସଲ କରିଥାଏ ।

ବାସ୍ତବତାର କ୍ଷତକୁ, ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଜୀବନର କ୍ଳାନ୍ତି ଓ ଅସହାୟତାକୁ ଆରୋଗ୍ୟ କରିବାର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଶକ୍ତି ଅଛି କବିତାର । କବିଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ତା'ର ଏକାକୀତ୍ୱ ଭିତରୁ, ହତାଶା ଭିତରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ । କବି ନିଜେ ଏକ ବିଶାଳ ହୃଦୟର ଅଧିକାରୀ— ତା'ର ଶୋକ ହିଁ ଶ୍ଳୋକ ହୋଇ ଝରିପଡ଼େ—ମନ୍ତ୍ର ପାଲଟିଯାଏ ତା'ର ଉଚ୍ଚାରଣ । ଶୋକ ଓ ଶ୍ଳୋକକୁ ସମ୍ପର୍କିତ କରି 'ସୀତା ବନବାସ'ରେ କବି କହନ୍ତି—

"ପୁରାଣ କବି, ବୃଦ୍ଧ ମୁନି, ଈଶ୍ୱର
ଗହନ ବନେ କ୍ରୁର ନିଷାଦ ଶର
ବିଦ୍ଧ କ୍ରୌଞ୍ଚ ବିହଙ୍ଗ ଅବଲୋକନେ
ଶୋକ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଯାର ବହିଣ ଘନେ
ଶ୍ଳୋକ ରୂପେ ମୋହିଲା ସର୍ବ ଅବନୀ...."

(୰ ମଧୁସୂଦନ ରାଓ)

ସେହି ମନ୍ତ୍ରର ଶରୀର ନଥାଇ ପାରେ । ନଥାଇ ପାରେ ଅବୟବ, ମାତ୍ର ଭାବ ଜଗତର ସମ୍ପଦ କବିତା । ସେଇ ଭାବମୟତାର ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ଆଖିରୁ ଲୁହ ପୋଛିଦେଇ ପାରେ— କ୍ଷତର ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଉପଶମ କରିପାରେ କବିତା । ମଣିଷର ଚେତନାର ସନ୍ନିକଟ ରହି ତା'ର ଏକାକୀତ୍ୱ ଦୂର କରେ—ସଂସ୍କାର ରୂପେ ତାହାର ଚେତନାକୁ ଋଦ୍ଧିମନ୍ତ କରେ, ମସ୍ତିଷ୍କରେ ସ୍ମୃତିରୂପେ ଉଜ୍ଜୀବୀତ ରହିଥାଏ ।

ଆଜିର ଅନାତ୍ମୀୟ, ଭୟତ୍ରସ୍ତ ପୃଥିବୀରେ ସଂବେଦନା ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ମଣିଷ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଉଛି—ପରସ୍ପରର ବିନାଶ ସାଧନ କରିବାକୁ ଉନ୍ମୁଖ, ଏପରିକି ତା'ର ଦାନବୀୟ ଦାଢ଼ରୁ ରକ୍ଷା ପାଉନାହାନ୍ତି ଜଙ୍ଗଲ, ପରିବେଶ ଓ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ । ଏହିଭଳି ଏକ ଅମାନବୀୟ କାଳରେ ଗଭୀର ସଂବେଦନାର ସ୍ୱର ଉଚ୍ଚାରଣ କରି କବିତା ମାନବିକତାକୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେବାରେ ମୁଖର ହୋଇଉଠିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ, ଆତ୍ମୀୟତା ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା ହିଁ ସମ୍ବେଦନା ବା କରୁଣାର ଉତ୍ସ । ଯଥାର୍ଥରେ ଲେଖକ ସିଂଗର କହିଥିଲେ—Pity is a form of love, actually, it's highest expression. ଭାରତୀୟ ଭୂମିରେ କବି ଓ ଋଷି ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ କଣ୍ଠରେ ହିଁ ସମ୍ବେଦନା ପ୍ରଥମେ ଶବ୍ଦରେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇଥିଲା । କରୁଣା ବିଗଳିତ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର ପକ୍ଷୀଟିର ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ବି ପ୍ରତିବାଦ ମୁଖର ହୋଇଉଠିଥିଲା ।

ଚିରକାଳ କବିତାର ପଙ୍‌କ୍ତି ନିଷ୍ଠୁରତା ବିପକ୍ଷରେ ବିପୁଳ ପ୍ରତିବାଦର ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରି ଚାଲିଛି । ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶ ସହିତ ମଣିଷ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରତି, ମଣିଷର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଓ ବାହ୍ୟ ବାସ୍ତବତା ପ୍ରତି କବିର ସଂବିତ୍ତି ଓ ଅବବୋଧ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଅଭିନିବିଷ୍ଟ ରହିଛି । ଏତାଦୃଶ ଅଭିନିବେଶ ଓ ନିରୀକ୍ଷଣ—କବିତା, ଉପନ୍ୟାସ, ଗଳ୍ପ, ନାଟକ ଆଦି ସୃଜନଶୀଳ କଳା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରମୂର୍ତ୍ତ । ସେହି ଅର୍ଥରେ କବିତା ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ କେବଳ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ କରି ନାହିଁ—ବରଂ ସମଗ୍ର ମାନବିକତାକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରି ନୂତନ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛି । ବହୁ ଦାର୍ଶନିକ, ସାମାଜିକ ଓ ଐତିହାସିକ ବିକାଶ ମାଧ୍ୟମରେ ମାନବିକତାର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାବ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଛି ।

କବିତା ମଣିଷର ଆବେଗଶୀଳ ସୃଜନ ବିଧା ହୋଇଥିବାରୁ କବିର ମାନବିକ ବାସ୍ତବତାକୁ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ କରିବାରେ କବିତାର ପ୍ରଚୁର ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିଛି । କବିତା ସଦାସର୍ବଦା ଆଗୁସାର ହୋଇ ଦୁଃଖୀ ଓ ଅସହାୟ ମଣିଷର, ବଞ୍ଚିତ ଓ ଶରଣାର୍ଥୀ ମଣିଷର ପାଖେ ପାଖେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି । କେବେ ପ୍ରତିବାଦରେ, କେବେ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତାରେ କବିତା ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅସମତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱରୋତ୍ତୋଳନ କରିଛି । ଏହି କ୍ରିୟାଶୀଳତା ଦ୍ୱାରା କବିତା ନିଜ ସ୍ଥାନ ଓ କାଳ ସମର୍ଥିତ ନୂତନ ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନର ସ୍ଥାନ ଓ କାଳ ରକ୍ତ ଜର୍ଜର । ପୁନଶ୍ଚ ଯୁଦ୍ଧ, ଶୀତଳ ଯୁଦ୍ଧ, ସନ୍ତ୍ରାସ, ଶୋଷଣ, ରାଜନୀତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ଏହା ମଳିନ ଓ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ପରେ ପରେ କବିତାରେ ଏହି ମାନବିକ ଦରଦ ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ତୀବ୍ର ହୋଇଉଠିଛି । ଭାରତୀୟ କବିତାରେ ଏହିପରି ଧାରା ବିଂଶ ଶତକର ଶେଷାର୍ଦ୍ଧଠାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଲକ୍ଷ୍ୟଣୀୟ ।

ଏକ ପ୍ରମୁଖ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ବିକାଶ ଦିଗରେ ପ୍ରଚୁର ସହଯୋଗ କରିଛି । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ କବିତାର ପୁରାଣ ଓ ସଂଗୀତ

ମାଧ୍ୟମରେ ସାଧାରଣ ଜନତାକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିବାର ଯୁଗ ଯୁଗ ବ୍ୟାପି ପରମ୍ପରା ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ୧୯୫୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର କବିତାକୁ ବିଚାରକୁ ନିଆଯାଉଛି । ଏତିକି ବେଳେ ଆମର ସମାଜ ଉତ୍ତର-ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ସାମାଜିକ, ଆର୍ଥନୀତିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଜଟିଳତା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛି । ଯଦିଓ ଏହି କାଳରେ ଶିଳ୍ପ, ଶିକ୍ଷା, ବିକାଶ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି ତଥାପି ମଣିଷର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ଲାଞ୍ଛନା ଶେଷ ହୋଇନାହିଁ । ଏହି ବିରୋଧାତ୍ମକ ପରିସ୍ଥିତି କବିର ଚେତନାକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ବାସ୍ତବତାର ବହୁ ବର୍ଣ୍ଣବିଭା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ କେତେକ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ତଥା ଇଂରାଜୀରେ ଲିଖିତ କବିତାକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ବହୁଦିଗ ବ୍ୟାପି କଳାତ୍ମକ ସ୍ୱରୂପକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିହେବ ।

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର କବିତାରେ ଚିତ୍ରିତ ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ସ୍ୱରୂପକୁ ଦୁଇ ଗୋଟି ପରିସରରୁ ନିରୀକ୍ଷା କରାଯିବ । ପ୍ରଥମତଃ ସାଧାରଣ ମାନବିକ ସ୍ଥିତିର ବିଶ୍ଳେଷଣ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ନାରୀର ବାସ୍ତବ ସ୍ଥିତି ପ୍ରତି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱର ସହିତ ବିଚାର ଆଲୋଚନା ।

ମାନବୀୟ ସଂପର୍କ ହିଁ ମଣିଷ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମୀୟତାର, ଦରଦର ଯୋଗସୂତ୍ର । ଏହା ଦ୍ୱାରା ଜୀବନ ପ୍ରତି ଏକ ଆସ୍ଥାମୂଳକ ବା ଅସ୍ତିବାଚକ ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥାଏ । ବସ୍ତୁବାଦର ଗହ ଗହ କୁଆପଥର ମାଡ଼ରେ ମାନବିକତାର କୋମଳ ଚାରାକୁ ନଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଦିଆ ନ ଯାଉ, ଏହି କରୁଣାପୂର୍ଣ୍ଣ ଆବେଦନ କବି ଉଚ୍ଚାରଣ କରେ । କବିର ଏହି ଆନ୍ତରିକତା, ତା'ର ଏହି ପ୍ରେରଣାମୟ ମାନବତାବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଓତପ୍ରୋତ ଏବଂ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ହୃଦୟରୁ ସଂଜାତ । କିଛି କହିବାର କ୍ରିୟାତ୍ମକ ବ୍ୟାକୁଳତା, ଜୀବନ ଜଗତର ବିମ୍ବ, ବିଚାରର ସାରସତ୍ୟ କବିର ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରେ । ତେଣୁ କବିର କରୁଣାପ୍ଲୁତ ହୃଦୟରୁ କେବେ ବିପ୍ଳବର ବା କେବେ ପ୍ରତିବାଦର ସ୍ୱର ଉତ୍ସାରିତ ହୁଏ ।

ଏଠାରେ ଯେଉଁ ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଉଛି, ତାହା କବିର ଗଭୀର ଅନ୍ତର୍ମନ ନିଃସୃତ, କରୁଣାସିକ୍ତ, ଉପଯୁକ୍ତ କଳାତ୍ମକ ଶୈଳୀ ଦ୍ୱାରା ସୁସଜ୍ଜିତ କବିତା, ଯାହା ପାଠକର ଅନ୍ତର୍ଲୋକକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିଥାଏ ।

ବିଭଙ୍କ ବାସ୍ତବତାକୁ ଗଢ଼ି ତୋଳିବାର ସଂକଳ୍ପ କବିତା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକଟିତ ହୁଏ- ଏଠାରେ ମଣିଷ ପ୍ରତି ପ୍ରଗାଢ଼ ମମତ୍ୱ ହେତୁ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଠାରେ ମମତ୍ୱର ଏକ ମନନଶୀଳ ଚିତ୍ର ଉଦ୍‌ଭାସି ଉଠେ । ମଣିଷ, ପ୍ରକୃତି ଓ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ନିରାକରଣ ପାଇଁ କବି ବାସ୍ତବତାର ଗରଳ ପାନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହୁଏ । ଆତ୍ମ ନିଗ୍ରହ ବରଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ଏ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ କବି କହନ୍ତି—"ଛାତି ଫାଟି ଯିବାର / ଓ ଗଛମାନେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିବାର ଶବ୍ଦ ଶୁଭୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଚେର ଓ ମୂଳ ସହିତ / ମୁଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଠି ଆସିଲି

ଉପରକୁ / ଝାଡ଼ି ଦେଲି ସବୁ ପତ୍ର ଫୁଲ ଫଳ ଓ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଖସି ପଡ଼ିଲି / ପୃଥିବୀର ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ଆତ୍ମା ଉପରେ" (ଚଣ୍ଡାଳ—ଆଶୁତୋଷ ପରିଡ଼ା) ଏହିପରି ଆତ୍ମତ୍ୟାଗର ସାମୂହିକ କଲ୍ୟାଣ କାମନାର ଅନ୍ୟ ଏକ ଉଚ୍ଚାରଣ—"ବିଶାଳତମ ଅଭିଶାପକୁ ଫେରାଇଦିଅ ମୋ ଆଡ଼କୁ ମୁଁ ଭୋଗିବି / ମହୀମଣ୍ଡଳର ସମସ୍ତ ଅସନ୍ତୋଷକୁ ଗଡ଼ାଇ ଦିଅ ମୋ ଆଡ଼କୁ / ମୁଁ ସହିବି / ଅମରତ୍ୱର ଶେଷ ଟୋପାକ ନିଶା / ନିଗାଡ଼ି ଦିଅ ମୋ ଆଡ଼କୁ ମୁଁ ପିଇବି" (ସମ୍ଭାବନାର ଶେଷ ବିନ୍ଦୁ—ହର ପ୍ରସାଦ ପରିଚ୍ଛା ପଟ୍ଟନାୟକ) ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସଂପନ୍ନ କବିତାଗ୍ରନ୍ଥ 'ତନ୍ମୟ ଧୂଳି'ର ଶେଷ ପଙ୍‌କ୍ତିର ଉଚ୍ଚାରଣଟିକୁ ଦେଖାଯାଉ—ଚାଲ ଆମେ "ପ୍ରାଣୀମାନେ ଭାଗ ବାଣ୍ଟି ନେଉଥିବା ଦୁଃଖରୁ / ବଡ଼ ଭାଗଟି ଉଠାଇ ନେବା / ଭୋଗି ଚାଲିବା" (ପ୍ରତିଭା ଶତପଥୀ) ।

ସମାଜ, ରାଜନୀତି ତଥା ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ସଜ୍ଞାନ, ସଚେତନ କବି ଉପରୋକ୍ତ ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରର ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱଆବେଗ ମଧ୍ୟରେ ଆବିଷ୍କାର କଲେ ହିଁ ତାହା କଳାତ୍ମକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଲାଭ କରେ । ସାମାଜିକ ଅସଂଗତି ଓ ମର୍ମଦାହୀ ପରିବେଶ, କ୍ଷୁଧା ଜର୍ଜର ଧୂସର ମଣିଷ ପ୍ରତି କବିର ଗଠନମୂଳକ ସହାନୁଭୂତି କେତେ କେଜାଣି ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଚିତ୍ର ଆଙ୍କେ, ପ୍ରତିକାର କରି ନ ପାରିବାର ଗ୍ଲାନିରେ କବି ଆତ୍ମଧିକ୍‌କାରରେ ସଢ଼ିଯାଏ ।

ଧର୍ମାନ୍ଧତା, ଯୁଦ୍ଧ ଓ ସନ୍ତ୍ରାସର ଖଣ୍ଡାଧାରରେ ବଳି ପଡୁଛି ମଣିଷ, ଅଥଚ ମଣିଷପଣ ତଥାପି ରହିଛି ସଜୀବ, ସତେଜ । କବିର ସମ୍ବେଦନା ହୁଏତ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ସନ୍ତ୍ରାସକୁ ସମୂଳେ ନିରାକରଣ କରି ନପାରେ, ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ ହଟାଇ ଦେଶକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିନପାରେ, ମାତ୍ର ଏ ଦିଗରେ ଏକ ସଚେତନ, ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ଆବେଦନକୁ ପାଠକ ଅନ୍ତରରେ ଉଦ୍ରେକ କରେ ଓ ସମ୍ଭାବନାର ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଗନ୍ତର ସୂଚନା ଦେଇପାରେ । ସେହିଭଳି କେତୋଟି ଉଦ୍‌ବୋଧକ ପଙ୍‌କ୍ତି "ଯେଉଁଦିନ ମନ୍ଦିର, ମସ୍‌ଜିଦ୍, ଗୀର୍ଜାମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଖଣ୍ଡା ଝୁଲିଲା / ଖଣ୍ଡାର ଝନତ୍‌କାର / ସଂଗୀତ ବୋଲି ଘୋଷିତ ହେଲା / ସେଇଦିନୁ ହିଁ ଶିଶୁମାନଙ୍କ କୋମଳ କଲିଜା / କୁଆଁରୀ କନ୍ୟାର ଅସ୍ଥିମଜ୍ଜାରେ ପାକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଛି ଅସୁରର" (ସାବରମତି—ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ପାଣ୍ଡବ) ।

ରାଜନୀତିର ଭୋଜବାଜି ଖେଳ ଭାରତୀୟ ଜନଜୀବନକୁ ବିପନ୍ନ ଓ ଅନ୍ଧୀଭୂତ କରି ଦେଇଛି । ମିଥ୍ୟାଚାରୀ ଶାସକର ଛଳନା ତଳେ ମଣିଷ ପଙ୍ଗୁ ହୋଇଯିବାର ଦୁର୍ଯୋଗ ଦେଖାଦେଇଛି । ନିଃସ୍ୱ, ଅସହାୟ ଜନଗଣଙ୍କ ପାଇଁ ନ୍ୟାୟ, ନୀତିର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଯେ ତ୍ରୁଟି ଜଡ଼ିତ ଏ ଦିଗରେ ସ୍ୱରୋତ୍ତଳନ କରୁଛି କବିତା । ଭାରତୀୟ ଜନଜୀବନରେ ଯଦିବା ଭୟଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧର ପରିସ୍ଥିତି ଆସିନାହିଁ, ମାତ୍ର ଆଜିର ଜଗତୀକରଣର ଆବାହାୱାରେ ସାରା ବିଶ୍ୱର ଆତଙ୍କ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ଭାରତୀୟ ଜନତାର ଅନ୍ତରକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଛି । ଭାରତ ହୋଇଛି

ସନ୍ତ୍ରାସର ଏକ ରକ୍ତାକ୍ତ କ୍ଷେତ୍ର । ଅଚାନକ ବୋମାମାଡ଼ରେ ଭ୍ରାତୃଭାବ, ସଦ୍ଭାବ, ସଦିଚ୍ଛାପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟ ରକ୍ତାକ୍ତ ହେଉଛି । କାରଗିଲ୍ ପାଲଟିଛି ବଧ ଭୂମି । ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ରକ୍ତସ୍ନାତ ଓ ବାସଚ୍ୟୁତ ଜନଗଣଙ୍କର ଏକ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଚିତ୍ର ସିନ୍ଧୀ କବିତାରେ ଦେଖନ୍ତୁ– "ଆମେ ମନିପ୍ଲାଣ୍ଟ–ନିଜ ଭୂମିରୁ ଓପଡ଼ା ହୋଇ ଯାଉଛୁ / କେବଳ ପାଣି ଭିତରେ ଆମେ ବଢୁଛୁ ଜୀବନ ବଂଚାଇଛୁ ।" "Money plants we are / separated from our soil / In water / we grow and thrive" (ମହେଶ ନେୱାନି) । ମାନବାତ୍ମାକୁ ବିଚଳିତ କରିବାରେ ସମର୍ଥ କରୁଣା ଓ ସମ୍ବେଦନା ହିଁ ଏ ପ୍ରକାର କବିତାର ପ୍ରମୂର୍ତ୍ତି । ଜଣେ ଯୁଦ୍ଧ ବିରୋଧୀ ଇଂରାଜୀ କବି ୱିଲ୍‌ଫ୍ରେନ୍ ୱେନ୍ ଉଚ୍ଚାରଣ କରନ୍ତି–ମୁଁ ଯୁଦ୍ଧ ବିଷୟରେ ଲେଖୁଛି–ଯୁଦ୍ଧର କାରୁଣ୍ୟ ବିଷୟରେ ବି ଲେଖୁଛି । କବିତା ଆଜି ଦୟା କରୁଣାରେ ଓତପ୍ରୋତ । "I write about the war and the pity of war. The poetry is in pity" କବିଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ହେଲା "ଯେଉଁ କରୁଣା କବିତାକୁ ଜନ୍ମଦିଏ, ମୋ ରଚନାରେ ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରତି ସେହି କରୁଣା ବିଦ୍ୟମାନ" ।

ଯୁଦ୍ଧ ଧ୍ୱାନ୍ତ ପୃଥିବୀରେ କ୍ଷମତା ଲୋଭୀ ଏକଛତ୍ରବାଦୀ ମଣିଷକୁ ତା'ର କୃତକର୍ମର ସର୍ବଶେଷ ଫଳ ଭୋଗ କରିବାକୁ କବି ଆହ୍ୱାନ କରେ । "ଏବେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲାଣି ଯୁଦ୍ଧ/ ଆସ, ଯୁଦ୍ଧ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧ ଓ / ପାଦ ବଢ଼ାଅ ସଭ୍ୟତାର ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ଆଡ଼କୁ / ଜୀବନର ବରାଭୟକୁ ଭୂମି ଆଡ଼େ ବଢ଼ାଅ / ଓ ଆଲିଙ୍ଗନବଦ୍ଧ କର / ଆଣବିକ ପଞ୍ଝାକୁ, ମୃତ୍ୟୁର ନଖ ଦାନ୍ତକୁ ଓ ଶାଣିତ ନିଷ୍ଠୁରତାରେ ଯୁଦ୍ଧକୁ" (ଯୁଦ୍ଧ–ଅମରେନ୍ଦ୍ର ଖଟୁଆ) । ଏ ଯୁଗର ଗଣତନ୍ତ୍ରବାଦୀ ରାଜନୀତି କବି ହୃଦୟର ସଚେତନ ଦର୍ପଣରେ ଏକ କୁହେଳିକା ପରି ପ୍ରତୀତ ହୁଏ । ଏହି 'ବାଦ' ସର୍ବସ୍ୱ ରାଜନୀତି ଓ ସମାଜନୀତି ଜନତାକୁ ବହୁଭାବେ ପ୍ରତାରିତ କରେ । ହିଂସା ଓ ସନ୍ତ୍ରାସର କବଳରେ ଥରହର ଭାରତୀୟ ଜନତାର ଚେତନାକୁ ବିମ୍ବିତ କରନ୍ତି କବି ।

ବିଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଆତତାୟୀର ଗୁଳି ଚୋଟରେ ପ୍ରାଣ ହରାନ୍ତି ଜାତିର ଜନକ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ । ଭାରତୀୟ ଜନଜୀବନର ଯୁଗପୁରୁଷ ଏ ମାଟିରୁ ବିଦାୟ ନେବାର ୫୦ ବର୍ଷ ପରେ ତାଙ୍କର ସ୍ଥିତି କେବଳ ଅନୁଭୂତ ହେଉଛି ଗୋଟିଏ 'ଜାତୀୟ ଛୁଟି ଦିବସ' ଦ୍ୱାରା । ତାଙ୍କର ତ୍ୟାଗ, କର୍ମ ଓ ଜୀବନଧାରା ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତିକ ଜୀବନରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅସ୍ୱୀକୃତ । ଇଣ୍ଡୋ ଆଂଲିଆନ୍ କବି ଜୟନ୍ତ ମହାପାତ୍ର ଦୁଃଖ ଓ ଶ୍ଳେଷରେ ଉଚ୍ଚାରଣ କରନ୍ତି– "What you have left behind / are faded pictures on bare office walls / a day every year / as a national holiday" କ'ଣ ତୁମେ ଛାଡ଼ି ଯାଇଛ / ଅଫିସ୍ କାନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଖାଲି ଫିକା ଫଟୋ କେତୋଟି / ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦିନ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଜାତୀୟ ଛୁଟି ।"

ବାସ୍ତବ ଓ କ୍ରିୟାଶୀଳ ଶାସକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଚରିତ ଦୁର୍ନୀତି ଓ ଦୁଃଶାସନ କବି ଚେତନାରେ ଧରାପଡ଼େ ଓ ଲେଖନୀ ସକ୍ରିୟ ହୁଏ । ବରିଷ୍ଠ ବଙ୍ଗଳା କବି ନୀରେନ୍ଦ୍ର ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ତୋଷାମୋଦପ୍ରିୟ, ଭୀରୁ ଜନତାର ଏକ ଚିତ୍ର ଦିଅନ୍ତି । ପରିହାସମୂଳକ ଏକ କିମ୍ବଦନ୍ତୀର ଉପସ୍ଥାପନା ମାଧ୍ୟମରେ ରଚିତ ତାଙ୍କର କବିତା 'ଉଲ୍ଲଂଗ ରାଜା' ଏ ଦିଗରେ ଏକ ସଫଳ କୃତି । ରାଜା ଉଲଗ୍ନ, ଅଥଚ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧି ଥିବାର ଛଳନା କରନ୍ତି । ପାରିଷଦ, ଭାଟ, ଭୀରୁ ଓ ବିଭ୍ରାନ୍ତ ଜନତା ନିର୍ବସ୍ତ୍ର ରାଜାଙ୍କୁ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ବସ୍ତ୍ରର ପ୍ରଶଂସା କରିଚାଲନ୍ତି, ରାଜାଙ୍କୁ ବାଃ ବାଃ ଦିଅନ୍ତି । ଅଥଚ ଉକ୍ତ ଭଣ୍ଡ ଶାସନର ନିର୍ଲ୍ଲଜତାର ମୁଖା ଖୋଲିଦିଏ, ଗୋଟିଏ ସରଳ ନିଷ୍ପାପ, ନିର୍ଭୀକ ବାଳକ । ସେ ଆଗକୁ ଆସି ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱରରେ ପଚାରେ– "ରାଜା ତୋର୍ କାପଡ୍ କୋଥାୟ୍" । ଏହି ଲୋକକଥାର ବାଳକଟିର ନିର୍ଭୀକ ଚରିତ୍ର ଆଜି ଦେଶର ଜନତାଠାରେ ରହିବା କେତେ ଜରୁରୀ, କବି ତାହାର ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ।

ଅନୁରୂପ ଏକ ସ୍ୱର ହିନ୍ଦୀ କବି ରଘୁବୀର ସହାୟଙ୍କ କଣ୍ଠରେ "ଇସ୍ ଲଜ୍ଜିତ ଔର ପରାଜିତ ଯୁଗ ମେଁ / କହିଁ ସେ ଲେ ଆଓ ୱହ୍ ଦିମାଗ୍ / ଯୋ ଖୁସମଦ୍, ଆଦତନ ନହୀଁ କରତା" (ଆନେବାଲା ଖତରା) । ପୁନଶ୍ଚ ଶାସକର କ୍ଷୁଦ୍ରତା ଓ ସ୍ୱାର୍ଥ ସର୍ବସ୍ୱତାକୁ ସେ ପରିହାସ କରନ୍ତି–"ସିଂହାସନ ଉଚା ହେି / ସଭାଧ୍ୟକ୍ଷ ଛୋଟା ହେି ।" (ମେରା ପ୍ରତିନିଧି)

ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ କ୍ଷୁଧାର ସର୍ବସଂହାରୀ ଅପରାଜେୟ ଶକ୍ତିକୁ କବିତାରେ ରୂପ ଦିଅନ୍ତି ହିନ୍ଦୀ କବି ସୀତେଶ ଆଲୋକ–"ଏ କଥା ସତ ଯେ ଧରଣୀ / ଯେତେ ବି ଫଳାଇଲା ଫସଲ / କିନ୍ତୁ ପାରି ହେଲାନି ଭୋକକୁ... / ଗାଢ଼ରୁ ଗାଢ଼ତର ହେଲା ଅମଣିଷ ପଣର / ଅଭିଶପ୍ତ ଛାଇ (ଯଥାସମ୍ଭବ) ମଣିଷର ଅମଣିଷପଣ ହିଁ ସକଳ ଦୁଃସ୍ଥିତିର, କ୍ଷୁଧାର, ଶୋଷଣର ଏକମାତ୍ର ହେତୁ । ସମାଜ ସମତାହୀନ, କାରଣ ମାନବିକତା ବିହୀନ । ଶାସକ, ମାଲିକ କିମ୍ବା ଅର୍ଥ କ୍ଷମତାର ଶୀର୍ଷରେ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି ଜଣେ ଆତତାୟୀ ହୁଏ, ନୀରବ, ନିର୍ଜୀବ ଭାବରେ ତା'ର କୁକର୍ମର ସାକ୍ଷୀ ହୋଇଥାଏ ତା'ର ଭୃତ୍ୟ । ଅଥଚ ଭୃତ୍ୟଟି କୌଣସି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କରିପାରେ ନାହିଁ ବରଂ ତାକୁ ନିରୂପାୟ ଭାବେ ସହ୍ୟ କରେ ଓ ମୂକ ସମର୍ଥନ ଜଣାଏ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଭୃତ୍ୟର ଆନ୍ତରିକ ଗ୍ଲାନିବୋଧର ମାର୍ମିକ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ରମାକାନ୍ତ ରଥ–"ମହାଶୟ, ଆପଣଙ୍କ ହାତରେ ଲାଗିଛି ରକ୍ତର ଛିଟିକା / ଯେଉଁ ଲୋକ କାଲି ଆସିଥିଲା / ଏ କ'ଣ ତାହାର ରକ୍ତ / ଯାହା ରକ୍ତ ହେଉନା କାହିଁକି xxx ସବୁ ଦାଗ ପୋଛି ଦେବା ଆମ କାମ / ଦେହରୁ ମନରୁ ସବୁ ଦାଗ ପୋଛା ହେବ / କେଉଁ ଦାଗ କିଏ ଛାଡ଼ିଥିଲା / ଆମେ କ'ଣ ପାଇବୁ ସେଥିରୁ" (ଧନୀ ପ୍ରତି ଭୃତ୍ୟର ଭକ୍ତି) । କବି ସୀତାକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର ଆଜିର ରାଜନୀତିକ ପରିବେଶକୁ 'ଧ୍ରୁବ ଚରିତ' ମାଧ୍ୟମରେ ପରିବେଷଣ କରନ୍ତି । ଧ୍ରୁବ ଏକ ମିଥିକ୍ ଚରିତ୍ର, ସେ କିଶୋର ସମାଜର ପ୍ରତୀକ । ତା'ର ଦୃଢ଼ତା ଓ ନିଷ୍ଠା, ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସତ୍ୟ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିବାର ତପସ୍ୟାକୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ କରିବାକୁ ମହାରଥୀ ଇନ୍ଦ୍ର, ବରୁଣ

ଆଦିଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଜାରି ରହିଛି । କବି କହୁଛନ୍ତି—"ଯେଉଁ ସ୍ନେହ ଓ ସ୍ୱାଧିକାର ନିମିତ୍ତ ତୋର ତପସ୍ୟା, ତୁ କ'ଣ ସେଥିରୁ ଟଳିଯିବୁ ? ଧନ କ୍ଷମତାର ପ୍ରଲୋଭନ ନିଷ୍ଚୟ ତୋ ନିକଟରେ ହାର ମାନିବ । କାରଣ ମାନବିକତାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ତୋ ତପସ୍ୟାର ଚରମ ଓ ପରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।"

ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଆମ ଦେଶ ନାରୀ ନିର୍ଯ୍ୟାତନାର ଘେର ଭିତରେ ରହିଆସିଛି । ସତୀଦାହ ପ୍ରଥା, ବାଲ୍ୟ ବିବାହ ଓ ବାଲ୍ୟ ବିଧବାଙ୍କର ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ମାଧ୍ୟମରେ ଅଶିକ୍ଷା, ଅବହେଳା ଓ କୁସଂସ୍କାରର ପୀଡ଼ା ନାରୀମାନଙ୍କର କପାଳ ଲିଖନ ବୋଲି ପୂର୍ବରୁ ଧରି ନିଆଯାଇଛି । ମାତ୍ର ବିଂଶ ଶତକର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ନାରୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାରମ୍ଭ ହେଲା ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆହ୍ୱାନରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ସେମାନଙ୍କ ଭୂମିକା ସ୍ୱୀକୃତ ଓ ସମ୍ମାନିତ ହେଲା ।

ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ କହିଲେ—"ନଦୀର ସ୍ରୋତ ଯେପରି ତା'ର ଉତ୍ସମୁଖରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଗତି କରିପାରେ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଏକ ଜାତି ତା'ର ନାରୀ ସମାଜକୁ ଶିକ୍ଷାରୁ ବଂଚିତ କରି ଉନ୍ନତ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ।" ତଥାପି ୧୯୭୫-୮୦ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାରୀର ଚିରାଚରିତ ଭୂମିକା ଭିନ୍ନ ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି ସାହିତ୍ୟ ବା କବିତାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇପାରିଲା ନାହିଁ । ୧୯୩୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ନାରୀର ସ୍ୱାଧିକାର ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିବା ଓଡ଼ିଶାର ଜନନେତ୍ରୀ ଓ ଲେଖିକା ସ୍ୱର୍ଗତା ସରଳା ଦେବୀଙ୍କର ଅଗ୍ନିଗର୍ଭା ଲେଖନୀ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ନାରୀର ପାରିବାରିକ, ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତିରେ ବିଶେଷ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିପାରି ନଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଲେଖିକାଗଣ ନିଜ ଜୀବନର ବିଡ଼ମ୍ବନା ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅସହାୟତା ସଂପର୍କରେ ନିଜ କବିତାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଚାଲିଲେ । ମାତ୍ର ୧୯୮୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିତା ନାରୀର ବାସ୍ତବତାକୁ ନେଇ ହୋଇପଡ଼ିଲା ମୁଖର ଓ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । ନାରୀର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, ତା'ର ଆଶା, ସ୍ୱପ୍ନ, ତା'ର ପରାକ୍ରମ, ପରାଜୟ କବିକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କଲା । ଏ ଦିଗରେ ନାରୀର ନିଜ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରତି ସଂଜାତ ଅପୂର୍ବ ସଚେତନତା ଓ ସ୍ୱଅଭିବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଦୃଢ଼ ଓ ନିର୍ଭୀକ ଭାବେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାର ସଂକଳ୍ପ ନାରୀ ବାସ୍ତବତାକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ସମାଜ ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେଉଁ ନାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ୧୯୮୦ ବେଳକୁ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛି ଓ ୨୦୦୦ ବେଳକୁ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି ତାହା ଅନେକ ଭାବେ ନାରୀର ପୂର୍ବ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଠାରୁ ଭିନ୍ନ ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର 'ଫେମିନିଜିମ୍'କୁ ଭାରତୀୟ ଫେମିନିଜିମ୍ ଭାବେ ଭାରତ ତଥା ଓଡ଼ିଶାର ନାରୀ ସମାଜ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ପତ୍ନୀର, ମାତୃତ୍ୱର ଭୂମିକା ପାଇଁ ତ୍ୟାଗ, ସେବା ସ୍ୱୀକାର କରିବା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ମାତ୍ର ପାରିବାରିକ ସ୍ତରରେ ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଅବଦାନ ସ୍ୱୀକୃତ ହେବା ଉଚିତ । କର୍ମଜୀବନୀ ନାରୀର କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷତା, ନିଷ୍ଠା ମଧ୍ୟ କର୍ମ ସ୍ଥଳରେ, ସମାଜରେ, ରାଜନୀତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱୀକୃତ

ହେଉ, ନାରୀ ଉପଯୁକ୍ତ ସମ୍ମାନ ଓ ବିଚାରର ଅଧିକାରିଣୀ ହେଉ, ପରିବାର ଓ ସମାଜ ନାରୀକୁ ତାହାର ସ୍ୱାଧୀକାର ଅକୁଣ୍ଠ ଚିତ୍ତରେ ପ୍ରଦାନ କରୁ, ଏହି ପ୍ରକାର ଦାବୀ କବିଗଣ ସ୍ୱକବିତା ମାଧ୍ୟମରେ କେବେ ନମ୍ର, ଅନୁଚ୍ଚ ଅନୁରୋଧ, କେବେ ବା ଅଭିମାନ, ପ୍ରତିବାଦ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହି ପ୍ରକାଶର ଅନ୍ତରାଳରୁ ସେମାନଙ୍କ ସଚେତନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ସ୍ପଷ୍ଟ ଆଭାସ ମିଳୁଛି । ନାରୀର ଏହି ନୂତନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରାକାଷ୍ଠା ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଛି ପୁରୁଷ କବିମାନଙ୍କୁ । ତେଣୁ କେବଳ ନାରୀ ନୁହନ୍ତି, ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ କବିତାରେ ନାରୀର ବାସ୍ତବତାକୁ କଳାତ୍ମକ ଭାବେ ପ୍ରକଟିତ କରୁଛନ୍ତି । ନାରୀ ଶିକ୍ଷା, ନାରୀ ସଶକ୍ତିକରଣ, କନ୍ୟା ସନ୍ତାନବର୍ଷ, 'ମଦର୍ସ ଡେ' ଆଦି ସାମାଜିକ, ରାଜନୈତିକ ସ୍ତରରେ ପ୍ରଚଳିତ ହେଲେ ହେଁ ନାରୀର ବାସ୍ତବତା ତଥାପି ଅନ୍ଧକାରରେ ରହିଛି । ଯାହା କିଛି ଆଲୋକିତ ହୋଇଛି, ସେହି ସଚେତନତା ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ପ୍ରତିଟି ମଣିଷର ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ସ୍ପର୍ଶ କଲେ ହିଁ ମଣିଷର ନାରୀ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବ । ନାରୀ ନିର୍ଯ୍ୟାତନାକୁ ସମୂଳେ ନିଷେଧ କରିପାରିବା ସାମର୍ଥ୍ୟ କବିତାର ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏ ଦିଗରେ ଜନଚେତନାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବାର ଭୂମିକା କବିତା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ନିର୍ବାହ କରିପାରେ । ନାରୀତ୍ୱର ଭୂଷଣ ସ୍ନେହ, କ୍ଷମା, ତ୍ୟାଗ, ନମ୍ରତା, ଲଜ୍ଜା—ଏହା ତା'ର ଦୁର୍ବଳତାର ଲକ୍ଷଣ ନୁହେଁ ବରଂ ମାନବିକ ଉଚ୍ଚତାର ଚିହ୍ନ ବୋଲି କବି ପ୍ରତିପାଦିତ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ସୁଚେତା ମିଶ୍ର କହନ୍ତି—"ଫେରାଇ ନିଅ ତୁମର ସମ୍ବେଦନ / ଆହୁରି କିଛି ସମୟ ଦରକାର / ଲୋକେ ବୁଝିବାକୁ ଯେ / ନମ୍ରତାର ଅର୍ଥ ଦୁର୍ବଳତା ନୁହେଁ / କି ଲଜ୍ଜା ପାପ ଢାଙ୍କିବାର ବସ୍ତ୍ର ନୁହେଁ / ଶ୍ରଦ୍ଧା ମାଗି ଆଣିବାର ଚିଜ ନୁହେଁ / କି ଅଧିକାର କେବେ ଜନ୍ମଗତ ନୁହେଁ ।" (ଦିନେ ଦିନେ)

ବିବାହ ମାଧ୍ୟମରେ ପୁରୁଷ ନାରୀ ଉପରେ ଯେଉଁ ଅଧିକାର ସାବ୍ୟସ୍ତ କରେ ତାହାର ମୂଳ ଭିତ୍ତି ହେବା ଉଚିତ ସମାନତା ଓ ମାନବିକତା । ମାତ୍ର ପତ୍ନୀକୁ ଏକ ଅଧିକୃତ ବସ୍ତୁ ରୂପେ ବିଚାରୁଥିବା ଏଇ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସଂପର୍କରେ 'ପରୀ' କବିତାରେ ଏକ ଚିତ୍ର ଉତ୍ତୋଳିତ— "ସେ ଥିଲା / ସ୍ୱାମୀର ନିତିଦିନିଆଁ ଲୋଡ଼ା / ବିଛଣା ଚାଦରଟେ ସତେ ବା ।" (ପ୍ରତିଭା ଶତପଥୀ)

ପୁନଶ୍ଚ ମାଲୟାଲମ୍ କବି ଓ. ଏନ୍. ଭି. କୁରୁପ୍ ତାଙ୍କ 'ଭଉଣୀ' ଶୀର୍ଷକ କବିତାରେ କହନ୍ତି—"ଚନ୍ଦନ କାଠ ପରି ତୁ / ଦିନକୁ ଦିନ ଘୋରି ହୋଇ କ୍ଷୟ ପାଉଛୁ / କର୍ପୂର ପରି ଜଳି ଜଳି ଅନ୍ୟକୁ ତା'ର ବାଂଛିତ ସୁବାସ ପ୍ରଦାନ କରୁଛୁ ।" ଏ ଯୁଗର ନାରୀକୁ ପତି, ସନ୍ତାନ, ଶାଶୁ, ଶ୍ୱଶୁର, ନିଜର କର୍ମସ୍ଥଳୀ ଯେ ସବୁକୁ ଏକତ୍ର ସମ୍ଭାଳିବାକୁ ହୁଏ । ସକାଳ କ୍ଳାନ୍ତି ଓ ଅବସାଦର ପ୍ରତି ବଦଳରେ ସେ ଚାହେଁ ସ୍ୱାମୀ ତା'ର ଶ୍ରମ, ସାଧନାକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଉ । ତା' ମଧ୍ୟ ମିଳେ ନାହିଁ ।

ନାରୀକୁ ପଣ୍ୟବସ୍ତୁ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ସମାଜରେ ନାରୀ ସତ୍ତାଟିଏ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଖୋଜିବାର ପ୍ରୟାସ କରୁଛି । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ହୃଷୀକେଶ ମଲ୍ଲିକଙ୍କ ରୂପକଧର୍ମୀ ବର୍ଣ୍ଣନାର ପ୍ରତିବେଦନ ଦେଖନ୍ତୁ—"ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ଓ ହାହାକାରର / କାଠି କୁଟାରେ ତିଆରି ମୁଁ / ବସା ବାନ୍ଧିବ ତ ବାନ୍ଧ / ଝଡ଼ି ପଡ଼ିଥିବା ରୂଏ ବଣ ମହୁଲ ମୁଁ / ମହୁ ନବ ତ ନିଅ / ପାଉଣା ଦବ? / ଦିଅ ତେବେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ।" (ପାମେଲା-୨)

ଯୌତୁକର ଯୂପକାଠରେ ବଳି ପଡ଼ିବା ନାରୀର ନିୟତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସବୁକିଛି ନିର୍ଯ୍ୟାତନାର ମୂଳରେ ଥାଏ ସ୍ୱାମୀର ଅବହେଳା ଓ ଅମଣିଷ ପଣିଆ । ନାରୀର ପ୍ରେମ ଓ ନାରୀତ୍ୱ ବିଡ଼ମ୍ବନାର ଶିକାର ହୁଏ । ପତି-ତାଡ଼ିତା ପତ୍ନୀର କରୁଣ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାକୁ ରୂପ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ବଂଗଳା କବି ଦେବାରତି ମିତ୍ର—"ଏ ବାଡ଼ି ତେ / ସିଂହେର ମତୋ ମୁଖ / କଛପେର ମତୋ ମୁଖ / ଶୁୟରେର ମତୋ ମୁଖ / ସବାଇ ଦେବତା । ଆର୍ ଆମାର ପତି ଦେବ୍ତା- ଉନି ତୋ ଘାଡ଼୍ ଧରେ ଝାଁ ଢାତେ ଝାଁକାତେ ଆମାକେ ଯଖନ୍ ତ ଖନ ବାର୍ କରେ ଦିତେ ପାରେନ୍ / ଆର୍ ଏକ୍ ମିନିଟ୍‌ଓ ନୟ, ବେରୋଓ... ତମାଦି ହୟେ ଯାବେ ଆମାର ଛାବ୍‌ବିଶ ବଛରେର ବସନ୍ତ ଦିନ୍, କୁଂକୁମ ରଂଗେର ଲଜ୍ଜା ।" ('ଦୋଲ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାତେ'—ଶାରଦୀୟ 'ଦେଶ' ୨୦୦୧, ପୃ-୫୩)

ନିମ୍ନବିତ୍ତ ପରିବାରର ନିର୍ଯାତିତା ନାରୀର ମହିମ୍ନ ରୂପକୁ ଆଙ୍କନ୍ତି କବି ଜୟନ୍ତ ମହାପାତ୍ର—ଏଥିରେ ମାର୍ମିକ ସହାନୁଭୂତି ସହିତ ନାରୀର ଅଦ୍ଭୁତ ସହନଶୀଳତା ଓ କଲ୍ୟାଣକାରୀ ତ୍ୟାଗର ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକଟିତ । "ପେଟ ଭିତରେ କାମୁଡ଼ି ହେଲା ପରି ଦିନମାନ / ଗିରସ୍ତ ଠୁଁ ମଝିରେ ମଝିରେ ପିଟା ଖାଉଥାଏ / ଶାଶୁ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ସରି ଆସିଥିବା ଦେହ ଭିତରେ ନିଜେ ଉବୁଟୁବୁ ଖାଏ / କିନ୍ତୁ ପିଲାଏ ଯେତେବେଳେ ଖାଇ ବସନ୍ତି / ସମସ୍ତଙ୍କୁ କେମିତି / ତା' ଦେହରୁ ଘାସ କଅଁଳିଲା ପରି ଲାଗେ ।" (କହିବି ଗୋଟିଏ କଥା)

ଏତାଦୃଶ ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ରୂପାୟିତ କରିଥିବା କବିତା ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ରର ଏକ ଦର୍ପଣ ସ୍ୱରୂପ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ । ସମାଜକୁ ବଦଳାଇ ଦେବା ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୁଏତ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ କବି ନ୍ୟାୟାୟିକ ନୁହେଁ, ସମାଜକୁ ସେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରିପାରେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ମଣିଷର ଚେତନାକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ ଓ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରି ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବନ ଓ ସମାଜ ଜୀବନରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମାନବିକତାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ ।

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଧାରା : ସତ୍ୟବାଦୀରୁ ସ୍ୱାଧୀନତା

ପ୍ରଫେସର ବୈରାଗୀ ଚରଣ ଜେନା

କବି ମନର ପ୍ରତିକ୍ରିୟାରୁ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ ସାହିତ୍ୟରେ ନୂତନ ଯୁଗର ପଦଧ୍ୱନି । କବିର ମନୋଧର୍ମର ତାରତମ୍ୟ ଅନୁସାରେ କବିତାର ରୂପଭେଦ ଓ ରସଭେଦ ଦେଖାଦିଏ । ପୁଣି ଗୋଟିଏ ମନୋଭଙ୍ଗୀ ଅନ୍ୟ ଯୁଗରେ ବଦଳିଯାଏ । ଏପରିକି ଜଣେ କବିର ମନୋଧର୍ମ ଏକ ପ୍ରକାର ରହି ନଥାଏ । ସାହିତ୍ୟର ଦେହ ଓ ମନରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ—ସେଇ ପରିବର୍ତ୍ତନର ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକୃତି ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ସାହିତ୍ୟର କାଳାନ୍ତର ସୂଚିତ ହୁଏ । ସମୟ ପ୍ରବାହରେ ସାହିତ୍ୟିକର ମନ ଓ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟେ ।

ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ରାଧାନାଥ ଯୁଗାବସାନ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟ ଯୁଗ ସୂଚନାର ହିଲ୍ଲୋଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼େ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ତାହାକୁ ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗ ନାମରେ ଆଖ୍ୟାୟିତ କରାଯାଇଛି । ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସତ୍ୟବାଦୀରୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମୟ-ପରିଧିକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି କବି ଓ କାବ୍ୟ କବିତାର ପ୍ରବଣତା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ପ୍ରବାହରେ ଧାରା-ପରିବର୍ତ୍ତନର ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି । କାବ୍ୟ ବିଚାରରେ ରସାନୁଭୂତିର ପଥ ମୋର ଆଦର୍ଶ ।

ଓଡ଼ିଆର ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଦେଖାଦେଇଛି, ସେଇ କାଳରେ ସତ୍ୟବାଦୀର ସାହିତ୍ୟିକ ଗୋଷ୍ଠୀର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିଛି ।

ମହାଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଜୀବନେ ମିଶୁ ଉତ୍କଳ ପ୍ରବାହ—ଏଇ ଜାତୀୟତାବୋଧ ପ୍ରଚାର ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ରାଷ୍ଟ୍ରନୀତି । କ୍ଷୁଦ୍ରତା ଭୁଲି ଅଖଣ୍ଡ ମହାଭାରତୀୟ ଭାବରେ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ ହେବା ତାଙ୍କର ଉଦାର ରାଷ୍ଟ୍ରଚିନ୍ତାର ଦ୍ୟୋତକ ।

ସ୍ୱାଧୀନତାର ବ୍ୟାକୁଳ ବାସନା 'ଗିରି ଶିଖେ ଲୟ ରଖି ଚାଲିବି ମୁକର' କିମ୍ବା 'ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରିୟେ ସେବି ଅପର ଚରଣ' ପ୍ରଭୃତିରେ ଜାତୀୟତାବୋଧକ, ଦୃଢ଼ କର୍ମନିଷ୍ଠା ଓ ମନୋବଳର ପରିଚାୟକ ।

ଗ୍ରୀଷ୍ମେ ଥୁଣ୍ଟା ଗଛ, ଗୋଟିଏ କାଙ୍କଣ ଗଛ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରକୃତି ପ୍ରୀତିମୂଳକ ନୁହେଁ; ପ୍ରକୃତି ଆଲମ୍ବନ ମାତ୍ର, କବିଙ୍କ ମନରେ ମାନବ ପ୍ରତି ଥିଲା ଅସୀମ ଦରଦ । ପ୍ରକୃତି

ଜରିଆରେ ସେଇ ମାନବ ଜୀବନ ପ୍ରତି କବି ମନର ଦରଦ ଓ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଏସବୁ କବିତାରେ ତତ୍ତ୍ୱ-ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଛି ।

ପରାଧୀନତାର ବେଦନା, ସ୍ୱାଧୀନତାର ଉନ୍ମାଦନା ଓ ମନୁଷ୍ୟର ମହିମା କୀର୍ତ୍ତନ ସତ୍ୟବାଦୀ କାବ୍ୟର ମୂଳ ସ୍ୱର ।

ଗୋପବନ୍ଧୁ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ମାନବଜୀବନର ନିବିଡ଼ ସାମ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ । ଜଡ଼ଚେତନ ମଧ୍ୟରେ ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ପ୍ରେମବନ୍ଧନ ରହିଥିବା କବି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ—

ଆହା ପ୍ରିୟଜନ ବିରହ କି ଦାରୁଣ କଷଣ
ପ୍ରୀତି ପାଶେ ବନ୍ଧା ଜଗତେ ସର୍ବେ ଜଡ଼ ଚେତନ ।—କାରା କବିତା

ପ୍ରକୃତିର ଶୋଭା ସନ୍ଦର୍ଶନରେ କାରାଗାରର ସିପାହୀକୁ ଅନୁରୋଧ—

ସମ୍ଭାଳ ଟିକିଏ ସିପାହୀ ଚାବି ନ ଦିଅ ଦ୍ୱାରେ
ପ୍ରଣୟ ପ୍ରଭାବ ଦେଖିବି କ୍ଷଣେ ରହି ବାହାରେ ।

ସତ୍ୟବାଦୀର କବିମାନେ ଅଗ୍ନିଯୁଗର ପୁରୋହିତ । ଜାତୀୟ ମହାଯଜ୍ଞର ଋତ୍ୱିକ । ଜାତୀୟତା ଓ ମାନବିକତା ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନବେଦ । ପ୍ରଣବର ଉଦାତ୍ତ ଗମ୍ଭୀର ଧ୍ୱନି ଓ ଋତୁମ୍ଭରା ପ୍ରଜ୍ଞାର ପ୍ରଚାରକ । ନରନାରାୟଣ ସେବା ଓ ଦେଶମାତାର ପୂଜା ସେମାନଙ୍କ ରଚନାରେ ଛତ୍ରେ ଛତ୍ରେ ପ୍ରଚାରିତ । ପ୍ରାଣର ସେ ଅକୁତୋଭୟତା ଓ ବ୍ୟାପ୍ତି ନ ଥିଲେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଉଦାର ଘୋଷଣା—

ମିଶୁ ମୋର ଦେହ ଏ ଦେଶ ମାଟିରେ
ଦେଶବାସୀ ଚାଲି ଯାଆନ୍ତୁ ପିଠିରେ ।

ଉଚ୍ଚାରଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇନଥାନ୍ତା; ସାଧାରଣ ମଣିଷ କଣ୍ଠରୁ ଏ କଥା ଶୁଣାଯିବ ନାହିଁ; କର୍ମରେ ଓ ଧର୍ମରେ ଯେ ମହାନ୍ ତ୍ୟାଗୀ, ଦେଶପ୍ରେମୀ ତାଙ୍କରିଠାରୁ କେବଳ ଏ ବାଣୀ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ ।

ଲୋକନେତା କାହାକୁ କହନ୍ତି ?—ଯେ ଅନ୍ୟକୁ ବାଟ ଦେଖାଏ, ଯାହାର ନିଜପର ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ, ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଯାହାର ମନ ବଶ ନୁହେଁ, ତାହାଠାରେ ହିଁ ପ୍ରକୃତି ନେତୃତ୍ୱ ସମ୍ଭବି ଥାଏ । ଜଣେ ଗୋପବନ୍ଧୁ, ଜଣେ ମଧୁସୂଦନ ଏଇପରି ନେତୃ ପଦବାଚ୍ୟ । ଆଉ ସହସ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ନୀତ ।

ସତ୍ୟବାଦୀର ସାଧକଗଣ ଏଇ କର୍ମର ସାଧନା ନିମନ୍ତେ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ ଅତି ତୀବ୍ର ଭାବେ । ଜୀବନ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ସଂପ୍ରସାରିତ କର, ଜାତୀୟଜୀବନରୁ ଅବସାଦ ଓ ଲାଞ୍ଛନା

ଅପମାନ ଦୂର କର, ସ୍ୱାର୍ଥ ତ୍ୟାଗ କର, ଜାତି ପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଉତ୍ସର୍ଗ କର—ଧର୍ମପଦ, ଗାଲମାଧବ, ମାୟାଦେବୀ ପ୍ରଭୃତି ଚରିତ୍ର ସୃଷ୍ଟି ମୂଳରେ ଏଇ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ । ଫକୀର ମୋହନ ପୂର୍ବଯୁଗରେ ଡାକି କହିଥିଲେ—

କୁକୁର ଗୋଟାଏ କିମ୍ୱା ବନାଇବ ଘର
ଖୋଜି ବୁଲେ ବାରମିଶା ଅଇଁଠା ପତର ।

ଜାତିର ଅକର୍ମଣ୍ୟତା ପାଇଁ କେତେ ଘୃଣା, ଉଠ ଜାଗ, ପ୍ରାପ୍ୟ ଆଦାୟ କର, ବିଶ୍ୱର ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ସମାନ ହୁଅ, ବେଳ ଆଉ ନାହିଁ—ଏହାହିଁ ନବୀନ ଉତ୍କଳକୁ ନବଯୁଗର କବିର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ।

ଗଙ୍ଗାଧର ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ—ଇଷ୍ଟେଶନରେ ଗାଡ଼ି ଲାଗିଲାଣି, ଟିକେଟ ନ କିଣି ଶୋଇ ପଡ଼ିଛ ।

"ବିନଦତୁ ବୀଣା ପ୍ରସରତୁ ବାଣୀ ନିରବଧି ଭାରତବର୍ଷେ"—ଏହାହିଁ ସତ୍ୟବାଦୀ କବିବୃନ୍ଦଙ୍କ ପ୍ରାଣବାଣୀ ଓ ଆଦର୍ଶ ।

ସତ୍ୟବାଦୀ କାବ୍ୟାଦର୍ଶ ଆନନ୍ଦକୁ ଚରମ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିନାହିଁ—ସେମାନେ ଥିଲେ ଲୋକକଲ୍ୟାଣବାଦୀ; ଶିବ ହିଁ କାବ୍ୟପାଠର ଫଳଶ୍ରୁତି ।

ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ପ୍ରେମ-ଭାବନା—

ଫୁଲ ପରି ପ୍ରେମ ଝାଉଁଳେ କି ବନେ
ପ୍ରେମ ଯେ ଅନନ୍ତ ଅକ୍ଷୟ ଧାରା
x x x x x
ଏ ଜୀବନେ ପ୍ରେମ ନୁହେଁ ଅବସାନ
ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନେ ପୁଣି ହେବ ତ ଦେଖା ।

ଭଗବାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରେମମୟ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଥିଲା—

ତାଙ୍କ ପ୍ରେମ ରାଜ୍ୟେ ନାହିଁ ଅସୁନ୍ଦର
ଅସତ୍ୟ ଅନ୍ୟାୟ ଅଶୁଭ ବିନ୍ଦୁ
କି ମୋର ଭାବନା ମୋ ପ୍ରାଣ ପ୍ରବାହ
ଭେଟିଅଛି ଆଜି ସେ ପ୍ରେମସିନ୍ଧୁ ।

ଏଇ କାଳରେ କବିମାନଙ୍କର ନିସର୍ଗ-ବିଷୟକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଜଣାଯାଏ, ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ, ନନ୍ଦକିଶୋର, ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ନିସର୍ଗ-ଚେତନା ସତ୍ୟବାଦୀ କାବ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସଂଚାରିତ ।

କବିର ଚିତ୍ତଗତ ଭାବର ଆରୋପ ଫଳରେ ଅଚେତନ ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇଉଠେ । ନିସର୍ଗର ସ୍ପର୍ଶରେ କବିଚିତ୍ତରେ କି ଭାବ ଉଠିବ ତାହା ମୁଖ୍ୟତଃ କବିର ତତ୍କାଳୀନ ଚିଦାବସ୍ଥା ବା mood ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । କବିର ବିଶିଷ୍ଟ ଚିଦାବସ୍ଥା ହିଁ ପ୍ରକୃତିକୁ ହସାଇପାରେ, କନ୍ଦାଇପାରେ । Croce କହନ୍ତି—A Landscape is a state of mind, ନିସର୍ଗ ଗୋଟିଏ ଚିଦାବସ୍ଥା ମାତ୍ର । ନିସର୍ଗ ଚିତ୍ରର ଅବଲମ୍ବନରେ କବିଚିତ୍ତର ଆଲୋଡ଼ନ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ ।

କାବ୍ୟ ହିଁ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ପ୍ରତିଭା-ପ୍ରକାଶର ଯଥାର୍ଥ କ୍ଷେତ୍ର, କବିତା ନୁହେଁ । ତାହା ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓ ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କର । ଏ ଦୁହେଁ ଥିଲେ ଗୀତିପ୍ରାଣ, ବ୍ୟକ୍ତିବାଦୀ ।

ଦାର୍ଶନିକ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ମନନଧର୍ମିତା, କାବ୍ୟର ବହୁସ୍ଥଳରେ ପ୍ରକାଶିତ—ପ୍ରେମ, ଜଗତ, ସୃଷ୍ଟି-ରହସ୍ୟ, ଯୌବନର ଶାଶ୍ୱତ ଧର୍ମ ଆଦି ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଦାର୍ଶନିକ ମନନଭଙ୍ଗୀଟି ଧରାପଡ଼ିଛି । ଅନନ୍ତ ବିଶ୍ୱ-ସୃଷ୍ଟି-ବିଧାନର ଆଦି ରହସ୍ୟ ଫେଇବାରେ, ଜୀବ-ଗ୍ରାମର ଭୂତ ଭବିଷ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ, ମାନବ ପ୍ରାଣର ଆଶା ଆଦିର ଅନନ୍ତ ରହସ୍ୟ, ତରୁଣ ତରୁଣୀ ପ୍ରେମର, ଯୌବନର ଚିରନ୍ତନ ସତ୍ୟ-ରୂପ, ମହାଶୂନ୍ୟବିହାରୀ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ କଳ୍ପନା-ନେତ୍ରରେ ଉଦ୍‌ଭାସିତ । ଅବ୍ୟକ୍ତ ବିଶ୍ୱ-ବିଧାନର ବିରାଟ ବିସ୍ମୟ ତାଙ୍କୁ ମଝିରେ ମଝିରେ ଜିଜ୍ଞାସାର ଜାଲ ମଧ୍ୟରେ ନିକ୍ଷେପ କରିଛି ।

କାବ୍ୟର ଏଇ ଅଂଶ ଆଦୌ ଆଖ୍ୟାନବସ୍ତୁର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ ବା ଅସଙ୍ଗତି ଆନୟନ କରିନାହିଁ ବରଂ ଦାର୍ଶନିକ କବି ରୂପେ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଛି । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ପରେ ନୀଳକଣ୍ଠ ହିଁ ଦାର୍ଶନିକ-ମନୀଷୀର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପ୍ରତିଭୂ । ବିଶ୍ୱସୃଷ୍ଟିର ସେଇ ଗତିଧାରା ଓ ଅନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଯାତ୍ରା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କ ମନରେ ଜିଜ୍ଞାସାର ତରଙ୍ଗ ଉଠିଛି । ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ମହାନୃତ୍ୟ ସନ୍ଦର୍ଶନ କରି ସେ ସ୍ରଷ୍ଟାର ଲୀଳା-ରହସ୍ୟ ଗାନରେ ମୁଖର ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି ।

ରାଧାନାଥଙ୍କ 'ପାର୍ବତୀ'ରେ ଅଗ୍ନି ଜାଳିବା ଛଳରେ ବିଜୟ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରେରଣ ଭଳି 'ମାୟାଦେବୀ'ରେ ଭାରତ ଓ ଉତ୍କଳର ନିସର୍ଗ ଚିତ୍ର ଉତ୍କୀର୍ଣ୍ଣ । ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ନିସର୍ଗପ୍ରୀତି ରାଧାନାଥଙ୍କ ସମସ୍ଥାନୀୟ ।

ସଂଯମ ଓ ଚମତ୍କାରିତ୍ୱ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ କବିତାର ବିଶେଷତ୍ୱ । ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ବ୍ୟଂଜନାଧର୍ମିତା ଓ ସ୍ୱଳ୍ପକଥନର ଛଟା ଅସାଧାରଣ । ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ କାବ୍ୟଭାଷା ଓଜଃ ଓ ପ୍ରସାଦଗୁଣ ବିଶିଷ୍ଟ; ବାଚନଭଙ୍ଗୀ ସରସ କାବ୍ୟମୟ; ଲୋକକଥା ଓ ପ୍ରାଚୀନ ରାଗରାଗିଣୀରେ ମନୋହର ଓ ସଙ୍ଗୀତମୟ । ସେ ଯତ୍ର ତତ୍ର ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ କରିନାହାନ୍ତି ମାତ୍ର ପରିମିତ ଓ ସୁନିର୍ବାଚିତ ଉପମା-ବିଧାନରେ ତାଙ୍କର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ମିଳେ । ରସବୈଚିତ୍ର୍ୟ

ସୃଷ୍ଟି ନିମନ୍ତେ କବି କାବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ନାନା ଛନ୍ଦର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛନ୍ତି, ପ୍ରାଚୀନ ଛନ୍ଦ, ଯଥା—କାଳୀ, ରାମକେରୀ, ନଟବାଣୀ ଆଦି ।

ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିଧର୍ମ—"ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଏକାକୀ ରହେ, କବିତାରେ ମୋର ବେଳେ ବେଳେ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଜାଗିଉଠେ ।" ଏହି ଉକ୍ତିରେ କେତୋଟି କଥା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର ଅଛି—'ଏକାକୀ' ଅବସ୍ଥାରେ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରେରଣାର ଜାଗରଣ, 'ସୃଷ୍ଟି' କର୍ମ ଓ 'ପ୍ରେରଣା ଜାଗି ଉଠେ'—ଏ ତିନୋଟି କଥା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି ।

'ମାୟାଦେବୀ'ରେ କବିଙ୍କ ଉକ୍ତି ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ଧର୍ମର ସ୍ୱରୂପ ଅବବୋଧରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ—ଜାଗରଣେ ପୁଣି ଦେଖଇ ସ୍ୱପନ, ସ୍ୱପ୍ନରେ ପ୍ରାଣ-ପ୍ରକାଶ ।

ରାଧାନାଥଙ୍କଠାରୁ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦେଶାତ୍ମବୋଧ ଓ ଜାତୀୟତାବୋଧର ଯେଉଁ ଧାରା ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଆସିଥିଲା, ତାହା ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗ ସାହିତ୍ୟରେ ମହିମାନ୍ୱିତ ହୋଇଉଠିଲା । ଧର୍ମପଦ, ଗାଲମାଧବ, ମାୟାଦେବୀ, ଖାରବେଳ ପ୍ରଭୃତିରେ ସ୍ୱଦେଶ ଭକ୍ତ, ଜାତିପ୍ରିୟ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ।

'କୋଣାର୍କେ' କାବ୍ୟର ଅଭିନବ ସୃଷ୍ଟି-ପରିକଳ୍ପନା ଆମକୁ ମୁଗ୍ଧ କରେ । କାବ୍ୟର ତିନି ଭାଗ ଏପରି ପରସ୍ପର ଗ୍ରଥିତ ଯେ କାବ୍ୟର ସମଗ୍ରତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ କୌଣସି ଭାଗ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ବା ଅନାବଶ୍ୟକ ବୋଧହୁଏ ନାହିଁ । ବିଷୟର ଅଖଣ୍ଡତା ଓ ସମଗ୍ରତା ଅତି ଚମତ୍କାର । ଚରିତ୍ର ସୃଷ୍ଟିରେ ମହନୀୟତା, ଆଖ୍ୟାନବସ୍ତୁର ମହାନତା କାବ୍ୟର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରିଛି ।

ଅବସାନ ଓ ବିଷାଦ କାବ୍ୟର ପରିଣତିକୁ ଏକ ଅଶ୍ରୁଳ ଭାବମଣ୍ଡଳ ଦାନ କରିଛି । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଧାରାରେ ଏପରି କରୁଣାନ୍ତକ ପରିଣତିବିଶିଷ୍ଟ କାବ୍ୟ ବିରଳ । ପ୍ରେମର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟରେ ହୃଦୟର ଅଭ୍ୟନ୍ତର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ ।

ଅତି ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ନୀଳକଣ୍ଠ 'ପ୍ରଣୟିନୀ'ରେ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗରେ ଦକ୍ଷତା ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ରାଧାନାଥଙ୍କ ମହାଯାତ୍ରାରେ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦର ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ଓ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ପରୀକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା, ପ୍ରଣୟିନୀରେ ତାହା ଉପଲବ୍ଧ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କବିଙ୍କର ସାହସକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ନ ଦେଇ ରହି ହୁଏ ନାହିଁ ।

ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ କାବ୍ୟରେ ଅଶରୀରୀ ନାଟିତକମାନଙ୍କର ଅବାଧ ବିଚରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଅତୀତର ଛାୟାଛନ୍ନ ଗର୍ଭରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆଣି 'ପ୍ରେତଛାୟା' ପରି ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଦେଖାଇ ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବିଲୀନ କରିଦିଅନ୍ତି । କବିଙ୍କ କାବ୍ୟରେ କବିର ସ୍ୱପ୍ନଦୃଷ୍ଟି ଓ ଋଷିର ଧ୍ୟାନସ୍ତିମିତ ଦୃଷ୍ଟିର ସମନ୍ୱୟ ଘଟିଛି । ଐତିହ୍ୟ-ଚେତନା ସମଗ୍ର ସତ୍ୟବାଦୀ କାବ୍ୟର ପ୍ରାଣ ।

ଶୈଶବ ଓ ଶିଶୁ ଏବଂ ସତ୍ୟବାଦୀର କବି—ଶିଶୁସୁଲଭ କୌତୂହଳ ଏମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ସଦା ଉଜ୍ଜୀବିତ । ଶିକ୍ଷକ ଓ ଦେଶନେତା ଭାବେ ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣର କଠୋର ଆବରଣ ତଳେ ଏକ ଛଳଛଳ ଶିଶୁପ୍ରାଣଧାର ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିଲା ।

କଳ୍ପନା ସଙ୍ଗେ କର୍ମର ସମନ୍ୱୟର ସାଧନା ଥିଲା ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗର ଆଦର୍ଶ ।

ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଆଦର୍ଶବାଦ ନନ୍ଦକିଶୋର ଓ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ ସାଧକମାନେ ସେହି ଆଦର୍ଶବାଦ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । ସତ୍ୟବାଦୀ କବିଗୋଷ୍ଠୀରେ ନୀଳକଣ୍ଠ ହିଁ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଦର୍ଶବାଦକୁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ରଖି କଳାର ମହିମାକୁ କ୍ଷୁଣ୍ଣ କରିନାହାନ୍ତି ।

ଲୋକୋତ୍ତର ଚ଼ରିତ୍ର-ମହିମା ସୃଷ୍ଟିରେ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଚ଼ରିତ୍ରଗଣ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାନୀୟ ।

'ମାୟାଦେବୀ'ର ନିର୍ମାଣ-କୌଶଳ (architechnic)—ପ୍ରାରମ୍ଭ ଭାଷଣ ପ୍ରାନ୍ତ ଭାଷଣ ସମନ୍ୱିତ, ନାନା ଛନ୍ଦ ହିଲ୍ଲୋଳିତ, ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ସଂଗୀତର ସମାହାର, କାବ୍ୟ ବିଷୟର ଉପସ୍ଥାପନା, କଥାବସ୍ତୁ ଗ୍ରନ୍ଥନ, ଚ଼ରିତ୍ର ସୃଷ୍ଟି, କାବ୍ୟର ବିଷାଦମୟ ପରିଣତି, ଆଧିଭୌତିକତା, ପୌରାଣିକତା ଓ ଐତିହାସିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ଆଧାରିତ ।

ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରକୃତ ସାହିତ୍ୟିକ ଗାଥା କହିଲେ ଯାହା ବୁଝାଏ ସେପରି ରଚ଼ନା ବେଶି ମିଳେ ନାହିଁ । ଲୋକଗୀତିରେ କେତୋଟି ଗାଥାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଫକୀର ମୋହନ, ନନ୍ଦକିଶୋର ପ୍ରଭୃତି ସାମାନ୍ୟ କେତୋଟି ଗାଥା କବିତା ରଚ଼ନା କରିଥିଲେ । ଗୋଦାବରୀଶ ହିଁ ସାହିତ୍ୟିକ ଗାଥାର ସାର୍ଥକ କଳାକାର । 'ଆଲେଖିକା' ତାଙ୍କର ଗାଥାର ଗଳ୍ପାଂଶ ବା କାହାଣୀ ଭାଗ ସହଜ, ସରଳ ଓ ନିରାଡ଼ମ୍ବର ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ।

ଗାଥା କବିତାରେ କବିର ଆତ୍ମନିଷ୍ଠତା ବେଶି ନଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଗାଥାକୁ ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠ କବିତାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ନକରି ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ ବା ତନ୍ମୟ କବିତା ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ କରାଯାଏ । ଏହାର ନୈର୍ବ୍ୟକ୍ତିକତା ବିଶିଷ୍ଟ ଗୁଣ । ଉପଦେଶ ଦାନ ଗାଥା କଳାଧର୍ମର ବିରୋଧୀ । ନିରାଭରଣ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଗାଥା ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରେ ।

କ୍ଷୁଦ୍ର ଆତ୍ମଭାବପ୍ରଧାନ ଗୀତି କବିତାର ସ୍ରଷ୍ଟାଭାବେ ଗୋଦାବରୀଶ ସତ୍ୟବାଦୀ କାବ୍ୟଧାରାର ଅନନ୍ୟ ଶିଳ୍ପୀ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପିପାସା, ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ମାନବଜୀବନ ଲୀଳାର ଉତ୍ତରାଧିକାରିତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଏ ତିନି ଦିଗରୁ ତାଙ୍କର କାବ୍ୟକବିତା ବିଚ଼ାର୍ଯ୍ୟ ।

'ଯୌବନର ପଥେ' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ କହିଥିଲେ—"ମୁଁ ଚାହେଁନା ଆଳସ୍ୟର ଜଡ଼ତା, ମୁଁ ଚାହେଁନା ତୃପ୍ତିର ଆରାମ, ମୁଁ ଚାହେଁନା ଶ୍ମଶାନର ଶାନ୍ତି । କ୍ଳାନ୍ତିହୀନ ପ୍ରୟାସ ହିଁ ମୋର ପରମ କାମ୍ୟ । ଏହି ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ସଂଗ୍ରାମ ହିଁ ମୋର ସାର୍ଥକତା ।"

ଜୀବନ ପ୍ରତି କବିଙ୍କର ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ କଠିନ ରୋଗ-ଯନ୍ତ୍ରଣା ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ରଖିଥିଲା ଅବିଚଳିତ ଜୀବନପ୍ରେମୀ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପ୍ରିୟ ।

କାନ୍ତକବିଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ହାସ୍ୟରସର ଧାରା କଳନା କରି ତାଙ୍କର ରସରଚନା ଓ ବ୍ୟଙ୍ଗରସର ବିଚାର କରିବାକୁ ହେବ । ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ, ଫକୀର ମୋହନ ଓ ନନ୍ଦକିଶୋର ପ୍ରଭୃତି ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯଶସ୍ୱୀ । ଗୋବିନ୍ଦ ରଥ ମଧ୍ୟ କମ୍ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅର୍ଜନ କରିନାହାନ୍ତି ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ କବିତାର ଅନ୍ତଃସ୍ୱର ଗ୍ରାମୀଣ ଜାନପଦିକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନରସ ଓ ନଗର କୈନ୍ଦ୍ରିକ ସଭ୍ୟତାର ସ୍ପର୍ଶ । ତାଙ୍କର ରସରଚନା ଏଇ ପଲ୍ଲୀଭିତ୍ତିକ ଜୀବନବୋଧର ସ୍ମାରକୀ ।

'ଜୀବନ ସଂଗୀତ' ଗୀତି କବିତା ସଞ୍ଚୟନ । ଅଶ୍ରୁ-ବେଦନାର କାବ୍ୟ ରୂପେ ଯଦି ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟରେ କୌଣସି କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଚିହ୍ନିତ କରାଯାଏ, ତେବେ ତାହା କାନ୍ତକବିଙ୍କ ଆଲୋଚ୍ୟ କବିତା ସଞ୍ଚୟନ ।

Carlyle Romanticismର ଭାବାତିରେକ ବସ୍ତୁଟିକୁ wenterism ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଥିଲେ । ଏ ଧରଣର କଳ୍ପନା କେବଳ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଓ ଉନ୍ମତ୍ତତା, ଭାବପ୍ଲାବନ ।

ବାସ୍ତବାତିରିକ୍ତ କଳ୍ପନାର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସମୟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଘଟିଛି ସବୁଜ କବିତାରେ ।

ଭାବପ୍ରବଣ ଚିତ୍ତର ତନ୍ମୟତା ।

କଳ୍ପଲୋକର ଚିନ୍ମୟ ସତ୍ୟରେ ସବୁଜମାନେ ଅଧିକ କ୍ଷଣ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିପାରି ନଥିଲେ ।

ସବୁଜମାନଙ୍କର ଏଇ ପ୍ରଥମ ଯୁଗକୁ ସଂଶୟର ଯୁଗ କୁହାଯିବ ।

ବାସ୍ତବ ଓ ସ୍ୱପ୍ନର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ କିଏ ଜୟୀ ହେଲା ?—ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ପ୍ରୟୋଜନ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ କବିର ଜୀବନରେ ଏଇ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ସଂଶୟ ଓ ସଂଘାତସଂକୁଳତା ଆସେ । ତାହାକୁ କାଟି ନିଜର ସୃଷ୍ଟି ଆଦର୍ଶରେ ଏକାନ୍ତ ନିଷ୍ଠାବାନ୍ ହେବାକୁ କିଛି ସମୟ ଲାଗେ ।

ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ମନର ସହସ୍ର ଆକାଂକ୍ଷା—କେତେବେଳେ ମନ କୁଆଡ଼େ ଧାଉଁଛି ତାହା ସେ ନିଜେ ଜାଣେ ନାହିଁ । କେତେବେଳେ ଭାଙ୍ଗିବ, କେତେବେଳେ ଗଢ଼ିବ, କେତେବେଳେ

ଭଲ ପାଇବ, ଘୃଣା କରିବ, କେତେବେଳେ ତାର୍ଯ୍ୟକ୍ ବ୍ୟଙ୍ଗ ହାଣିବ, କେତେବେଳେ ପ୍ରଶଂସା କରିବ, କେତେବେଳେ ପୃଥିବୀକୁ ଭଲ ପାଇବ, କେତେବେଳେ ପୃଥିବୀକୁ ଛାଡ଼ି ପଳାଇବ—ଏଇପରି ଅସଂଖ୍ୟ ତା'ର ମନୋଭଙ୍ଗୀ । ମନର ଏଇ ଭାବନାରାଶି ଯେପରିକି ସମୁଦ୍ର ଗର୍ଭରେ ଉଠୁଥିବା ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଅସଂଖ୍ୟ ତରଙ୍ଗ-ଭଙ୍ଗ ଭଳି । ଉଦୟ ଓ ବିଳୟ ତା' ମନର ନିତ୍ୟ ଲୀଳା । ସେ ଚିରକାଳ କିଛିଗୋଟାକୁ ଧରି ରଖିପାରେ ନାହିଁ । ତା' ମନ ଅଧିକ କ୍ଷଣ କେଉଁଥିରେ ରସିବାକୁ ଚାହେଁନାହିଁ । ବିଷାଦ ଓ ଆନନ୍ଦ—ଉଭୟ ତା'ର ପ୍ରିୟ । ମୃତ୍ୟୁକୁ ଆବାହନ କରିବାକୁ ସେ ସୁଖକର ମଣେ, ପୁଣି ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୟ ନ କରି ତା'ର ମୁକାବିଲା କରେ । ଏହା ଭାବବିଳାସୀ ମନର ପରିଚାୟକ ।

ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଆକୁଳତାର ବିଷର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱର, ସୁଖ ଓ ବିଷାଦ—ଏ ଦୁଇଟି ଯେପରି ସବୁଜ କବିତାରେ ମିଶ୍ରିତ ହୋଇ ରହିଛି । କେତେବେଳେ ଆରମ୍ଭରେ ସୁଖ, ଶେଷରେ ବିଷାଦ, କେତେବେଳେ ଆରମ୍ଭରେ ବିଷାଦ, ଶେଷରେ ସୁଖ ।

ସବୁଜର ଦୁଃଖବାଦ ଥିଲା ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଦୁଃଖବିଳାସ ।

ବୈକୁଣ୍ଠନାଥଙ୍କ ରହସ୍ୟବାଦିତା ଭିନ୍ନ ଜାତୀୟ । ଜୀବନ ଦୁଃଖମୟ, ତଥାପି ତା' ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ଦ୍ୱିଧା, ସଂଶୟର ବିଚ୍ଛେଦ ଭିତରେ ସେ ଅନ୍ତର ପରଶମଣିର ଅନୁଭବ କରି ତରଣୀ ସେଇ ସାଗର ଅଭିମୁଖରେ ଭସାଇ ଦେବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି ।

'ମୂକ-ଭଗବାନ' ରହସ୍ୟମୟ ଜୀବନ ଦେବତା ଚିର ଦଳିତ, ପତିତ, ମୂକ ମୌନ ଜନତାର ଦୁଃଖ ନିର୍ଯାତନରେ ଅଶ୍ରୁବିସର୍ଜନ କରୁଛନ୍ତି । ଆଶାବାଦ ଓ ଦୁଃଖବାଦର ସମନ୍ୱୟ ଘଟିଛି ଏଇ କବିତାରେ ।

ଦୁଇଜଣ କବିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆନ୍ତର ଧାତୁର ସାଦୃଶ୍ୟ ହେତୁ ଭାବଧର୍ମରେ ସାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖାଦେଇପାରେ । କବିର ମନୋଧର୍ମ ସମାନ ହେତୁ ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣକଠାରୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେନାହିଁ । ଏହାଛଡ଼ା ରହିଛି ଯୁଗ-ପ୍ରଭାବ । ଗୋଟିଏ କାବ୍ୟଧାରାର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ସମୟରେ ସମକାଳୀନ କବିମାନେ ଜ୍ଞାତ ଅଜ୍ଞାତ ଭାବେ ସେଇ କାବ୍ୟ-ଧର୍ମ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ରାଧାନାଥ ଯୁଗ ସବୁଜଯୁଗର କବିମାନଙ୍କ ରଚନାବଳୀ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ଏ କଥାର ସତ୍ୟତା ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ।

ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ପ୍ରାଣଧର୍ମରେ ଗତି ଅଛି, ବହିଯିବା, ଅଗ୍ରସର ହେବା, ବନ୍ଧନ ଛିନ୍ନ କରିବା, ବିଦ୍ରୋହ, ପ୍ରାଣ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ, ଗତାନୁଗତିକତାର ବିରୋଧ—ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ପ୍ରବଣତା । ଅତୀତ ସେମାନଙ୍କ ନେତ୍ରରେ ମାୟାଞ୍ଜନ ବୋଲିଯାଏ । ଏ ଅତୀତ ଦୂର ଅତୀତ । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ।

ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କବିର ପ୍ରବୃତ୍ତି । ସ୍ୱପ୍ନ ସତ୍ୟ ନ ହୋଇପାରେ; ମାତ୍ର ସେଥିରେ ମୋହ ଅଛି, ମାଦକତା ଅଛି, ନିଶା ଅଛି, ନିଜକୁ ଭୁଲିବାର, ସମକାଳକୁ ଭୁଲିବାର, ଦୁଃଖ ଦୈନ୍ୟକୁ ଭୁଲିବାର ଉପାଦାନ ଅଛି । ଯାହା ନିକଟରେ ତାହା ଅତି ପରିଚିତ ହେତୁ ସ୍ୱାଦ୍ୟ ନୁହେଁ, ଦୂରସ୍ଥ ବସ୍ତୁ ପାଇଁ ପ୍ରାଣ ହାହାକାର କରେ । ନଭୋନୀଳିମାରେ, ନାଁ ନଜଣା ନଦୀ ପର୍ବତରେ ତା'ର ଆସକ୍ତି ଅଧିକ ।

ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ପ୍ରେମ-ଭାବନାରେ ଥାଏ ମୁକ୍ତିର ଆନନ୍ଦ । ସେ ପ୍ରେମ ବାନ୍ଧି ରଖେନା, ଚିତ୍ତ-ପ୍ରସାର ଘଟାଏ ।

ଅନ୍ନଦା 'ସୃଜନସ୍ୱପ୍ନ'ରେ ଯେଉଁ ଦେଶକୁ ପଳାଇବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି ତାହା କଳ୍ପନାର ଦେଶ, କଳ୍ପଲୋକ । ଏଇ ବାସ୍ତବ ଜଗତରୁ କଳ୍ପଲୋକକୁ ପଳାୟନୀ ମନୋବୃତ୍ତିର ସବୁଜ କବିମାନଙ୍କୁ ପଳାୟନବାଦୀ କୁହାଯାଏ. ମାତ୍ର ଏହା ମଧ୍ୟ ଯୁବପ୍ରାଣର ଏକ ସାମୟିକ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ, ସ୍ଥାୟୀ ମନୋବୃତ୍ତି ନୁହେଁ । ଏ ମର ମରୁ ସହିବ କିଏ ?—କାରଣ ସ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀ-ପ୍ରୀତି ସେମାନଙ୍କର କମ୍ ନଥିଲା । ବୈକୁଣ୍ଠ ଓ କାଳିନ୍ଦୀଙ୍କ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ବନ୍ଦନା—"ଦେଇଛ ପ୍ରିୟା ପ୍ରାଣେ ଅମର ପ୍ରୀତି ଭରି, ମୋ ଶିଶୁ କ୍ରନ୍ଦନେ ଅମର ମୋର ଆଶା" କିମ୍ବା "ପ୍ରିୟା ରୂପ ଶଶୀ, ସେ କେଉଁ ଉର୍ବଶୀ, ପାରେ ଜିଣି ଗରବିଣୀ" ।

ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ସବୁଜ କବିମାନେ କୋମଳ ମଧୁରର ଉପାସକ, କରୁଣ-କୋମଳ-ମଧୁର ମନୋବୃତ୍ତି ସଂପନ୍ନ । 'କୋମଳ ମଧୁର'ର ଆରାଧନା, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଚେତନାରେ ରୁକ୍ଷ କଠୋରର ସ୍ଥାନ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଆସିଛି ।

ସବୁଜ କବିତାରେ ବାଷ୍ପୀୟ ଭାବୋଚ୍ଛ୍ୱାସ, ବସ୍ତୁହୀନ କଳ୍ପନା, କାରଣଶୂନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ, ଅଶରୀରୀ ଭାବନା ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ମିଳେ । ଅବଶ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସବୁଜବାଦୀମାନେ ଏ ଭାବ ଓ ରୀତି ପରିହାର କରି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବାସ୍ତବଧର୍ମୀ ହୋଇଛନ୍ତି—ମାନସିଂଙ୍କ ଭାଷାରେ 'ସବୁଜ' ହଳଦିଆ ପଡ଼ିଯାଇଛି ।

ନାୟିକାକୁ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ନକରି ଅବୋଧ୍ୟ ରଖିବାରେ ହିଁ ଆନନ୍ଦ । ପାଖକୁ ନ ଆଣି ଦୂରରେ ରଖିବାରେ ପ୍ରାପ୍ତିର ବ୍ୟାକୁଳତା । ରୋମାଣ୍ଟିକତା ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ, ସ୍ୱପ୍ନ-ପ୍ରୟାସୀ କବି ସ୍ୱପ୍ନଧୃତାକୁ ପାଇ ହରାଇବାରେ ଆନନ୍ଦ-ବେଦନା ଲାଭ କରନ୍ତି ।

ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କବି ଆତ୍ମଚାରୀ, ଆତ୍ମଭୋଳା, ଆତ୍ମରତିପରାୟଣ । ଏଇ ଯେ ବିଶ୍ୱକୁ ଘେନି ନିଜଭିତରେ ରମଣ ବା ଲୀଳା ତାହା ଭଗବାନଙ୍କର ଉର୍ଣ୍ଣନାଭ ଲୀଳା ସହିତ ସମାନ ।

ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କବି ରହସ୍ୟର, ଅଧରାର ପଛରେ ଧାଇଁ ଧାଇଁ ମିଷ୍ଟିକ୍ ହୋଇଯାନ୍ତି । ତେଣୁ ରୋମାଣ୍ଟିକତାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ରୂପ ହେଉଛି ମିଷ୍ଟିକ୍ ।

ଅସ୍ପଷ୍ଟତା, ସ୍ନିଗ୍ଧତା ଓ କମନୀୟତା—ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ରୂପ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ପ୍ରଣୟର ଚିହ୍ନ ।

ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ 'କୌତୁକମୟୀ', 'ମାନସ ସୁନ୍ଦରୀ' 'ଜୀବନ ଦେବତା'ରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସବୁଜ କବି ସେଇ 'କୌତୁକମୟୀ' ମାନସ-ସୁନ୍ଦରୀକୁ ପାଇବାକୁ କ୍ଷୀଣ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ରବୀନ୍ଦ୍ର-ପ୍ରତିଭାର ଜୀବନଦେବତାବାଦରେ ପହଞ୍ଚି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଜୀବନଦେବତାବାଦର ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବୈକୁଣ୍ଠନାଥଙ୍କ 'ପ୍ରିୟତମ'ର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଇପାରେ ।

ଅନ୍ନଦାଙ୍କ କବି ଜୀବନରେ ଅନ୍ତତଃ ଏକ ଉତ୍ତରଣ ଏଇ କେତୋଟି କବିତା ମଧ୍ୟରୁ ଧରିହୁଏ । ନିଜର ପୁରୁଷୀୟ ସତ୍ତା ନାରୀର ପଣତ ତଳେ ଗୋପନ ନ ରଖିଲେ ସେ ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱମୟ ବିଞ୍ଚି ହୋଇଯିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ । 'ଡାକେ ମୋତେ ସ୍ୱଦେଶର ପ୍ରତି ଧୂଳିକଣା'—ମଧ୍ୟରେ ଧ୍ୱନିତ । ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାର ବେଳ ଆସିବାରୁ ନାରୀ ଓ କବିତାର ସମ୍ମୋହନ କାଟି ସେ ଲମ୍ଫ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଏକ ବୃହତ୍ତର ଜୀବନର ସନ୍ଧାନରେ ଅଗ୍ରସର । ପୁରୁଷର ଶକ୍ତି ଓ କର୍ମ-ଚୋଦନା ପ୍ରତି ଏ ଆହ୍ୱାନ ।

ଯୌବନ ନିର୍ଭୀକ—ଯୌବନ ଉଦୟାଚଳେ ଜଳିଉଠୁ ଆଶା ମହାଦୀପ, ହେ ଦୁର୍ମଦ, ହେ ବିଶ୍ୱର ବିରାଟ ଅସ୍ୱୀକାର ବୋଲି କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣ ଏଇ ଯୌବନଯାତ୍ରା ତରଣଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ କରିଛନ୍ତି ।

ମାନସିଂଙ୍କ ଆକ୍ଷେପ—ଯୌବନ ଆନ୍ଦୋଳନର ଗନ୍ଧ ସବୁଜ କବିତାରେ ନାହିଁ, ଅମୂଳକ । କାରଣ ସବୁଜର ପ୍ରାଣଧର୍ମ ହିଁ ଯୌବନ-ପୂଜା । ଜୀବନ ଓ ସମାଜର ସର୍ବସ୍ତରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆନୟନ କରିବା ପାଇଁ ସବୁଜର କାବ୍ୟ-ପ୍ରୟାସ । ଦଶ ବାରବର୍ଷର କାବ୍ୟଧାରାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଏ କଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବ ଯେ ସବୁଜ କବିତା ନିଶ୍ଚିତ ଏକ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଘେନି ଜନ୍ମଲାଭ କରିଛି । ସବୁଜ କାବ୍ୟ-ଆନ୍ଦୋଳନର ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳତା ତାହାର ସାଧକମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହେବା । ଅନ୍ନଦାଙ୍କ ବିଦାୟ ପରେ ଏ ଦଳର କବିମାନେ ଆଉ ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ନିଜର କାବ୍ୟ-ବିଶ୍ୱାସରେ ଅଟଳ ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେତିକିବେଳେ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଭାବଧାରାର ପ୍ରଭାବରେ କାଳିନ୍ଦୀ ବାଟ କାଟିଲେ । ବୈକୁଣ୍ଠ ନିଜର ସ୍ୱଭାବ-ରୋମାଣ୍ଟିକତା ଛାଡ଼ି ବାଟ ଭୁଲିଲେ । ଅନ୍ୟମାନେ କବିତାରେ ନିଜର ସିଦ୍ଧି ଲାଭର ସମ୍ଭାବନା ନଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଲେଖାଲେଖି ଛାଡ଼ିଦେଲେ ବା ଗଦ୍ୟ ରଚନାରେ ମନୋନିବେଶ କଲେ ।

ସବୁଜର ଜୀବନକାଳ ୧୯୨୧-୧୯୩୫ । ମାତ୍ର କାଳିନ୍ଦୀ ଓ ବୈକୁଣ୍ଠ ଏ ଶତାବ୍ଦୀର ଷଷ୍ଠ ଦଶକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କବିତା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏହା ସେମାନଙ୍କର କାବ୍ୟ-ପ୍ରତିଭାର ଅବସାନ କାଳ ।

୧୯୩୫ ମସିହା ବେଳକୁ ମାର୍କ୍ସୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରାର ଉନ୍ମେଷ ଓ ନବଯୁଗ-ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଯୋଗୁ ସବୁଜ-ରୋମାଣ୍ଟିକସିଜମ୍‌ର ତରଳ ସ୍ରୋତ ସ୍ତିମିତ, ଏପରିକି ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଥିଲା ।

ସବୁଜ କବିତାର ପଳାୟନପନ୍ଥୀ ରହସ୍ୟବାଦ, ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ, ସ୍ମୃତି-କାରୁଣ୍ୟ, ପ୍ରକୃତି-ଚିତ୍ରଣରେ ଅଭିନବ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ, ଅଶରୀରୀ ବା ଶରୀରୀ କୌଣସି ମାନସୀ କନ୍ୟା ପାଇଁ ଅତୃପ୍ତ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଆକୁଳତା ଓ ଛନ୍ଦ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନାନା ଅଭିନବ ଅନୁଶୀଳନ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ଅନୁଜ ଭଗବତୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ରଚିତ (୧୯୪୩) 'ହସେ ପାହାନ୍ତି ତାରା' କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଶୋକଗୀତି ।

ଅକୃତ୍ରିମତା, ଆତ୍ମକୈନ୍ଦ୍ରିକତା, ରବୀନ୍ଦ୍ରିକ ରହସ୍ୟବାଦ ଓ କୁସଂସ୍କାରବଦ୍ଧ, ଶୋଷଣପୁଷ୍ଟ ସମାଜ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହ ଘୋଷଣା ସବୁଜ କବିତାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ।

ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବସ୍ତୁବାଦ ଭିତରୁ ପୁଣି ଫେରିଆସିଛନ୍ତି 'ରାମୀ' ଓ 'ଚଣ୍ଡୀଦାସ'ଙ୍କ ରହସ୍ୟମୟ ଜଗତକୁ—

ମାନୁଛି ସଜନୀ ପୂଜାରେ ନାହିଁ ମୋ ମନ
ତୋ ମନେ ଥିଲାଟି ବସନର ବିଶୋଧନ ।—ଉତ୍ତରାୟଣ

'ସଭାଶେଷ' କବି ଜୀବନର ଜୀବନ-ହାଟର ସଉଦା ସାଙ୍ଗର କରୁଣ ବିଷାଦ ସଂଗୀତ-

କ୍ଷୀଣଧର ଫଲ୍‌ଗୁର ଏ ଯେ ଉପଳ ଖେଳ
ଗୋଟାଇ ନିଅ ପଣ୍ୟ ପଥିକ, ଗଲା ବେଳ ।

ରବୀନ୍ଦ୍ର କବିତାରେ ଜୀବନ-ସଉଦା ଶେଷ ହେବାର ଏଇ ସ୍ୱର ଅନୁସନ୍ଧେୟ ।

ସବୁଜଗୋଷ୍ଠୀର ସମକାଳରେ ଓ କିଞ୍ଚିତ୍ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟର କାବ୍ୟ-ଶିଳ୍ପୀମାନେ ହେଲେ କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ, ମାୟାଧର, ରାଧାମୋହନ, କୁଂଜବିହାରୀ, କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ତ୍ରିପାଠୀ, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର ପ୍ରଭୃତି । ରୋମାଣ୍ଟିସିଜମ୍ ଏ ଯୁଗର କାବ୍ୟ-ପ୍ରବୃତ୍ତି । କାନ୍ତକବି ଓ ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର ଆଲୋଚ୍ୟ କାଳ ସୀମାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

କୁନ୍ତଳା ପ୍ରେମର ଅଧିକାରରେ ଗରବିଣୀ । ଜଗତର ନାଥଙ୍କୁ ପ୍ରେମିକ ରୂପେ ପାଇବାକୁ ସେ କେଉଁ ପ୍ରେମର ଅଧୀନରେ ସାହସିନୀ ! କ୍ଷୁଦ୍ରର ମହତ୍ ସହିତ ପ୍ରଣୟ-ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନର ଏ ସାହସ ନିଶ୍ଚୟ ଅମୂଳକ ନୁହେଁ । କ୍ଷୁଦ୍ରା ଏକ ବାଳିକାର ଏ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା କିପରି ହେଲା ?

ସେ ପ୍ରେମିକ ରାଜରାଜେଶ୍ୱର, ନିତାନ୍ତ ସାଧାରଣ ଭଳି ଏଇ ପାଗଳିନୀ ବାଳିକାର ପ୍ରଣୟ-ପ୍ରାର୍ଥନାକୁ ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଯେତେବେଳେ କଥା ଦେଇ ନ ଆସନ୍ତି, ବାଳିକାର କୋମଳ ହୃଦୟଟି ଯାଏ, ତା'ର ପ୍ରଣୟ-ବିଶ୍ୱାସ ହାହାକାର କରିଉଠେ ।

ସେଇ ଏକାନ୍ତ ନିର୍ଭର ପରମ ଦୟିତଙ୍କ ସହିତ ଏକ ଶଯ୍ୟାରେ ପାଇବାକୁ ସେ ଦାବୀ କରିପାରେ । ଏହା ତା'ର ଅହଂକାର ନୁହେଁ, ଦାବୀ । ଏ ଅଧିକାର ସେଇ ପ୍ରେମମୟ ହିଁ ତାକୁ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ଲଜ୍ଜା, ସଂକୋଚ୍ ନାହିଁ । ଏହା ପ୍ରେମର ଆକର୍ଷଣ । 'କ୍ଷୁଦ୍ର ପୂଜା ବିରହରେ' ସେ ତାଙ୍କର ପଥ ଚ଼ାହିଁ ରହିଛି ବାଳିକା-ହୃଦୟର ମୁଗ୍ଧ ପ୍ରେମ ନିଶ୍ୱାସ ଘେନି । ସେ ପରମ ବନ୍ଧୁ, ପରମ ଦୟିତ । ପ୍ରେମର ଏକାଧିପତ୍ୟ ତାଙ୍କରି ପ୍ରତି ସାବ୍ୟସ୍ତ କରାଯାଇପାରେ । କବି ଆତ୍ମାର ନିଭୃତ ତନ୍ତୁରେ ତାଙ୍କୁ ଆସନ ଦେଇ ମୁଗ୍ଧ ପ୍ରେମାରତି ବାଢ଼ିଛନ୍ତି ।

ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କବି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପୂଜାରୀ । ପଦ୍ମଚ଼ରଣ 'ଚିରସୁନ୍ଦରୀ'ଙ୍କ ମନ ଅନୁଭବ କରି ତାହାଙ୍କୁ ପ୍ରତି ପ୍ରଣତି ବାଢ଼ିଛନ୍ତି—

ଶୋଭାର ଶାନ୍ତିର ଦ୍ୱାର ଦିଅ ହେ ଫିଟାଇ
ଜଗତେ ଜଗତଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆଣ ହେ ବନ୍ଦାଇ
କେତେ କବି କେତେ ଶିଳ୍ପୀ କେତେ ଚ଼ିତ୍ରକର
ପାଦତଳେ ଉଭା ଘେନି ପୂଜାର ସମ୍ଭାର ।

ଗୀତି କବିତାର ପ୍ରଧାନ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ତାହା ମନୁଷ୍ୟର ନିବିଡ଼ ରସାନୁଭୂତିକୁ ଆୟତନ ଭିତରେ ଅତି ସଂହତ ଭାବେ ପ୍ରକାଶ କରିପାରେ । ଗୀତିକବିତା ମଣିଷ ଅନ୍ତରର ଅନୁଭୂତିକୁ ବାଣୀ ରୂପେ ପ୍ରକାଶ କରେନାହିଁ, ସେଥି ମଧ୍ୟରେ କବିର ବ୍ୟକ୍ତି ପୁରୁଷଟିକୁ ବିଶେଷ ଭାବେ ପରିସ୍ଫୁଟିତ କରେ । କବିତା କବିର ନିଜର କଥା ।

କବି ଭାବ-ବ୍ୟବସାୟୀ । ଅନୁଭୂତିଶୀଳ ମଣିଷ ହୁଏ କାବ୍ୟସ୍ରଷ୍ଟା । ଭାଷା ସାହାଯ୍ୟରେ ଭାବ-ଜଗତର କଥା ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ତା'ର କାର୍ଯ୍ୟ ।

ମାନସିଂ ରସଲୋକ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଅନିର୍ବଚନୀୟତା ଓ କାବ୍ୟମାୟା ରହିଛି ତାହାକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ କବତାର ଧ୍ୟାନଲବ୍ଧ ରୂପ ପାଠକର ମନକୁ କେଉଁ ଏକ ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ ଭାବଲୋକକୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ କରାଇ ଦିଏ । ନିତ୍ୟ ମିଳନ ନିତ୍ୟ ବିରହ—ମାନସିଂଙ୍କ ବିରହ ଭାବନାରେ ଏହା ଧ୍ୱନିତ ।

ପ୍ରେମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକା ସର୍ବଦା ଅତୃପ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଗତି କରନ୍ତି । ପରସ୍ପର ମନେ କରନ୍ତି, ମୁଁ ଯାହା ଦେଉଛି ତାହା ଯେପରି ଅନ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରତିପାଦନ ହେଉ ନାହିଁ ।

ଏହାଛଡ଼ା ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନେ କରନ୍ତି, ସେ ଅନ୍ୟର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ, ଏଇ ଅଧମର୍ଣ୍ଣ ଭାବ, ଦୈନ୍ୟବୋଧ, ଶଙ୍କା, ଆଶାରେ ଅସ୍ଥିରତା, ମିଳନରେ ବ୍ୟାକୁଳତା, ବିରହରେ ମିଳନର ଦୁର୍ବାର ଆଶଙ୍କା—ଏ ସମସ୍ତ ପ୍ରକୃତି ପ୍ରେମର ଲକ୍ଷଣ ।

ଯୌବନର ଉଦ୍ଦାମ ଆବେଗ, ଭୋଗ-ବାସନାର ତୀବ୍ରତା, ଅପ୍ରାପ୍ତିର ବ୍ୟଥା (ହେମଶସ୍ୟ ପର୍ବ) ଇତ୍ୟାଦି ନାହିଁ, ଅଛି ସଂଯତ ହୃଦୟାବେଗ, ଶାନ୍ତ ସମାହିତ ଭାବାବେଗ ସ୍ନିଗ୍ଧ ମେଦୁର । ଜୀବନରେ ଆସିଛି ପୂର୍ଣ୍ଣତା, ପ୍ରାପ୍ତିର ଗଭୀରତାରେ ସେ ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରିଛନ୍ତି ।

ସ୍ନିଗ୍ଧ ପରିହାସ, ଚଟୁଳ ପ୍ରଶ୍ନ, ରସିକତା, ସୌକୁମାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଶୃଙ୍ଗାର ସମ୍ମତ । କିନ୍ତୁ ଭାଷାର କି ଅପୂର୍ବ ସଂଯମ !

ପ୍ରେମର ଅପର ନାମ ପୂଜା । ମିଳନ-ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ସମାସ୍ତଦର ପୂଜାରତିର ନାମାନ୍ତର । ପ୍ରେମିକାର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଓ ସ୍ପର୍ଶ ଆଣିଛି ତାଙ୍କଠାରେ ଅପୂର୍ବ କର୍ମନିଷ୍ଠ, ମନୋବଳ, ବିଶ୍ୱରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବାର ପ୍ରେରଣା ।

ସୁଖୀ ପୁରୁଷ କହିଲେ ଯାହା ବୁଝାଏ, ମାନସିଂଙ୍କ କାବ୍ୟ-ଜୀବନରୁ ତାହାର ପରିଚୟ ମିଳେ ।

ଅନ୍ତରର ମିଳନରେ ଆସେ ଦେହ-ମିଳନର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା । ଯେଉଁ ପ୍ରେମ ଦେହ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ, ତାହା ବାହ୍ୟ । ନାୟିକାର ଭାବଦେହ ଘେନି ତାଙ୍କର ବେଉସା । ତାହାଙ୍କୁ ଦେହୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରେମର କବି କୁହାଯାଇପାରେ । 'ଧୂପ' ପ୍ରଣୟ କବିତାର ଏକ ମାଳା । ସେତେବେଳର ସନାତନୀ ସମାଲୋଚକମାନେ 'ଧୂପ'କୁ ଅଶ୍ଳୀଳ, ସମାଜବିରୋଧୀ ମନୋଭାବର ରଚନା ବୋଲି କହିବାକୁ ଛାଡ଼ିନଥିଲେ ।

କାରଣ ହୀନ ଭାବେ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ମଣିଷର ହିଂସାବୃତ୍ତିକୁ ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ କରେ ସେହି ସାହିତ୍ୟ ଅଶ୍ଳୀଳ ଓ ଦୁର୍ନୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବେଚିତ ହୁଏ ।

ମାନସିଂ ଜଣେ ପରିମାର୍ଜିତ ଓ ପରିଶୀଳିତମନା ଶିଳ୍ପୀ । ପ୍ରଣୟବୋଧ ପ୍ରତ୍ୟେକ କବିର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହେବା କଥା । ମାନସିଂଙ୍କ ପ୍ରଣୟବୋଧ ସବୁଜ କବିମାନଙ୍କର ନହୋଇପାରେ । ସବୁଜ କବିଙ୍କ ପ୍ରଣୟବୋଧ ନବୀନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଶା କରାଯାଇ ନପାରେ ।

ମାନସିଂ କବିପ୍ରତିଭାରୁ କ୍ରମବିକାଶର ସ୍ତର ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଜଣାଯାଏ କବି ପ୍ରେମ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ମାନବିକତା ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ପ୍ରତି ଉନ୍ମୁଖ ହୋଇଛନ୍ତି । କ୍ଲାସିକ ଓ ରୋମାଣ୍ଟିକ ମନୋଭଙ୍ଗୀର ସମନ୍ୱୟ ତାଙ୍କଠାରେ ଘଟିଥିଲା । କବିଙ୍କ ପ୍ରେମ-ପ୍ରତ୍ୟୟର ସାଦୃଶ୍ୟ ସମକାଳୀନ

ସବୁଜ କବିମାନଙ୍କ କବିତାରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । କବିଙ୍କ ପ୍ରେମ ଅକୃତାର୍ଥ ପ୍ରେମ ନୁହେଁ । କବିଙ୍କ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ପ୍ରଣୟ ରସରେ ଏପରି ଏକ ସୁଖାବେଶ ଅଛି ଯାହା ଧୂଳିମାଳିନ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥିବୀରେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଇସାରା ଦିଏ ।

ପଲ୍ଲୀ ପ୍ରସଙ୍ଗ ତାଙ୍କ କବିତାରେ କମ୍ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ନାହିଁ । 'କଣ୍ଟ-କାଚ' ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଏକ ସାର୍ଥକ ରଚନା । ଆନ୍ତରିକତା, ନିଷ୍ଠା, ବେଦନା ଓ ଓଡ଼ିଆର ଗୃହ ଜୀବନର ଭାଷା ତଥା ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀର ଅକୃତ୍ରିମତା ଓ କବିତାକୁ କ୍ଲାସିକ-ଗୌରବ ଦେଇଛି । ନିଜର କାବ୍ୟ-ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଆଦର୍ଶ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଥିଲେ । କୌଣସି ଧାରକରା ଭାବ ଓ ଚଳିତ ଭଙ୍ଗୀର ଅନୁକାରୀ ହେବାକୁ ସେ କେବେ ଚାହିଁ ନାହାନ୍ତି । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବାଦ ହିଁ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ବେଦ । ଅଭିଜାତ ଭାବନା ଓ ଜନସାଧାରଣ ଭାବନା—ଉଭୟ ଭାବନାର କବି ଥିଲେ ମାନସିଂ । ସାଧାରଣ ଭାବନାର ଧାରା ଫକୀରମୋହନ—ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କଠାରୁ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଫିଟିଥିଲା ।

ଯେଉଁ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର କର୍ମପ୍ରେରଣା, ଜୀବନାଦର୍ଶ ତାଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ଓ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ପ୍ରଣତି ଜଣାଇଛନ୍ତି । କବିଙ୍କର ଥିଲା ଅସାଧାରଣ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ମାନବିକ ସତ୍ତା । ସେ ସିନିକ୍ ନୁହନ୍ତି, ଅସାମାନ୍ୟ ଜୀବନପ୍ରେମୀ, ମାନବପ୍ରେମୀ । ଅନୂଢ଼ା କାଞ୍ଚନ ଅପାର ଦୁଃଖରେ ସେ କାନ୍ଦିଛନ୍ତି । ସରଳା ଅପାପବିଦ୍ଧା 'ମଣି'ର ଦୁଃଖରେ ସେ ଅଶ୍ରୁତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି । ଯଦୁ ସ୍ୱାଇଁର କରୁଣ ମୃତ୍ୟୁରେ, ରାଜନୀତିର କୂଟ ଚକ୍ରାନ୍ତ ବିରୁଦ୍ଧରେ କଲମ ଚଳାଇଛନ୍ତି । କବିଙ୍କର ପରିହାସ-ରସରସିକତା ମଧ୍ୟ ଅସାଧାରଣ ।

ତାରୁଣ୍ୟ ବା ଯୌବନରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜକୁ ବହୁଭାବେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ କରିବାକୁ ଚାହେଁ, ନିଜର ଅନ୍ତଃ ନିଜେ ଖୋଜି ପାଏ ନାହିଁ । 'ହାୟରେ ତରୁଣ କବିର ଆଶା'ରେ ସେହି ଭାବ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ।

'ମହାନଦୀରେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ବିହାର'ରେ କବି ବିଚିତ୍ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଚିର ସତ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିଛନ୍ତି ।

"ପ୍ରକୃତ ଭଲ ପାଇବା ଦାସ ନୁହେଁ, ସେ ଭକ୍ତ; ସେ ଭିକ୍ଷୁକ ନୁହେଁ, ସେ କ୍ରେତା । ଆଦର୍ଶ ପ୍ରଣୟୀ ପ୍ରକୃତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଭଲ ପା'ନ୍ତି, ମହତ୍ତ୍ୱକୁ ଭଲ ପା'ନ୍ତି; ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଆଦର୍ଶ ଭାବ ଜାଗିଛି ତାହାର ପ୍ରତିମାକୁ ଭଲ ପା'ନ୍ତି ।"

—ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ, ବିବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧ ।

ମାନସିଂଙ୍କ ପ୍ରେମ କବିତାର ଆବେଗ ଓ ଆବେଦନ ସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟ ବିବଶକାରୀ । ଶ୍ୟାମଳ-କୁନ୍ତଳା ଉତ୍କଳଭୂମି ଓ ଉତ୍କଳର ରସବତୀ ନାୟିକାର ବିମୋହନ ବେଶ୍ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ-ମାନସରେ ସଦା ଉଦ୍ଭାସିତ ।

ପ୍ରକୃତିର ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପଟ୍ଟଭୂମିରେ ବିଚରଣ କରି କବି ମନ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ନଗର ଜୀବନର କୋଳାହଳ ମଧ୍ୟକୁ ଫେରିବାକୁ ଚାହିଁ ନାହିଁ ।

ଇନ୍ଦ୍ରିୟଜ ଅସନ୍ତୋଷ କବିର କବିତାରୁ କଟିଯିବା ପରେ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଛି ପ୍ରଶାନ୍ତ, ଦେହ-ବାସନା ଯେପରି ପ୍ରଶମିତ ।

କବିଙ୍କର ଶୈଶବ ଓ କୈଶୋର କଟିଥିଲା ସାଗର-ମେଖଳା ନିର୍ଜନ ପଲ୍ଲୀ କୋଳରେ । ଯୌବନ କଟିଥିଲା ନଗରର କର୍ମ-କୋଳାହଳ ମଧ୍ୟରେ ।

ବାସନା-ସଂସ୍କାର କଥାଟି ମାନସିଂଙ୍କ କାବ୍ୟ-ଚେତନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୁପ୍ରଯୁକ୍ତ ।

ଅସୀମ ଭୂମାର ଆହ୍ୱାନ ସବୁ ଯୁଗର ଭକ୍ତ କବିମାନେ ଶୁଣି ଆସିଛନ୍ତି । ଖଣ୍ଡ ଜୀବନ ଅଖଣ୍ଡ ଭିତରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି ଲୋଡ଼ିଛି । ତେଣୁ ଦେଖାଯାଏ, ସଂସାରୀ ମନୁଷ୍ୟ ଭୂମାର ଉପଲବ୍ଧି ଲାଭ କଲେ ଆଉ ସଂସାରକୁ ଫେରିବାକୁ ଚାହେଁନା ।

ବାସ୍ତବ ଜୀବନ ଓ ଜଗତ ଉପରେ ମାନସିଂ କାବ୍ୟସୌଧ ନିର୍ମିତ । ସବୁଜ କବିମାନଙ୍କ ପରି ସେ କ୍ଷଣେ ଆନନ୍ଦ କ୍ଷଣେ ନିରାନନ୍ଦ ନୁହନ୍ତି—ଚିର ତୃପ୍ତିର କାମନା ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରମିକ-ବନ୍ଦନା ଆଧୁନିକ କବିତାରେ ସୋଚ୍ଚାର ହେବା ପୂର୍ବରୁ ମାନସିଂ 'କୋଣାର୍କ'ର 'ଶିଳ୍ପୀ-ବନ୍ଦନା'ରେ—

'ବନ୍ଦେ ବାରଶତ ଶିଳ୍ପୀ, ନାମହୀନ ଧାମହୀନ ପ୍ରାଣୀ'—

ରାଜାର ଖିଆଲ ପାଇଁ ଘରଦ୍ୱାର, ପିଲା କୁଟୁମ୍ବ ଛାଡ଼ି କୋଣାର୍କର ନିର୍ଜନ ବେଳାଭୂମିରେ 'ମାନସ ସୁନ୍ଦରୀ' ଗଢୁଥିବା ଶିଳ୍ପୀବୃନ୍ଦଙ୍କୁ ସେ ପ୍ରଣତି ବାଢ଼ିଛନ୍ତି । ସେଇପରି ' ଯଦୁ ସ୍ୱାଇଁର ଗାଥା'ରେ ନବ୍ୟ ଉତ୍କଳର ଗୌରବମୟ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ନିର୍ମାଣରେ ଇଂଜିନିୟର, ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନାମ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅକ୍ଷରରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହେବାବେଳେ ଯେଉଁ ଶହ ଶହ ଶ୍ରମିକ ରକ୍ତ ଦେଇ, ଜୀବନ ଦେଇ ଏହାକୁ ନିର୍ମାଣ କଲେ ସେମାନଙ୍କର ନାମ କେଉଁଠି ସ୍ଥାନ ପାଇନଥିବା ଦେଖି କବିର ଆକ୍ଷେପ ଅତୀବ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ।

ସେ ସାଧାରଣତଃ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ଲାବଣ୍ୟର କବି । ତେଣୁ ଧ୍ୱଂସ, ଭଙ୍ଗା-ଗଢ଼ାର ଉଷ୍ଣତା ତାଙ୍କ କବିତାରେ ବିରଳ । ତେବେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟଙ୍ଗ ମର୍ମ-ବିଦାରୀ । ଏତେ ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ସେ କଲମ-ଛୁରି ଚଳାନ୍ତି ଯେ କଟିଗଲା ପରେ ଜଣାଯାଏ ଆଘାତ ପାଇଛୁ । ଏହା ତାଙ୍କର ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ । ହସ ହସ ମୁଖରେ ସେ ସମାଜ, ବ୍ୟକ୍ତି, ବିଧାନ, ସରକାରଙ୍କୁ ବ୍ୟଙ୍ଗ କରିଥାନ୍ତି । "ଆଣ କୁର୍ମା, ଆଣ କଟ୍‌ଲେଟ"—ଏହା କମ୍ ଶାଣିତ ନୁହେଁ । ସେହିପରି ସ୍ୱରାଜାଶ୍ରମ, ଲଘୁ-ପଞ୍ଚକ ପ୍ରଭୃତି ଯେତିକି ରସୋଜ୍ଜ୍ୱଳ, ସେତିକି ତୀବ୍ର ଅନ୍ତର୍ବିଦାରୀ । କବିଙ୍କ

ଚଟୁଳ ବାଣୀ-ବିଳାସ ଓ କୌତୁକ-ପ୍ରିୟତା ତରୁଣ ବୟସର କବିତାରେ ମଧ୍ୟ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । (ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସଂସାର)

ମାନବ-ବନ୍ଦନା ମାନସିଂ କାବ୍ୟର ଓ ଆଧୁନିକ କବିତାର ଅନ୍ୟତମ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ତେଣୁ 'ନମସ୍କାର' କବିତାରେ କବି ସେଇ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ଜଣାଇଛନ୍ତି । ମଣିଷଠାରେ ରହିଛି ଅନନ୍ତ ସମ୍ଭାବନା । ସେ କ୍ଷୁଦ୍ର ନୁହେଁ, ହେୟ ନୁହେଁ । ମଣିଷର ଯାହା କ୍ଷୟଶୀଳ ସତ୍ତା, ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ରହିଛି ଆମର ଚିଦ୍‌କଣା । ରାଧାନାଥ ଏଇ 'ଅମର-ଚିଦ୍‌କଣା'କୁ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ଅସଂଖ୍ୟ ପେଖନା ଦେଖାଉଥିବା ମଣିଷକୁ ସାବଧାନ କରି ଦେଇଥିଲେ । ବ୍ୟକ୍ତି ମଣିଷ ଦେଶ କାଳର ପରିଧି ଲଂଘନ କରି ମହାମାନବର ସାଗର ତୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ବିଶ୍ୱର ବିରାଟ କୋଳାହଳ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତି ମଣିଷ ହଜିଗଲେ ମଧ୍ୟ ମାନବ ସମୁଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ତା'ର ସ୍ଥିତି ଅସ୍ୱୀକାର କରି ହେବ ନାହିଁ । ସବୁଜ କବିମାନେ ମଣିଷକୁ ଉଚ୍ଚକୁ ମଥା ତୋଳିବା ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ମାନସିଂ ମାନବର ସହସ୍ର ଦୋଷତ୍ରୁଟି ସ୍ଖଳନ ପତନକୁ କ୍ଷମା ଦେଇ ତା' ଭିତରେ ମାନବ ମହିମାକୁ ନମସ୍କାର କରିଛନ୍ତି । ଦେବତା ଆସୁଛି ନିତ୍ୟ ଅଭିସାରେ ମାନବାତ୍ମା ସହିତ ମିଳିତ ହେବା ପାଇଁ—ମାନସିଂଙ୍କ ଏଇ ଦୃଢ଼ ପ୍ରତ୍ୟୟ ବହୁ କବିତାରେ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ।

ମାନସିଂ କେବେ ବାସ୍ତବ ବିମୁଖ ନୁହନ୍ତି । 'ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା', 'ଯଦୁ ସ୍ୱାଇଁର ଗାଥା','ଘରପଶା', 'ବିଲଲକ୍ଷ୍ମୀ' ପ୍ରଭୃତି ଅର୍ଦ୍ଧଶତ କବିତାରେ ବାସ୍ତବର ଯଥାର୍ଥ ରୂପକାର ରୂପେ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ମିଳେ । ବାସ୍ତବବାଦୀ କବି ଯେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ବିରାଗୀ ହେବେ, ଏପରି କୌଣ ସି କଥା ନାହିଁ । ପୁଣି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପ୍ରିୟ କବି ମଧ୍ୟ ବାସ୍ତବରେ ନିରାଜନା କରିବା ପାଇଁ କୁଣ୍ଠିତ ନୁହନ୍ତି । ସୁନ୍ଦରର ପୂଜାରୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମାନସିଂ ଅସୁନ୍ଦରଠାରୁ ଅପସରି ଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ଏ ପୃଥିବୀରେ ଆଲୋକ ଅଛି, ଅନ୍ଧକାର ଅଛି, ନ୍ୟାୟ ଅଛି, ଅନ୍ୟାୟ ଅଛି, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅଛି, କୁଶ୍ରୀତା ଅଛି, ଉଚ୍ଚତା ଅଛି, ତୁଚ୍ଛତା ଅଛି, ମହତ୍ତ୍ୱ ଅଛି, ଦୀନତା ଅଛି—ଏ ସମସ୍ତର ଉପସ୍ଥିତି ହେତୁ ପୃଥିବୀ ସୁନ୍ଦର । କବି କେବଳ ଓଠ ସୁଆଦିଆ ଗୀତର ଗାୟକ ନୁହେଁ, ସେ ମଣିଷକୁ ଏ ପୃଥିବୀର ଧୂଳିମାଳିନ୍ୟରୁ ଉଠାଇ ନେଇ ବୈଭ୍ରାଜର ନନ୍ଦନ ବନରେ ସ୍ଥାପନ କରିବେ । ତା' ପ୍ରାଣରେ ମୁକ୍ତିର ସ୍ୱପ୍ନ ଜଗାଇବେ, ଅନ୍ୟାୟ ଦୁର୍ନୀତି ବୁରୁଦ୍ଧରେ ତା' ହାତରେ ଖଣ୍ଡା ଦେବେ; ପାପର କୁତ୍ସିତ ରୂପକୁ ପ୍ରକଟ କରିବେ—'ଶେଲି- ମୃତ୍ୟୁ' ଏହାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । କବି ଶେଲିଙ୍କର ଜୀବନ ମାନସିଂ କାବ୍ୟାଦର୍ଶ ଓ କାବ୍ୟ-ପୁରୁଷର ଆଦର୍ଶ ।

ଶିଳ୍ପକୁ ବସ୍ତୁଧର୍ମୀ କରିବାକୁ ଆଧୁନିକ କବିମାନଙ୍କର ଅଧିକ ପ୍ରବଣତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଦା' ହାତୁଡ଼ି, ଶ୍ରମିକ, କୁଲି ମଜଦୁର, ଚିମିନିର ଧୂଆଁ, ସହର ତଳିର ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପରେ

ଅଙ୍କନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ତା' ନହେଲେ ସେ ଶିଳ୍ପ ବାସ୍ତବଧର୍ମୀ, ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଓ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ହେବ ନାହିଁ । କବି ଯଦି ସର୍ବହରା ପାଇଁ ଅଶ୍ରୁ ନଢାଳିଲା ତେବେ ସେ ସାଧାରଣ ଜନତାର କବି ନୁହେଁ । ଡ୍ରଇଂ ରୁମ୍‌ରେ ବା ଉଦ୍ୟାନରେ କବିତା ନ ଲେଖି କବି 'ସହର ତଳିର ଜହ୍ନ'- ଯାହା ଟିଣ ଭଳି ଅଙ୍କନ କରିବେ ।

ସାମ୍ୟବାଦୀ କବିମାନଙ୍କର କାବ୍ୟର ଅସାଫଲ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଯେ ସେମାନଙ୍କର ଭ୍ରାନ୍ତ ଶିଳ୍ପ ଦର୍ଶକ ଦାୟୀ ଏହା ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇ ନପାରେ । ତେବେ ଏ ଶିଳ୍ପ ଦର୍ଶନ ବିଶ୍ୱର ସବୁ ଦେଶ, ସବୁ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ ଅନୁସୃତ, ଓଡ଼ିଆ କବିମାନେ ସେଥିରୁ ଓହରି ଯାଇପାରି ନାହାନ୍ତି । ଏଇ ଦର୍ଶନର ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ରୁଷିଆର 'Purpose' ଦଳର ଶିଳ୍ପମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିତ କରାଯାଇପାରେ ।

ଆଜିର ଶିଳ୍ପ 'ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ'କୁ ପରମ ବୋଲି ଭାବୁଛି । ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ ମାତ୍ରେ ସାମୟିକ । ଏପରି ସାମୟିକ ପ୍ରୟୋଜନ ଶିଳ୍ପର ଚରମ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ପ୍ରକାଶ ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରଚାର ହିଁ ଏ ଗୋଷ୍ଠୀର ସାହିତ୍ୟ କର୍ମର ମୁଖ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଯେଉଁ ଶିଳ୍ପ ଶ୍ରେଣୀ-ସ୍ୱାର୍ଥର ଆୟୁଧ ତାହା ସାର୍ବଜନୀନ ନୁହେଁ ।

ଏଇ ଯୁଗରେ ମଣିଷକୁ କେବଳ ଦେବୋପମ ରୂପେ ଚିତ୍ରଣ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା ନାହିଁ, ସେ ଯେ ସାଧାରଣ ଦୋଷ-ଗୁଣର ମଣିଷ, ତାକୁ ସେଇ ରୂପରେ ଚିତ୍ରଣ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଥିଲା ।

ଜୀବନର ଜୟଗାନ—ଜୀବନର ଅସାରତା ପ୍ରତିପାଦନ—ଦେବତାକୁ ମଣିଷ—ମଣିଷକୁ ଦେବତା—କେତେବେଳେ ମଣିଷକୁ ମଣିଷ ରୂପେ ଦେଖାଇବା—ଏଇ ଘେନି ସାହିତ୍ୟର ନିତ୍ୟଲୀଳା ।

ସବୁଜ କକବିମାନଙ୍କର ଥିଲା ସଂସ୍କାରମୁକ୍ତ ମନ । ପ୍ରାଚୀନ ରୀତି ନୀତି ଆଚାର ବିଚାର ବିଶ୍ୱାସ ମୂଳରେ କୁଠାରାଘାତ କରି ବ୍ୟକ୍ତି, ପରିବାର, ସମାଜ, ରାଷ୍ଟ୍ର, ଧର୍ମ, ଦେଶ, ଜାତି—ସକଳ ସ୍ତରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଘଟିତ କରିବା ପାଇଁ କାବ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିଲା । ମଣିଷ ଜୀବନରେ ଆସୁ ବିପୁଳ କର୍ମ କୋଳାହଳ, ମଣିଷର ବିଜୟ ମହିମା ଘୋଷିତ ହେଉ, ପତିତ ପାତିତ ଯେତେ ଜାତି ଅଛନ୍ତି ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ଅଧିକାର ସାବ୍ୟସ୍ତ କରନ୍ତୁ । ସନାତନ-ପ୍ରଥା ଓ ଶାସ୍ତ୍ର-ବଚନର ବେଡ଼ି ମଧ୍ୟରେ ସମାଜ ରୁଦ୍ଧଶ୍ୱାସ । ନାରୀ ପୁରୁଷ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରସ୍ପରର ସହାୟକ । ସୀମାବଦ୍ଧ ପରିଧି ମଧ୍ୟରୁ ନାରୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ତାହାକୁ ପୁରୁଷର ସହକର୍ମିଣୀ ରୂପେ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେବାକୁ ହେବ ।

ଧର୍ମ କହିଲେ ଯେଉଁ ଦେବତା ସମ୍ପର୍କିତ ଧାରଣା ତାହା ଆଧୁନିକ କାଳରେ ମାନବ-ଧର୍ମ ରୂପେ ଗୃହୀତ । ଭଗବାନ 'ମୂକ ଭଗବାନ' । ସେ ଦେବାଳୟରେ ନାହାନ୍ତି—ନର

ନାରାୟଣ ରୂପେ ପୃଥିବୀର ଧୂଳିମାଳିନ୍ୟ କ୍ଲେଦ ଦୁଃଖ-ଯନ୍ତ୍ରଣା ମଧ୍ୟରେ ବିରାଜିତ । ଦେବତ୍ୱର ସ୍ଥାନ ଆଜି ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଏହାହିଁ ନବ ଯୁଗର ଧର୍ମ । ମଣିଷହିଁ ଦେବତା । ସେ ସ୍ୱର୍ଗର ଦାସ ନୁହେଁ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ରସିକ ।

ଏ ଯୁଗର କବି ସ୍ୱର୍ଗକୁ ପୃଥିବୀଠାରୁ ବଡ଼ ଭାବି ନାହିଁ । ଦୁଃଖେ ସୁଖେ ଭରା ଏଇ ପାର୍ଥିବ ଜୀବନଠାରୁ ସ୍ୱର୍ଗର ପାରିଜାତ ସୌରଭ ଆମୋଦିତ ନନ୍ଦନ ପ୍ରିୟ ନୁହେଁ ।

ପାରସ୍ୟ ବୀଣା, ପ୍ରେମତରୀ (Hermit), ଶେଷ ବଳୀ ଭାରତୀ, ବିଜନ ପଲ୍ଲୀ (Deserted village) ଗୀତାୟନ, ନୀଳକଣ୍ଠ (Princess ଓ Evoch Adev) ଓମାର ଖୟାମ୍ (କାନ୍ତକବି), ଗଡ଼ନାୟକ (Sohrab and Rustum) ।

ମାଇକେଲଙ୍କ ପରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ମଧୁସୂଦନ, ନନ୍ଦକିଶୋର, କାନ୍ତକବି, ସବୁଜ କବିଗୋଷ୍ଠୀ, ମାନସିଂ, ଗଡ଼ନାୟକ, ସଚ୍ଚି ରାଉତରାଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଛନ୍ତି ।

ବିଦ୍ରୋହୀ କବି ନଜରୁଲ ଓ ମାଇକୋଉସ୍କି ପରବର୍ତ୍ତୀ ସାମ୍ୟବାଦୀ କବିତାର ସ୍ୱର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରମିକ-ପ୍ରଜା-ସ୍ୱରାଜ ସଂପ୍ରଦାୟର ସାପ୍ତାହିକ ମୁଖପତ୍ର 'ଲଙ୍ଗଳା'ରେ ନଜରୁଲ ଗାଇଥିଲେ—

ନେଇକ ଏଖାନେ ଧର୍ମେର ଭେଦ ଶାସ୍ତ୍ରେର କୋଳାହଳ,
ପାଦରୀ-ପୁରୁତ ମୋଲ୍ଲା-ଭିକ୍ଷୁ ଏକ ଗ୍ଲାସେ ଖାୟ ଜଳ ।

କୃଷକ-ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖୀ ଓ ସେମାନଙ୍କର ପରିତ୍ରାଣ ରୂପରେ ସାମ୍ୟବାଦୀ କବିମାନେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ସାମାଜିକ ଗତାନୁଗତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଉପରେ ଦୃଢ଼ ଆଘାତ ହାଣି ଏଇ କବିମାନେ ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୋଷଣମୁକ୍ତ ସମାଜ ପରିକଳ୍ପନା କରିଥିଲେ; ଧର୍ମ ବ୍ୟବସାୟୀ ପୁରୋହିତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ବ୍ୟଭିଚାର ଓ ଧନିକର ଅତ୍ୟାଚାର ଲୋପ କରି ପୃଥିବୀକୁ ସରସ ସୁନ୍ଦର କରିବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲେ । ମଣିଷ ପ୍ରତି ଏଇ ଅସୀମ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସହାନୁଭୂତି ଆଧୁନିକ କବିର ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ।

ଅନନ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକ ଜୀବନର ବନ୍ଦନା ଗାନରେ ମୁଖର । "ଭଲ ପାଅ ମନେ ଭଲ ପାଅ"—ନିଜକୁ ଉଜାଡ଼ିକରି ଭଲ ପାଇବାକୁ ସେ ଆହ୍ୱାନ କରିଥିଲେ ।

ନନ୍ଦକିଶୋର ଏକାଧାରରେ ପଲ୍ଲୀ ପ୍ରକୃତି ଓ ପଲ୍ଲୀ ମଣିଷର କବି । ସମାଲୋଚକମାନେ ତାଙ୍କୁ ପଲ୍ଲୀ ଦୃଶ୍ୟର କବି ରୂପେ ଜାଣନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ପଲ୍ଲୀ ମଣିଷକୁ ଛାଡ଼ି ପଲ୍ଲୀ ଦୃଶ୍ୟ ଯେ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଲଙ୍ଗଳହସ୍ତ ଚଷା, ପଲ୍ଲୀ ସୀମନ୍ତିନୀ, ପଲ୍ଲୀର ବାଳକ ବାଳିକା, ପଲ୍ଲୀର ସ୍ନେହଶୀଳ

ପିତାମାତା, ଜମିଦାର, ସାହୁକାର, ମାମଲତ୍‌କାର, ପୁରାଣ ପଣ୍ଡା, ବିଧବା, ନିଆଶ୍ରୀ ନାରୀ--କେତେ ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ର ସେ ପଲ୍ଲୀ ମଣିଷରେ ଆଙ୍କିଛନ୍ତି ।

ଯୁଗ ପରିବେଶ, ସ୍ୱକୀୟ ରୁଚି, ମନନ, ମାନସିକ ପ୍ରବଣତା, ଐତିହ୍ୟର ଦାନ ଓ ଅନୁକରଣ ସ୍ୱାକ୍ଷର—ଏ ସମସ୍ତ ବହନ କରି ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଗତିଶୀଳ ହୋଇଛି । ପଛରେ ଛାଡ଼ି ଆସିଛି ରାଧାନାଥଙ୍କ ପ୍ରକୃତି ପ୍ରୀତି, ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଆଧ୍ୟାତ୍ମ-ଭାବନା, ସତ୍ୟବାଦୀର ତ୍ୟାଗ-ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଦର୍ଶ ଜୀବନବୋଧ ଓ ସବୁଜର ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ସ୍ୱପ୍ନ—ଧୂସର ଦିଗନ୍ତ ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇ ଚାଲିଛି ।

ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଆଖ୍ୟାୟିକା କାବ୍ୟ, ମହାକାବ୍ୟର ଧାରା ରାଧାନାଥ, ଚିନ୍ତାମଣି, ନନ୍ଦକିଶୋର, ଗଙ୍ଗାଧର, ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ତା' ସହିତ ମଧୁସୂଦନ, ଗୋପବନ୍ଧୁ, ଗୋଦାବରୀଶ, ପଦ୍ମଚରଣ, କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ, ସବୁଜ ଦଳ ଓ ମାନସିଂଙ୍କ ଗୀତି-କବିତାର ଧାରା ମଧ୍ୟ ସମଗତିରେ ଝରି ଆସିଛି ।

୧୯୩୦ ମସିହା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଯେଉଁ ସମକାଳୀନ ନିକଟ ଓ ଦୂରର ପ୍ରଭାବ ପରିସ୍ଥିତି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା—ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ, ରୁଷ ବିପ୍ଳବର ରୋମାଞ୍ଚକର କାହାଣୀ, ଫ୍ରୟେଡ଼ଙ୍କ ନବ୍ୟ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ପ୍ରତୀକ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ହରିଜନ ଆନ୍ଦୋଳନ, ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧର ଭୟାବହତା ଇତ୍ୟାଦି ।

'ପାଣ୍ଡୁଲିପି'ରେ କବି ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ କଥା କହିଛନ୍ତି, ହଇଚଇ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ରାଉତରାୟଙ୍କ ଭଳି ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଏତେ ଚମକ ସୃଷ୍ଟିକାରୀ, କୋଳାହଳ ପ୍ରମତ୍ତ କବି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଖୁବ୍ କମ୍ ଦେଖାଯା'ନ୍ତି । ଫଳରେ ପାଠକ ସଂଖ୍ୟା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାଙ୍କର ସ୍ତାବକ ଅଧିକ । ସେ ପୁଣି ଏଇ ନୂଆ ନୂଆ କାବ୍ୟ-ଆନ୍ଦୋଳନର ଉଦ୍‌ଗାତା ଭାବେ ନିଜକୁ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଦାବୀ କରନ୍ତି । ସାମ୍ୟବାଦୀ ଭାବଧାରାର ଆଦ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ କିଏ—ଏ ନେଇ ସେ ପତ୍ରପତ୍ରିକାମାନଙ୍କରେ ବାରମ୍ବାର ଦାବୀ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି ।

ନଜରୁଲ ଇସ୍‌ଲାମଙ୍କ 'ସାମ୍ୟବାଦୀ' କବିତା ମଧ୍ୟ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ, ଅନନ୍ତ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି ।

ନଜରୁଲ୍ ଗାଇଥିଲେ—

ବର୍ତ୍ତମାନର କବି ଆମି ଭାଇ,
ଭବିଷ୍ୟତେର ନଇ ନବି ।

—ସର୍ବହରା, ଆମାର କୈଫିୟତ୍

"ଆଗାମୀକାଲି" କବିତା ସଂକଳନର କବିମାନେ ନଜରୁଲଙ୍କ ଭାବଧାରା ଦ୍ୱାରା ଖୁବ୍ ପ୍ରଭାବିତ । ଏମାନଙ୍କୁ କବି-ସୈନିକ କୁହାଯାଇପାରେ ।

ଜନସାଧାରଣଙ୍କ କବି ହେବା ଏପରି କିଛି ଗୌରବର କଥା ନୁହେଁ, ପ୍ରକୃତ ସହୃଦୟର ହୃଦୟ ଜୟ କରିପାରିଲେ ବହୁଜନର କବି ହେବାଠାରୁ ସେ ଗୌରବ ଅଧିକ ।

ସାମୟିକ କେବେହେଲେ ଶାଶ୍ୱତ ହୋଇପାରେନା । ଯୁଗ-ଦ୍ୱାହି ବା ଯୁଗ-ଅନୁରୋଧ କହି ବସ୍ତୁ ସର୍ବସ୍ୱତାକୁ ପରମ ବୋଲି ମାନିନେଲେ, ଆତ୍ମଧର୍ମରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହୋଇ କବି ବସ୍ତୁ-ରସିକ ହେଲେ, ତାହା ଯୁଗ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଙ୍ଗେ ଲୋପ ପାଇଯିବ ।

ବସ୍ତୁବାଦ ତା'ର ପତାକା ଉଡ଼ାଇଛି ଆତ୍ମବାଦ ଉପରେ—ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଆତ୍ମା ଉପରେ ବସ୍ତୁ (matter) ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିଛି । ବସ୍ତୁ ନିକଟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରି କବି-ଆତ୍ମା ହାହାକାର କରୁଛି ।

ସମାଜର ଗତି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯେଉଁଠାରେ ଯେତେ ସ୍ତିମିତ, ସେଠା ସାହିତ୍ୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସେତେ ଧୀର ମନ୍ଥର । ଏଥିପାଇଁ ଦେଖାଯାଏ, ଭାରତବର୍ଷୀୟ ସମାଜ ଜୀବନର ଢାଞ୍ଚା ଦ୍ରୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ କାଳରେ ବୈଦେଶିକ ଶିକ୍ଷା ସଭ୍ୟତାର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ଭାରତର ସମାଜ ଜୀବନରେ ନାନା ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ଦେଖାଦେଇଛି । ସମାଜ ଜୀବନରେ ଗତି ଶିଥିଳ ହେଲେ ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ତାହାର ପ୍ରଭାବ କ୍ଷୀଣ ଭାବରେ ପଡ଼ିଥାଏ ।

ସାହିତ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ ବ୍ୟକ୍ତି-ବିଦ୍ରୋହ ଦେଖାଦିଏ ସେତେବେଳେ ସମାଜ-ଜୀବନରେ କିଛି ଆନ୍ଦୋଳନ ଆସିଛି ବୋଲି ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ ।

ପ୍ରଗତିବାଦୀମାନେ ସମାଜର ଆର୍ଥିକ କାରଣର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ଶୋଷଣର ବିକଟ ରୂପକୁ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କଲେ । ଯାହା ଅଛି, ତାହା ପ୍ରଚଳିତ, ତାହା ସ୍ଥାଣୁ, ଅଚଳ, କ୍ଷତିକର, ତେଣୁ ତାହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । ପ୍ରଗତିବାଦର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଯେ ସମାଜରେ ଏକ ନୂଆ ଚେତନାର ଜାଗରଣ ଘଟାଇଛି ଏହା ଅସ୍ୱୀକାର କରିହେବ ନାହିଁ । ସେହି ପରିବର୍ତ୍ତନର ସ୍ୱର ଏତେ ତୀବ୍ର ହେଲା ଯେ ତାହା କାବ୍ୟ-କବିତାରେ ରମଣୀୟତାକୁ ବୁଡ଼ାଇ ପକାଇ ପ୍ରଚାରସର୍ବସ୍ୱ ହୋଇପଡ଼ିଲା । କାବ୍ୟ ରସମୟତା ହରାଇ ପ୍ରୋପାଗଣ୍ଡା, ସାମ୍ବାଦିକ ସୁଲଭ ଶୁଷ୍କତା ଅର୍ଜନ କଲା । ପ୍ରଚାରାତ୍ମକତା ଯେ କବିତାର ଶତ୍ରୁ ଏକଥା କବିମାନେ ଭାବିଲେ ନାହିଁ ।

ନୂଆ ଖାଲି ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଦଙ୍ଗା, ସାମ୍ୟବାଦୀ କମ୍ରେଡ୍‌ମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ, ମୁନାଫାଖୋର କଳାବଜାରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକ୍ଷେପ, ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ, ଗାନ୍ଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନ, ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ, ସମାଜର ଅଛି-ନାହିଁର ବୈଷମ୍ୟ, ନୂଆ ଦୁନିଆଁ, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ (୧୯୪୨),

ପରିବର୍ତ୍ତନର ଝଡ଼, ବେକାରୀ—ଏଇ ସବୁ 'ପାଣ୍ଡୁଲିପି' କାଳୀନ କାବ୍ୟ-ଭାବନାକୁ ଆବୋରି ବସିଛି । ଏଥିରେ ନୂଆ ନୂଆ ଚିତ୍ରକଳ୍ପ, ଛନ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ, ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗର ବାଧାହୀନତା ଆଦି ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

ପ୍ରଗତିବାଦୀର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାମାଜିକ ପରିସ୍ଥିତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ । ସାମାଜିକ ଦାୟବଦ୍ଧତା ଏଇ ଲେଖକମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଲେଖକ ସମାଜ ପାଇଁ, ତେଣୁ ଲେଖକ ସାମାଜିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ନୀରବ ରହି ନପାରେ, ସମାଜର ଭଲମନ୍ଦ ପାଇଁ ସେ ଦାୟୀ, ଏଇପରି ଏକ Commitment ଘେନି, ନିଜ ନିଜର ରାଜନୈତିକ ମତବାଦ ଓ ଆଦର୍ଶର ଧ୍ୱଜା ଉଡ଼ାଇ ଲେଖକମାନେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ।

ସମାଜ ବା ଭୌତିକ ଜୀବନର ଉନ୍ନତି ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ମନୁଷ୍ୟର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ, ନୈତିକ ବା ଦିବ୍ୟ ଜୀବନରେ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ଚିନ୍ତା କରିନାହାନ୍ତି । ଭକ୍ତି, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଆଦି ଗୌଣ ବ୍ୟାପାର ରୂପେ ବିବେଚିତ ହୋଇଛି । ଅନନ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛନ୍ତି—ଈଶ୍ୱର ସେ, ବିଶ୍ୱର କେ ?

ଲୋକମଙ୍ଗଳ ହିଁ ପ୍ରଗତିବାଦ, ସାମ୍ୟବାଦ ବା ବାସ୍ତବବାଦର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତିରେ ପ୍ରବେଶ ପରେ ଆଉ ଏକ ପ୍ରକାର ବାସ୍ତବବାଦ ବା ପ୍ରଗତିବାଦର ସୂଚନା ମିଳିଲା, ଯାହା ରାମରାଜ୍ୟ, ସତ୍ୟ, ଅହିଂସା ଓ ଅସହଯୋଗର ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କଲା ।

ମନୁଷ୍ୟର ମହିମା ଏତେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ହୋଇନଥିଲା । ସାମ୍ୟବାଦୀମାନେ ନବଯୁଗର ସିଂହଦ୍ୱାର ଉଦ୍‌ଘାଟନ କଲେ ।

ଶିଳ୍ପ ଯେତେ ବୁଦ୍ଧିଧର୍ମୀ ହେବ, ସାଧାରଣ ପାଠକର ନିକଟରେ ତାହା ସେତେ ଆବେଦନ ହରାଇ ବସିବ—ଏହା କବିତା, ଚିତ୍ର, ନାଟ୍ୟ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ସାଧାରଣ ସତ୍ୟ ।

ଆଧୁନିକ କବିତାକୁ ଅନୁଶୀଳନ କରିବାକୁ ପଡୁଛି । ବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ବୁଝିବାକୁ ପଡୁଛି, ହୃଦୟ ଦେଇ ଅନୁଭବ କରିହେଉ ନାହିଁ ।

ସମକାଳୀନ ମତବାଦର ପ୍ରଭାବରେ ଲେଖା କବିତାରେ ସହାନୁଭୂତିର ଛାପ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ସାମ୍ୟବାଦର କଥା କହୁଛନ୍ତି—ତେଣୁ ସର୍ବହରା ମଣିଷକୁ ଦୁଃଖ ବେଦନାକୁ ବଡ଼ କରି କହିବାକୁ ହେବ—ଏହା ପ୍ରକୃତ ଶିଳ୍ପ ସହାନୁଭୂତି ନୁହେଁ ।

ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର (୧୮୯୮-୧୯୬୫)—ସତ୍ୟବାଦୀ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ପ୍ରତିଫଳନ, ତାହାଙ୍କ କବିତାରେ ଘଟିଥିଲା; ମାତ୍ର ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ବ୍ୟଙ୍ଗଦୃଷ୍ଟି ସତ୍ୟବାଦୀ କାବ୍ୟଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ସ୍ୱକୀୟ ।

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଭାଗ ଓ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗ ମଧ୍ୟରେ ଧର୍ମୀୟ, ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ, ରାଜନୈତିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସାହିତ୍ୟ—ବିଶେଷତଃ କବିତାର ଗତି ଓ ପ୍ରକୃତି ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା ।

ଜୀବନଦର୍ଶନ, ଅନୁଭୂତିଜଗତ, ବସ୍ତୁଦୃଷ୍ଟି ଓ ଭାବଦୃଷ୍ଟି, ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ପ୍ରବୃତ୍ତି, କ୍ଲାସିକ୍ ପ୍ରବୃତ୍ତି, ଜାତୀୟତା, ଐତିହ୍ୟ ପ୍ରୀତି, ମାନବକତା, ଧର୍ମ ଧାରଣା ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା, ବିଷାଦ ଓ ଆନନ୍ଦବାଦ, ମୃତ୍ୟୁ ଚେତନା, ପ୍ରକୃତିପ୍ରୀତି, ପ୍ରଣୟାନୁଭୂତି, ନୀତି ଉପଦେଶ, ଶୁଦ୍ଧ କାଳାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟି, ଲୋକଧର୍ମିତା, ପରମ୍ପରା ବିଶ୍ୱାସ, ଗାଥା-ପରମ୍ପରା ଆଦି କାବ୍ୟର ଅନ୍ତଃସ୍ୱର ରୂପେ ଗୃହୀତ ।

କାବ୍ୟରୂପର ବିବର୍ତ୍ତନ—କାବ୍ୟ, ମହାକାବ୍ୟ, ଖଣ୍ଡକାବ୍ୟ, ଗୀତି-କବିତା, ଗାଥା-କବିତା, ଉଦ୍‌ବୋଧନାତ୍ମକ ଗୀତି, ଶୋକଗୀତି, ବ୍ୟକ୍ତି ପୂଜାମୂଳକ ପ୍ରଶସ୍ତି ଗାନ, ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ, ସମ୍ବୋଧ ଗୀତି, ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ପଦୀ ଓ ବ୍ୟଙ୍ଗ-ରଚନା ଆଦିରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

ଏଇ କାଳରେ ଅନୁବାଦ ଜରିଆରେ ବିଦେଶୀ ଓ ସ୍ୱଦେଶୀ କାବ୍ୟ-ମଧୁ ଆହରଣ ପ୍ରୟାସ—ମଧୁସୂଦନ, ରାଧାନାଥ, ଗଙ୍ଗାଧର, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ, ନନ୍ଦକିଶୋର, ସତ୍ୟବାଦୀ କବିବୃନ୍ଦ, ସବୁଜ, ମାନସିଂ, ଗଡ଼ନାୟକଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସାରିତ । ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରୁ ପ୍ରଚୁର କାବ୍ୟାନୁବାଦ—ବଡ଼କୁମାର, ନୈଷଧ, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ (କୁମାର ସମ୍ଭବ) କରାଯାଇଥିଲା ।

ପ୍ରାଣକୃଷ୍ଣ ଯେଉଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବିଶ୍ୱମୟ ସ୍ୱୀକୃତିକୁ ହୃଦୟର ଆଦର୍ଶ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, ଏକ ଅତୃପ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସ୍ପୃହାରେ ସନ୍ତାପିତ ହେଉଥିଲେ ତାହା ଘନିଷ୍ଠ ଓ ବଳିଷ୍ଠ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ମୃତ୍ୟୁ ଆସି ଯବନିକାପାତ କଲା । ମାନସିଂ ତାହାଙ୍କୁ କୀଟସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । ଗତାନୁଗତିକ ଭାବେ ପଲ୍ଲୀ ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରଶଂସାରେ ମୁକର ନହୋଇ ସେ ପଲ୍ଲୀ ଜୀବନର ସୁଖ-ଦୁଃଖର ମାର୍ମିକ ଚିତ୍ର ବାଢ଼ିଛନ୍ତି ।

ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କଳାବୋଧ ଅଭାବ ଯୋଗୁ କୁନ୍ତଳାଙ୍କ କବିତା ଅନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ, ଆବେଗର ବନ୍ୟ ଗତି, ବନ-ଝରଣାର ଉଦ୍ଦାମ ଗତି ଲାଭ କରିଛି । ଗୀତ ଗାଇବା ବେଳେ ସେ ବାହାରକୁ, ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଅପେକ୍ଷା ନରଖି ଗାଇଛନ୍ତି । ଏହା ଏକାନ୍ତ ଆପଣା ମନର ଗୀତିକା । ଗୀତ ଗାଇବା ତାଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ-ଦୋଷରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ୱ ଆବେଗକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରି ଜାଣିଥିଲେ କବୟିତ୍ରୀ ବଡ଼ କବି ହୋଇପାରିଥାନ୍ତେ । କାବ୍ୟର ପ୍ରକାଶଧର୍ମ ପ୍ରତି ଏଇ ଔଦାସୀନ୍ୟ ହେତୁ କାବ୍ୟର କଳାଗତ ସୌଷ୍ଠବ ବ୍ୟାହତ ହୋଇଛି । ଅସାବଧାନତା ବା ଅସଚେତନତା ହିଁ ତାଙ୍କର ଦୁର୍ବଳତା ।

ଜ୍ଞାନୀନ୍ଦ୍ର ଅତି ପ୍ରଗତିବାଦୀ । ହିରଣ୍ୟକୁ ବିଶ୍ୱର ପ୍ରଥମ ବିପ୍ଳବୀ ବୋଲି ସେ ସମ୍ବୋଧନ କରିଛନ୍ତି । କାରଣ ସେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଦେଖି ନଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଛି ।

୧୯୧୯ରୁ ୧୯୩୯ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ, ଦୁଇଟି ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଆସିଛି ଆଧୁନିକତାର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ।

Free verse ଜିନିଷଟିକୁ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ୧୯୪୭ ପୂର୍ବରୁ ସେତେ ଅନୁଭୂତ ହେଉନଥିଲା । ଗଦ୍ୟ-ପଦ୍ୟର ପରସ୍ପର ସାପେକ୍ଷତାର ପରିଣତି ହିଁ Free verse।

ଭୌଗୋଳିକ ଦୂରଚାରିତା ବା ସୁଦୂରର ବଂଶୀଧ୍ୱନୀ ବିନୋଦ ନାୟକଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ।

ମନନମୟତା ବା ଦାର୍ଶନିକତା ପ୍ରତ୍ୟେକ କବିତାରେ ରହିବା କଥା; କିନ୍ତୁ କେବଳ ତା'ରି ପାଇଁ କବିତା ସାର୍ଥକ ହେବ—ଏପରି କହିହେବ ନାହିଁ ।

ଆଧୁନିକ ଜୀବନ ଜିଜ୍ଞାସା ହିଁ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଣିଛି ନବ ନବ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରେରଣା । କୌଣସି ସାହିତ୍ୟିକବାଦ ବେଶିକାଳ ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ଥାୟୀ ହୁଏ ନାହିଁ, ତାହା ଯେପରି ଆସିଥାଏ, ସେହିପରି ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ 'ବାଦ' ଲାଗି ସାହିତ୍ୟକୁ ବଡ଼ ସାନ ବିଚାର କରିବା ଭ୍ରମାତ୍ମକ ।

ଆଧୁନିକ କବିତାର ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଲାଭ ଯେ କବିମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ସର୍ବତ୍ରଗାମୀ ହୋଇଛି—କେବଳ ଉଚ୍ଚକୁଳର ନାୟକ ନାୟିକା, ସେମାନଙ୍କ ବିଳାସବ୍ୟସନମୟ ଜୀବନ ଚିତ୍ର କାବ୍ୟରେ ଚିତ୍ରିତ ନହୋଇ ସାଧାରଣ, ବଞ୍ଚିତ ଓ ଅତ୍ୟାଚାରିତମାନେ କାବ୍ୟରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଛନ୍ତି । କ୍ଷୁଦ୍ର ଘାସଫୁଲଠାରୁ ଦୈନ୍ୟ, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ଅଭାବ, ବଞ୍ଚନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷର ସବୁ କଥା ଏଥିରେ ରୂପ ପାଉଛି ।

କବି ଯୁଗାନୁଗ ପୁଣି ଯୁଗାତିଗ । ଯୁଗାନୁଗତ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରି ମଧ୍ୟ ସେ ଯୁଗାତିକ୍ରାମୀ ହେବେ । ନହେଲେ ଯୁଗର ଦାସତ୍ୱ କରିବା ହିଁ ସାର ହେବ । ସେ ସର୍ବକାଳୀନ ଓ ସାର୍ବଜନୀନ କବି ପଦବାଚ୍ୟ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ମହାକାଳର ପଦଧ୍ୱନି ଶୁଣିବା ପାଇଁ କବି-ଶିଳ୍ପୀଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣ ସଜାଗ ଥିବା ଦରକାର ।

ଅନ୍ତର୍ମୁଖିନତାର ବିଶିଷ୍ଟତା ପାଇଁ ଓଡ଼ିଆ କବିମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ସେତେ ବ୍ୟସ୍ତ ବା ଆଗ୍ରହୀ ନଥିଲେ । ବ୍ୟକ୍ତି ମନଠାରୁ ବ୍ୟଷ୍ଟି ମନ ଥିଲା ସେମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ନୈରାଶ୍ୟ ପୀଡ଼ନ, ନିଃସଙ୍ଗତା, ଅସନ୍ତୋଷ—ଏ ସମସ୍ତ ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ କବିତାରେ ଯୋଡ଼ାର ନୁହେଁ, ଉଷାର ଅରୁଣ ରାଗ ଭଳି ସାମ୍ୟବାଦୀ, ପ୍ରଗତିବାଦୀମାନଙ୍କ ଗଳ୍ପ, କବିତା, ଉପନ୍ୟାସରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲା । ଏ କାଳରେ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଗୂଢ଼ ମନନ ଆସି ନାହିଁ, ସେଥିପାଇଁ ଏ ପର୍ବର କବିତା ପାଠକର ପ୍ରଣତିରେ ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟତା ସୃଷ୍ଟି କରି ନାହିଁ ।

ନବଚେତନାଧର୍ମୀ ନାଟକରେ ଅତୀତ—ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ

ପ୍ରଫେସର ନୀଳାଦ୍ରି ଭୂଷଣ ହରିଚନ୍ଦନ

ନାଟକ ଏକ ପ୍ରୟୋଗଧର୍ମୀ କଳା । ପ୍ରୟୋଗ ବିନା ନାଟକର ଯଥାର୍ଥ ସ୍ଥିତି ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ମାଳବିକାଗ୍ନି ମିତ୍ର ନାଟକରେ କାଳିଦାସଙ୍କ ସଦମ୍ଭ ଉଚ୍ଚାରଣ 'ପ୍ରୟୋଗପ୍ରଧାନଂ ହି ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରମ୍' ଏକ ଚିରକାଳୀନ ସତ୍ୟ । ନାଟ୍ୟମଞ୍ଚ ଏକ ଗବେଷଣାଗାର । ଏହି ଗବେଷଣାଗାରରେ ନିତ୍ୟନୂତନ ପ୍ରୟୋଗ କାଳ କାଳ ଧରି ଚାଲିଆସିଛି ଏବଂ ନାଟକକୁ ନୂତନ ରୂପଦାନ କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଛି । ଲୋକରୁଚିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନାଟକର ଆଙ୍ଗିକ ଓ ଆତ୍ମିକ ପ୍ରୟୋଗରେ ବିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାକୁ ନାଟ୍ୟକାର ବାଧ୍ୟ ହୁଏ । କାରଣ ନୂତନ ପ୍ରୟୋଗ ବିନା ନାଟକ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତଗ୍ରାହୀ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଥମେ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଆଙ୍ଗିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ବଡ଼ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବହୁ ନାଟକରେ ଅଭିନବ ଆଙ୍ଗିକ ପ୍ରୟୋଗ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ନୂତନ ଆଙ୍ଗିକ ପରି ନୂତନ ଭାବବସ୍ତୁ ଉପସ୍ଥାପନାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଥିଲେ ଅଗ୍ରଣୀ । ପୁଣି କେତେବର୍ଷ ପରେ ଆମେ ଏକ ଲକ୍ଷଣୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖିଲୁ ମନୋରଂଜନଙ୍କ 'ଆଗାମୀ' ନାଟକରେ (୧୯୫୧) । ଏ ନାଟକ କେବଳ ନୂତନ ଆଙ୍ଗିକ ନୁହେଁ, ନୂତନ ଆତ୍ମିକ ପ୍ରୟୋଗରେ ମଧ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲା ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଏକ ନୂତନ ନାଟ୍ୟଆନ୍ଦୋଳନର ସୂଚନା ଦେଇଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବିଜୟ ମିଶ୍ର, ରମେଶ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ପ୍ରମୁଖ ନାଟ୍ୟକାରଗଣଙ୍କ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଯଥାର୍ଥରେ ଆଧୁନିକତାର ସମୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରିପାରିଥିଲା ।

୧୯୬୪ ମସିହାରେ 'ସୃଜନୀ' ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ଯେଉଁ ନବନାଟ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ସୂତ୍ରପାତ ହେଲା, ତା'ର ପ୍ରଭାବ ଥିଲା ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନଦ୍ୱାରା ଗତାନୁଗତିକ ନାଟ୍ୟ ପରମ୍ପରାର ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଓ ନୂତନ ନାଟ୍ୟରୀତିର ପରିଗ୍ରହଣ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକକୁ କେବଳ କୌଳିନ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କଲାନାହିଁ, ନୂତନ ନାଟକ ପ୍ରସାରରେ ଏକ ମାନସ-ଭୂମି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଦେଲା । ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ବିଶ୍ୱନାଟ୍ୟ ଚେତନାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ସମସାମୟିକ ଭାରତୀୟ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ ଏକ ସମ୍ମାନାସ୍ପଦ ଆସନ ପାଇବା ପାଇଁ ନିଜକୁ ଯୋଗ୍ୟ କରି ତୋଳିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହି ପ୍ରକାରର ବିଦେଶାହୃତ ନୈରାଶ୍ୟବାଦୀ ଚେତନା ଏବଂ

ଅନାଟକୀୟ ଆଙ୍ଗିକ ସମ୍ବଳିତ ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଚମତ୍କୃତି ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ଉଭେଇଯିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ଆଧୁନିକତା ପ୍ରତି ଉନ୍ମୁଖତା ରହିଥିଲା । ଏହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ନାଟ୍ୟକାରମାନେ ନୂତନ ଆଙ୍ଗିକର ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । 'ଅରଣ୍ୟ ଫସଲ'ର ପ୍ରେକ୍ଷାଳୟ-ଅସାଫଲ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ମନୋରଂଜନ ଆଧୁନିକ ଭାବବୋଧର ନାଟକକୁ ଲୋକନାଟ୍ୟ ଶୈଳୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହେଲେ । 'ଅମୃତସ୍ୟ ପୁତ୍ର' ନାଟକର ଆଂଶିକ ଲୋକନାଟ୍ୟ ରୀତି 'କାଠଘୋଡ଼ା' ନାଟକ (ଅଭିନୟ କାଳ ୧୯୭୨)ରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗତା ଲାଭକଲା । ପରମ୍ପରା ପ୍ରତି ସହଜାତ ଆକର୍ଷଣ ହେତୁ ବୈଷ୍ଣବ ପାଣିଙ୍କ ଗୀତିନାଟ୍ୟର ଶୈଳୀ ଓ ସଂଗୀତର ଅନୁସରଣ 'କାଠଘୋଡ଼ା' ନାୟକର ନୂତନ ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ଦର୍ଶକକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହେଲା । ଯେଉଁ ଚିତ୍ତବିନୋଦନ ଅଂଶଟି ବିମୂର୍ତ୍ତ ନାଟକରେ ଲୋପ ପାଇଯାଇଥିଲା, ତାହା ଫେରିଆସିଲା । ଏହି ସମୟରେ ରମେଶ ପ୍ରସାଦ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ 'ମହାନାଟକ'ରେ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଏକ ଉଦ୍ଭଟ ଲୋକକାହାଣୀ ଓ ଲୋକଗୀତ ମାଧ୍ୟମରେ ସମାଜବାସ୍ତବବାଦୀ କଥାବସ୍ତୁ ଉପସ୍ଥାପିତ ହେଲା । କାର୍ତ୍ତିକ ଚନ୍ଦ୍ର ରଥ 'ବହ୍ନିମାନ' ନାଟକରେ ଦ୍ୱାନ୍ଦ୍ୱିକ ବସ୍ତୁବାଦକୁ ପାରମ୍ପରିକ ଯାତ୍ରା ଶୈଳୀରେ ଉପସ୍ଥାପନ କଲେ ।

ଏକଦା ମନୋରଂଜନଙ୍କ 'ଅରଣ୍ୟ ଫସଲ', ବିଜୟ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ଶବବାହକମାନେ', ରମେଶ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ 'ଜଣେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ସଂପର୍କ'ରେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ କ୍ଷେତ୍ରରେ କଥାବସ୍ତୁଗତ ନୂତନତ୍ୱ ଲାଗି ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ପ୍ରଥମଟି ଫ୍ରୟେଡ଼ୀୟ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ଆଧାରିତ ଥିଲାବେଳେ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟି ନାଟକର ଉପଜୀବ୍ୟ ଥିଲା ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀ ଦର୍ଶନ । ଏଗୁଡ଼ିକ ବେଶିଦିନ ଦର୍ଶକୀୟ ଆଗ୍ରହକୁ ଧରି ରଖି ନ ପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟକୃତି ଭାବେ ବଞ୍ଚି ରହିଲା । ଏଇ ପ୍ରମୁଖ ନାଟ୍ୟକାରମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ପ୍ରଥମେ ରମେଶ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ସାମାଜିକ ଅଙ୍ଗୀକାର ପ୍ରତି ସଚେତନ ହୋଇଉଠିଲେ । ସମାଜ ବାସ୍ତବବାଦୀ କଥାବସ୍ତୁକୁ ପରିବେଷଣ କରିବା ଲାଗି ବ୍ରେକଶଟୀୟ ଏପିକ୍ ରୀତିର ଅବଲମ୍ବନ କଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ 'ମହାନାଟକ'ରେ ଘୋଷଣାକାରୀ ଚରିତ୍ର ଭାବେ ଦାସକାଠିଆ ଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ଠିଆ କରାଇଛନ୍ତି । ଯାତ୍ରା ଓ ଦାସକାଠିଆକୁ ନାଟକର ଆଙ୍ଗିକ ଭିତରକୁ ନେଇ ଆସିବା ଫଳରେ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ନାଟକ ପ୍ରତି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଅନାତ୍ମୀୟ ଭାବଟି ଦୂର ହୋଇଗଲା । ନାଟକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶୈଳୀ ଅନୁସରଣ ତ୍ୟାଗକରି ନିଜର ମାଟିକୁ ଫେରିଆସିଲା । ପରମ୍ପରା ବର୍ତ୍ତମାନରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ବିଜୟ ମିଶ୍ର 'ଜଣେ ରାଜା ଥିଲେ' ନାଟକରେ ବଡ଼ ଚମତ୍କାର ଭାବେ ଲୋକକାହାଣୀ ମାଧ୍ୟମରେ ସାଂପ୍ରତିକ ଜଗତର ରାଜନୈତିକ ପ୍ରତାରଣାର ଚିତ୍ର ଦେଇଛନ୍ତି । କାର୍ତ୍ତିକ ରଥଙ୍କ ଚଇତିଘୋଡ଼ା, ଈଶ୍ୱର ଜଣେ ଯୁବକ, ସମୁଦ୍ରର ରଙ୍ଗ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପ୍ରଭୃତି ନାଟକରେ ଲୋକନାଟ୍ୟ ଉପାଦାନ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ସୁବୋଧ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ 'ଯେଉଁଥୁଅନ୍ତେ' ଏବଂ ବିଜୟ ଶତପଥୀଙ୍କ 'କଂସର ଆତ୍ମା'ରେ ମଧ୍ୟ ଯାତ୍ରା ଆଙ୍ଗିକର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି ।

୧୯୮୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ନାଟକଗୁଡ଼ିକରେ ଅତୀତକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିବାର ଏକ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି । ଆଧୁନିକ ଜୀବନବୋଧ ସମ୍ବଳିତ ନାଟକଗୁଡ଼ିକରେ ଲୋକ ଉପାଦାନ ଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟାପକ ଉପଯୋଗ ପରମ୍ପରା ଅଭିମୁଖୀନତାକୁ ଆହୁରି ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ଦୃଢ଼ କରିଛି । ଲୋକ ଉପାଦାନ ତଥା ଲୋକନାଟ୍ୟ ଉପାଦାନ ପ୍ରୟୋଗ ଗତାନୁଗତିକତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ନୂତନ ବୈଚିତ୍ର୍ୟର ସଂଧାନ କରିଛି ।

ଭରତଙ୍କ କାଳରୁ ନାଟକ ଏକ ସର୍ବବର୍ଣ୍ଣଗ୍ରାହ୍ୟ କଳାଭାବେ ସ୍ୱୀକୃତ । ସାଧାରଣ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ନାଟକର ପ୍ରଦର୍ଶନ ଅସାର୍ଥକ । ଚିତ୍ତବିନୋଦନ ଏବଂ ଲୋକଶିକ୍ଷା ଧର୍ମକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ ନାଟକର ପ୍ରକୃତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବ୍ୟାହତ ହୁଏ । ସେଇ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମ ନାଟକରେ ବିଦେଶାଗତ ବୌଦ୍ଧିକତା ବେଶିଦିନ ତିଷ୍ଠି ରହିପାରିଲା ନାହିଁ । ଏକ ମିଶ୍ର ନାଟ୍ୟରୀତିର ଉପଯୋଗ ଘଟିଲା । ଏହାଫଳରେ ନାଟକର ଭୂମି ସଂଲଗ୍ନତା ଆସିଲା, ନାଟକ ସାଧାରଣ ଦର୍ଶକର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇପାରିଲା, ତା'ର ଆତ୍ମୀୟ ଭାବଚେତନାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରିଲା । ଏହି ନୂତନଧାରାର ଉଦ୍ଭବ ମୂଳରେ ଏକ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହୁଏ । ଓଡ଼ିଶା ଏକ ଲୋକନାଟ୍ୟ ପରମ୍ପରା ସମୃଦ୍ଧ ରାଜ୍ୟ । ତେଣୁ ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟକାରମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ପରମ୍ପରାକୁ ଆଧୁନିକ ପଟ୍ଟଭୂମିକୁ ନେଇ ଆସିବା ଥିଲା ଏକାନ୍ତ ଆୟାସହୀନ । ଆଧୁନିକତାର ପରମ୍ପରା ସହ ସମନ୍ୱୟ ଉତ୍ତର ଆଧୁନିକତାର ଲକ୍ଷଣ । ତେଣୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସୃଷ୍ଟ ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ଉତ୍ତର ଆଧୁନିକତାଧର୍ମୀ ନାଟକ ଭାବେ ଗୃହୀତ ।

୧୯୮୦ ପରେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ଉଭୟ ଆଙ୍ଗିକ ଓ ଆତ୍ମିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟାପକ ଅତୀତାଭିମୁଖୀନତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପ୍ରଥମେ ଏକ ବଡ଼ ପରିବର୍ତ୍ତନର ବାର୍ତ୍ତାନେଇ ନାଟକ ଭିତରକୁ ଆସିଲା ଲୋକନାଟ୍ୟର ଆଙ୍ଗିକ । ରମେଶ ପ୍ରସାଦ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ 'ମହାନାଟକ' ପରି ସୁବୋଧ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ 'ୟେଥୁଅନ୍ତେ', କାର୍ତ୍ତିକ ରଥଙ୍କ 'ବହ୍ନିମାନ', ବିଜୟ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ଜଣେ ରାଜା ଥିଲେ', ରମେଶ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ 'ଶେଷ ପାହାଚ', ବିଜୟ ଶତପଥୀଙ୍କ 'ଶୋଣିତ ସ୍ୱାକ୍ଷର', ରତି ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ସତର୍କ ସଂଘମିତ୍ରା' ପ୍ରଭୃତିରେ ସମାଜ ବାସ୍ତବବାଦୀ କଥାବସ୍ତୁ ଉପସ୍ଥାପିତ ହେଲା ପାରମ୍ପରିକ ଯାତ୍ରା ଶୈଳୀରେ । ରାଜା, ମନ୍ତ୍ରୀ, ପାରିଷଦ ପ୍ରଭୃତି ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ନାଟକକୁ ଆସିଲେ ନୂତନ ଭାବବୋଧର ପ୍ରକାଶକାରୀ ଭାବେ । ସଂସ୍କୃତ ନାଟକର ସୂତ୍ରଧର ଚରିତ୍ରଟି ମଞ୍ଚସହିତ ଦର୍ଶକର ସଂଯୋଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଗି ଆଗେଇ ଆସିଲା । ମନୋରଂଜନ ଦାସ 'ନନ୍ଦିକାକେଶରୀ'ରେ ଏକ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ-ଆଶ୍ରିତ ଐତିହାସିକ କାହାଣୀ ଭିତରଦେଇ ବିଶ୍ୱଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ଚିରକରୁଣାମୟୀ ନାରୀର ଭୂମିକାକୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ କୋରାପୁଟର ଦେଶିଆ ନାଟ ଆଙ୍ଗିକରେ । ଏଠାରେ କାଳ୍ପନିକ ରାଜାରାଣୀ ନୁହଁନ୍ତି, ଐତିହାସିକ ରାଜାରାଣୀଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିଲା । ଐତିହାସିକ କାହାଣୀ ଓ ଚରିତ୍ରର ଉପଯୋଗରେ ନୀଳାଦ୍ରି ଭୂଷଣ ହରିଚନ୍ଦନ 'ବତାସ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଆଜି'ରେ ସାମାଜିକ ଅବିଚାରର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କଲେ । ତାଙ୍କର ପୁଣ୍ୟଭୂମି ଭାରତ, ମଧ୍ୟପାତ୍ର, ନିରାପଦ ଭବିଷ୍ୟତ, ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ପ୍ରଭୃତିରେ ରାମାୟଣ ଓ

ମହାଭାରତର ଚରିତ୍ର ଓ କେତେକ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଚିତ୍ର ଭିତର ଦେଇ ଆଧୁନିକ ସମାଜର ଅବିଚାର, ପ୍ରତାରଣା, ଶୋଷଣ, ଈର୍ଷା, ଅସହିଷ୍ଣୁତା, ନାରୀର ଅସହାୟତା ଆଦି ସମସ୍ୟା ଉପସ୍ଥାପିତ । 'ନିରୁଭାପ ବିଷ୍ଣୁକଳା' ଓ 'ସକଳତୀର୍ଥ ତୋ ଚରଣେ' ନାଟକରେ ମହାଭାରତର ଏକ ଏକ ଘଟଣା ସହିତ ଆଧୁନିକ ଜୀବନଚିତ୍ରକୁ ସମନ୍ୱିତ କରାଯାଇଛି । ବିଜୟ ଶତପଥୀଙ୍କ 'କଂସର ଆତ୍ମା' ନାଟକରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରକାର ପ୍ରୟାସ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଗୋଟିଏ କାଳ୍ପନିକ ଐତିହାସିକ କାହାଣୀ ସହିତ ବର୍ତ୍ତମାନର ଏକ ସମସ୍ୟାମୂଳକ କାହାଣୀକୁ ସମନ୍ୱିତ କରାଯାଇ କ୍ଷମତାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ଶୋଷଣ ଓ ଅତ୍ୟାଚାରର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି । ଶୋଷଣ ଓ ଅତ୍ୟାଚାରର ଶେଷ ନାହିଁ । ଏହା ଯୁଗଯୁଗଧରି ଚାଲିଆସିଛି ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତରେ ମଧ୍ୟ ଚାଲିବ । ନାଟକଟିରେ 'ଅତୀତ'ର ଅତ୍ୟାଚାରର ପଟ୍ଟଭୂମିକା ହେଉଛି ମହାରାଜ ଅନ୍ଧଲୋଚନଙ୍କ ରାଜଦରବାରର ଏବଂ 'ବର୍ତ୍ତମାନ'ର ଅତ୍ୟାଚାରର ପଟ୍ଟଭୂମିକା ହେଉଛି ମହାରାଜ ଅନ୍ଧଲୋଚନଙ୍କ ରାଜଦରବାର ଏବଂ 'ବର୍ତ୍ତମାନ'ର ଅତ୍ୟାଚାରର ପଟ୍ଟଭୂମିକା ହେଉଛି ଅନ୍ଧଲୋଚନ ସାହସ ମଲ୍ଲଙ୍କ ଫ୍ୟାକଟ୍ରି ସଂଲଗ୍ନ ଅଫିସ । 'ସତର୍କ ସଂଘମିତ୍ରା'ରେ ଅତୀତର ରାଜାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶୋଷିତ ହେଉଥିବା ନିରୀହା ନାରୀମାନଙ୍କର କରୁଣ କାହାଣୀକୁ ଏକ ଐତିହାସିକ ପଟ୍ଟଭୂମିରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି ରତି ମିଶ୍ର । ଅତ୍ୟାଚାରିତା ନାରୀର ଜାଗରଣରେ ରାଜଶକ୍ତିର ଧ୍ୱଂସ ନାଟକଟିର ଉପଜୀବ୍ୟ । କାର୍ତ୍ତିକ ଚନ୍ଦ୍ର ରଥଙ୍କ 'ବହ୍ନିମାନ'ରେ ଯାତ୍ରା ଆଙ୍ଗିକ ମାଧ୍ୟମରେ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଚାଲିଥିବା ଶୋଷଣ ଓ ପ୍ରତିବାଦର କାହାଣୀ ଉପସ୍ଥାପିତ । ଏହା ମହାକାବ୍ୟିକ ନାଟ୍ୟରୀତିରେ ମାର୍କସୀୟ ଦ୍ୱାନ୍ଦ୍ୱିକ ବସ୍ତୁବାଦର ଏକ ସାର୍ଥକ ରୂପାୟନ । ବିଜୟ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ଜଣେ ରାଜା ଥିଲେ'ରେ ଧାରାବାହିକ ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତା ଲିପ୍‌ସାର ଏକ ନଗ୍ନରୂପ ପ୍ରକଟିତ । ଏଥିରେ 'ଓଟ' ପ୍ରତୀକ ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାର ନିପୀଡ଼ିତ, ବାକ୍ ସ୍ୱାଧୀନତାହୀନ ମଣିଷର ଚିତ୍ର ଚମତ୍କାର ଭାବେ ରୂପାୟିତ । ରମେଶ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ 'ମହାନାଟକ'ର ଉପଜୀବ୍ୟ ଅନ୍ଧ କ୍ଷମତାମୋହ ଓ ସଚେତନ ଜନଗଣଙ୍କ ପ୍ରତିରୋଧ । ଏଥିରେ ମାର୍କସୀୟ ଚେତନାର ପ୍ରତିଫଳନ ଲକ୍ଷଣୀୟ । ଉପରୋକ୍ତ ନାଟକଗୁଡ଼ିକରେ ଲୋକନାଟ୍ୟିକ ଆଙ୍ଗିକରେ ସର୍ବହରାମାନଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ସଚେତନତା ଲାଭ ଓ ଶ୍ରେଣୀସଂଗ୍ରାମର ଚିତ୍ର ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ସାଧାରଣ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ଗଭୀରଭାବେ ଆଲୋଡ଼ିତ କରିପାରିଛି ।

ଲୋକକାହାଣୀ ଆଙ୍ଗିକ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ରତି ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ଅତି ଆଚମ୍ବିତ କଥା', ରବୀନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଦାସଙ୍କ 'ଦକ୍ଷିଣ ଦରଜା', ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ମଲ୍ଲିକଙ୍କ 'ବ୍ୟାଘ୍ର ଓ କଂକଣ ଲୋଭୀ ପଥିକମାନଙ୍କର କାହାଣୀ', ରତ୍ନାକର ଚଇନିଙ୍କ 'ମୁଖା', ରମେଶ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ 'ପକା କମ୍ବଳ ପୋତ ଛତା', ନୀଳାଦ୍ରି ଭୂଷଣ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ 'କଲୁରି ବେଣ୍ଟ' ପ୍ରଭୃତି ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ବିଶେଷ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ । ଜନପ୍ରିୟ ଅବୋଲକରା କାହାଣୀ 'ପକା କମ୍ବଳ ପୋତ ଛତା' ଓ 'ଅତି ଆଚମ୍ବିତ କଥା'ରେ ଅବଲମ୍ବିତ । 'ବ୍ୟାଘ୍ର ଓ କଂକଣ ଲୋଭୀ ପଥିକମାନଙ୍କର କାହାଣୀ' ପଞ୍ଚତନ୍ତ୍ର କାହଣୀ ଆଧାରରେ ମଣିଷର ଅସମାପ୍ତ ଲୋଭ ପ୍ରଦର୍ଶିତ । ପଞ୍ଚତନ୍ତ୍ର କାହାଣୀ ଆଶ୍ରିତ 'ସୀତା'

ନାଟକ ଚିରାଚରିତ ସାମାଜିକ ଦୁଃସ୍ଥିତିର ଏକ ନାଟ୍ୟିକ ରୂପଚିତ୍ର । 'ପକା କମ୍ବଳ ପୋତ ଛତା' ନାଟକରେ ନାରୀର ନିର୍ଯାତନା ଏବଂ 'ଅତି ଆଚମ୍ବିତ କଥା'ରେ ସାମାଜିକ ଅବିଚାର ଓ ପ୍ରତାରଣାର ସ୍ୱରୂପ ଅବୋଲକରା କାହାଣୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି । 'କଲୁରିବେଣ୍ଟ' ନାଟକରେ କଲୁରିବେଣ୍ଟ କାହାଣୀକୁ ରୂପକ ବା ଆଲିଗୋରି ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଅମଲାତାନ୍ତ୍ରିକ ଶାସନର ଅର୍ଥନୈତିକ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଜଣେ ସତ୍ୟବାକ୍ ମଣିଷ କିପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ହୁଏ, ତା'ର ଏକ ମାର୍ମିକ ଚିତ୍ର ଏଥିରେ ପ୍ରଦତ୍ତ । ଆକାଶୀଫଳ କଲୁରିବେଣ୍ଟ ଲାଗି କାଉର ହତାଶା ଓ ନିର୍ଯାତନା ଭୋଗର ଚିତ୍ର ଭିତରେ ନ୍ୟାୟ ଖୋଜିବାକୁ ଯାଇଥିବା ଜଣେ ତଳିଆ କର୍ମଚାରୀ ଫରେଷ୍ଟ ଗାର୍ଡର ଦୁର୍ଭୋଗର ଚିତ୍ରଟିକୁ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଭାବେ ସମନ୍ୱିତ କରାଯାଇଛି ।

ଆମର ପ୍ରାଚୀନ ଲୋକନାଟକଗୁଡ଼ିକର ମଞ୍ଚ ସହିତ ଦର୍ଶକର ସଂଯୋଗ ସ୍ଥାପନ ଲାଗି ମଉସା, ଭଲଲୋକିଆ, ଭଦ୍ରଲୋକ, ଦ୍ୱାରୀ, ଦୂତ, ନିୟତି, ସନ୍ଧି, ଗାହାକ, ଡଗର, ନାରଦ, ମଙ୍ଗୁ, ବଣ୍ଡି, ଠେଁଟଲ ପ୍ରଭୃତି ସଂଯୋଜକ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଏକ ବିଶେଷ ଭୂମିକା ରହିଛି । ସଂସ୍କୃତ ନାଟକର ସୂତ୍ରଧର ଭୂମିକା ମଧ୍ୟ କେତେ ଲୋକନାଟକରେ ଗୃହୀତ । ସାଂପ୍ରତିକ ନାଟକ ବିଶେଷତଃ ଏପିକ୍ ଶୈଳୀର ନାଟକଗୁଡ଼ିକରେ ଲୋକନାଟକ ଅନୁରୂପ ସୂତ୍ରଧର, ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ, ସାମ୍ବାଦିକ, ଘୋଷକ ପ୍ରଭୃତି ଚରିତ୍ରର ଉପଯୋଗ ଘଟିଛି । ମନୋରଂଜନଙ୍କ 'କାଠଘୋଡ଼ା', 'ନନ୍ଦିକାକେଶରୀ', କାର୍ତ୍ତିକ ରଥଙ୍କ 'ମୁଁ ଦୁହେଁ', 'ସ୍ମୃତି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଶୂନ୍ୟତା', ରତ୍ନାକର ଚଇନିଙ୍କ 'ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ', ରବୀନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଦାସଙ୍କ 'କାହ୍ନୁ', ନୀଳାଦ୍ରି ଭୂଷଣ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ 'ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ', 'ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଛାତ', ନାରାୟଣ ସାହୁଙ୍କ 'ଆଶ୍ରା ଖୋଜି ବୁଲୁଥିବା ଈଶ୍ୱର', ପ୍ରମୋଦ କୁମାର ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ 'ଗୋଟିଏ ବୁଲା କୁକୁରର ଜନ୍ମ ବୃତ୍ତାନ୍ତ' ପ୍ରଭୃତି ଏହିପରି ପ୍ରୟୋଗର ଉଦାହରଣ ।

ପରମ୍ପରା ଭିତରକୁ ଦର୍ଶକକୁ ନେଇଯିବା ପାଇଁ କେତେକ ନାଟ୍ୟକାର ପୁରାଣପାଠ ଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରମୋଦ କୁମାର ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ 'ଶୁଣ ପରୀକ୍ଷ ଦଣ୍ଡଧାରୀ', ରମେଶ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ 'ଶେଷ ପାହାଚ', ନୀଳାଦ୍ରି ଭୂଷଣ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ 'ନିରାପଦ ଭବିଷ୍ୟତ', ବିଜୟ କୁମାର ଶତପଥୀଙ୍କ 'ଶୋଣିତ ସ୍ୱାକ୍ଷର' ପ୍ରଭୃତିରେ ଏହି ଶୈଳୀର ସାର୍ଥକ ପ୍ରୟୋଗ ନାଟକର ବକ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶରେ ବିଶେଷ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇଛି । ପାରମ୍ପରିକ ଗୀତ ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକଚିତ୍ତକୁ ଧରି ରଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନାଟ୍ୟକାରର ବାଣୀକୁ ଦର୍ଶକର ଅନୁଭବକୁ ଆଣିବା ଲାଗି ରମେଶ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ 'ପକା କମ୍ବଳ ପୋତ ଛତା', 'ଶେଷ ପାହାଚ' ଏବଂ ଶଙ୍କର ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ 'ସାଗର ସଂଗମ' ପ୍ରଭୃତି ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ହୋଇଛି । ମନୋରଂଜନ 'ନନ୍ଦୀକାକେଶରୀ'ରେ ଗ୍ରାମୀଣ ଛାନ୍ଦ ଗାନ, ରଜଦୋଳି ଗୀତ, ପହଳି, ଢଗ, ଲୋକୋକ୍ତି, ଦାୟିକା ପ୍ରଭୃତିର ଉପଯୋଗ କରି ଦର୍ଶକର ପରମ୍ପରା ଅନୁଗତ ମନୋଭୂମିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରିଛନ୍ତି ।

ଲୋକ ଉପାଦାନ ବା ଲୋକନାଟ୍ୟ ଆଙ୍ଗିକର ପ୍ରୟୋଗରେ କେବଳ ନାଟକ ଅତୀତମୁଖୀ ହୋଇନାହିଁ, କେତେକ ନାଟକରେ ଆତ୍ମିକରେ ମଧ୍ୟ ଅତୀତାଭିମୁଖୀନତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଛି । ଏ ଦିଗରେ ରମେଶ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଅଗ୍ରଣୀ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର 'ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରର ଆଖି'ରେ ବର୍ତ୍ତମାନର ପରମ୍ପରା ପ୍ରତି ମୋହର ଏକ ମାର୍ମିକ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦତ୍ତ । ପରମ୍ପରା ସହିତ ଆଧୁନିକତାର, ଅତୀତ ସହିତ ବର୍ତ୍ତମାନର, ପୁରାତନ ପ୍ରଜନ୍ମ ସହିତ ନୂତନ ପ୍ରଜନ୍ମର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ହିଁ ନାଟକଟିର ଉପଜୀବ୍ୟ । ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ପରି ସୀତାନାଥ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ପସନ୍ଦ ନକଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରତିବାଦ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ରୁଚି ଓ ବିଚାରବୋଧରେ ସୀତାନାଥ ଓ ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନଗଣ ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ । ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ଉଚ୍ଚ ମୂଲ୍ୟବୋଧ, ମାନବିକ ବିଚାର ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଶାଶ୍ୱତ ପ୍ରେମାନୁଭବଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଇଛି, ଯାହାକି ପରମ୍ପରାବାଦୀ, ପରମ୍ପରାପୁଷ୍ଟ ମଣିଷ ନିକଟରେ ଅସହ୍ୟ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଆଧୁନିକ ଧାରାପ୍ରବାହକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାର ଶକ୍ତି ତା'ର ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ନିକଟରେ ଅତୀତର ରୀତିନୀତି, ବିଚାରବୋଧ ଅଚଳ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନର ଜଟିଳ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଭିତରେ ନୀତି, ଧର୍ମ, ଆଦର୍ଶକୁ ଲଂଘନ କରି ଯେକୌଣସି ଉପାୟରେ ବଡ଼ ହୋଇ ଠିଆ ହେବା ହିଁ ଜୀବନର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ହୋଇଛି । ଉପାୟର ସତ୍ ଅସତ୍ ବିଚାର ଉପରେ ଆଉ ଗୁରୁତ୍ୱ ନାହିଁ । ମଣିଷ କେବଳ ଚାହେଁ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ କିପରି ତିଷ୍ଠି ରହିବ । ନିହତ ସ୍ୱପ୍ନର ସ୍ତୁପ ଉପରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ମଣିଷ ନିକଟରେ ପାରମ୍ପରିକ ଆଚାର ବିଚାର ଆଜି ମୂଲ୍ୟହୀନ । ତଥାପି ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଚାଲିଥିବା ଏଇ ମଣିଷମାନେ ବହୁସମୟରେ ପରମ୍ପରା ମୋହରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଧୁନିକତା କବଳିତ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ଜୀବନଧାରା ଆକର୍ଷିତ ହୁଏ ଅତୀତର ସ୍ୱଚ୍ଛ ସାବଲୀଳ ଜୀବନ ପ୍ରବାହ ଆଡ଼କୁ । 'ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରର ଆଖି' ଆଧୁନିକ ମଣିଷର ପରମ୍ପରାମୋହର ଏକ ଉଦ୍ଭିନ୍ନ ଚିତ୍ର । ଏହି ନାଟକର ପୃଷ୍ଠବନ୍ଧରେ ମୂକ ଅଭିନୟ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ସୁଖୀ ପରିବାରର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦତ୍ତ । ଯେଉଁ ପରିବାରରେ ଗୃହକର୍ତ୍ତା ବୁଢ଼ାବାପ ପ୍ରତି ରହିଛି ସମସ୍ତଙ୍କର ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧାଭକ୍ତି, ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟରେ ଅନାବିଳ ପ୍ରେମ, ଭାଇଭଉଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ସ୍ନେହ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଛି । 'ଅମୃତ ସନ୍ତାନ ଆହା ଅଟେ ସେହି ଘର, ପରସ୍ପର ସ୍ନେହ ଯହିଁ ଥାଏ ନିରନ୍ତର' ଆଜି କେବଳ ଅତୀତର ବସ୍ତୁ, ପରମ୍ପରାର ବସ୍ତୁ । ଆଜିର ଜୀବନ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଜର୍ଜରିତ ମଣିଷର ସ୍ମୃତି ଭିତରକୁ ଏପରି ଅତୀତର ଚିତ୍ରଟିଏ ବାରମ୍ବାର ଚାଲିଆସୁଚି ଚେତନ-ଅଚେତନରେ । ଯେଉଁ ଅତୀତକୁ ସେ ଆଉ ପାଇପାରିବ ନାହିଁ, ତାକୁ ଝୁରିହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଆଧୁନିକ ମଣିଷର ପରମ୍ପରାମୁଖୀନତା ବା ପରମ୍ପରାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିବାର ମୋହ ପରି ଏକ ଉତ୍ତର ଆଧୁନିକ ଚେତନା ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି ରମେଶ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କର ୧୯୭୨ରେ ଲିଖିତ ଏଇ ନାଟକରେ । ଏଇ ମାନସିକତାକୁ ନାଟ୍ୟକାର ପୁଣି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି 'ଗୋଟିଏ ବୃତ୍ତ ଆଙ୍କିବାର ସହଜ ପ୍ରଣାଳୀ'ରେ । ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀ ଧାରଣା ବଶବର୍ତ୍ତୀ ମଣିଷ ଆଜି ପାରମ୍ପରିକ

ବିଶ୍ୱାସଠାରୁ ଦୂରେଇଯାଇ ନିଜକୁ ବଡ଼ ଅସହାୟ ମନେକରୁଛି । ଏହି ଅସହାୟତାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ଲାଗି ତା'ର ବ୍ୟାକୁଳତା, ଆଧୁନିକ ହେବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱାସକୁ ସେ ଛାଡ଼ି ଆସିଛି, ସେଇ ବିଶ୍ୱାସର ମୋହକୁ ସେ ତ୍ୟାଗ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଉଗ୍ର ଆଧୁନିକତାର ଅବସାଦରେ ବିଶ୍ୱାସଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ସେ ପୁଣି ଫେରିଯିବାକୁ ଚାହୁଁଚି ତା'ର ବିଶ୍ୱାସର ଆଦିଭୂମିକୁ, ଯେଉଁଠି ସେ ପାଇପାରିବ ଅଖଣ୍ଡ ଶାନ୍ତି । ସଭ୍ୟତା ମଣିଷକୁ ଜଟିଳ କରିଛି, ମଣିଷ ଜୀବନର ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଗତିପ୍ରବାହ ହୋଇପଡ଼ିଛି ସଂକୁଚିତ । ସେତିକିବେଳେ ସେ ଖୋଜୁଚି ପାରମ୍ପରିକ ବିଶ୍ୱାସର ଭଗବାନଙ୍କୁ । ନାଟ୍ୟକାର ବିଶ୍ୱାସର ପ୍ରତୀକ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣବୃତ୍ତ ଭାବେ କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । ଆଜିର ସଭ୍ୟତା ଉପରର ଅର୍ଦ୍ଧବୃତ୍ତଟିକୁ ମନ୍ଦିରରେ ରଖି ପୂଜା କରୁଚି, ଯେଉଁଥିରେ ଆଉ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ମଣିଷ ଆଜି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନାମକୁ ରାଜନୀତି ଓ ବ୍ୟବସାୟରେ ଲଗାଇଦେଇଚି । ବିଶ୍ୱାସ ଜାଗାରେ ଠିଆ ହୋଇଛି ହୃଦୟହୀନ ପ୍ରତାରଣା । ପ୍ରକୃତ ବିଶ୍ୱାସର ମୂଳ ଅର୍ଦ୍ଧବୃତ୍ତଟି ରହିଯାଇଛି ଆରଣ୍ୟକ ଆଦିଭୂମିରେ । ସଭ୍ୟତା ଓ ପରମ୍ପରାର ସଂଘର୍ଷରେ ଜୟ ଲାଭ କରିଛି ପରମ୍ପରା । ଦୁଇଟି ଅର୍ଦ୍ଧବୃତ୍ତ ଯୋଡ଼ିହୋଇ ପରିଣତ ହୋଇଛି ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୃତ୍ତରେ । ବିଜ୍ଞାନର ଅବିଶ୍ୱାସ ଓ ଧର୍ମର ବିଶ୍ୱାସର ପ୍ରବଳ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟୀ ହୋଇଛି ବିଶ୍ୱାସ । ଏଇ ଭାବନାଟି ଚମତ୍କାର ଭାବେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଛି ଜୁଇ, ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ବିଶ୍ୱାବସୁଙ୍କ ସଂଳାପରେ । "କେତେଥର ପୃଥିବୀର ଲିଭିଯାଉଥିବା ବିଶ୍ୱାସକୁ ରକ୍ତରେ ଧୋଇ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରୁଥିବି ? x x x ସଭ୍ୟତା ସହ ଆଦିମତାର ଏ ଯୁଦ୍ଧ ଚିରଦିନ ଚାଲିଥିବ । ଆଧୁନିକତା ସେଦିନ ମରି ଉତ୍ତର ଆଧୁନିକତା ଜନ୍ମ ନେବ ।" ଏଇଠି ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ମିଳିଛି ଉତ୍ତର ଆଧୁନିକ ଚେତନାର ।

୧୯୮୦ରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ଆଙ୍ଗିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲୋକନାଟ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ଶୈଳୀ, ଲୋକକଥା, କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ପ୍ରବାଦ, ପ୍ରବଚନ, ଉଦ୍ଭଟ କାହାଣୀ, ପୌରାଣିକ ମିଥ୍ ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଆଭାଁଗାର୍ଦ ବା ନବଚେତନାଧର୍ମୀ ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ଶିଳ୍ପସୃଷ୍ଟିରେ ଏହାର ସ୍ୱରୂପ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ନୂତନ ନାଟ୍ୟସୃଷ୍ଟିର ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଅତୀତକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିବାର ଭାବନାଟି ଓଡ଼ିଆ ନାଟକକୁ ଏକ ନୂଆ ମୋଡ଼ ଦେବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା । ରମେଶ ପାଣିଗ୍ରାହୀ କେବଳ ଆଙ୍ଗିକରେ ନୁହେଁ, ଆତ୍ମିକରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଚେତନାକୁ ପରିସ୍ଫୁଟ କରିବାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ଏହିପରି ଭାବେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉତ୍ତର ଆଧୁନିକତାର ପ୍ରବେଶ ଘଟିଛି [illegible] ଏହାହିଁ ସାଂପ୍ରତିକ ନାଟକର ବିଶେଷତ୍ୱ ।

ପ୍ରଫେସର, [illegible]
[illegible]

ବିଂଶ ଶତକ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ

(ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ବ୍ୟତୀତ)

ପ୍ରଫେସର ବାଉରୀବଂଧୁ କର

ଏବେ ବିଂଶ ଶତକ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ହୋଇଛି ଇତିହାସର ସାମଗ୍ରୀ । ଆଜି ଆମେ ଏକବିଂଶ ଶତକରେ ପାଦ ଦେଇ ଶହେବର୍ଷର ଅତୀତକୁ କରୁଛୁ ସ୍ମୃତିଚାରଣ । ଏ ଅତୀତ କେତେ ପରିମାଣରେ ଗୌରବୋଜ୍ଜ୍ୱଳ, କେତେ ପରିମାଣରେ ସମସ୍ୟା ଜର୍ଜର, କେଉଁ ମାତ୍ରାରେ ମାନବିକ ସହାନୁଭୂତିରେ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ, କିପରି ଭାବରେ ସମାଜ ବିମୁଖ ଓ ସମାଜ-କଲ୍ୟାଣକର ଆଜି ସେ ସମସ୍ତ ସମୀକ୍ଷା କରିବା ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ । ପୁଣି ଏଇ ଶତକରେ ମଣିଷର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଏପରି ବିକାଶ ଘଟିଛି, ଯାହା ତାକୁ ଏକ ସାମାଜିକ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷ ଅପେକ୍ଷା ସ୍ଥାନ କାଳ ପାତ୍ର ନିର୍ବିଶେଷରେ ଏକ ନୂତନ ବିଶ୍ୱ ମଣିଷରେ ପରିଣତ କରିଛି । ଏହି କାଳରେ ଯେପରି ବିଜ୍ଞାନ ଓ ବୈଷୟିକ ସଭ୍ୟତାର ଦ୍ରୁତ ପ୍ରସାର ଘଟିଛି, ସେହିପରି ଏକ ନୂତନ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଭିନ୍ନ ରୂପ ପରିଗ୍ରହ କରିଛି । ଏ ସକାଶେ ବିଂଶ ଶତକର ମଣିଷକୁ ନୂଆ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିବେଶରେ ବଞ୍ଚୁଥିବା ଏକ ଅନନ୍ୟ ଜୀବ କୁହାଯାଇଛି । ଏ ସଂପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି; "Twentieth Century man is a unique creature, embroiled in a quite new cultural situation is common to a large number of modern writers." [The Twentieth Century Mind—Edited by C. B. Cox and A. E. Dyson, Volume-I-OUP (1972)—Introduction, Page-VII].

ବିଂଶ ଶତକରେ ଆମର ପ୍ରଥାସିଦ୍ଧ ଚଳଣି, ପାରମ୍ପରିକ ବିଚାରଧାରା, ରାଜନୀତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତନ, ସାମାଜିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଓ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥାରେ ବ୍ୟାପକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଘଟିତ ହୋଇଛି । ବିଜ୍ଞାନ, ପ୍ରଯୁକ୍ତିବିଦ୍ୟା, ଦ୍ରୁତ ଶିଳ୍ପ-ପ୍ରସାର ଓ ବୈଷୟିକ ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶ ଫଳରେ ମଣିଷର ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମ ହୋଇଛି ମୂଲ୍ୟହୀନ । ମଣିଷ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରି ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବର୍ଷାଧିକ ସମୟ ନେଉଥିଲା, ତାହା ଆଜି ଯନ୍ତ୍ରର ସହାୟତାରେ ମାତ୍ର ଦିନେ ଦୁଇ ଦିନରେ ସମାହିତ ହୋଇପାରୁଛି । ଯେ କୌଣସି ସମସ୍ୟାକୁ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ମାନଦଣ୍ଡରୁ ବିଚାର କରିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଏହି ଶତକରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ଏ ସମୟରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ-ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ନେଇ ରହିଥିବା ଭୌଗୋଳିକ ସୀମାରେଖା ଅପସରି ଯାଇଛି ।

କବି କିପ୍‌ଲିଙ୍ଗଙ୍କର, "ପ୍ରାଚ୍ୟ ପ୍ରାଚ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିବ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ହୋଇ ରହିବ, ଉଭୟର ମିଳନ ଅସମ୍ଭବ"—ଏହି ଚିନ୍ତାଧାରା ଆଜି ହୋଇଛି ପୁରୁଣାକାଳିଆ ମନୋଭାବର ସାର୍ଥକ ନିଦର୍ଶନ । କାରଣ ସଂପ୍ରତି ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖକ ଭାରତୀୟ ବଂଶୋଦ୍ଭବ । ପୁଣି ଭାରତୀୟ ବଂଶୋଦ୍ଭବ ବିଦ୍ୟାଧର ସୁରଜ ନାଇପଲ ଏକବିଂଶ ଶତକ ଆରମ୍ଭରେ ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ ଲାଭ କରିବା ହେଉଛି ଏହାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ । ସୁତରାଂ, ବିଂଶ ଶତକର ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ଭୌଗୋଳିକ ସୀମା ସରହଦ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ସ୍ଥାନ କାଳ ବହିର୍ଭୂତ ଏପରି ସାହିତ୍ୟ ଯେଉଁଠି ମଣିଷର ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଭାବ ଚେତନାର ପରିପ୍ରକାଶ ସ୍ପଷ୍ଟ । ଆତ୍ମନିର୍ବାସନ, ମୃତ୍ୟୁଚିନ୍ତା, ମୋହଭଙ୍ଗ, ବିଛିନ୍ନତାବୋଧ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅବସାଦ, ଦ୍ୱିଧାଗ୍ରସ୍ତ ଜଟିଳ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥାର ଚିତ୍ର ଏ ସାହିତ୍ୟରେ ସୁଲଭ । ବିଂଶ ଶତକ ସାହିତ୍ୟର ଏପରି ଅବସ୍ଥା ସଂପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି—"And so to define the uniqueness of the twentieth century we can point out to the growth of the mass media, the importance of machines, the decline of Christian belief, the loss of the classical heritage, the cult of the irrational in the arts. In conclusion we may risk one final attempt at a general summary. Modern writers continually express their sense of the age in the images of fragmentation, the outsider, the refugee, the alien, the exile. Many writers have themselves been culturally displaced persons; Conrad, Pound, Eliot, Joyce, Beckett and Nabokov are obvious examples. "(The Twentieth Century Mind, Page-XI) ବିଂଶ ଶତକର ସମସ୍ତ ଲେଖକ ଊଣା ଅଧିକେ ଏହି ଚିନ୍ତାଧାରରେ କବଳିତ । ବିଶ୍ୱର ସମସ୍ତ ଭାଷା-ସାହିତ୍ୟରେ ଏପରି ସ୍ୱର ଆଜି ଅନୁରଣିତ ।

ବିଂଶ ଶତକର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ପରୀକ୍ଷା ଓ ପ୍ରୟୋଗବାଦୀ ସାହିତ୍ୟ । ଏକ ବୃହତ୍ତର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଏହାକୁ ନୂତନ ସାହିତ୍ୟ ବା ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରେ । ଏ ସାହିତ୍ୟରେ ନୂଆ ମନନ, ନୂଆ ଚିନ୍ତନ, ନୂଆ ଭାବବସ୍ତୁ, ନୂଆ ସମସ୍ୟା, ନୂଆ ଭାଷା, ନୂଆ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ସଂଗଠନ ପରିଲକ୍ଷିତ । ଏଥିରେ ସତ୍ୟର ଚିରାଚରିତ କ୍ଷୟିଷ୍ଣୁ ରୂପ ନୁହେଁ, ନୂଆ ସତ୍ୟର ଅନ୍ୱେଷା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ପୁଣି ଏଠି ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ସହିତ ଆମ ପ୍ରାଚୀନ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳ ହେଉ ପଛେ ଏ ସାହିତ୍ୟର ଆଧାର, ଏହା 'ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟ' । ଏହାର ବହିର୍ଦୃଷ୍ଟି ଯେପରି ସୁଦୂର ବିସ୍ତାରିତ, ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ସେହିପରି ସୁଗଭୀର । ଏ ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଆଧୁନିକ ଦର୍ଶନ, ସମାଜତତ୍ତ୍ୱ,

ନୃତତ୍ତ୍ୱ, ବିଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରଯୁକ୍ତିବିଦ୍ୟା ପ୍ରଭୃତିର ରହିଛି ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ । ଏ ସମୟର ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ 'ମଡ଼ର୍ଣ୍ଣ', ଏକ୍‌ସ୍‌ପେରିମେଣ୍ଟ୍', 'ଟେକ୍‌ନିକ୍' ଏହି ତିନିଗୋଟି ଶବ୍ଦକୁ ଯିଏ ଯେପରି ଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରିବା ମୂଳରେ ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରଭାବ ଦାୟୀ । ସିଧାସଳଖ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଗବେଷଣାଗାରରୁ ଏହି ତିନୋଟି ଶବ୍ଦ ଆସି ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ଆସ୍ଥାନ ମାଡ଼ି ବସିଛି । ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ କଳ-କାରଖାନାର ଆଧୁନିକୀକରଣ ପାଇଁ 'ମଡ଼ର୍ଣ୍ଣ' ଶବ୍ଦଟି ହୁଏ ବାରମ୍ବାର ବ୍ୟବହୃତ । ସେହିପରି ଯେ କୌଣସି ବୈଜ୍ଞାନିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହେବାପାଇଁ 'ପରୀକ୍ଷା' ବା 'ଏକ୍‌ସ୍‌ପେରିମେଣ୍ଟ୍' ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ ନିହାତି ଜରୁରୀ । ଅବଶ୍ୟ ଏ ଶବ୍ଦଟି ଆଜି ବିଜ୍ଞାନ ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ଏକଚାଟିଆ ଶବ୍ଦ ନୁହେଁ, ସାହିତ୍ୟରେ ସମପରିମାଣରେ ଆଦୃତ । ଏ ଧରଣର ଆଉ ଏକ ଶବ୍ଦ ହେଉଛି 'ଟେକ୍‌ନିକ୍' । କଥା କଥାକେ ଆମେ କହୁ ଅମୁକ ଲେଖକଙ୍କ ଲେଖା ଟେକ୍‌ନିକ୍-ସର୍ବସ୍ୱ । ବଡ଼ ବଡ଼ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଏହାକୁ ମଣିଷ ବିମୁଖ ବୋଲି କହି ନାହାନ୍ତି । ବିଜ୍ଞାନର ଏଇ କାରିଗରୀ କୌଶଳ ସଂପର୍କରେ ବିଶ୍ୱପ୍ରସିଦ୍ଧ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଆଇନ୍‌ଷ୍ଟାଇନ୍ ଥରେ କହିଥିଲେ— "Concern for man himself and his fate must always from the chief interest of all technical endeavours." ଏ ମନ୍ତବ୍ୟରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ବିଜ୍ଞାନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସର୍ବଦା ମାନବ କଲ୍ୟାଣକାରୀ ।

ବିଂଶ ଶତକର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକତାର ଅର୍ଥ ବିଶେଷ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ବିଜ୍ଞାନର ଦ୍ରୁତ ପ୍ରସାର, ବଡ଼ ବଡ଼ ଶିଳ୍ପର ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ଯନ୍ତ୍ରଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ମଣିଷର ଶ୍ରମ ଲାଘବ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ସହିତ ବିଶ୍ୱରେ ସର୍ବତ୍ର ଏକ ଆଧୁନିକ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଏ ସଂପର୍କରେ ବୁଝାଇବାକୁ ଯାଇ Malcolm Bradbury କହନ୍ତି— "Modernism is indeed still significant for us, and many aspects of what it saw—loss of meaning in a context of accelerating change, the discontinuity of culture, the failure of communal meanings and language we ourselves have had to face, simply because one of the things that lies behind modernism is modernity, the modern as a world environment of change in a recognizable, post-industrial direction." (The Twentieth Century Mind, Page-324) ବିଂଶ ଶତକରେ କେବଳ ଯେ କଳ-କାରଖାନା ଏବଂ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କୌଣସି ସାହିତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକତା ପାଇଁ ଦାୟୀ ତାହା ନୁହେଁ । ଏଥିସହିତ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର, ବିଜ୍ଞାନର ଜନାଭିମୁଖୀ ଆଭିମୁଖ୍ୟ, ଗମନାଗମନର ସୁବିଧା, ଗଣ-ଯୋଗାଯୋଗର ସଫଳତା, ନୂଆ ବିଶ୍ୱ ଅର୍ଥନୀତି, ରାଜତନ୍ତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତେ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ଆର୍ଥିକ ଉଦାରୀକରଣ, ମାର୍କସ୍‌ଙ୍କ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଚିନ୍ତାଧାରା, ସିଗ୍‌ମଣ୍ଡ୍ ଫ୍ରଏଡ୍‌ଙ୍କ ମନମଛନର ନୂତନ ରହସ୍ୟ, ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀ ଚିନ୍ତାଧାରା, ରାଷ୍ଟ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ର

ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧର ବିଭୀଷିକା, ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ଆତଙ୍କବାଦୀ କ୍ରିୟାକଳାପ, ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଂଘର୍ଷ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମତାନ୍ଧତା, କ୍ଷମତା ସର୍ବସ୍ୱ ସୁବିଧାବାଦୀ ସ୍ୱାର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜନୀତି, ମାନବିକ ଭାବନାର ଅବକ୍ଷୟ, ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ବ୍ୟାପାରରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ, ପ୍ରାକୃତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ, ଜାତିଗତ ବିଦ୍ୱେଷ ଇତ୍ୟାଦିକୁ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ରୂପେ ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ । ବିଂଶ ଶତକରେ ଦୁଇ ଦୁଇଟି ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧର ଭୟାବହତା, ଭାରତରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦର ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ, ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ, ଚୀନ ଭାରତ ଯୁଦ୍ଧ, ଭାରତ ପାକିସ୍ଥାନ ଯୁଦ୍ଧ, ବାଂଲାଦେଶୀ ଶରଣାର୍ଥୀ ସମସ୍ୟା, କାଶ୍ମୀର ବିବାଦ, ସୀମାନେଇ ପଡ଼ୋଶୀ ଦେଶମାନଙ୍କ ସହ ବିବାଦ, ଭାରତରେ ଥାଇ ଭାରତ ବିରୋଧୀ ଚିନ୍ତାଧାରା, ଆମ ନେତୃବର୍ଗଙ୍କ ଲୋକ ଦେଖାଣିଆ ଫଳାଭିସନ୍ଧିମୂଳକ ସେବା ମନୋଭାବ, ଯୋଜନାରେ ଅସ୍ଥିରତା, ମହାନଗରୀମାନଙ୍କରେ ଚକ୍ରାନ୍ତକାରୀମାନଙ୍କ ଧନଜୀବନ ନଷ୍ଟ ସକାଶେ ବୋମା-ବିସ୍ଫୋରଣ, ଅସାମାଜିକ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅସାଧୁ କାରବାର, ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନଙ୍କ ସହ ପୁଞ୍ଜିପତିମାନଙ୍କ ଅପବିତ୍ର ବନ୍ଧନ, କର୍ମ-ସଂସ୍କୃତିର ଅଭାବ, ଆର୍ଥିକ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନ ପ୍ରତି ଅବହେଳା, ବିଭିନ୍ନ ନଦୀଜଳ ବଣ୍ଟନକୁ ନେଇ ରହିଥିବା ପୁରୁଣା କନ୍ଦଳ, ହରିଜନ ଓ ଗିରିଜନମାନଙ୍କ ଶୋଚନୀୟ ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥା, ଭାଷା ସମସ୍ୟା, ମନ୍ଦିର ମସ୍‌ଜିଦ୍ ବିବାଦ, ମୌଳବାଦୀମାନଙ୍କ ଜନଜାଗରଣ ଅଭିଯାନ, ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଘୋଡ଼ା ବେପାର, ଶ୍ରମିକ ଧର୍ମଘଟ, ଘନ ଘନ ରାସ୍ତାବନ୍ଦ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଯୁବ ବିଶୃଙ୍ଖଳା, ଖାଦ୍ୟ ସମସ୍ୟା, ଅନାହାର ମୃତ୍ୟୁ, ନାରୀ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା, ବେରୋଜଗାରୀ ଯୁବକମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା, ଯୁଗଯନ୍ତ୍ରଣା ପ୍ରଭୃତି ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ପୁନଶ୍ଚ ଓଡ଼ିଶାରେ ସବୁବେଳେ ବନ୍ୟା, ବାତ୍ୟା, ମରୁଡ଼ି ଜନିତ ବିପଦର ଅନ୍ତ ନାହିଁ । ଯିଏ ରାଜନୀତି ଓ ପ୍ରଶାସନରେ ରହିଲେ ସେମାନେ ଆତ୍ମଚିନ୍ତାରେ ଏମିତି ବ୍ୟସ୍ତ ଯେ ରାଜ୍ୟ ଚିନ୍ତା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ସମୟ ନାହିଁ । ଏଣେ ଋଣ ଯନ୍ତାରେ ରାଜ୍ୟର ଆର୍ଥିକ ସ୍ଥିତି ଶୋଚନୀୟ, ତେଣେ ଆମ ରାଜନେତାମାନଙ୍କର ଅବାସ୍ତବ ମୁଖବଡ଼ିମା ଓ ଆତ୍ମସୁଖ ବାସନା କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ । ଏଥିସହିତ ଆମେ ଯେଉଁ ନେତାମାନଙ୍କୁ ଶାସନ କରିବାକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ବାଛିଛୁ, ସେମାନେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଭାଷା କହିବାକୁ ଓ ବୁଝିବାକୁ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ନୁହନ୍ତି । ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ଆମ ରାଜ୍ୟ କେବଳ ଅନଗ୍ରସର ଆର୍ଥିକ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ରାଜ୍ୟରୂପେ ସୁବିଦିତ ନୁହେଁ, ଅଧିକନ୍ତୁ ଅନୀତି, ଦୁର୍ନୀତି, ଚୋରୀ, ନାରୀ, ଦାରୀ, ଜାଲିଆତି, ତୋଷରପାତ, ପରସ୍ୱ ଆତ୍ମସାତ୍, ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ବିରଳ ସାଂସ୍କୃତିକ ସାମଗ୍ରୀ ଅଦଳ ବଦଳ, ନକଲି ଐତିହାସିକ ରେକର୍ଡ ପ୍ରସ୍ତୁତିରେ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଶୀର୍ଷରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏଠି ସଂସ୍କୃତି କଥା ନ କହିଲେ ଭଲ । ଅପସଂସ୍କୃତିର ସେନାବାହିନୀ କବଳରେ ଆମର ସାଂସ୍କୃତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ । ମାଲି-ମୋକଦ୍ଦମା ଆମ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଶ୍ରୀ ଓ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଭାବକୁ ନଷ୍ଟ କରୁଛି । କଥା କଥାକେ ଆମେ କହୁ ଓଡ଼ିଆ ପୁଅ ଗଙ୍ଗାଠାରୁ ଗୋଦାବରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିଥିଲେ । ଭାଷଣରେ

ଏତକ କହି ଆମେ ଭାରି ଭାବପ୍ରବଣ ହୋଇ ନାଚିଯାଉ । ପ୍ରକୃତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଏ, କେଉଁଠି ଅନ୍ୟ ରାଜ୍ୟ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବାହିତ ନଦୀରେ ବନ୍ଧ ନିର୍ମାଣ କରି ଆମକୁ ଭୁରୁଡ଼ା ଦେଲେଣି ତ, ଆଉ କେଉଁଠି ଆମ ନଦୀକୁ ସଂଯୋଗ କରି ଆମ ଜଳର ସୁବିନିଯୋଗ ପୂର୍ବକ ସେମାନେ ଲାଭ ଉଠାଇଲେଣି । ପୁଣି କେଉଁଠି ଆମ ରାଜ୍ୟର କେତେକ ଗ୍ରାମକୁ ଅନ୍ୟ ରାଜ୍ୟମାନେ ବଳପୂର୍ବକ ମାଡ଼ି ଆସିଲେଣି । ଆମେ ଅତୀତକୁ ନେଇ ଆମର ସୀମା ବିସ୍ତାର ସଂପର୍କରେ ଗର୍ବ କରୁ । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ଏକ ସଂକୁଚିତ ପରିଧି ଭିତରେ ଆମର ଅବସ୍ଥିତି । ଏଠି ଖଣିଜ ସମ୍ପଦ, ବନଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ, କୃଷି ସମ୍ପଦ, ଜଳ ସମ୍ପଦ, ଚାହୁଡ଼ା, ପର୍ବତ, ଝରଣା ଆଦିର ଅଭାବ ନାହିଁ । ଏଥିସହିତ ଯେଉଁ ଶିଳ୍ପ ବା ବ୍ୟବସାୟ ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଆମାନେ ଆର୍ଥିକ ଉନ୍ନତି କରିବା କଥା ତାହା ହେଉ ନାହିଁ । ତାହା ଚାଲିଯାଉଛି ବ୍ୟବସାୟରେ ନିପୁଣ ଆମ ପଡ଼ୋଶୀ ରାଜ୍ୟର ମୁନାଫାଖୋର ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କ ହାତକୁ । ଓଡ଼ିଶାରେ ସବୁ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା କିଛି ନାହିଁ ଅବସ୍ଥା । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଓଡ଼ିଶା ହୋଇଛି ଦରିଦ୍ର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଜନ୍ମଭୂମି । ଦୁଃଖୀ, ରଙ୍କୀ, ଭିକାରୀ, ବିଧବା, ଅକର୍ମଣ୍ୟ, ବ୍ୟାଧିଗ୍ରସ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କର ଲୀଳାସ୍ଥଳୀ । ଏଠି ସମସ୍ତଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ କେହି ସାଧୁ ଉଦ୍ୟମ କଲେ, ତାକୁ ଲୋକେ ମିଳିମିଶି ପଣ୍ଡ କରିଦିଅନ୍ତି । ଫଳରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଭାଗ୍ୟ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ସବୁବେଳେ ଅନ୍ଧକାର ଗହ୍ୱରରେ । ଆର୍ଥିକ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସହିତ ସାଂସ୍କୃତିକ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଭିତରେ ବିଗତ ଶତାବ୍ଦୀଟି ଅତିବାହିତ କରିଛୁ କହିଲେ ଚଳେ । ଏକ ପକ୍ଷରେ ବିଶ୍ୱରେ ଘଟୁଥିବା ବିଜ୍ଞାନଭିତ୍ତିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ଆମେ ଅଗ୍ରଗତି କରୁଥିବାବେଳେ ଅପର ପକ୍ଷରେ ଆମର ପ୍ରାଚୀନ ଚେତନା, ବୈଦିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତବାଦ, ଉପନିଷଦୀୟ ଭାବନା, ତ୍ୟାଗପୂତ ଶୁଦ୍ଧ ଜୀବନାଦର୍ଶ, ଅଲୌକିକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତି, ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ, ସାଂପ୍ରତିକ ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟା ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ବେଶ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଛି । ଆମେ ଯେତେ ଆର୍ଥିକ ଦୁଃସ୍ଥିତିରେ ରହିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ଯେତେ ପ୍ରାକୃତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆମ ଲେଖକମାନଙ୍କର ବାହାରର ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ନିଜସ୍ୱ ଢଙ୍ଗରେ ଆମ ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରମ୍ପରା ସହିତ ସଂଯୋଗ କରିବାର ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତି ରହିଛି । ଭାରତୀୟ ଲେଖକମାନଙ୍କର ଏଇ ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତି ସଂପର୍କରେ ବିଶିଷ୍ଟ ଦାର୍ଶନିକ ସର୍ବପଲ୍ଲୀ ରାଧାକ୍ରିଷ୍ଣନ୍ ଏକଦା ଅଭିମତ ପ୍ରଦାନ ପୂର୍ବକ ଲେଖିଥିଲେ—"Our country never been insensitive to ideas which came from abroad but gives to all of them its own peculiar turn and imprint." ଏଥିରୁ ଆମ ଲେଖକମାନଙ୍କ ପ୍ରଶସ୍ତ ମେଧିକା ଦୃଷ୍ଟି ସହିତ ମୌଳିକତା ଅବଧାରଣା କରିହୁଏ । ଆମ ସାହିତ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଭାବାଦର୍ଶକୁ ଆତ୍ମସ୍ଥ କରି ଆମର ମାଟି, ପାଣି, ପବନ, ଆଲୋକରେ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଆଜି ହୋଇଛି ଅପୂର୍ବ । ଆମ ଲେଖକଗଣ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଭୂଖଣ୍ଡର ସେଇ ସେଇ ଚିରାଚରିତ ପ୍ରଥାସିଦ୍ଧ ଚିନ୍ତାଧାରା କିମ୍ବା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ପ୍ରଭାବରେ ବାନ୍ଧି ନ ହୋଇ ଏକ ଅଭିନବ ଧାରା ଜନ୍ମାଇ

ସଂସ୍ଥାନ ସେମାନଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ଲଭିପାରିଛନ୍ତି । ବିଂଶ ଶତକର ଏଇ ସାହିତ୍ୟ ବୃହତ୍ତର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଯେତିକି ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ, ସାଧାରଣ ଭାବରେ ସେତିକି ପରିମାଣରେ ଭାରତୀୟ । ତର୍ଜମା କରି ବୁଝାଇ ଦେଇପାରିଲେ ତାହା ଏକାବେଳକେ ଆଞ୍ଚଳିକ ଓ ନିରୋଳା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ । କୋରାପୁଟର ପରଜା ହେଉ କିମ୍ବା ଉପକୂଳର ଯୌଥ ପରିବାରର ସମସ୍ୟା ହେଉ—ଏସବୁ ଆଜି ଯେତେ ସାଧାରଣ ବୋଲି ଜଣାପଡୁଥିଲେ ବି ଯେତେ ଆଞ୍ଚଳିକ ମନେ ହେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ । ଅନୁବାଦ କରି ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାର ପାଠକ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚାଇ ପାରିଲେ ଆମେ ଯେ ଆଦୌ ଆଞ୍ଚଳିକ ନୋହୁ, ସର୍ବାନ୍ତକରଣରେ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ, ମହାଭାରତୀୟ ଓ ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟର ଅଂଶବିଶେଷ, ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଜାଣିହେବ ।

ବିଂଶ ଶତକରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଭାବବସ୍ତୁ ଓ ଆଙ୍ଗିକ ପ୍ରକରଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନୂତନତାକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିଛି । ତାହାଣିରେ ଏ ସାହିତ୍ୟର ଠାଣି ଯେତିକି ନୂତନ, ବିଷୟ, ସଂଯୋଜନା ଓ ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୈଳୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏ ସାହିତ୍ୟ ସମପରିମାଣରେ ଆଧୁନିକ । ଜୀବନର ଜୀବନ୍ତ ଚିତ୍ରାଙ୍କନ-ପୂର୍ବକ ପାଠକ ପ୍ରାଣରେ ଅଭିନବ ଜାଗରଣ ସୃଷ୍ଟି ଏ ସାହିତ୍ୟର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ନୂତନ ବକ୍ତବ୍ୟ, ବୃହତ୍ତର ପରିସର, ଅଭିନବ ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ବିଶ୍ୱଜନୀନ ସମସ୍ୟାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ଜୀବନର ସତ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନ, ମଣିଷପଣିଆର ଉପଯୁକ୍ତ ମୂଲ୍ୟାୟନ, ଜୀବନ ଓ ଜଗତର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନୁଭବ ଆଜି ସାହିତ୍ୟରେ ବଡ଼କଥା । ଗଭୀର ଆଶାବାଦର ସ୍ୱପ୍ନ ସହିତ ମାନବାଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ଯଥାର୍ଥରେ ବିଂଶ ଶତକ ସାହିତ୍ୟର ମର୍ମବାଣୀ । ଶୋଷଣ ହାବୁଡ଼ରୁ ମଣିଷକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ସହିତ ମଣିଷର ମଣିଷ ସହିତ ସଂପର୍କକୁ ଆହୁରି ନିବିଡ଼ ଓ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ କରିବାକୁ ଆଜିର ଲେଖକ ବେଶ୍ ସଚେତନ । ଶତାବ୍ଦୀର ସମସ୍ତ ଅସ୍ଥିରତା ଭିତରୁ ସ୍ଥିରତାର ସ୍ୱର ସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ବିଂଶ ଶତକ ଲେଖକର ଢେର୍ ନିଷ୍ଠା ପରିଲକ୍ଷିତ । ଏ ସଂପର୍କରେ C. B. Cox ଓ A. E. Dyson କହନ୍ତି—"It is optimistic humanism which has been undermined by the ferment and uncertainty of twentieth century thought." (The Twentieth Century Mind—Part-I, Page-XIV) ଏ ଶତକର ଲେଖକଗଣ ବାସ୍ତବ ଭୂମିରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଜୀବନର ଜ୍ୱାଳା ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ସ୍ୱର ଶୁଣିବା ସହିତ ମଣିଷର ଚେତନାକୁ ଉଦ୍ଦୀପିତ କରି ଅଲୌକିକ ଭାବଜଗତରେ ବିଚରଣ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥାସିଦ୍ଧ ଆମର ଥିଲା କାରଣ ଥାଇପାରେ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି, ଲୋକମତକୁ ପଦାଘାତ କରି, ଧର୍ମ ଓ ନୀତି ନାମରେ ରହିଥିବା ଯୁଗଯୁଗର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ଓ ଅନ୍ଧ ବିଶ୍ୱାସକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଏ ଶତକର ଲେଖକ ମଣିଷର ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତାକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଇଛି । ଆଜି ଦ୍ରୁତ କାଳର ପ୍ରବାହରେ ସାହିତ୍ୟ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟାବହାର ଓ ଅର୍ଥରେ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଦେଇଛି । ଏବେ ତ କେତେକ ଗଣମାଧ୍ୟମ ଜରିଆରେ କେତେକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ କୃତିର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସଂସ୍କରଣ ଚାଲେଣି । ବଡ଼ ବଡ଼ ଲେଖକଙ୍କ

କ୍ଲାସିକ୍‌କୁ ଛୋଟ ଆକାରରେ ଦେଖାଇଲେଣି । ଏ ସତ୍ତ୍ୱେ ସାହିତ୍ୟ ତା'ର ସତ୍ ପ୍ରତିପତ୍ତିରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ନାହିଁ । ସବୁ ସମୟରେ ସାହିତ୍ୟର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ମାନବ କଲ୍ୟାଣ ଓ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ । ଆମ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଅଧିକାଂଶ ସାଧୁସନ୍ଥ ହେଉଛନ୍ତି ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଲେଖକ । ତେଣୁ ଏଠି ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା ସହିତ ଲେଖକର ସାମାଜିକ ଜୀବନାଦର୍ଶ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଏକ ଦିବ୍ୟ ପ୍ରେରଣାରେ ଲେଖକ ଜାଗତିକ ଜୀବନର ସତ୍ୟକୁ ଓ ତା'ର ସୁଗଭୀର ଜୀବନାନୁଭୂତିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରେ । ସମୟ, ସ୍ଥାନ, ପାତ୍ର ନିର୍ବିଶେଷରେ ଏକ ଅଲୌକିକ ଭାବଜଗତରେ ବିଚରଣ ପୂର୍ବକ ଚିରନ୍ତନ ସତ୍ୟ ସନ୍ଧାନ ହେଉଛି ଭାରତୀୟ ପରମ୍ପରାରେ ସାହିତ୍ୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଯେଉଁ ଲେଖକ ତା'ର ଲେଖାରେ କାଳାତୀତ ସତ୍ୟସନ୍ଧାନରେ ଅସମର୍ଥ ସେ ଲେଖକ ନିରବଧି ସମୟର ପ୍ରଖର ଗତିସ୍ରୋତରେ ବୁଦ୍‌ବୁଦ୍ ପରି ମିଳାଇ ଯାଇଛନ୍ତି । କାଳ ଦନ୍ତ ଘାତରେ କେତେ ସାହିତ୍ୟର ସତ୍ତା ଲୋପ ପାଇଯାଇଛି । ଏଇ ବିଂଶ ଶତକରେ କେତେ ଲେଖକ ସମୟର ପ୍ରବାହରେ ହଜି ଯାଇଛନ୍ତି । କ୍ଷମତା, ପ୍ରତିପତ୍ତି, ଅର୍ଥବଳରେ ଯେଉଁ ଲେଖକମାନେ ସାମୟିକ ଭାବେ ଝଲସୁଥିଲେ, ଇହଲୋକରୁ ବିଦାୟ ନେବାପରେ ସେମାନେ ସେଇ ଶତକରେ ହୋଇଛନ୍ତି ଅପାଂକ୍ତେୟ । ମାତ୍ର ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ଜାଗତିକ ସତ୍ୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ସତତ ଉଦ୍ୟତ, ଯେଉଁ ଲେଖକ ସମକାଳୀନ ସମୟର ଭାବପ୍ରବାହ ସଂପର୍କରେ ସଚେତନ, ତାହାର ଲେଖା ଅବଶ୍ୟ ବଞ୍ଚିପାରିବ ।

ବିଂଶ ଶତକ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ବିଚ଼ାର କଲାବେଳେ ପ୍ରଥମେ ଆମକୁ ଏହା ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟଠାରୁ କିପରି ପୃଥକ୍ ଅନୁଶୀଳନ କରିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ କେବଳ କାବ୍ୟ-କବିତାକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ଏହି କବିତା ରାଜଦରବାରଠାରୁ କୃଷିଜୀବୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ଥିଲା ଆଦରଣୀୟ । କାଁ ଭାଁ ଯାହା କିଛି ଗଦ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ଗଦ୍ୟାତ୍ମକ ପଦ୍ୟ ବା ପଦ୍ୟାତ୍ମକ ଗଦ୍ୟ । ବିଂଶ ଶତକରେ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ବ୍ୟାପକ ବିସ୍ତାର ଘଟିଛି । ଆଜି କବିତା କହିଲେ କବିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଦ୍ୟ ବା ଗଦ୍ୟାତ୍ମକ ପଦ୍ୟ ବା ପଦ୍ୟାତ୍ମକ ଗଦ୍ୟକୁ ବୁଝାଉଛି । ଗଦ୍ୟର ଅନ୍ତରେ ଅନ୍ତରେ ଆଜି କବିତାର କଳତାନ । ଉପନ୍ୟାସ, କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ, ପ୍ରବନ୍ଧ, ରମ୍ୟରଚନା, ସାହିତ୍ୟ-ଆଲୋଚନା, ଭ୍ରମଣ ବୃତ୍ତାନ୍ତ, ଜୀବନୀ, ଆତ୍ମଜୀବନୀ ପ୍ରଭୃତି ଆଜି ଆମ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଛି । କବିତା ଆଜି ହୋଇଛି ଶୁଦ୍ଧ ଗଦ୍ୟମୟ । ବିଂଶ ଶତକର କବିମାନେ ଗଦ୍ୟରେ କଲମ ବୁଡ଼ାଇ କବିତା ଲେଖନ୍ତି । ଗଦ୍ୟ କବିତାର ସ୍ରଷ୍ଟା ରୂପେ କବିମାନେ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଓ କବିତାକୁ କହନ୍ତି ଏକ ବିଶେଷ ଧରଣର ଗଦ୍ୟ । ଆଜି ଗଦ୍ୟ କବିତା ଭିତରେ କୌଣସି ବନ୍ଧବାଡ଼ ନାହିଁ । ଆଜି ମୁକ୍ତ ଆଙ୍ଗିକ ପ୍ରତି ଲେଖକମାନଙ୍କର ଅହେତୁକ ଆକର୍ଷଣ ।

ବିଂଶ ଶତକରେ ଆମର ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ନାନା ବାଗରେ, ନାନା ଦିଗରେ, ନାନା ଭାବରେ, ନାନା ଭାଷାରେ ହୋଇଛି ସମୃଦ୍ଧ । ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ଗଦ୍ୟର ବିପୁଳ ବିଭବ ଏଇ ଶତକରେ ହିଁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଗଦ୍ୟର ଏଇ ବିପୁଳ ବିଭବ ମଧ୍ୟରେ ସବା ଆଗ ଆମ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଦିଶେ । ବିଂଶ ଶତକର ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟକୁ ଆଲୋଚନାର ସୁବିଧା ସକାଶେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଚାରି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ ।

(କ) ଉତ୍କଳୀୟ ଜାତୀୟ ଚେତନାର ବିକାଶ ପର୍ବ ବା ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ କାଳ । ଏହାକୁ ୧୯୦୦-୧୯୩୬ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ କରାଯାଇପାରେ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଇତିହାସ, ପୁରାଣ, ପାରିବାରିକ ଜୀବନ, ରାଜନୀତି, ଦର୍ଶନ, ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟା, ଆର୍ଥନୀତିକ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଦି ଆମ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ଭାବବସ୍ତୁ ହୋଇଛି । ଏହି ସମୟରେ 'ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ' (୧୯୦୩), 'ସତ୍ୟବାଦୀ ବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା' (୧୯୦୯)କୁ ଏହାର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ରୂପେ ବିବେଚନା କରାଯାଇପାରେ । ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ଓ ସତ୍ୟବାଦୀ ବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଉଭୟର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟ ଚେତନାର ବିକାଶ ଓ ଉତ୍କଳର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉନ୍ନତି ସାଧନ । ଯେଉଁ ସମୟରେ ଭାରତବର୍ଷ ବିଂଶ ଶତକର ନୂତନ ସମ୍ଭାବନା ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିଲା, ସେତିକିବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାବନ୍ଧିକମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟତାର ଆବାହନ କରିଥିଲେ । ଏ ଜାତୀୟତା ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ବିଭକ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଏକାଠି କରିବା ପାଇଁ ଅଭିପ୍ରେତ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟତା ସହିତ ଏକ ବୃହତ୍ତର ଭାରତୀୟ ଭାବନା ମଧ୍ୟ କିଛି ମାତ୍ରାରେ ଏ ସମୟର ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପରିଲକ୍ଷିତ । ଏହି ସମୟର ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସମାଜ ସଂସ୍କାର, ଜାତୀୟ ଜାଗରଣ, ଇତିହାସ ଅନୁସନ୍ଧାନ ପ୍ରବୃତ୍ତି, ଲୋକଶିକ୍ଷା ଓ ଭାଷା-ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ପାଇଁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଥିଲା ବିଶେଷ ଆକର୍ଷଣ । ଏ କାଳରେ ରଚିତ ପ୍ରବନ୍ଧମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାଶଙ୍କ 'ବିବାହରେ ଅର୍ଥ ପ୍ରସଙ୍ଗ', 'ସଂସ୍କାର ଓ ସମୟ', 'ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷା', 'ଆଜ୍ଞାନୁବର୍ତ୍ତିତା', 'ଦୟା'; ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସଙ୍କ 'ଆର୍ଯ୍ୟ ଜୀବନ', 'ମହାତ୍ମା ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ ସାମନ୍ତ', 'ନିଶ', 'ମୋ ନିଶ', 'ତନ୍ତ୍ର ଉପାସନା ସଂପର୍କରେ ଦୁଇ ଏକ କଥା'; ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ହିନ୍ଦୁର ଦେବ ମନ୍ଦିର', 'ଶିକ୍ଷା ଓ ତାହାର ଅର୍ଥ ମୂଲ୍ୟ', 'ମନୁଷ୍ୟର କ୍ରମ ବିକାଶ'; ପଣ୍ଡିତ କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'କୀ', 'ଅଦୃଷ୍ଟବାଦ', 'ଲୀଳା', 'ହିନ୍ଦୁର ସମାଜ ବିଧାନଟ'; ବିରୂପାକ୍ଷ କରଙ୍କ 'ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳର ଜଳଯାତ୍ରା', 'କେଶରୀ ବଂଶ'; ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହଙ୍କ 'ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ', 'ପ୍ରବନ୍ଧ ସାର'; ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟଙ୍କ 'ଉତ୍କଳ ପ୍ରକୃତି', 'ଉତ୍କଳର ଋତୁଚିତ୍ର' ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଧାନ ।

(ଙ) ବିଂଶ ଶତକର ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ, ଯେଉଁଠି ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଓ ପ୍ରାକ୍ ସ୍ୱାଧୀନତା ପର୍ଯ୍ୟାୟର ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ । ଏହାକୁ ୧୯୩୦ରୁ ୧୯୪୭ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ କରାଯାଇପାରେ । ଏହି ସମୟରେ କେତେକ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ପ୍ରବନ୍ଧ 'ସହକାର', 'ନବଭାରତ', 'ଡଗର' ପତ୍ରିକାର ପୃଷ୍ଠାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ସମୟର ପ୍ରବନ୍ଧମାନଙ୍କରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଅହିଂସା ନୀତି, ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନର ବାର୍ତ୍ତା, ସମାଜବାଦ ଆନ୍ଦୋଳନ, ନୈତିକ ଭାବାଦର୍ଶ, ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା, ବୈଜ୍ଞାନିକ ଚିନ୍ତାଧାରାର ବ୍ୟାପକ ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟିଛି । ଏହି ସମୟରେ ରଚିତ ପ୍ରବନ୍ଧମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିପିନ ବିହାରୀ ରାୟଙ୍କ 'ପ୍ରବନ୍ଧ ସୋପାନ', 'ସାମାଜିକ ପ୍ରବନ୍ଧ' (ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ); ଗୋଦାବରୀଶ ପଣ୍ଡାଙ୍କ 'ଉତ୍କଳର ଶିଳ୍ପ ସମସ୍ୟା'; ପ୍ରାଣକୃଷ୍ଣ ପଡ଼ିହାରୀଙ୍କ 'ଉଦ୍ଭିଦ ଜୀବନ', 'ସ୍ଥାବର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଚଳ କି ?'; ରତ୍ନାକର ପତିଙ୍କ 'ନୈତିକ ବଳ', 'ଆତ୍ମଶକ୍ତି'; ଘନଶ୍ୟାମ ଦାଶଙ୍କ 'ସାତାକଣ୍ଠ', 'ପୁଷ୍ପଗିରି'; ଅଧ୍ୟାପକ ମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ 'ଓଡ଼ିଶାରେ ସାକ୍ଷରତା ପ୍ରଚାର' ପ୍ରଭୃତି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଜାତୀୟତା ଭାବନା, ସ୍ୱଦେଶ ପ୍ରେମ, ଐତିହ୍ୟ ସଚେତନତା, ମାନବିକ ସହାନୁଭୂତି ଓ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଏ ସମୟର ପ୍ରବନ୍ଧର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ।

(ଚ) ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଭାରତୀୟ ଚେତନାର ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବିଂଶ ଶତକର ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ ବେଶ ବ୍ୟାପକ ହୋଇଛି । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ୧୯୪୭ ଶେଷ ଭାଗରୁ ୧୯୬୪ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ରଚିତ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ନୂତନ ଭାରତ ବର୍ଷ ଗଠନ ପାଇଁ ଅନେକ କେତେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲୁ ଓ କେତେ ପରିମାଣରେ ଆମ ସ୍ୱପ୍ନ ବିଭ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଛି ସେ ସବୁର ହିସାବ ନିକାଶ ସହିତ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା, ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ସମସ୍ୟା, ଭାରତ ସହିତ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ସମ୍ପର୍କ, ଜମିଦାରୀ ଉଚ୍ଛେଦ, ଭୂଦାନ ଆନ୍ଦୋଳନ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଭାବପ୍ରବାହରେ ଭାରତର ଅଗ୍ରଗତି, ପଞ୍ଚଶୀଳ ନୀତି, ଖାଦ୍ୟ ସମସ୍ୟା, ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଆହ୍ୱାନ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ, ପ୍ରସଙ୍ଗ ଏ ସମୟର ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ସମୟର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପ୍ରାବନ୍ଧିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ଡକ୍ଟର ମାୟାଧର ମାନସିଂହ, ଡକ୍ଟର ବୈଦ୍ୟନାଥ ମିଶ୍ର, ଡକ୍ଟର ସୂର୍ଯ୍ୟକାନ୍ତ ଦାସ, ମନମୋହନ ଚୌଧୁରୀ, କୃଷ୍ଣକେଶ ରାୟ, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି, ଡକ୍ଟର ସଦାଶିବ ମିଶ୍ର, ଚିନ୍ତାମଣି ମିଶ୍ର, ଡକ୍ଟର ରାଧାନାଥ ରଥ, ଡକ୍ଟର ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର, ଡକ୍ଟର ବିଦ୍ୟାଧର ପାଣ୍ଡା, ଡକ୍ଟର ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦାଶ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

(ଛ) ୧୯୬୪ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟର ପ୍ରବନ୍ଧମାନଙ୍କୁ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଭାବଚେତନାର ପର୍ଯ୍ୟାୟ କୁହାଯାଇପାରେ । ବିଷୟ, ଭାବବସ୍ତୁ ଓ ଆଙ୍ଗିକରେ ଏହି ସମୟର ପ୍ରବନ୍ଧ

ନୂତନ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ଏହି କାଳର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ସ୍ୱାଧୀନତୋତ୍ତର ଭାରତବର୍ଷର ବହୁବିଧ ସମସ୍ୟାରେ କେନ୍ଦ୍ରିତ ନୁହେଁ, ଅଧିକନ୍ତୁ ଏଥିରେ ବିଶ୍ୱର ସମୁଦାୟ ବିଶ୍ୱ ନୂତନ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଇଙ୍ଗିତ ସ୍ପଷ୍ଟ । ମଣିଷର ଆବେଗାତ୍ମକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସମସ୍ୟା, ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ଜଟିଳ ସମସ୍ୟା, ବସ୍ତୁବାଦୀ ସଭ୍ୟତା, ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂକଟ, ବିଜ୍ଞାନର ନୂତନ ଆବିଷ୍କାର, ମଣିଷର କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧିତ ଅସହାୟତା ଇତ୍ୟାଦିକୁ ନେଇ ଏ ସମୟର ପ୍ରାବନ୍ଧିକମାନେ ଚିନ୍ତାକ୍ଳିଷ୍ଟ । ସମକାଳୀନ ଜୀବନ, ରାଜନୀତି, ଶିକ୍ଷା, ଅର୍ଥନୀତି, ସଭ୍ୟତା, ଦର୍ଶନ, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ସମାଜତତ୍ତ୍ୱ, ବିଜ୍ଞାନ ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନାରେ କିଂବା ଗଦ୍ୟ ଶୈଳୀ ଦର୍ଶାଇବାରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଚେତନ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଭାବରେ ଡକ୍ଟର ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ନନ୍ଦ, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ, ଶରତ କୁମାର ମହାନ୍ତି, ଭୁବନେଶ୍ୱର ବେହେରା, ଡକ୍ଟର ଦେବକାନ୍ତ ମିଶ୍ର, ଡକ୍ଟର ନୃସିଂହ ଚରଣ ପଣ୍ଡା, ଜାନକୀ ବଲ୍ଲଭ ପଟ୍ଟନାୟକ, ପ୍ରଭୁଦେବ ସାହୁ, ଡକ୍ଟର କୁଳମଣି ସାମଲ, ଗୌରଚରଣ ଦାସ, ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା, ଡକ୍ଟର ବାସୁଦେବ ସାହୁ (ଅର୍ଥନୀତି), ଅନନ୍ତ ଗିରି, ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର, ଗିରିଜାଭୂଷଣ ପଟ୍ଟନାୟକ, ବିପିନ ବିହାରୀ ମିଶ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସେନାପତି, ପ୍ରମୋଦ କୁମାର ମହାନ୍ତି, ଡକ୍ଟର ଗୋପାଳ ମୋହନ ସାହୁ, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଶତପଥୀ ପ୍ରମୁଖ ପ୍ରଧାନ ।

ବିଂଶ ଶତକରେ ରମ୍ୟରଚନା ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟତମ ବଳିଷ୍ଠ ବିଭାଗ । ସାଧାରଣତଃ ମନମୁକ୍ତ ପ୍ରକାଶ ବା ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ କୁହାଯାଏ ରମ୍ୟରଚନା । ଏହା ଏପରି ନମନୀୟ ଗଦ୍ୟ ରଚନା ଯହିଁରେ ଲେଖକର ମୌଳିକତା ଅପେକ୍ଷା ଆବେଗ–ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ମୁଖ୍ୟ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାର ପ୍ରକାଶକୁ ଏଥିରେ ପରିହାସ ମଧୁର ଭାଷାରେ କହିହୁଏ । ରମ୍ୟରଚନା ଲେଖକର କଳ୍ପନା ଶକ୍ତି ବହୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । କହି ଜାଣିଲେ ଏହା ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ପାଠକ ଅନ୍ତରକୁ ଛୁଇଁଯାଏ । ଏହା ଇଂରେଜୀ 'ବେଲ୍‌ସ୍ ଲେଟର୍ସ', ଫରାସୀ 'ବେଲଲେଟ୍ରି', ଜର୍ମାନରେ ପ୍ରଚଳିତ 'ଫିୟୋଲେଟନ'ର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁକରଣ । ଏବେ ମାର୍କିନ ସାହିତ୍ୟରେ ବହୁ ଜନାଦୃତ ଗଦ୍ୟର ମୁକ୍ତ ଆଙ୍ଗିକ (open form) ଏହି ଗୋତ୍ରୀୟ । ରମ୍ୟରଚନାରେ ଏହାର ଆବେଗ ସଂହତି ଭାବ, କାବ୍ୟିକ ଶୈଳୀ, ନାଟକୀୟତା, ମୌଳିକତା, ଲେଖକର ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ସହିତ ରମ୍ୟାର୍ଥ ଏମିତି ବାନ୍ଧି ହୋଇଥାଏ, ଯାହାକୁ ପଢ଼ିଲେ ପାଠକର ପ୍ରାଣ ପୁଲକିତ ହୁଏ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବିଂଶ ଶତକରେ ଏହାର ଆବିର୍ଭାବ । ଏହାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟାଇଛନ୍ତି ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତି । 'ଗଣ୍ଡାଙ୍କ ପାଞ୍ଚି' ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ରମ୍ୟରଚନା । ଏଥିରେ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ, ରାଜନୈତିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ବାତାବରଣର ସୂକ୍ଷ୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ଚିତ୍ର ପରିଲକ୍ଷିତ । ଏଥିରେ ବ୍ୟଙ୍ଗ–ବିଦ୍ରୂପାତ୍ମକ ଶୈଳୀ ସହିତ ପରିହାସ ମଧୁର ସଙ୍କେତର

ଅଦ୍ଭୁତ ସଂଯୋଗ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ 'ନନାଙ୍କ ପାଞ୍ଜି' ସେକାଳରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ରମ୍ୟରଚନା ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ତାହାଙ୍କ ପରେ ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ଲେଖିଲେ—'ବାଇ ମହାନ୍ତି ପାଞ୍ଜି', 'ଭାଗବତ ଟୁଙ୍ଗୀରେ ସନ୍ଧ୍ୟା', 'ନନାଙ୍କ ବସ୍ତାନୀ', 'ମିଆଁ ସାହେବଙ୍କ ରୋଜନାମଚା', 'ଦୁନିଆଁ ଗୀତି', 'ବାଇନାନୀଙ୍କ ବୁଜୁଳି' ଇତ୍ୟାଦି । ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟ ଲେଖିଲେ—'ଲଘୁ ସାହିତ୍ୟ', 'କାନବାଟେ କଥା ଚାଲେ' । ଗୋବିନ୍ଦ ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ 'ବଟୁଆ', 'ଆକାଶ କଇଁଆ', 'କଦଳୀ', 'ଆମ୍ବ', 'ସାବଧାନ ଭାଇ ସାବଧାନ', 'ଧରମ ଧରମ', 'କଖାରୁ ଫୁଲ'; ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କ 'ବାଇଆ କକ', 'ତାଧିନ୍‌ଧିନା', 'ଲୋକହସା'; ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ 'ପତ୍ର ଓ ପ୍ରତିମା'; ଚିନ୍ତାମଣି ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ଦେବଦେବଙ୍କ ଦୁର୍ଗତି'; କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବସୁଙ୍କ 'ଆଖଡ଼ା ଘରେ ବୈଠକ'; ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କ 'ଗାଁ ମଜ୍‌ଲିସ୍' ଏହି ଧରଣର ରଚନା ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ପାଠକ ମହଲରେ ରମ୍ୟରଚନାର କାଟ୍‌ତି ବଢ଼ିଛି । ଏହି ସମୟରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ୍ ଦାସ ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ଶୈଳୀରେ ଅନେକ ରମ୍ୟରଚନା ଲେଖିଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ 'ଶିଳା ଓ ଶାଳଗ୍ରାମ', 'ଜାତିରେ ମୁଁ ଯବନ', 'ନଖ ଦର୍ପଣେନ', 'ଅରମ୍ୟ ରଚନା', 'ଅନାବନା ରଚନା' ପ୍ରଧାନ । ସେ ନିର୍ଭୟର ସହିତ ଆମ ଜନଜୀବନରେ ରହିଥିବା କୁସଂସ୍କାର, ଆମ ସାମାଜିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନର ହୀନମନ୍ୟତା, ବୃଥା ଆଭିଜାତ୍ୟ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଢଙ୍ଗରଙ୍ଗକୁ ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ସେ ତାଙ୍କ ରମ୍ୟରଚନାରେ ସଂଳାପଧର୍ମୀ ଗଦ୍ୟରେ ମଣିଷର ମଣିଷ ପଣିଆ ଓ ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି କାଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ରଥ ଓଡ଼ିଆ ରମ୍ୟରଚନାକୁ ବେଶ୍ ସମୃଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । 'ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଦର୍ଶନ', 'ମନ ଅରଣ୍ୟ', 'ମୁଁ ସତ୍ୟଧର୍ମା କହୁଛି', 'ଅଶ୍ରୁତ ସ୍ୱର', 'ମଧୁସନ୍ଧାନ' ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ରମ୍ୟରଚନାର ସାର୍ଥକ ନିଦର୍ଶନ । ତାଙ୍କ ରମ୍ୟରଚନାର ଭାବବସ୍ତୁ ଯେପରି ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ, ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ ତାଙ୍କର ଶିଳ୍ପ ନୈପୁଣ୍ୟ । ବିଷୟବସ୍ତୁର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ, ଶାଣିତ ଚିନ୍ତାର ଦୀପ୍ତି, ମାର୍ଜିତ କଳ୍ପନାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, ଚିତ୍ରଧର୍ମୀ ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ, କବିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣନା, ଆବେଗ ଉଷ୍ଣ ସ୍ପର୍ଶ, ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ନାଟକୀୟ ଛଟା ଓ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଆନ୍ତରିକ ଭାଷା ତାଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଚିହ୍ନଟରେ ସହାୟକ । ଜୀବନର ସାଧାରଣ ସତ୍ୟଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଜାଗତିକ ଜଟିଳ ଜୀବନର ସୂକ୍ଷ୍ମାତିସୂକ୍ଷ୍ମ ରହସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଭେଦକରି ରମ୍ୟରଚନା ଲେଖିବାରେ ସେ ଧୁରୀଣ । ପୁଣି ସବୁଠି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭାବଚେତନାର ସ୍ପର୍ଶ ତାଙ୍କ ରମ୍ୟରଚନାକୁ ଏକ ଦିବ୍ୟ ରୂପ ଦେଇଛି । ରମ୍ୟରଚନା ଲେଖକ ଭାବେ ବାମାଚରଣ ମିତ୍ରଙ୍କ 'ଶୋକ ସମ୍ବାଦ', 'ଖୁସାମତି ସପକ୍ଷରେ' ତାହାଙ୍କ ସୃଜନୀଶକ୍ତିର ସ୍ୱାକ୍ଷର ବହନ କରେ । ବସନ୍ତ କୁମାର ଶତପଥୀଙ୍କ 'ଭୁଲାମନ', 'ଆଧୁନିକ୍ କେଶ ବିନ୍ୟାସ ଗୃହ'; ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କ 'ଧ୍ୱନି ଧ୍ୱନି ପ୍ରତିଧ୍ୱନି', 'ସ୍ୱପ୍ନ ସ୍ୱପ୍ନ ଅନେକ ସ୍ୱପ୍ନ'; ମନୋଜ ଦାସଙ୍କ 'କେତେ ଦିଗନ୍ତ', 'ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାରତ';

ଚୌଧୁରୀ ହେମକାନ୍ତ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ସାଧୁସଙ୍ଗ', 'ଅଲୌକିକ'; ଫତୁରାନନ୍ଦଙ୍କ 'ଫମାଲୋଚନା'; ଭୁବନେଶ୍ୱର ବେହେରାଙ୍କ 'ଶୁଣ ପରୀକ୍ଷ' ଇତ୍ୟାଦି ବିଂଶ ଶତକର ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ରମ୍ୟରଚନା ଭାବେ ପାଠକର ଆଦର ଲାଭ କରିଛି ।

ସାଂପ୍ରତିକ କାଳରେ ଖବରକାଗଜରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ଫିଚରଧର୍ମୀ ଲେଖାକୁ ରମ୍ୟରଚନା ଭାବେ ବର୍ଗୀକରଣ କରାଯାଇପାରେ । ଜଣେ ଜଣେ ଲେଖକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସ୍ତମ୍ଭରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ରଚନା ଲେଖୁଥିବା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ସ୍ତମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କ 'ଗାଁ ମଜ୍‌ଲିସ୍' (ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ରରେ ସେ ଏହି ସ୍ତମ୍ଭରେ ଲେଖୁଥିଲେ), ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ 'ଶେଷ ସ୍ତମ୍ଭ' (ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ 'ସମ୍ବାଦ'ରେ ଲେଖୁଥିଲେ), ସୂର୍ଯ୍ୟକାନ୍ତ ଦାସଙ୍କ 'ବେପାର ବଣିଜ', 'ଦେଶ ବିଦେଶ'; ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସଙ୍କ 'ବିଶ୍ୱକୁ ଗବାକ୍ଷ'; ମନୋଜ ଦାସଙ୍କ 'ସନ୍ଧାନ ଓ ସଙ୍କେତ'; ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କ 'ଦେବଦାସର ଦୃଷ୍ଟିପାତ'; ବିଭୂତି ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ 'କଥାରେ କଥାରେ'; ଦାଶ ବେନହୁରଙ୍କ 'ଅଙ୍କାବଙ୍କା ନଈ'; ଗୌରହରି ଦାସଙ୍କ 'ଜୀବନର ଜଳଛବି'; ଜୟନ୍ତ କୁମାର ବିଶ୍ୱାଳଙ୍କ 'ଦିଗ୍‌ବଳୟ ଏ ପାଖରେ' ପ୍ରଧାନ । ଏବେ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ପୃଷ୍ଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ବହୁ ରମ୍ୟରଚନା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପାଠକର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଲାଭ କରିଛି । ଯେଉଁମାନେ ଏ ଧରଣର ଲେଖା ଖବରକାଗଜରେ ପ୍ରକାଶ ପୂର୍ବକ ପାଠକର ମନୋରଂଜନରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନୋରମା ମହାପାତ୍ର, ସୌମ୍ୟରଂଜନ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଭର୍ତ୍ତୃହରି ମହତାବ, ରବି କାନୁନଗୋ, ବିଭୂତି ମିଶ୍ର, ସୌରୀବନ୍ଧୁ କର, ଗୋରା ମହାନ୍ତି, ବୈଷ୍ଣବ ଚରଣ ସାମଲ, ରବୀନ୍ଦ୍ର ମୋହନ ସେନାପତି, ବୈଷ୍ଣବଚରଣ ମହାନ୍ତି, ବିଶ୍ୱରଂଜନ, ନିରଂଜନ ପାଢ଼ୀ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ।

ରମ୍ୟରଚନା ବିଂଶ ଶତକ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟର ଏକ ନବୀନତମ ଦାୟାଦ ହେଲେବି ଏହା ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ପାଠକ ମହଲରେ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିଛି ଆପଣାର ଅଧିକାର । ଏହା ପ୍ରବନ୍ଧରୁ ଜନ୍ମ ନେଇ ଏପରି କାୟା ବିସ୍ତାର କଲାଣି ଏଣିକି ଗଦ୍ୟ କହିଲେ ସତେ ଅବା ଏଇ ରମ୍ୟରଚନାକୁ ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ଗଦ୍ୟର ଏକ ମୁକ୍ତ ରୂପ ଭାବରେ ଏହା ଆପଣାର ବାକ୍‌ବିଳାସରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିମୋହିତ କରିଛି । ଏହାର ସମୃଦ୍ଧ ଭବିଷ୍ୟତକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବାକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଲେଖକ ଆଗଭର ହୋଇଆସିବେ ।

ବିଂଶ ଶତକ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟତମ ବଳିଷ୍ଠ ବିଭାବ ହେଉଛି 'ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା' । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶ ଓ ଜାତିର ଯେପରି ଏକ ନିଜସ୍ୱ ସୃଜନଶୀଳ ଦୃଷ୍ଟି ରହିଛି, ସେହିପରି ରହିଥାଏ ଏକ ନିଜସ୍ୱ ସମାଲୋଚନାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟି । ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ପାଇଁ ଏ ଉଭୟ ଦୃଷ୍ଟିର ପ୍ରୟୋଜନ । ଯେପରି ପୁରୁଷ ସହିତ ପ୍ରକୃତିର ମିଳନ ନହେଲେ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକ୍ରିୟା

ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେହିପରି ସୃଜନଶୀଳ ସୃଷ୍ଟିର ଯଥାର୍ଥ ସମାଲୋଚନା ନହେଲେ ସାହିତ୍ୟର ଅବବୋଧ ହୁଏ ଅସମ୍ଭବ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଅନସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ବିଂଶ ଶତକରେ ଯାହା କିଛି ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇଛି କହିଲେ ଚଳେ । ଊନବିଂଶ ଶତକରେ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କହିଲେ ଗ୍ରନ୍ଥ ପରିଚୟ, ଲେଖାର ଦୋଷ-ଗୁଣ ବିଚାର, କବି ତାଲିକା, ପ୍ରାଚୀନ-ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ ବାଦ ବିସମ୍ବାଦକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ବିଂଶ ଶତକରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ବିସ୍ତାର, ପତ୍ରପତ୍ରିକାର ପ୍ରସାର, ପ୍ରାଚ୍ୟ ବିଦ୍ୟା ବିଶ୍ଳେଷଣ ମନୋବୃତ୍ତି, ସାହିତ୍ୟ ଗବେଷଣା ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ୧୯୦୨ ମସିହାରେ ଭାରତୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କମିଶନ ଭାଷା ଶିକ୍ଷାକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେବା ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ଫଳରେ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ୧୯୦୩ ଡିସେମ୍ବର ୩୦, ୧୯୦୯ ମସିହାରେ ସତ୍ୟବାଦୀ ବନ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଭାଷା-ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ନୂତନ ବାତାବରଣ, ୧୯୧୯ ମସିହାରେ କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ବିଭାଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ୧୯୨୦ ମସିହା ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ୨୭ ତାରିଖରେ ସେହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଏମ୍.ଏ. ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଚଳନ, ୧୯୨୬ ମସିହାରେ 'ପ୍ରାଚୀ ସମିତି' ପ୍ରତିଷ୍ଠା ମଧ୍ୟ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାର ବିକାଶ ପାଇଁ ଅଶେଷ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଥିଲା । ପୁଣି 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' (୧୯୯୭), 'ମୁକୁର' (୧୯୦୬), 'ସତ୍ୟବାଦୀ' (୧୯୧୫), 'ସହକାର' (୧୯୧୯), 'ନବ ଭାରତ' (୧୯୩୪) ପତ୍ରପତ୍ରିକା ଏହାର ବିକାଶ ପଥକୁ କରିଥିଲା ସୁଗମ ।

ବିଂଶ ଶତକର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ନିମନ୍ତେ କତିପୟ ସାହିତ୍ୟପ୍ରେମୀଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ବଢ଼ିଥିଲା । ଏହି ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି ସକାଶେ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ' ପରି ସାହିତ୍ୟିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ, ବିଶ୍ୱନାଥ କର, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସଙ୍କ ପରି ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ କିଛି କମ୍ ନଥିଲା । ବାରମ୍ବାର ବିଶ୍ୱନାଥ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପୃଷ୍ଠାରେ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଉଥିଲେ । ଗୋବବନ୍ଧୁ 'ସତ୍ୟବାଦୀ' ପତ୍ରିକାରେ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଆଦର ପୋଷଣ ପୂର୍ବକ ଲେଖିଥିଲେ, "ସମାଲୋଚନାର ଆଦର କରିବାକୁ ହେବ । ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର ଏହା ପ୍ରଥମ ସୋପାନ । ଆମ୍ଭେମାନେ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି ବିଭାଗ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରଥମେ 'ସତ୍ୟବାଦୀ' ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲୁ । ମୁଖ୍ୟତଃ ସତ୍ୟବାଦୀରେ ତାହାହିଁ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲୁ । କିନ୍ତୁ କେତେକ ବଛା ବଛା ଲୋକଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟମାନେ ତାହାର ସମ୍ମାନ କଲେ ମାତ୍ର ଆସ୍ୱାଦନ କଲେନାହିଁ ।" (ସତ୍ୟବାଦୀ, ଷଷ୍ଠ ଖଣ୍ଡ, ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟା, ପୃଷ୍ଠା-୨) ସେ କାଳରେ ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଆହ୍ୱାନରୁ ହେଉ ବା ମାତୃଭୂମି ଓ ମାତୃଭାଷା ପ୍ରତି ରହିଥିବା ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧରୁ ହେଉ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା

ଲେଖିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁ, ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦ ଓ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥଙ୍କ ଭୂମିକା ସ୍ମରଣୀୟ । ଏହି ତିନିଜଣଯାକ ସୁଗବେଷକ, ଐତିହ୍ୟ ସଚେତନ, ଭାଷାପ୍ରେମୀ ଓ ସୁପଣ୍ଡିତ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଓ ଗୋପୀନାଥ ହେଉଛନ୍ତି 'Scholar Critic' ବା ବିଦ୍ୱାନ-ସମୀକ୍ଷକ । ଉଭୟ ପ୍ରଥମେ ବିଦ୍ୱାନ (Scholar), ତା'ପରେ ଗବେଷକ (Researcher) ତା'ପରେ ସମାଲୋଚକ (Critic) । ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ଗବେଷଣା ଓ ସମାଲୋଚନାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ମଧୁର ସମନ୍ୱୟ ଉଭୟଙ୍କ ଲେଖାରେ ପରିଲକ୍ଷିତ । ଓଡ଼ିଆ କବି ଚରିତ ଓ ଛନ୍ଦ ଆଲୋଚନାରେ କୃତିତ୍ୱ ଦେଖାଇଥିଲେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର । ତାହାଙ୍କ 'ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ' ଏ ଦିଗରେ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ପଦକ୍ଷେପ । ଗୋପୀନାଥ ଭାଷା ଆଲୋଚନାରେ ସ୍ୱମୌଳିକତା ପ୍ରଦର୍ଶନ ସହିତ ମହାଭାରତ, ରାମାୟଣ, ଭାଗବତ ଆଲୋଚନାରେ ଅପୂର୍ବ ପରାକାଷ୍ଠା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । ସାରଳା ମହାଭାରତ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏମିତି ଢଙ୍ଗରେ ଆଲୋଚିତ ଯାହାକୁ ଆମେ Texual criticism ବା ପାଠାଲୋଚନା ଓ ଆଉ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ତୁଳନାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା କହିପାରିବା । ଏହି ଆଲୋଚନା 'ଶ୍ରୀଭାରତ ଦର୍ପଣ' ଗ୍ରନ୍ଥ ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ । ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ ଐତିହାସିକ ପଦ୍ଧତିରେ ଓ କବି ଚରିତ ଅନୁଶୀଳନ ରୀତିରେ ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ 'ସାରଳା ଚରିତ', 'କର୍ମଯୋଗୀ ଗୌରୀଶଙ୍କର', 'ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ମଧୁସୂଦନ', 'ଊନବିଂଶ ଶତକର ଉତ୍କଳ ପତ୍ରିକା' ଏହାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ । ଏଇ ତିନିଜଣ ଥିଲେ କଠୋର ଅଧ୍ୟବସାୟୀ, ଐତିହ୍ୟ ସଚେତନ, ସ୍ୱଦେଶ ପ୍ରେମୀ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଗ୍ରାହୀ ଓ ରୁଚିଶୀଳ ସମାଲୋଚକ । ଏମାନେ ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନ ବା କୌଣସି ଫଳାକାଙ୍‌କ୍ଷା ନେଇ ଆଲୋଚନା ଲେଖିନଥିଲେ, ବରଂ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ସେମାନଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସେବା ସତ୍କାର । ଏହି ତିନିଜଣଙ୍କୁ ବିଂଶ ଶତକ ଆଦି ପର୍ବର ସମୀକ୍ଷକ କୁହାଯାଇପାରେ । ତା'ପରେ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ୧୯୨୫ ମସିହା ବେଳକୁ ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟର ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ବ । ପ୍ରାଚୀ ସମିତି (୧୯୨୬) ପଣ୍ଡିତ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ-କବିତାର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ହୁଏ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଗ୍ରନ୍ଥ ସଂପାଦନା, ଗ୍ରନ୍ଥର ପାଠଶୁଦ୍ଧି ପରୀକ୍ଷା, ମୁଖବନ୍ଧ ରଚନା କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥର ସମୃଦ୍ଧ ପରଂପରା ସଂପର୍କରେ ଏହା ସୂଚିତ କରେ । ଏହି ପ୍ରାଚୀସମିତି ଦ୍ୱାରା 'ଲାବଣ୍ୟବତୀ', 'ରହସ୍ୟ ମଞ୍ଜରୀ', 'ରସକଲ୍ଲୋଳ', 'ବିଦଗ୍ଧ ଚିନ୍ତାମଣି', 'ସ୍ତୁତି ଚିନ୍ତାମଣି' ପରି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ସଂପାଦିତ ହୋଇ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିଥିଲା । ପ୍ରାଚୀ ସମିତି ପ୍ରାୟ ୧୯୫୩ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟକୁ ଦେଇଥିଲା ନୂତନ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ । ଏହି ସମୟରେ ପଣ୍ଡିତ କୁଳମଣି ଦାଶ, ପଣ୍ଡିତ ବିନାୟକ ମିଶ୍ର, ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାଶ, ଗିରିଜାଶଙ୍କର ରାୟ, ନାରାୟଣ ମୋହନ ଦେ, ବାନାମ୍ବର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାର ଇତିହାସକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ୧୯୫୪ ମସିହା ବେଳକୁ ନୂତନ ମୋଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ନିଏ । ସେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ସାଂସ୍କୃତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ନେଇ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାର ମାର୍ଗ ଆମକୁ ଶିଖାଇଛନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟଙ୍କ ସତ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନ, ଯୁକ୍ତି ପ୍ରବଣତା ସହିତ ଓଡ଼ିଆ ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ସଂଯୋଗ ତାଙ୍କ ଆଲୋଚନାର ବିଶେଷ ଆକର୍ଷଣ । ତାଙ୍କର 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କ୍ରମ ପରିଣାମ', 'ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ' ଏ ଦିଗରେ ଦୁଇଟି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟ-ଆଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏହି ସମୟର ଅନ୍ୟଜଣେ ସ୍ମରଣୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚକ ଡକ୍ଟର ମାୟାଧର ମାନସିଂହ । ସେ କବି-ସମାଲୋଚକ । ତାଙ୍କର 'କବି ଓ କବିତା', 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ' ନୂତନ ସ୍ୱାଦର ସମାଲୋଚନା । ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବବୃହତ୍ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ଶିକ୍ଷାରମ୍ଭ (୧୯୪୬), 'ଝଙ୍କାର' ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶନ (୧୯୪୯), 'ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ' ପ୍ରତିଷ୍ଠା (୧୯୫୮), ବ୍ରହ୍ମପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା (୧୯୬୭) ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ରାଜ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷା ବିସ୍ତାର ଫଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଓ ଇଂରେଜୀ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିଛି । ଅନୁଶୀଳନ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ୧୯୭୦ ମସିହାପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅଧିକାଂଶ ସମୀକ୍ଷକ ଇଂରେଜୀ କିମ୍ବା ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ । ଗବେଷଣା, ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷା ଅପେକ୍ଷା ଛାତ୍ରସେବ୍ୟ ଆଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖି କିଛି ଉପାର୍ଜନ କରିବା ବାସନା ଏହି ସମୟରେ ପ୍ରବଳ ହୋଇଛି । ଦୀର୍ଘ ଗବେଷଣା କରି ଶୁଦ୍ଧ ପାଠ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ପୂର୍ବକ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ଯେଉଁ ସବୁ ଅମୂଲ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥରାଜି ସଂପାଦନା କରିଥିଲେ, ତାକୁ କେତେକ ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ରାତାରାତି ନିଜ ନାଁରେ ସଂପାଦନା କରି ଛପାଇଲେ । କେତେକ ଇଂରେଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ ନିଜ ଜ୍ଞାତି କୁଟୁମ୍ବଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କୁ ବିଂଶ ଶତକର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗ୍ରନ୍ଥ କହି ଆଲୋଚନା କଲେ । ଏଭଳି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଯେଉଁ କେତେଜଣ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାରେ ନିଷ୍ଠା ଦେଖାଇଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଡକ୍ଟର ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ, ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚରଣ ସାହୁ, ସୌରୀନ୍ଦ୍ର ବାରିକ, ଡକ୍ଟର ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି, ଡକ୍ଟର ନରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ମିଶ୍ର, ଚିନ୍ତାମଣି ବେହେରା, ଜାନକୀ ବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି, ଶ୍ରୀନିବାସ ମିଶ୍ର, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଶତପଥୀ, ଗଙ୍ଗାଧର ବଳ, ଖଗେଶ୍ୱର ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ସାଧନା ବଡ଼ ହୋଇ ଦିଶେ । ଏହି କାଳରେ ଅଧ୍ୟାପକ ନହୋଇ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି, ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ, ଗୁରୁଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ଯେପରି ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷାରେ ନିଷ୍ଠା ଦେଖାଇଛନ୍ତି ତାହା ଆମ ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷାର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି କରିଛି । ୧୯୮୦ ମସିହାରେ ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା 'ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ' ଗଢ଼ି ଯେପରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଗବେଷଣାକୁ ବ୍ୟାପକ କରିଛନ୍ତି ସେ ସକାଶେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା ନକରି ରହିହୁଏ ନାହିଁ । ବିଂଶ ଶତକରେ ୧୯୭୦ ମସିହା ପରେ ଆଉ ଜଣେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ସମୀକ୍ଷକଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ମନେହୁଏ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଦାଶରଥି

ଦାସ । ତାଙ୍କ ଆଲୋଚନାରେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଓ କବିଗଣ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସହକାରେ ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ କବିତା ହେଉ ବା ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ହେଉ ସେ ଯାହା ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି, ସେଥିରୁ ନୂତନ ମହକ ପାଠକେ ଆଘ୍ରାଣ କରିପାରିବେ । ସାହିତ୍ୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅନୁଶୀଳନରେ ବୈରାଗୀ ଚରଣ ଜେନା, ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାରେ ଶରତ ଚ଼ନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଧାନ, ଗଳ୍ପ ଆଲୋଚନାରେ ବୈଷ୍ଣବଚରଣ ସାମଲ, ଜନଶ୍ରୁତିକୁ ନେଇ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାରେ ଗଗନେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଦାଶ, ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ମହାପାତ୍ର, ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାରେ ନୀଳାଦ୍ରିଭୂଷଣ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ସାଧନା ଅବଶ୍ୟ ସ୍ମରଣୀୟ ।

ବିଂଶ ଶତକରେ ବୃତ୍ତିଧାରୀ ସମାଲୋଚକ ଅନେକ । ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ମାତ୍ରେ ସମୀକ୍ଷକ କହିଲେ ଭୁଲ ହେବ ନାହିଁ । ଏ ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ଯେପରି ସମୃଦ୍ଧ ହେବାକଥା ହୋଇପାରିନାହିଁ । ବହୁତ ଆଲୋଚନା ଲେଖାଯାଉଛି କିନ୍ତୁ ସାହିତ୍ୟର ସତ୍ ସମାଲୋଚନା ଆଜି ବିରଳ ହୋଇଛି । ସମାଲୋଚକର କାର୍ଯ୍ୟ ଯଦି ହୁଏ ସୃଷ୍ଟି ଅବବୋଧରେ ସହାୟତା କରିବା, ସ୍ରଷ୍ଟାର ସୃଷ୍ଟିକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ନୂଆ ସୃଷ୍ଟି ଗଢ଼ିବା— ତେବେ ଆମେ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କର୍ମରେ ପଛରେ ପଡ଼ିଯାଇଛୁ କହିଲେ ଅଯଥାର୍ଥ ହେବନାହିଁ ।

ବିଂଶ ଶତକରେ କେତେକ ଜୀବନୀ, ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ଦେଇଛି ନୂତନ ରୂପରେଖ । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଡକ୍ଟର ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କ 'ସରସ୍ୱତୀ ଫକୀର ମୋହନ', ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କ 'ଧୂଳିମାଟିର ସନ୍ଥ', ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ 'କୁଳବୃଦ୍ଧ', ମନ୍ମଥ ନାଥ ଦାସଙ୍କ 'ସମୟ ସାଗର ତୀରେ', ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଶତପଥୀଙ୍କ 'ହେ ସାଥୀ, ହେ ସାରଥି', ଦାଶରଥି ନନ୍ଦଙ୍କ 'ଶହୀଦ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ନାୟକ' ପ୍ରଧାନ । ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଭାବେ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ 'ଆତ୍ମଜୀବନ ଚରିତ', ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ 'ଅର୍ଦ୍ଧ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶା ଓ ତହିଁରେ ମୋ ସ୍ଥାନ', ଶ୍ରୀରାମ ଚ଼ନ୍ଦ୍ର ଦାଶଙ୍କ 'ମୋ ଅକୁଆ କାହାଣୀ', ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ସାହୁଙ୍କ 'ମୋ ବାଉବୁଲା ଜୀବନ', ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ 'ଆତ୍ମଜୀବନୀ', ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କ 'ସାଧନାର ପଥେ', କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ 'କୁମ୍ଭାର ଚ଼କ', କୃଷ୍ଣଚ଼ନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ 'ମୋ ସମୟର ଓଡ଼ିଶା', ମନମୋହନ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ 'କସ୍ତୁରୀ ମୃଗସମ', ରମାଦେବୀଙ୍କ 'ଜୀବନ ପଥେ', ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ 'ମିତ୍ରସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁଷା', ବାଙ୍କବିହାରୀ ଦାସଙ୍କ 'ସଂଗ୍ରାମ ସରିନାହିଁ' ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଧାନ ।

ବିଂଶ ଶତକରେ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର୍ ସମୃଦ୍ଧିରେ ଭ୍ରମଣ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଗୁଡ଼ିକୁ ଉପେକ୍ଷା କରାଯାଇ ନପାରେ । ଗୋଲକ ବିହାରୀ ଧଳଙ୍କ 'ଆମେରିକା ଅନୁଭୂତି', 'ଲଣ୍ଡନ ଚିଠି'; ସୂର୍ଯ୍ୟକାନ୍ତ ଦାସଙ୍କ 'ଅଳକାପୁରୀ ଆମେରିକା', 'ମସ୍କୋ ଦର୍ଶନ'; କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'କାନାଡ଼ା ଡାଏରୀ'; ଗୋବିନ୍ଦ ଦାସଙ୍କ 'ଦେଶେ ଦେଶେ'; ମନୋଜ ଦାସଙ୍କ 'ଦୂରଦୂରାନ୍ତର'; ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ

ଦାସଙ୍କ 'ଡେନମାର୍କ ଚିଠି'; ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କ 'ପଶ୍ଚିମ ପଥିକ'; ଶ୍ରୀହର୍ଷ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ପଶ୍ଚିମ ଦିଗନ୍ତ'; ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦାଶଙ୍କ 'ୟୁରୋପରେ ମୋ ଅନୁଭୂତି' ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖପାଠ୍ୟ ଭ୍ରମଣ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ରୂପେ ପାଠକର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଭାଜନ ହୋଇଛି ।

ବିଂଶ ଶତକର ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟ ଅନେକାଂଶରେ ବୁଦ୍ଧିର କରାମତିକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଛି । ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି ସହିତ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିର ସଂଯୋଗ ସାହିତ୍ୟରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଯେଉଁ କେତେଜଣ ଗଦ୍ୟରେ ସ୍ୱହୃଦୟବୃତ୍ତି ସହିତ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିକୁ ଏକାକାର କରିଛନ୍ତି ସେମାନେ ବିଂଶ ଶତକ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ନମସ୍ୟ । ବିଂଶ ଶତକର ଏପରି ଗଦ୍ୟସ୍ରଷ୍ଟା ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ଖୁବ୍ କମ୍ ଅଛନ୍ତି । ଏପରି ଗଦ୍ୟଶିଳ୍ପୀ ରୂପେ ଫକୀର ମୋହନ, କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣ, ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି, ମନୋଜ ଦାସ, ଶାନ୍ତନୁ କୁମାର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ରଥ ଏମିତି କେତେଜଣ ହାତ ଗଣତି ।

ବିଂଶ ଶତକର ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟ ଆଜି ଆମ ପାଇଁ ଅତୀତର ସାମଗ୍ରୀ । ଅତୀତରେ ଏ ଶତକର ଗଦ୍ୟ ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ମେଲି ମହାଦ୍ରୁମ ରୂପେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଆମ ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ଆଜି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଉଛି । ସବୁବେଳେ ଅତୀତ ଭବିଷ୍ୟତ ସକାଶେ ପ୍ରେରଣା ଦିଏ ଓ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରେ । ଆସନ୍ତୁ ବିତିଯାଇଥିବା ବିଂଶ ଶତକର ସାହିତ୍ୟକୁ ପୁନଃ ପୁନଃ ଅନୁଶୀଳନ କରି ନୂତନ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରିବା ଓ ଏହି ପ୍ରେରଣାରେ ଏକବିଂଶ ଶତକର ସାହିତ୍ୟର ଶୁଭଶଙ୍ଖ ବାଜି ଉଠିବ ।

ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ
ବ୍ରହ୍ମପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ

ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସଂସ୍କାର ଚେତନା

ଡକ୍ଟର କୁମୁଦିନୀ ମିଶ୍ର

"ସଂସ୍କାର ସର୍ବବିଧ ଉନ୍ନତିର ପ୍ରଧାନ ଉପାଦାନ । ମାନବୋନ୍ନତିର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗରେ ସଂସ୍କାର ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଘଟିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ସଂସ୍କାର ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହିଁ ମାନବ ଜାତିକୁ ଏତେ ଉନ୍ନତ କରିଅଛି ଏବଂ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଅସୀମ ଉନ୍ନତି ଆଡ଼କୁ ଘେନି ଯାଉଅଛି । ମନୁଷ୍ୟ ଯେତିକି ପରିମାଣରେ ସତ୍ୟର ଆଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ, ସେତିକି ପରିମାଣରେ ସେ ସଂସ୍କାରପ୍ରିୟ ହୋଇ ଉଠିଥାଏ । ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ହେଲେ ଯେପରି ଅନ୍ଧକାର ପୃଥିବୀ ଛାଡ଼ି ପଳାୟନ କରେ, ସେହିପରି ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲେ ଅସତ୍ୟ ଆଉ ଦଣ୍ଡେମାତ୍ର ତିଷ୍ଠିପାରେ ନାହିଁ ।"[୧]

ସଂସ୍କାରର ଅନ୍ୟ ନାମ ପ୍ରଗତି । ଏହି ପ୍ରଗତି ବା ଗତି ହେଉଛି, ଜୀବନର ଲକ୍ଷଣ । ଗତି ନଥିଲେ ସବୁକିଛି ମୃତ୍ୟୁକଳ୍ପ ହୋଇଯାଏ । ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ଯଥାର୍ଥରେ କହିଛନ୍ତି– "ମୃତ୍ୟୁକଳ୍ପ ଜାତିର ଗତି ଶକ୍ତି ପୁନରୁଜ୍ଜୀବିତ ନହେଲେ, ତା'ର ସ୍ତମ୍ଭିତ ଗତି ପୁନର୍ବାର ସଞ୍ଚାରିତ ନହେଲେ ସେହି ଜାତିର ପୁନରୁତ୍‌ଥାନ କଦାପି ସମ୍ଭବପର ହୋଇନପାରେ ।"[୨]

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ସଂସ୍କାରର ସଂଜ୍ଞା ନିରୂପଣ କରି କହନ୍ତି—"ସଂସ୍କାର ହେଉଛି ପ୍ରଗତି, ପରମ୍ପରାର ଲକ୍ଷଣ, ଚିହ୍ନ ବା ଛାପା । ଇଂରାଜୀ (culture) କଥାଟି ଏବେ ସଂସ୍କୃତି ବୋଲି ଅନୁବାଦ କରାହେଉଛି । ଏହାକୁ ଆଗେ ବୌଦ୍ଧ ଯୁଗରେ 'ବିନୟ' ବୋଲି କହୁଥିଲେ । x x x ସଂସ୍କାର ହେଉଛି ଏହି ସଂସ୍କୃତି ବା ବିନୟର ଲକ୍ଷଣ । ସଭ୍ୟତା ବା ସମାଜର ପ୍ରଗତିରେ ଏଇ ସଂସ୍କାର ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ଏଇ ସଂସ୍କାରରେ ହିଁ ସଭ୍ୟତା ମପାଯାଏ ।"[୩]

---

(୧) କଳ୍ପବଟ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ—କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଚୌଧୁରୀ—ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ, ୧ମ ଭାଗ/୧୦ମ ସଂଖ୍ୟା ।

(୨) ଗତି—ପ୍ରବନ୍ଧମାଳା—ମଧୁସୂଦନ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ, ପୃ-୬୫୦ ।

(୩) କୁସଂସ୍କାର କଅଣ ?—ଆଲୋଚନା-ନବଭାରତ, ୫ମ ବର୍ଷ/୪ର୍ଥ ସଂଖ୍ୟା ।

ସଂସ୍କାର ଚେତନାର ଆବଶ୍ୟକତା :

ସଭ୍ୟତା ବା ସମାଜର ପ୍ରଗତିର ଆବଶ୍ୟକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ କେତେକ ପୁରୁଣା ସଂସ୍କାର କୁସଂସ୍କାର ରୂପେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ସେହି କୁସଂସ୍କାରକୁ ପରିତ୍ୟାଗ ନକଲେ ପ୍ରଗତି ସମ୍ଭବପର ହୁଏ ନାହିଁ । ଏ ସବୁ କୁସଂସ୍କାରକୁ ଦୂର କରିବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରଥମେ ଏଗୁଡ଼ିକର ଆଦିମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ତାହାର କି ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଘଟିଛି ତାହା ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ହେବ । କୌଣସି କୁସଂସ୍କାରର ଉଚ୍ଛେଦ କରିବାକୁ ହେଲେ ତା'ର ମୂଳ ନୀତି ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ସେଇ ନୀତିର ଉଚ୍ଛେଦ ସାଧନ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ଯୁକ୍ତିପ୍ରବଣ ମନ ଓ କାରଣ ବୁଝି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ହିଁ ମନୁଷ୍ୟଠାରେ ସଂସ୍କାର ଚେତନା ଜାଗ୍ରତ କରେ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ସଂସ୍କାର ସଚେତନତା :

ଓଡ଼ିଶାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ଫଳରେ ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧରେ ଏକ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟିଥିଲା । ସେଇ ଯୁବକମାନେ ତାଙ୍କ ଯୁକ୍ତିପ୍ରବଣ ମନ ନେଇ ଆମ ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ଚଳଣି ଓ ପରମ୍ପରା ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ କେତେକ ଅହେତୁକ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ମନୋବୃତ୍ତି ହିଁ ଆମ ସମାଜର ଓ ସଭ୍ୟତାର ଉନ୍ନତିରେ ପ୍ରଧାନ ଅନ୍ତରାୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହାହିଁ କୁସଂସ୍କାର ।

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସମାଜ ଥିଲା ସ୍ଥିତିଶୀଳ । ଏହି ସମାଜରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅହେତୁକ, ନିରର୍ଥକ ଆଚାର ଓ ମତାନ୍ଧତା ସାମାଜିକ ଚଳଣି ରୂପେ ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲା । ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ଫଳରେ ନବଯୁଗର ଯୁବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପ୍ରାଣରେ ହେତୁବାଦର ବିକାଶ ଘଟିଲା । ଯୁଗଯୁଗର କୁସଂସ୍କାର ଓ ଅନାଚାରର କୁହେଳିକୁ ଜାତି ମାନସରୁ ଅପସାରଣ କରି ଜ୍ଞାନ, ବିଚାର ଓ ଯୁକ୍ତିର ଆଲୋକରେ ଦୀପ୍ତ କରିବା ଥିଲା ସେ ସମୟର ନବଯୁଗର ଧର୍ମ । ଏହି କୁସଂସ୍କାର ପରିହାର ପୂର୍ବକ ନବଯୁଗର ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିବା ପାଇଁ ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତି, ରାମଶଙ୍କର ରାୟ, ସାଧୁଚରଣ ରାୟ, ବିଶ୍ୱନାଥ କର, କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଚୌଧୁରୀ, ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ, ଶ୍ରୀବତ୍ସ ପଣ୍ଡା, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ, ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ, ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ, ମୋହିନୀ ମୋହନ ସେନାପତି ପ୍ରମୁଖ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଲେଖକ ତତ୍କାଳୀନ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ତଥାକଥିତ ପରମ୍ପରାର ବିରୋଧୀ ଭାବଧାରା ପ୍ରକାଶ କରି ସେମାନଙ୍କ ସଂସ୍କାରଶୀଳ ମନୋବୃତ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟରେ ସଂସ୍କାର ଚେତନାର ଆଦ୍ୟ ଉନ୍ମେଷ :

ଖ୍ରୀ: ୧୮୬୯ ନଭେମ୍ବର ୮ ତାରିଖରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷା ରୂପେ ସରକାରୀ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇବା ପରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଯୁଗପୋଯୋଗୀ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର

ଅଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ରଷ୍ଟାଗଣ ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସ, ପ୍ରବନ୍ଧ, ସମାଲୋଚନା, ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ, ଚରିତ ସାହିତ୍ୟ ଆଦିର ବିକାଶ ଘଟାଇବାରେ ଯତ୍ନଶୀଳ ହେଲେ । ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି ବିବିଧ ରୂପ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଭାଗ ରୂପେ ପ୍ରସାର ଲାଭ କଲା । ସମସାମୟିକ ମାନବ ସମାଜ ଓ ସଭ୍ୟତାର ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟାର ଉତ୍‌ଥାପନ ଓ ତାହାର ସମାଧାନ ଦିଗରେ ସୁଚିନ୍ତିତ ମତର ଉପସ୍ଥାପନ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟରେ ସୁଚାରୁ ରୂପେ ହୋଇପାରୁଥିବାରୁ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଲେଖକମାନେ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ସୁଚିନ୍ତିତ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ହିଁ ଉପଯୁକ୍ତ ମାଧ୍ୟମ ଭାବେ ବାଛିନେଲେ । ସମାଜ, ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ଶିକ୍ଷା, ସଂସ୍କୃତି, ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ, ଇତିହାସ, ରାଜନୀତି ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟକୁ ନେଇ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ଭାବଧାରା ପରିପୁଷ୍ଟ ହେଲା । ପୁଣି ଲେଖକବର୍ଗଙ୍କ ସଂସ୍କାର ଚେତନା, ଜାତୀୟତାବୋଧ, ପ୍ରକୃତି ପ୍ରୀତି, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତା ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ପ୍ରକାଶକ ଭାବେ ତାହାର ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ଗଢ଼ିଉଠିଲା । ନବ୍ୟଶିକ୍ଷିତ ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀ ସେମାନଙ୍କ ସଂସ୍କାର ଚେତନାର ପରିପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ହିଁ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ଓଡ଼ିଆ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ସଂସ୍କାରଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧ :

ଖ୍ରୀ: ୧୮୯୭ରେ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ଫଳରେ ତାହା ସଂସ୍କାରକାମୀ ଲେଖକମାନଙ୍କ ମସୀଚାଳନା ପାଇଁ ଏକ ଉପଯୁକ୍ତ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ବିବେଚିତ ହେଲା । ଏଥିରେ ସେମାନେ ଯୁକ୍ତିନିଷ୍ଠ ବଳିଷ୍ଠ ଭାବଧାରାର ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ଲେଖି ପାଠକଙ୍କୁ ଯୁଗରୁଚି ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ କରିବା ସହ ସତ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନୀ ହେବା ପାଇଁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କଲେ । ଏଥିରେ ପ୍ରକାଶିତ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ 'ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ପୁନରୁତ୍‌ଥାନ', 'ମହାପୂଜା ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷା', 'କଳ୍ପବଟ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ', ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ 'ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ଆଧୁନିକ ଗତି', 'ଦୁନିଆର ହାଲଚାଲ', ଶ୍ରୀବତ୍ସ ପଣ୍ଡାଙ୍କ 'ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରିୟତା', ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ହିନ୍ଦୁର ଦେବ ମନ୍ଦିର', ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସଙ୍କ 'ଅଛୁଁ ଓ ହେବୁ', 'ସାମାଜିକ କୁସଂସ୍କାର' ଆଦି ପ୍ରବନ୍ଧ ସେ ସମୟରେ ପ୍ରଚଳିତ କେତେକ ସାମାଜିକ ଚଳଣି ଓ ଧର୍ମାଚରଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପାଠକଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହେଲା ।

ସମାଜ ସଂସ୍କାର, ବିଶେଷତଃ ଜାତିଭେଦ ଦୂରୀକରଣ ଦିଗରେ ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ (ଖ୍ରୀ: ୧୮୮୯) ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା । ସଂସ୍କାରକାମୀ ଯୁବକମାନଙ୍କର ପ୍ରେରିତ ପତ୍ର ଏବଂ ନିଜର ସୁଚିନ୍ତିତ ଲେଖାମାନ ପ୍ରକାଶ କରି ଏହାର ସମ୍ପାଦକ ନୀଳମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ ଏହି ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ସାମ୍ବାଦିକତା ଓ ସାହିତ୍ୟ ସେବାର ବିସ୍ମୟକର ସମନ୍ୱୟ ଘଟାଇଥିଲେ । ଏଥିରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ହିନ୍ଦୁର ହିନ୍ଦୁତ୍ୱ କେଉଁଠାରେ ?', 'ହିନ୍ଦୁମତେ ବିଲାତ ଯାତ୍ରା', 'ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜାତିର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା', 'ଜାତି ଭେଦ', 'ବିଧବାର ଏକାଦଶୀ' ଶୀର୍ଷକ ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ଆମ ସମାଜରୁ କୁସଂସ୍କାର ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଅଭିପ୍ରେତ ଥିଲା ।

ମୁକୁର (ଖ୍ରୀ: ୧୯୦୬) ପତ୍ରିକାରେ ସେ ସମୟର ସଂସ୍କାରକାମୀ ଯୁବ ଲେଖକ ଗୋଷ୍ଠୀ ସୁଚିନ୍ତିତ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । କୁସଂସ୍କାରର ଉଦ୍ଭବ ସମ୍ପର୍କରେ ଭଗବାନ ମହାପାତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ—"ଅନେକ ସମୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ରୀତି ସବୁ ସଂସ୍କାରର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୁଅନ୍ତି । ଅଭ୍ୟାସର ବଳ ଊଣା ନୁହେଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷଗଣ ଏପରି କରୁଥିଲେ, ସୁତରାଂ ଏହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ—ଏହି କଥାଟି ଅନେକ ସମୟରେ ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ନୁହେଁ ବୋଲି ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ଏହାବୋଲି ଏହାର ଶକ୍ତି ଊଣା ନୁହେଁ । ଭଲ ହେଉ, ମନ୍ଦ ହେଉ ଅଭ୍ୟାସର ବଳ ଦୁର୍ଦ୍ଦମନୀୟ । ଏପରି ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, କୌଣସି କୌଣସି ମଙ୍ଗଳକର ବିଧାନ କାଳକ୍ରମେ ଅନ୍ତଃସାର ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ କେବଳ ବହିରାକୃତି ବିଶିଷ୍ଟ ରହିଥାଏ, ଅଥବା କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ କହିଲେ—କର୍ପୂର ଯାଇ କନାମାତ୍ର ଅବଶିଷ୍ଟ ଥାଏ । ଯାହାସବୁ କୁସଂସ୍କାର ନାମରେ ଅଭିହିତ ହୁଏ ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ।"[୪]

ସଂସ୍କାରଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଆଲୋଚନା ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ 'ସତ୍ୟବାଦୀ' ପତ୍ରିକା (ଖ୍ରୀ: ୧୯୧୫)ର ଅବଦାନ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । ମୌଳିକ ଓ ସମାଲୋଚନାତ୍ମକ ପ୍ରବନ୍ଧର ବିକାଶ ଘଟାଇବା ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ଏ ପତ୍ରିକାର ସୃଷ୍ଟି । ଓଡ଼ିଶାରେ ନବଯୁଗ ଚେତନାର ପ୍ରସାର ଘଟାଇବା ସତ୍ୟବାଦୀର ଲେଖକ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ସଂସ୍କାର ଚେତନା ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗ-ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟତମ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ଏସବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂରଣ ଲାଗି ଅନୁରୂପ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ 'ସତ୍ୟବାଦୀ' ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଏଥିରେ ଜଣେ ଶାସନୀଙ୍କ ରଚିତ "ଉତ୍କଳ ବ୍ରାହ୍ମଣର କୌଳିନ୍ୟ" (ସତ୍ୟବାଦୀ—୬/୨ ସଂଖ୍ୟା), ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ମିଶ୍ରଙ୍କ "ଯାଜିପୁର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା" (ସତ୍ୟବାଦୀ—୬/୩ ସଂଖ୍ୟା), ପଣ୍ଡିତ ବାସୁଦେବ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ "ହିନ୍ଦୁତ୍ୱ କଅଣ" (ସତ୍ୟବାଦୀ—ଭା ୨/୮-୧୨ ସଂଖ୍ୟା), ରୁଦ୍ରନାରାୟଣ ଷଡ଼ଙ୍ଗୀଙ୍କ "ଉତ୍କଳ ବ୍ରାହ୍ମଣର କୁଳ ସଂଜ୍ଞା" (ସତ୍ୟବାଦୀ—୪/୧-୩ ଏବଂ ୪/୮-୧୨ ସଂଖ୍ୟା) ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ଆମ ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ କୁସଂସ୍କାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଜନମତ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ଉପାଦାନ ଯୋଗାଇଥିଲା ।

ସଂସ୍କାରଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ :

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଯୁଗସ୍ରଷ୍ଟାତ୍ରୟୀ—ରାଧାନାଥ ରାୟ, ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ଓ ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ରଚନାରେ ସଂସ୍କାର ଲିପ୍ସା ଅଧିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଥାଏ । ପଞ୍ଚୁଚନ୍ଦ୍ର ଧୀରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି—ଏହି ଛଦ୍ମ ନାମରେ ସେ ଯେଉଁ 'ନନାଙ୍କ ପାଞ୍ଜି' ଶୀର୍ଷକ ମନୋଜ୍ଞ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଛନ୍ତି ସେଥିରେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ଯୁବ-

(୪) ସଂସ୍କାର—ମୁକୁର—୧/୮ମ ସଂଖ୍ୟା, ମାର୍ଗଶୀର, ୧୩୧୪ ସାଲ ।

ଚିତ୍ତର ଦୋଳାୟମାନ ଅବସ୍ଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଆ ସଂସ୍କୃତିକୁ ପାଦରେ ଦଳି ଇଂରାଜୀ ଚଳଣିକୁ ଆପଣେଇ ନେଇଥିବା ତଥାକଥିତ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକଙ୍କ ଆଚରଣକୁ ଆକ୍ଷେପ କରି ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି—"ବିଦେଶୀ ଫଳଗୁଡ଼ାକ ଖୁବ୍ ମିଠା, ସତ କଥା, ମାତ୍ର ବିଦେଶୀ ଫଳଗୁଡ଼ାକ ଓଡ଼ିଆ ପେଟରେ ପଚିବ କାଁ ।"[୫]

'ଶୂଦ୍ର ଓ ବେଦାଧିକାର' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଉଦାର ସଂସ୍କାର ଚେତନାର ପରିଚୟ ମିଳେ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମିକ ଅଧିକାର ବଳରେ ବେଦପାଠ ଓ ବେଦଚର୍ଚ୍ଚାରୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଶୂଦ୍ର ଜାତିକୁ ବଞ୍ଚିତ କରିଥିବାରୁ ଲେଖକ କ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଶୂଦ୍ର ଜାତିଙ୍କର ବେଦରେ ଅଧିକାର ନାହିଁ ବୋଲି ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଦେଇଥିବା ମନ୍ତବ୍ୟ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ସେ ପ୍ରତିବାଦ ଜଣାଇଛନ୍ତି । ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ଜନିତ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରାଯାଇ ଯୁକ୍ତିନିଷ୍ଠ ମନ୍ତବ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଅଛି ।

କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ ତାଙ୍କ ରଚିତ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧ "ବିବେକୀ"ରେ ମାନବିକ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଥିଲେ ହେଁ, ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ସଂସ୍କାର ଚେତନା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ନାହିଁ; ବରଂ ତାଙ୍କ ନୀତିବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ପରିଚୟ ମିଳିଛି ।

ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ଓଡ଼ିଆ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକର ଅଭାବ ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ 'ସାହିତ୍ୟ କୁସୁମ', 'ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ', 'ପ୍ରବନ୍ଧମାଳା' ଲେଖିଥିବାରୁ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ରୁଚି ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଭିତ୍ତି କରି ରଚିତ ହୋଇଛି । କେବଳ 'ଗତି' ଏବଂ 'ପୁରୁଷ ଭାବ ଓ ନାରୀ ଭାବ' ପ୍ରବନ୍ଧ ଦ୍ୱୟରେ ଲେଖକଙ୍କ ସଂସ୍କାର ଚେତନାର କିଞ୍ଚିତ ପରିଚୟ ମିଳେ । ତାଙ୍କ ଯୁକ୍ତିରେ—"ଯେଉଁ ଦେଶରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ନିଜେ କୋମଳ ପ୍ରକୃତିର ଥାଇ ପୁରୁଷଠାରେ ପୌରୁଷର ପୂଜା କରନ୍ତି ଏବଂ ପୁରୁଷମାନେ ନିଜେ ବୀର ଭାବ ପ୍ରଧାନ ଥାଇ ନାରୀମାନଙ୍କ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଭାବକୁ ସମାଦର କରନ୍ତି ସେହି ଦେଶ ଅବଲୀଳାକ୍ରମେ ଉନ୍ନତି-ମଞ୍ଚ ଆରୋହଣ କରି ମାନବ ଜାତିର ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାନୀୟ ହୁଏ ।"[୬] ସେହିପରି 'ଗତି' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ମଧୁସୂଦନ କହିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି—ଯାହା ଗତି ବିହୀନ ତାହା ମୃତ ଏବଂ ଅବନତ । ଯେଉଁ ସମାଜ ଗତିବିଶିଷ୍ଟ ତାହା ନିତ୍ୟ ଉନ୍ନତିଶୀଳ । ଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରାଚୀନପନ୍ଥୀଙ୍କ ପରି ସ୍ଥିର, ଚଞ୍ଚଳ ନହୋଇ ସଂସ୍କାରବାଦୀଙ୍କ ପରି ସୁଦୂର ପ୍ରସାରୀ ହୋଇଛି ।

ରାମଶଙ୍କର ରାୟଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରୁ ଜଣାଯାଏ, ସେ ଥିଲେ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ପୁନରଭ୍ୟୁଥାନବାଦୀ । 'ବେଦ ଓ ଧର୍ମ' (ମୁକୁର—୨ୟ ଓ ୩ୟ ବର୍ଷରେ ଧାରାବାହିକ ଭାବେ

---

(୫) ଫକୀର ମୋହନ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ—୨ୟ ଖଣ୍ଡ, ପୃ-୬୬୯ ।
(୬) ପୁରୁଷ ଭାବ ଓ ନାରୀ ଭାବ—ପ୍ରବନ୍ଧମାଳା—ମଧୁସୂଦନ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ, ପୃ-୬୪୧ ।

ପ୍ରକାଶିତ), 'ସତ୍ୟ ଧର୍ମ' (ମୁକୁର—୬/୨ ସଂଖ୍ୟା), 'ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ' (ମୁକୁର—୭/୩ୟ ସଂଖ୍ୟା) ଏବଂ 'ହିନ୍ଦୁ ଶାସ୍ତ୍ର' (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୨୩/୭-୮ ସଂଖ୍ୟା) ଆଦି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ରାମଶଙ୍କର ପାଠକମାନଙ୍କୁ କୃତ୍ରିମ ଈଶ୍ୱର ଉପାସନାରେ ପ୍ରମତ୍ତ ନରହି ବୈଦିକ ଧର୍ମ ଅନୁଶୀଳନ ଓ ବେଦପାଠ କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି ।

'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ଭାବେ ବାଗ୍ମୀ ବିଶ୍ୱନାଥ କର ସାହିତ୍ୟ, ସମାଜ ଓ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂସ୍କାର ଆଣିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜାତିର ମାନସିକ ଜଡ଼ତା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ନିଜେ ମଧ୍ୟ କେତୋଟି ସଂସ୍କାରଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ରଚିତ "ବିବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧ" ସଂକଳନର ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବା 'ଧର୍ମ ଓ ଆମୋଦ' ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ଧର୍ମୋତ୍ସବର ଅପବ୍ୟବହାର, ଧର୍ମ ନାମରେ ଅସତ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରଚାର ଏବଂ ଧର୍ମର ପ୍ରକୃତ ତତ୍ତ୍ୱ ନବୁଝି ଏହାର ବହିରନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କ ଆଗ୍ରହର ନିନ୍ଦାଗାନ କରିଛନ୍ତି । 'ବିଷମ ସଂକଟ' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଔଦାସିନ୍ୟ, କପଟତା ଓ ବାହ୍ୟ ଆଡ଼ମ୍ବର ତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମସାଧକ ହେବା ପାଇଁ ଲେଖକ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଛନ୍ତି ।

'ରାକ୍ଷସୀ ଲୀଳା' ଓ 'ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷା' ପ୍ରବନ୍ଧ ଦ୍ୱୟରେ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କ ସଂସ୍କାର ଚେତନା ପ୍ରକଟିତ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରଭାବ ଫଳରେ ଆମ ଦେଶରେ ଯୁବପୀଢ଼ିଙ୍କଠାରେ ଯେଉଁ ବିଳାସପ୍ରିୟତା ଦେଖାଦେଇଛି ତାହାର କୁପରିଣାମ ଲେଖକ ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ସେନ୍‌ଙ୍କ ସଂସ୍କାର ଚେତନା ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ବିଶ୍ୱନାଥ ଆମ ସମାଜକୁ ଜାତିଭେଦ, ବାଲ୍ୟବିବାହ, ଭ୍ରଷ୍ଟାଚାର ଓ ବ୍ୟଭିଚାର ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସଂସ୍କାରର ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିଛନ୍ତି ।

'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ'ର ସମ୍ପାଦକ ଭାବେ 'ବିବିଧ ପ୍ରସଙ୍ଗ' ଆଲୋଚନା କରିବା ସମୟରେ ବାଗ୍ମୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ଯୁକ୍ତି ବାଢୁଥିଲେ—"ଜୀବନ ଓ ସମାଜରୁ କୁସଂସ୍କାର ଉତ୍ପାଟିତ ନହେଲେ ଜାତିର ଉତ୍‌ଥାନ ସୁଦୂର ପରାହତ । x x ଗତିଶକ୍ତି, କର୍ମଚେଷ୍ଟା, ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ଜୀବନର ଲକ୍ଷଣ । ନିତ୍ୟ ନୂତନ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚୟରେ, ନୂତନ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନରେ, ନୂତନ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହରେ, ନୂତନ ଭାବ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତିରେ, ନୂତନ କର୍ମ ସାଧନରେ ମାନବ ଜୀବନର ସାର୍ଥକତା ।" (ବିବିଧ ପ୍ରସଙ୍ଗ—ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୨୦/୪ର୍ଥ ସଂଖ୍ୟା) ।

ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଚୌଧୁରୀ ମଧ୍ୟ ଜୀବନରେ ଗତିଶୀଳତାର ପୂଜାରୀ ଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରବନ୍ଧ "ପରିବର୍ତ୍ତନ"ରେ (ଖ୍ରୀ: ୧୮୯୨—ଉତ୍କଳ ପ୍ରଭା—୨/୧ମ ସଂଖ୍ୟା) ଆମର ସ୍ଥିତିଶୀଳ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଇଛନ୍ତି । ସେ ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସମାଜ ସଂସ୍କାର, ନାରୀଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର, ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତିର ସ୍ୱାଧୀକାର ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ୱାଧୀନ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ।

"ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ପୁନରୁତ୍‌ଥାନ" (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୧ମ ଭାଗ/୧ମ ସଂଖ୍ୟା) ପ୍ରବନ୍ଧରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମକୁ ପବିତ୍ର ଆର୍ଯ୍ୟ ଧର୍ମର ବିକାର ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖକ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମ କିପରି ଭାରତରେ ଅନୈକ୍ୟ ଭାବ ଓ ଜାତିଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି, ତାହାର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । "ହିନ୍ଦୁ ବିବାହ ଓ ତାହାର ସାମାଜିକତା" (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୩/୩-୪ ସଂଖ୍ୟା) ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖକ କନ୍ୟାପଣ, ବରପଣ, ବାଲ୍ୟବିବାହ ଓ ଅଶ୍ଳିଳ ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦକୁ ନିନ୍ଦା କରିବା ସହ ବିବାହ ମନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଶୀୟ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରି ପ୍ରଚଳନ କରିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେହିପରି "ଧର୍ମ ଓ ଜୀବନ" (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୮/୮ମ ସଂଖ୍ୟା) ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସେ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମର ସଂଜ୍ଞା ନିରୂପଣ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି—"ଯାହା ମନୁଷ୍ୟର ବିଶେଷ ଗୁଣ ବା ଶକ୍ତି, ଯାହା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଧାରଣ କରେ, କ୍ରମୋନ୍ନତ କରେ, ଆଦର୍ଶ ଆଡ଼କୁ ଘେନିଯାଏ ତାହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମ ।"(୭)

ସଂସ୍କାର ସଚେତନ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ "ପାରିବାରିକ ଧର୍ମ ସାଧନ" (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୧/୮ମ ସଂଖ୍ୟା) ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ତାହାକୁ ହିଁ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଭାବେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଯୁକ୍ତିରେ ଏହି ପାରିବାରିକ ଧର୍ମ—ସମ୍ମିଳିତ ପ୍ରାର୍ଥନା; ଧର୍ମ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମ୍ମିଳିତ ଯୋଗଦାନ, କଳୁଷିତ ରୁଚି ଆଶ୍ରିତ ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦ ତ୍ୟାଗ, ସମ୍ମିଳିତ ଧର୍ମାଲୋଚନା, କର୍ତ୍ତବ୍ୟଜ୍ଞାନର ବିକାଶ ଏବଂ ମାନବିକ ଗୁଣାବଳୀର ବିକାଶ ଉପରେ ଆଧାରିତ ହେବା ଉଚିତ । 'ନବଯୁଗ' (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୪/୭-୮ ସଂଖ୍ୟା), 'ଜାତୀୟ ଉନ୍ନତି' (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୬/୯-୧୦ ସଂଖ୍ୟା) ଓ ସାମାଜିକ ସଙ୍କଟ (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୬/୧୧-୧୨ ସଂଖ୍ୟା) ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଶିକ୍ଷା, ସଭ୍ୟତା, ସଂସ୍କୃତି ଆଲୋକ ଦୀପ୍ତ କୁସଂସ୍କାର ମୁକ୍ତ ଏକ ନୂତନ ସମାଜର ପରିକଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ସମୟରେ ନାରୀମାନେ ଅସୂର୍ଯ୍ୟଂପଶ୍ୟା ହୋଇ ଗୃହକୋଣରେ ରହୁଥିଲେ ସେ ସମୟରେ ସେ "ମହାପୂଜା ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷା" ପ୍ରବନ୍ଧ (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୧/୯ମ ସଂଖ୍ୟା) ଲେଖି ନାରୀଶକ୍ତିର ଜାଗରଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ସଂସ୍କାରକାମୀ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ "କଳ୍ପବଟ-ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ" (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୧/୧୦ମ ସଂଖ୍ୟା) ଶୀର୍ଷକ ରଚନାରେ ରକ୍ଷଣଶୀଳମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେଇ ଲେଖିଛନ୍ତି—"ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଆମେ ନିନ୍ଦା କରୁ ନାହୁଁ; କିନ୍ତୁ ତାହାବୋଲି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଯାହାକିଛି ଲେଖାଅଛି, ତାହାସବୁ ଆଖିବୁଜି ମାନିନେବାକୁ ହେବ, ଏପରି ହୋଇ ନପାରେ । ଯଥାର୍ଥ ଧର୍ମ, ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା ହେଉଅଛି କି ନା ଏହାହିଁ ଦେଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ।"

ପଲ୍ଲୀକବି ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳଙ୍କ କେତୋଟି ସଂସ୍କାର ମୂଳକ ରଚନା "ସାମାଜିକ ଯତ୍‌କିଞ୍ଚିତ" ଶିରୋନାମାରେ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ'ର ବିଭିନ୍ନ ସଂଖ୍ୟାରେ 'ଶ୍ରୀ-ନ' ଛଦ୍ମ ନାମରେ

(୭) ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୮/୮ମ ସଂଖ୍ୟା, ପୃ-୨୩୨ ।

ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ତିନିଗୋଟି ରଚନା—'ସମାଜ ସଂସ୍କାର', ଜାତି ଓ ଉନ୍ନତି' ଏବଂ 'ବିଧବା ବିବାହ ଓ ସତୀତ୍ୱ' ନନ୍ଦକିଶୋର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ସମାଜ ସଂସ୍କାର ବିଷୟରେ ଲେଖକ ସ୍ୱ-ମତ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ସହ ଯୁବ ସଂସ୍କାରକମାନଙ୍କୁ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ନହୋଇ ସ୍ଥିର ଚିତ୍ତରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଯୁକ୍ତିରେ, ଧୀର ଗତିରେ କ୍ରମୋନ୍ନତି ଆରବ୍ଧ ହୁଏ । ଏହାହିଁ ଉନ୍ନତିର ନିୟମ । ତେଣୁ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- -"ହେ ସଂସ୍କାରକ ଭ୍ରାତଃ ! ବସ୍ତୁତଃ ଯେବେ ପ୍ରାଣରେ ଉଚ୍ଚତର ସତ୍ୟ ପାଇଥାଅ, ବିଷାଦମୟ ଘନ ମୋହାନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତରେ ଯେବେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର ଆଲୋକ ତୁମ୍ଭ ନେତ୍ର ପଥରେ ପଡ଼ିଥାଏ, ସତ୍ୟାସତ୍ୟ ଯେବେ ହାହାକାରପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ଦେଖି ନୀରବରେ ଲୋତକପାତ କରିଥାଅ, ତେବେ ପ୍ରକୃତ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଅ । ଜଗତର ଦୁଃଖ ଦୂର ହେବ, ନିଜ ଜୀବନ ଧନ୍ୟ ହେବ ।"

(ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୭/୬ଷ୍ଠ ସଂଖ୍ୟା) ନନ୍ଦକିଶୋର ଆମ ସମାଜରେ ବିଧବା ବିବାହ ପ୍ରଚଳନର ପକ୍ଷପାତୀ ଥିଲେ, ତାହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ତାଙ୍କ ରଚିତ 'କଳ୍ପଲତା' ଉପନ୍ୟାସରୁ ମିଳିଥାଏ । ବିଧବା ବିବାହକୁ ସମାଜ ଉନ୍ନତିର ପରିପନ୍ଥୀ ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଯୁକ୍ତିକୁ ସେ 'ବିଧବା ବିବାହ ଓ ସତୀତ୍ୱ' ଶୀର୍ଷକ ଲେଖାରେ ମଣ୍ଡନ କରିଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀବସ୍ତ ପଣ୍ଡା ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଆଦ୍ୟ ପାଦର ଜଣେ ଯଶସ୍ୱୀ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ । ତାଙ୍କ ସଂସ୍କାରଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧ ମଧ୍ୟରେ "ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରିୟତା" (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୧୫/ ୩ୟ ସଂଖ୍ୟା) ଓ "ସମାଜ ସଂସ୍କାର" (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୧୬/୩ୟ ସଂଖ୍ୟା)ର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଭାରତରେ ପ୍ରକୃତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନେତାଙ୍କ ଅଭାବରୁ ହିନ୍ଦୁଜାତି ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ କିମ୍ଭୂତ କିମାକାର ହୋଇପଡୁଥିବାରୁ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଶ୍ରୀବସ୍ତ ପଣ୍ଡା "ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରିୟତା" ପ୍ରବନ୍ଧରେ କ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି—"ଏହି ଜନ୍ମ-ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଆପଣାର ପୂର୍ବ ବଂଶଧରଙ୍କ ଗୌରବ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଯାଇ ଅଛନ୍ତି, ଆପଣାକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରି ଅଶିକ୍ଷିତ ବ୍ରାହ୍ମଣେତର ଜାତିମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତାରଣା କରି ସେ ସମାଜର ଅଶେଷ କ୍ଷତି ସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି । xxx ଏହି ଜନ୍ମ-ବ୍ରାହ୍ମଣତ୍ୱ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ନହେଲେ ପ୍ରକୃତ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ସମ୍ମାନ ହୋଇନପାରେ ।" (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୧୫/୩ୟ ସଂଖ୍ୟା, ପୃ-୭୮) ।

ମନ୍ମୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଉପଯୁକ୍ତ ଦାୟାଦ— ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ । ହସେଇ ରସେଇ, ବ୍ୟଙ୍ଗ ବିଦ୍ରୂପ କରି, ସମାଜର ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ପାଠକଙ୍କୁ ସେ ବିଷୟରେ ସଚେତନ କରାଇବା ତାଙ୍କ ସଂସ୍କାରଧର୍ମୀ ରଚନାଗୁଡ଼ିକର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । 'ଆମ ଘରର ହାଲଚାଲ', 'ନନାଙ୍କ ବସ୍ତାନି', 'ବାଇମହାନ୍ତି ପାଞ୍ଜି', 'ଭାଗବତ ଟୁଙ୍ଗୀରେ ସନ୍ଧ୍ୟା', ବାଇନାନୀଙ୍କ ବୁଜୁଳି', 'ଦୁନିଆର ହାଲଚାଲ'— ଏଇ

ରମ୍ୟ ରଚନାଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଆମ ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ, କୁସଂସ୍କାର, ଦେବପୂଜା ନାମରେ ଛଳନା, ଜାତିଆଣ ପ୍ରଥାଦି ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିବା ସହ ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତିର ସ୍ୱାଧୀନତା, ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷା, ବିଧବା ବିବାହ ସପକ୍ଷରେ ବଳିଷ୍ଠ ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ରଚିତ 'ଦୁନିଆର ହାଲଚାଲ' 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ପତ୍ରିକାରେ ଦୀର୍ଘ ଦଶବର୍ଷ ଧରି (୯ମ ଭାଗ/୨ୟ ସଂଖ୍ୟାଠାରୁ ୧୮ଶ ଭାଗ/୮ମ ସଂଖ୍ୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ) ଧାରାବାହିକ ଭାବେ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ସେଥିରେ ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟା ଉପରେ ଯୁକ୍ତିସଂଗତ ସୁଚିନ୍ତିତ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଛି । 'ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ଆଧୁନିକ ଗତି' ପ୍ରବନ୍ଧରେ (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ–୧୧/୧ମ ସଂଖ୍ୟା) ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ପ୍ରହରାଜ ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ବିଶେଷତଃ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଯୁକ୍ତିର ସହ ବିଚାର କରି ତାହାର ଅନୁସରଣ କରିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ଲେଖିଛନ୍ତି—"ଶାସ୍ତ୍ରକୁ କେବଳ ଆଶ୍ରୟ କରି ସମାଜରେ ଚଳିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଯୁକ୍ତି, ବିବେକ, ଲୋକାଚାର ଇତ୍ୟାଦି ସମାଜରେ ଖଟାଇବାକୁ ହେବ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉଦାହରଣ ଓ ଚେଷ୍ଟା ଦ୍ୱାରା ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ସଂସ୍କାରର ସହାୟତା କରିବାକୁ ହେବ ।"

ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଶଶିଭୂଷଣ ଆମ ଦେଶରେ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ତ୍ରୁଟି ବିଚ୍ୟୁତି ଦର୍ଶାଇ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ 'ଶିକ୍ଷା' ପ୍ରବନ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସଂକଳିତ ହୋଇଅଛି । ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଶିକ୍ଷା, ନାରୀ ଶିକ୍ଷା, ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷା, ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷା ଓ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍କାର ଆଣିବା ପାଇଁ ସେ ଏ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ସୁଚିନ୍ତିତ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାର ସପକ୍ଷରେ ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ି ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି—"ଏକ ମାତ୍ର ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ସାହାଯ୍ୟରେ ଜଗତର ସମସ୍ତ ଲୋକଙ୍କୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ୱଷ୍ଟରୂପେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖୀ ଓ ସୁଖରେ ସୁଖୀ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବୁ ସିନା ।"(୮) ତାଙ୍କ ଯୁକ୍ତିରେ, ନାରୀ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ଘଟିଲେ ପୁରୁଷର ନାରୀପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ, ଅତ୍ୟାଚାର ହ୍ରାସ ପାଇବ; କିନ୍ତୁ ଆମ ଦେଶର ନାରୀକୁ ଏପରି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ଯେଉଁଥିରେ ତା'ର ଅନ୍ତଃକରଣର ନମନୀୟତା, ସ୍ନେହ, ମମତା, କାରୁଣ୍ୟ, ସଖ୍ୟାଦି ଭାବ ଅତୁଟ ରହିବ । ସେ ଯଥାର୍ଥରେ ଲେଖିଛନ୍ତି- "ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପତ୍ନୀତ୍ୱ ଇଂରେଜ ରମଣୀର ଆକାରରେ ଆକୃତ ହେଲେ ତହିଁରେ ପ୍ରଥମତଃ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜାତୀୟତାର ଅବସାନ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ରସାନୁଭୂତିର ବୈପରୀତ୍ୟ ହେବାହିଁ ସୁନିଶ୍ଚିତ ।"(୯)

ସାମ୍ପ୍ରତିକ କାଳରେ ରାଜନୀତିକ ନେତାମାନେ କିପରି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ନୀତି ଗର୍ହିତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କରି ସେମାନଙ୍କୁ ବିଭ୍ରାନ୍ତ କରିଥାଆନ୍ତି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଶଶିଭୂଷଣ

(୮) 'ଶିକ୍ଷା'—ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟ, ପୃ-୩୫ ।
(୯) ନାରୀଶିକ୍ଷା (୫) ଶିକ୍ଷା—ପୃ-୧୭୯ ।

ଲେଖିଛନ୍ତି—"ନେତାମାନେ ଜନମତ ସଂଗ୍ରହ ସକାଶେ ଓ ଆତ୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ ହେତୁରୁ ଛାତ୍ରସମାଜକୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରିଥାଆନ୍ତି । ଅଳ୍ପବୁଦ୍ଧି ଓ ବିଚାରଶକ୍ତି ବିଶିଷ୍ଟ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରିଦେଲେ ସେମାନେ କିରୂପ ବିଭ୍ରାନ୍ତ ଏବଂ ଉନ୍ମାର୍ଗଗାମୀ ହୁଅନ୍ତି, ଏହାର ଅନେକ ଉଦାହରଣ ସବୁ ସ୍ଥଳରେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ।"(୧୦)

ମୋହିନୀ ମୋହନ ସେନାପତି ସ୍ୱାଧୀନଚେତା ପ୍ରାବନ୍ଧିକ । ତାଙ୍କ ରଚନାବଳିରେ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ସେ ନାସ୍ତିକବାଦୀଙ୍କ ପରି ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ ହେଁ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସେ ଆମ ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ବହୁ ଚଳଣିରେ ସଂସ୍କାର ଆଣିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଛନ୍ତି । ନାସ୍ତିକର ମନ ନେଇ ସେ ଈଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱାସର ନିର୍ବାସନ ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କଲାବେଳେ ବିପ୍ଳବୀର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ନେଇ ସେ ନାରୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ ବିବାହ ପ୍ରତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ଥନ ଜଣାଇଛନ୍ତି । 'ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତିର ସ୍ୱାଧୀନ ଜୀବିକା', 'ଜୀବଜନ୍ତୁର ଅଧିକାର', 'ବିବାହର ଇତିହାସ', 'ବିବାହ', 'ଭାରତରେ ବିବାହ ସଂସ୍କାର'—ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ମୋହିନୀ ମୋହନଙ୍କ ସଂସ୍କାର ଚେତନାର ପରିଚାୟକ । ସମାଜ ଜୀବନରେ ଧର୍ମ ଓ ବିବାହର ଗୁରୁତ୍ୱ ହ୍ରାସ କରିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ସେ କହନ୍ତି—ସମାଜ ଶରୀରରେ ଦୁଇଗୋଟି ଭୂତ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି—ଧର୍ମ ଓ ବିବାହ, ଏମାନେ ଏତେକାଳ ପରସ୍ପରକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କୁ ନ ତଡ଼ିଲେ ସମାଜର ମଙ୍ଗଳ ନାହିଁ ।

ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ସଂସ୍କାର ଚେତନା ଅପେକ୍ଷା ସଂସ୍କୃତି ସଚେତନତା ଓ ସ୍ୱଦେଶାନୁଚିନ୍ତା ଅଧିକ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ତାଙ୍କ 'ପ୍ରବନ୍ଧସାର' ପୁସ୍ତକ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ 'ଶିକ୍ଷା', 'ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷା', 'ଜାତୀୟ ଜୀବନ', 'ଶିଳ୍ପ ଓ ବାଣିଜ୍ୟ' ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ତାଙ୍କ ସଂସ୍କାର ଚେତନାର ଆଭାସ ମିଳିଥାଏ । ଏ ସବୁ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖକ ସମସାମୟିକ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରି ତହିଁରୁ ମୁକୁଳିବା ପାଇଁ କେତେକ ଉପାୟ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । 'ସମାଜର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ଓ ସମବାୟ ସମିତି' ଲେଖାଟିରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଆର୍ଥନୀତିକ ସଂସ୍କାରର କଥା କହିଛନ୍ତି । 'ଭାଗବତ ଘର' ଜଗବନ୍ଧୁଙ୍କର ଏକ କାଳଜୟୀ ରଚନା । ତତ୍କାଳୀନ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନକୁ ସୁସଂସ୍କୃତ କରିବାରେ ଭାଗବତ ଘରଗୁଡ଼ିକର ଭୂମିକା ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ଓଡ଼ିଆ ସଂସ୍କାରଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ସ୍ମରଣୀୟ । 'ସତ୍ୟବାଦୀ' ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ପୂର୍ବରୁ 'ମୁକୁର' ଓ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ'ରେ ତାଙ୍କର କେତୋଟି ସଂସ୍କାରଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ "ବିବାହରେ ଅର୍ଥ

(୧୦)ଶିକ୍ଷା ବିଭ୍ରାଟ—ଶିକ୍ଷା, ପୃ-୧୯୫ ।

ପ୍ରସଙ୍ଗ” ଶୀର୍ଷକ ଏକ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧ ଧାରାବାହିକ ଭାବେ ‘ମୁକୁର’ରେ (ମୁକୁର—୨/୯-୧୦, ୩/୨-୪ ଓ ୪/୩-୪ ସଂଖ୍ୟାମାନଙ୍କରେ) ପ୍ରକାଶ ପାଇ ବିବାହ ବ୍ୟାପାରରେ ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜର ଅର୍ଥଦାସତ୍ୱ ଓ ବର ଶୁଳ୍କ ପ୍ରଥାକୁ ନିନ୍ଦା କରାଯାଇଥିଲା ।

‘ସତ୍ୟବାଦୀ’ ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକୀୟ ଲେଖା—‘ଆଲୋଚନା’ ସ୍ତମ୍ଭମାନଙ୍କରେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଯେଉଁ ଚିନ୍ତାଗର୍ଭକ ଭାବଧାରା ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧର ମାନ୍ୟତା ପାଇବା ପାଇଁ ସମର୍ଥ । ଏହି ‘ଆଲୋଚନା’ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ମାତୃଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଦାନର ସପକ୍ଷରେ ଦୃଢ଼ ଯୁକ୍ତିମାନ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଯୁକ୍ତିରେ, ମାତୃଭାଷାରେ ଭାବ ପ୍ରକାଶ ଓ ଅବବୋଧ ସହଜ ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ । ବିଦେଶୀ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ ବୃଦ୍ଧିବୃତ୍ତିର ଅପଚୟ, ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତି, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ସମୟର କ୍ଷତିକାରକ । ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂସ୍କାର ଆଣିବା ପାଇଁ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଆଜୀବନ ଉଦ୍ୟମ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ‘ଲୌକିକ ସାହିତ୍ୟ’ ଶୀର୍ଷକ ଆଲୋଚନାରେ ସେ ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କ ଉପଯୋଗୀ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଦିଗରେ ଲେଖକମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ‘ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା’, ‘ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷା’, ‘ଲୋକ ଶିକ୍ଷା’, ‘ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା’, ‘ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷା’, ‘ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା’ ଶୀର୍ଷକ ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକରେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରକୃତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏବଂ ତାହାର ଉପଯୋଗିତା ଓ ବ୍ୟାପକତା ସମ୍ପର୍କରେ ଜନସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କରି ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷାବିଦ୍ ଓ ଶିକ୍ଷା ସଂସ୍କାରକ ଭାବେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି ।

ସତ୍ୟବାଦୀ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସଂସ୍କାରଶୀଳ ଲେଖକ । ତାଙ୍କର ସଂସ୍କାର ଚେତନା ତାଙ୍କ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ, ପ୍ରଖର ଓ ବଳିଷ୍ଠ ଯୁକ୍ତିଦ୍ୱାରା ବିଶ୍ଳେଷିତ ହୋଇ ଯାଦୁକାରୀ ଭାଷାର ସ୍ପର୍ଶରେ ପାଠକଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ଗଭୀର ରେଖାପାତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ପ୍ରୌଢ଼ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମନରେ ବିସ୍ମୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ସଂସ୍କାର ଯେ ଗଭୀର ଚିନ୍ତା ଓ ନିରୁଦ୍‌ବେଗ ଗବେଷଣା ସାପେକ୍ଷ, ତାହା ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ସଂସ୍କାରଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ଜଣାପଡ଼େ ।

ନୀଳକଣ୍ଠ—ସାହିତ୍ୟ ଅନୁଧ୍ୟାୟୀ ସମୀକ୍ଷକ ବୃନ୍ଦ, ତାଙ୍କ ରଚିତ ‘ନୀତି ଓ ପ୍ରକୃତି’ ଏବଂ ‘ପ୍ରତିଭା ପୂଜା ଓ ପ୍ରତିମା ପୂଜା’କୁ ସଂସ୍କାର ମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏ ଦୁଇଟି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖକଙ୍କ ସଂସ୍କାର ଚେତନା ଅପେକ୍ଷା ବୌଦ୍ଧିକ ଚେତନା ଅଧିକ ପରିସ୍ଫୁଟ । ‘ନୀତି ଓ ପ୍ରକୃତି’ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ନୀଳକଣ୍ଠ ‘ନୀତି’କୁ ଶ୍ରେୟ ଓ ‘ପ୍ରକୃତି’କୁ ପ୍ରେୟ ଅର୍ଥରେ ଅଭିହିତ କଲେ ମଧ୍ୟ ମାନବ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ସେଇ ଦୁଇ ବିଭବକୁ ପରସ୍ପରର ଅନୁପୂରକ ଭାବେ ଚିତ୍ରଣ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି—“ପ୍ରକୃତିହୀନ ନୀତି ପଦାର୍ଥ ନୁହେଁ, ନୀତିହୀନ ପରମ୍ପରାଗତ

ପ୍ରକୃତି ମାନବ ପ୍ରକୃତି ନୁହେଁ ।"[୧୧] ସେହିପରି "ପ୍ରତିଭା ପୂଜା ଓ ପ୍ରତିମା ପୂଜା" ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ପ୍ରତିଭା ପୂଜାକୁ ଶକ୍ତି ବା ଗୁଣର ପୂଜା କହି ପ୍ରତିମା ପୂଜା ବା ମୂର୍ତ୍ତି ପୂଜାଠାରୁ ତାହାର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରତିମା ପୂଜା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରତିଭା ପୂଜାକୁ ଉଜ୍ଜୀବିତ କରି ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଲେଖିଛନ୍ତି—"ପ୍ରତିମା ପୂଜା କରେ ବୋଲି ଜଗତରେ ହିନ୍ଦୁର ଦୁର୍ନାମ । କିନ୍ତୁ ଏହା ହିନ୍ଦୁର ପ୍ରତିଭା ପୂଜା । ଜାତି-ବର୍ଣ୍ଣ-ନିର୍ବିଶେଷରେ ହିନ୍ଦୁ ପ୍ରତିଭା ପୂଜା କରିଆସିଛି ।"[୧୨]

"ତନ୍ତ୍ର ଉପାସନା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୁଇ ଏକ କଥା"—(ମୁକୁର—୩/୧୧ଶ, ୧୨ଶ ସଂଖ୍ୟା), 'ଅଛୁଁ ହେବୁଁ' (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୧୩/୯ମ ସଂଖ୍ୟା), 'ମୋ ନିଶ' (ମୁକୁର—୬/୫ମ-୬ଷ୍ଠ ସଂଖ୍ୟା), 'ନିଶ' (ମୁକୁର—୬/୮ମ-୯ମ ସଂଖ୍ୟା), 'ଆମର ଥିଲା ଓ କାରଣ ଥାଇପାରେ' (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୧୫/୬ଷ୍ଠ ସଂଖ୍ୟା) ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ସଂସ୍କାର ଚେତନାର ବହୁମୁଖୀ ଦିଗ ଉନ୍ମୋଚିତ ହୋଇଅଛି । "ଅଛୁଁ ଓ ହେବୁଁ" ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖକ 'ଅଛୁଁ' ଶକ୍ତିକୁ ରକ୍ଷଣଶୀଳତାର ରୂପ ଦେଇ ଏହାକୁ ଆମ ସମାଜର ଗତିହୀନତାର କାରଣ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏହି 'ଅଛୁଁ' ଶକ୍ତିର ପ୍ରଭାବରେ ସମାଜରେ କୁସଂସ୍କାର ଓ ହୀନ-ସଂସ୍କାରବୋଧ ସ୍ଥାନ ପାଏ । 'ହେବୁଁ' ଶକ୍ତି କିନ୍ତୁ ଭବିଷ୍ୟତର ସମ୍ଭାବନାରୁ ଜାତ । ଏହା ଉନ୍ନତମୁଖୀ; କିନ୍ତୁ ନୀତିଶୂନ୍ୟ ନୁହେଁ । 'ତନ୍ତ୍ର ଉପାସନା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୁଇ ଏକ କଥା' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖକ ତନ୍ତ୍ର ଉପାସନା ନାମରେ ପ୍ରସାର କରିଥିବା ଅସାମାଜିକତାର ନିନ୍ଦା କରି ଲେଖିଛନ୍ତି—"ଧର୍ମ ନାମରେ ଯଦି ମଦ୍ୟପାନ, ମାଂସ ଭୋଜନ ଓ ଅଗମ୍ୟାଗମନ କରି ପରମ ପଦର ଆଶା କରାଯାଏ, ତେବେ ସଂଯମ ପଛା କେତେଦିନ ତିଷ୍ଠିପାରେ ?"[୧୩] "ଆମର ଥିଲା ଓ କାରଣ ଥାଇପାରେ" ପ୍ରବନ୍ଧରେ ନୀଳକଣ୍ଠ କାରଣ ନଥିବା ଜାତୀୟ କୁସଂସ୍କାରକୁ ଧିକ୍କାର କରିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ କୁସଂସ୍କାର ଲୋପ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କଲାବେଳେ ସଂସ୍କାର ଲୋପର ଆଶଙ୍କା ପ୍ରତି ସେ ସର୍ବଦା ସଜାଗ ରହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ କୁସଂସ୍କାର କଅଣ ? ଶୀର୍ଷକ ଆଲୋଚନାରେ ସେ କହିଛନ୍ତି—"ସବୁ ସଂସ୍କାର କୁସଂସ୍କାର ନୁହେଁ, କୁସଂସ୍କାର କାମନାରେ ପୁଣି ପରମ୍ପରା ପ୍ରତି ବରାବର ଦୃଷ୍ଟିହୀନ ହେଲେ ମତାନ୍ଧତା ଆସେ ।" (ନବଭାରତ—୫ମ ବର୍ଷ/୪ର୍ଥ ସଂଖ୍ୟା) ।

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ସଂସ୍କାରକମାନଙ୍କ ସଂସ୍କାର ପ୍ରବୃତ୍ତି କେବଳ ଲେଖନୀ ମୁନରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ମାତ୍ର ନୀଳକଣ୍ଠ ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କ ସଂସ୍କାର ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିଥିଲେ । ଯାହା ଉଚିତ ତାହା କରିବି, କୌଣସି କଷ୍ଟ, କୌଣସି ବିପଦ, କୌଣସି

---

(୧୧) 'ନୀତି ଓ ପ୍ରକୃତି'—ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ, ୧୪ଶ ଭାଗ/୧ମ ସଂଖ୍ୟା, ପୃ-୨୪ ।
(୧୨) ଆଲୋଚନା—ସତ୍ୟବାଦୀ, ୧ମ ଭାଗ/୧୨ଶ ସଂଖ୍ୟା, ପୃ-୩୬୦-୩୬୧ ।
(୧୩) ମୁକୁର—୩/୧୧ଶ, ୧୨ଶ ସଂଖ୍ୟା, ପୃ-୨୩୬ ।

ପ୍ରକାର ଲୋକଭୟ ଗ୍ରାହ୍ୟ କରିବି ନାହିଁ—ଏହିଭଳି ଏକ ଦୃଢ଼ ଚେତନା ତତ୍କାଳୀନ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାଜରେ ଗର୍ହିତ ବିବେଚିତ କେତେକ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥିଲା । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ଦୁଇଗୋଟି ଉକ୍ତି ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ—"ଏବେ ମୁଁ ଜାଣିଲି ଯେ, ଦାଢ଼ି ନିଶ ଦୁହିଙ୍କି ନରଖି ବା ଏକାବେଳରେ ଦୁହିଙ୍କି ନକାଟି ଗୋଟିଏ କଟାଇ ଗୋଟିଏ ରଖିବା ରୂପ ମହାପାପରେ ମୁଁ ଧରାପଡ଼ିଛି ।"[୧୪] ଏବଂ "ବ୍ୟବହାରରେ ମୋର ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଶୁଦ୍ଧାଚାର ବିରୁଦ୍ଧ କଥା ଥାଏ । ମୁଁ କୁଞ୍ଚ ଲମ୍ବା ଲୁଗା ପିନ୍ଧେ, ଯୋତା ମାଡ଼ି ଚାଲେ, କୁର୍ତ୍ତା ପିନ୍ଧି ଖାଏ ଇତ୍ୟାଦି ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବି ଗର୍ହିତ କାର୍ଯ୍ୟ ବହୁତ କରେ ।"[୧୫]

ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ସଂସ୍କାର ଚେତନାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି, ସେ ସର୍ବଦା କାରଣ ବୁଝି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା, ପ୍ରକୃତ ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣି ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା, ପରିଚ୍ଛା ପଣ କରି କୁସଂସ୍କାର ଜନିତ ଚଳଣିକୁ ବ୍ୟଙ୍ଗ କରିବା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟକୁ ସମାଲୋଚକର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବା, ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାର ମୂଳ ନୀତି ଖୋଜି ବାହାର କରିବା, ସର୍ବୋପରି ଧର୍ମ କାମରେ ଭ୍ରଷ୍ଟାଚାର ନୀତିର ଦୃଢ଼ ବିରୋଧ କରିବା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ନାଟକୀୟ ଛଟାର ଅନୁବର୍ତ୍ତନ କରି ଏବଂ ଲାଳିକା ପ୍ରୟୋଗ ଓ ହାସ୍ୟରସର ଅବତାରଣା କରି ନୀଳକଣ୍ଠ ସାମାଜିକ ସଂସ୍କାର ପ୍ରତି ପାଠକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି ।

କେବଳ ସମାଜ ସଂସ୍କାର ନୁହେଁ, ଲିପି ସଂସ୍କାର, ଭାଷା ସଂସ୍କାର ଦିଗରେ ମଧ୍ୟ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଅବଦାନ ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । ଯୁକ୍ତାକ୍ଷରରେ ବର୍ଗର ପଞ୍ଚମ ବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନରେ ଅନୁସ୍ୱାର ପ୍ରଚଳନ କରିବା, ବ୍ୟାକରଣକୁ ଭାଷାନୁସାରୀ କରିବା, ବନାନ୍‌କୁ ଉଚ୍ଚାରଣ ଅନୁସାରୀ କରିବା, 'ର' ଓ 'ହ' ପରେ ଥିବା ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣର ଦ୍ୱିତ୍ୱ ପରିହାର କରିବା, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ବ୍ୟାକରଣକୁ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଓ ବ୍ୟାକରଣର ନିଗଡ଼ରୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ହେଉଛି ତାଙ୍କ ଭାଷା ଓ ବ୍ୟାକରଣ ଭିତ୍ତିକ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ସତ୍ୟବାଦୀର ଶିକ୍ଷକଗୋଷ୍ଠୀ ଭଲ ଭାବରେ ବୁଝିଥିଲେ ଯେ, ଦେଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି ସମାଜକୁ କୁସଂସ୍କାର ମୁକ୍ତ କରି ଉନ୍ନତିର ମାର୍ଗ ଦର୍ଶାଇବା । ତେଣୁ ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର 'ହିନ୍ଦୁର ଦେବ ମନ୍ଦିର' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖିଛନ୍ତି—"ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ସମାଜକୁ କୁମାର୍ଗରୁ ଆଣି ସୁମାର୍ଗରେ ଛାଡ଼ିଦେବା । କୁସଂସ୍କାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ତାହାର ଖଡ୍ଗହସ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ।"[୧୬]

---

(୧୪) 'ମୋ ନିଶ'—ମୁକୁର, ୬ଷ୍ଠ ଭାଗ/୫ମ ସଂଖ୍ୟା ।
(୧୫) 'ଆମର ଥିଲା ଓ କାରଣ ଥାଇପାରେ'—ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ, ୧୫/୯ ସଂଖ୍ୟା, ପୃ-୨୨୫ ।
(୧୬) ହିନ୍ଦୁର ଦେବ ମନ୍ଦିର—ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ, ୧୫/୧ମ ସଂଖ୍ୟା, ପୃ-୨୭ ।

ଯୁକ୍ତି ନିଷ୍ଠା ଓ ସତ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନ ଯଦି ସଂସ୍କାରକାମୀ ଲେଖକଙ୍କ ଧର୍ମ ହୁଏ, ତେବେ ପଣ୍ଡିତ କୃପାସିନ୍ଧୁ ତାଙ୍କ ରଚିତ "ପ୍ରାଚ୍ୟ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ" (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୧୨/୫ମ, ଷଷ୍ଠ ସଂଖ୍ୟା), "ହିନ୍ଦୁର ସମାଜ ବିଧାନ" (ସତ୍ୟବାଦୀ—୩/୫ମ, ୬ଷ୍ଠ, ୭ମ, ୮ମ ସଂଖ୍ୟା), "ଭାରତରେ ଇଂରେଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାର" (ସତ୍ୟବାଦୀ—୧ମ ଖଣ୍ଡ ୯ମ ଏବଂ ୧୦ମ, ୧୧ଶ ସଂଖ୍ୟା) ଆଦି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସେ ଧର୍ମ ପାଳନ କରିଛନ୍ତି । 'ହିନ୍ଦୁର ସମାଜ ବିଧାନ' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖକ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ କେତେକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉପରେ କଟାକ୍ଷପାତ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଯୁକ୍ତିରେ, ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଓ ସମାଜ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ନିଜ ଧର୍ମର କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଠାରେ ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟଭିଚାର ଦେଖିଲେ ତାକୁ ସମାଜଚ୍ୟୁତ କରି ଦେଉଥିବାରୁ ତାହାର ବିକାଶ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼ିଛି ।

ସତ୍ୟବାଦୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅନ୍ୟତମ ଶିକ୍ଷକ ବାସୁଦେବ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ 'ହିନ୍ଦୁତ୍ୱ କଅଣ' ଏବଂ 'ଭ୍ରାନ୍ତି ଭଞ୍ଜନ' ପ୍ରବନ୍ଧ ଦ୍ୱୟରେ ତାଙ୍କ ସଂସ୍କାରଧର୍ମୀ ଯୁକ୍ତି ନିଷ୍ଠାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । 'ହିନ୍ଦୁତ୍ୱ କଅଣ' (ସତ୍ୟବାଦୀ-୨/୮-୧୨ ସଂଖ୍ୟା) ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖକ ହିନ୍ଦୁ ଜାତିର ବହୁମତ ଓ ବହୁପଥ ଭିତରେ ହିନ୍ଦୁତ୍ୱର ଅସଲ ମହତ୍ତ୍ୱ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଯୁକ୍ତିରେ, ସବୁ ବୈଷମ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସାମ୍ୟଭାବ ପ୍ରଦର୍ଶନ ହିଁ ହିନ୍ଦୁତ୍ୱର ପରମ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ସେହିପରି 'ଭ୍ରାନ୍ତି ଭଞ୍ଜନ' ପ୍ରବନ୍ଧରେ (ସତ୍ୟବାଦୀ—୬ଷ୍ଠ ଭାଗ/୪ର୍ଥ ସଂଖ୍ୟା) ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ଭୌତିକତା କିପରି ଆମ ଦେଶର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ରୁଦ୍ଧ କରିଦେଇଛି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଚେତାବନୀ ଶୁଣାଇ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି—"ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭୌତିକତା ଜାତିର ଚକ୍ଷୁରେ ଅନ୍ଧପୋଟଳି ବାନ୍ଧିଦେଇ ସକଳ ଅପହରଣେ କରିଅଛି, କରୁଅଛି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦେଶ ଯାଇଅଛି, ବିଭବ ଯାଇଅଛି, ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ ଯାଇଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ କେବଳ "ବିପତ୍ତୌ ମଧୁସୂଦନଃ" ।"[୧୭]

"ଯାଜପୁର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା" (ସତ୍ୟବାଦୀ—୬/୩ୟ ସଂଖ୍ୟା) ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପଣ୍ଡିତ କୁଳମଣି ମିଶ୍ର ମାନବ ସମାଜରେ ସଂସ୍କାରର ଆବଶ୍ୟକତା ଦର୍ଶାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି—"ଜାତିର ଉନ୍ନତିରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଉନ୍ନତି ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିର ଉନ୍ନତିରେ ଜାତିର ଉନ୍ନତି । ବହୁକାଳ ପଙ୍କୋଦ୍ଧାର ନହେଲେ ଅତି ସ୍ୱଚ୍ଛୋଦ ସରୋବର ଯେ ରୂପ ପଙ୍କିଳତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ତଦ୍ରୂପ ଅତି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସମାଜର ଉପଯୁକ୍ତ ସଂସ୍କାର ନହେଲେ ସେ ମଧ୍ୟ ସମୟରେ କଳୁଷିତ ହୋଇଯାଏ । ସୁତରାଂ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ସମାଜ ସଂସ୍କାର ଅତୀବ ଆବଶ୍ୟକ ।"[୧୮]

ପ୍ରାକ୍ ସ୍ୱାଧୀନତା ଯୁଗର ଆଉ ଦୁଇଜଣ ଯଶସ୍ୱୀ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ—ରତ୍ନାକର ପତି ଏବଂ ବିପିନ ବିହାରୀ ରାୟ । ରତ୍ନାକର ପତିଙ୍କ 'ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ' (୧ମ ଓ ୨ୟ ଖଣ୍ଡ)ରେ

(୧୭) 'ଭ୍ରାନ୍ତି ଭଞ୍ଜନ'—ସତ୍ୟବାଦୀ—୬/୪ର୍ଥ ସଂଖ୍ୟା, ପୃ-୧୧୪ ।
(୧୮) ସତ୍ୟବାଦୀ—୬ଷ୍ଠ ଭାଗ/୩ୟ ସଂଖ୍ୟା, ପୃ-୭୬ ।

ସଙ୍କଳିତ କେତେକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂସ୍କାର ଆଣି ତାକୁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଗଠନ ଦିଗରେ ଉପଯୋଗୀ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରାଣର ବ୍ୟାକୁଳତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ସେହିପରି ବିପିନ ବିହାରୀ ରାୟଙ୍କ ରଚିତ "ସାମାଜିକ ପ୍ରବନ୍ଧ" (୧ମ ଓ ୨ୟ ଭାଗ) ଏବଂ "ପ୍ରବନ୍ଧ ସୋପାନ" ଗ୍ରନ୍ଥ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଚିନ୍ତାଗର୍ଭକ ଓ ଦାର୍ଶନିକ ହେଲେ ହେଁ, ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ଲେଖକଙ୍କ ସଂସ୍କାର ଚେତନାର ଆଭାସ ମିଳିଥାଏ । 'ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ବିପିନ ବିହାରୀ ଶିକ୍ଷାକୁ ଆହାର, ପରିଧାନ ଓ ଶାରୀରିକ ପ୍ରୟୋଜନର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରଖିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେହିପରି 'ସଭ୍ୟତା' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସେ ପ୍ରସଙ୍ଗୋଚିତ ଭାବରେ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ଅନ୍ଧକାର ଦିଗ ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ତାହାର ସଂଶୋଧନ ପାଇଁ କେତେକ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି 'ଜନମତ' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଦେଶ କାଳର ପରିସ୍ଥିତି, ଜଳବାୟୁ, ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଘଟଣାବଳୀର ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁଯାୟୀ ଜନମତର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ, ସମାଜ ଏକ ବୃହତ୍ତର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ଏବଂ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାଗରିକ ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱ ସୁଚାରୁରୂପେ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ଉଚିତ ।

ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରାକ୍ କାଳରେ କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କର ଦୁଇଗୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂକଳନ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା—"ସାହିତ୍ୟିକା" (୧୯୩୩) ଏବଂ "ସାହିତ୍ୟ ସମାଚାର" (୧୯୩୯) । ଏହି ଦୁଇ ସଂକଳନ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀରେ ଲେଖକ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେକ ସଂସ୍କାର ଆଣିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । "ସାହିତ୍ୟିକା" ସଂକଳନର ଉତ୍ସର୍ଗ ପତ୍ରରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି—"ସମାଜ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ର ଅପେକ୍ଷା ସାହିତ୍ୟରେ ସଂସ୍କାର ଆଣିବାକୁ ତୁମେ ସହଜ ମନେ କରିପାର । କାରଣ ଏଥିରେ ବେତମାଡ଼ ବା ଗୁଳାଗୁଳିର ଭୟ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଆମ ଦେଶରେ ଯେଉଁ ସମାଲୋଚକଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲାଣି ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ କୌପୁନୀ ନ ମରାଇ ଛାଡ଼ିବେ ନହିଁ ।" ତତ୍କାଳୀନ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ ପୂର୍ବକ ପ୍ରାଣକୃଷ୍ଣ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣ ଏହି ଉତ୍ସର୍ଗ ପତ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି ।

ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସମକାଳୀନ ଦୁଇଜଣ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ହେଲେ, ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ତ୍ରିପାଠୀ ଏବଂ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ । ଗୋବିନ୍ଦ ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ 'ବଟୁଆ', 'ଆକାଶ କଇଁଆ', 'ଛେନାଗୁଡ଼', 'କଖାରୁ ଫୁଲ୍' ଏବଂ 'ଅରସିକେଷୁ' ଆଦି ମନ୍ମୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ହାସ୍ୟରସର ଅବତାରଣା କରାଯାଇ ବ୍ୟଙ୍ଗ ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ସଂସ୍କାର ଆଣିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଛି । 'ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର'ର ସମ୍ପାଦକୀୟ ଭାବେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା "ଗାଁ ମଜଲିସ୍" ଶୀର୍ଷକ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକରେ ଦେଶର ସମୂହ କଲ୍ୟାଣକୁ ଆଖିରେ ରଖି ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ ଶିକ୍ଷା, ସଂସ୍କୃତି, ଅର୍ଥନୀତି, ଶିଳ୍ପ, ଯୋଜନା ଆଦି ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂସ୍କାର ଆଣିବା ଲାଗି ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି ତାହା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ପ୍ରଶଂସାର ଯୋଗ୍ୟ ।

ଉପସଂହାର :

ପ୍ରାକ୍ ସ୍ୱାଧୀନତା କାଳରେ ସଂସ୍କାରକାମୀ ଦୂରଦ୍ରଷ୍ଟା ପ୍ରାବନ୍ଧିକମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ତିନିଗୋଟି ସ୍ତରରେ କୁସଂସ୍କାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି, ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ଜନଜୀବନରେ ପ୍ରଚଳିତ କେତେକ ଅହେତୁକ ଚଳଣି ଓ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଜନିତ କୁସଂସ୍କାର । ବାଲୁଙ୍କେଶ୍ୱର ମିଶ୍ର ଏହାକୁ 'ଜାତୀୟ କୁସଂସ୍କାର' ଆଖ୍ୟା ଦେଇଛନ୍ତି—

"ଜାତୀୟ କୁସଂସ୍କାର ! ତାହାକୁ ନମସ୍କାର,
ନାହିଁ ତହିଁରେ କିଛି କାରଣ ହୋ ।"(୧୯)

ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ତରରେ କୁସଂସ୍କାର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସଭ୍ୟତାର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିବା ତଥାକଥିତ ନବ୍ୟଶିକ୍ଷିତ ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ଆଚରଣରେ ଦେଖାଦେଇଛି । ତୃତୀୟ ସ୍ତରର କୁସଂସ୍କାରଟି ହେଉଛି, ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଅଜ୍ଞାନ ଓ ଅଶିକ୍ଷାରୁ ଜାତ କୁସଂସ୍କାର ।

ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଆତ୍ମବଳରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଇବା ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ଓଡ଼ିଶାର ଚିନ୍ତାଶୀଳ ପ୍ରାବନ୍ଧିକଗଣ ଆମର ଜାତୀୟ ଜୀବନରୂପୀ ସରୋବରରୁ ଏ ସମସ୍ତ କୁସଂସ୍କାରରୂପୀ ପଙ୍କ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ପାଇଁ ନିଜ ନିଜର ବଳିଷ୍ଠ ଲେଖନୀରୂପୀ ଯନ୍ତ୍ରର ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି ।

ତାରିଖ : ୦୮-୦୩-୨୦୦୫ ଅବସରପ୍ରାପ୍ତା ପ୍ରାଧ୍ୟାପିକା

---

(୧୯) ବାଲୁଙ୍କେଶ୍ୱର ମିଶ୍ରଙ୍କ ଏହି ଉକ୍ତିଟି ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ତାଙ୍କ 'ମୋ ନିଶ' ପ୍ରବନ୍ଧର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି ।

ସହାୟକ ପୁସ୍ତକ :

୧ । ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୧ମ, ୧୨ଶ, ୧୪ଶ ଓ ୧୫ଶ ଭାଗର ବିଭିନ୍ନ ସଂଖ୍ୟା ।

୨ । ମୁକୁର—୬ଷ୍ଠ ଭାଗ / ୫ମ-୬ଷ୍ଠ ସଂଖ୍ୟା, ୩ୟ ଭାଗ / ୧୧-୧୨ ସଂଖ୍ୟା ଓ ୧ମ ଭାଗ / ୮ମ ସଂଖ୍ୟା ।

୩ । ସତ୍ୟବାଦୀ—୧ମ, ୨ୟ ଓ ୬ଷ୍ଠ ଭାଗର ବିଭିନ୍ନ ସଂଖ୍ୟା ।

୪ । ମଧୁସୂଦନ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ—ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ।

୫ । ଶିକ୍ଷା—ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟ ।

୬ । ବିବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧ—ବିଶ୍ୱନାଥ କର ।

୭ । ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ—କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ।

୮ । ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ—ରତ୍ନାକର ପତି ।

୯ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ (୧୮୦୩-୧୯୨୦)—ଡଃ ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ ।

୧୦ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ (୧୮୧୧-୧୯୨୦)—ଡଃ ଶ୍ରୀନିବାସ ମିଶ୍ର ।

୧୧ । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ—ଡଃ ଅସିତ କବି ।

୧୨ । ସତ୍ୟବାଦୀ ସବ୍ୟସାଚୀ—ଡଃ କୁମୁଦିନୀ ମିଶ୍ର ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ

ପ୍ରଫେସର ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଧାନ

କବିତାକୁ କୁହାଯାଏ ଅମୃତସ୍ୟ ସେତୁ । ବାସ୍ତବରେ କବିତା ଯେ ଜୀବନାନୁଭବର ସେହି ଶବ୍ଦସେତୁ ଯାହା ମଣିଷକୁ କାଳଜୟୀ କରିଦିଏ । ଏହା ପୁଣି ମଣିଷର ଆତ୍ମ ଆବିଷ୍କାରର ଗାଥା । ଆଂଶିକ ମଣିଷକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ମଣିଷ କରିବାରେ କବିତାର ଭୂମିକା ସତତ ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । କବିତା ଯେତେବେଳେ ବ୍ୟକ୍ତି ମଣିଷର ଆତ୍ମାନୁସଂଧାନ ଭିତର ଦେଇ ସମୂହ ମଣିଷର କଥା କହେ, ତାହା ସାର୍ବଜନୀନ ହୋଇଯାଏ । କବିତାର ମୂଳ ଉପାଦାନ ହେଲା ମଣିଷ । କବି ମଣିଷଟି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ମଣିଷକୁ ଖୋଜି ଚାଲିଛି । ମଣିଷ ଖୋଜା ସରେନା । ସମୟ ଭେଦରେ ମଣିଷର ସ୍ୱରୂପ ଯଦିଓ ବଦଳେ, ତଥାପି ମଣିଷର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ରୂପ ଦେଖାଇବାକୁ କବିତା ନିୟତ ଚେଷ୍ଟା କରିଚାଲେ । କାଳକ୍ରମେ କବିତାର ସ୍ୱରୂପ ବଦଳେ, ଫର୍ମ ବଦଳେ । କିନ୍ତୁ ନୂଆ ଫର୍ମରେ ବି କାବ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀର ଅର୍ଚ୍ଚନା ଅତୁଟ ରହେ ।

ଦୀର୍ଘ ଦିନର ଅହିଂସ ସଂଗ୍ରାମର ଫଳଶ୍ରୁତି ହେଉଛି ଆମର ସ୍ୱାଧୀନତା । ଭାରତୀୟ ଜନତା ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ନେଇ ନାନା ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲା । ସ୍ୱରାଜ ଆସିଲେ ରାମରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ; ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା ଓ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଡ୍ରମୂଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବ । ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟଙ୍କ ପରି କବିଏ ଉଦ୍‌ଘୋଷଣା କରି କହୁଥିଲେ—

"ଆଜି ସକାଳେ ମୋ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଏ ଶୁଭଦିନେ
ସକଳ ଅଶ୍ରୁର ଅମଙ୍ଗଳ ଶିରେ
ମୃତ୍ୟୁର ରାୟ ଲେଖିଦିଏ ନିଜ ହାତେ
ଧନିକବାଦର ଧ୍ୱଂସର ସନନ୍ଦରେ
ଆଜି ଶୁଭଦିନେ ସ୍ୱାକ୍ଷର ମୁଁ କରେ ।"

—(ସ୍ୱାଧୀନ ଦେଶର ଜନ୍ମଦିନେ)

କିନ୍ତୁ କବିଙ୍କ ଆଶା ପୂରଣ ହୁଏନା; ଶାସକ ବଦଳନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଶାସନର ସ୍ୱରୂପ ବଦଳେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ କବିମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ବୈତାଳିକ ସାଜିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନର ଭାରତ ବଦଳରେ ଏକ ବିଷର୍ଣ୍ଣ ଭାରତର ରୂପଛବି ଦିଶିଗଲା । କବି କଳ୍ପନାର ସୁନାସିଂହ କେବଳ ଅସ୍ତ୍ରିରେ କର ଲେଉଟାଇବା ସାର ହୁଏ । ବରଂ କବି ମଣିଷଟି ପ୍ରଶ୍ନ କରିଚାଲେ—

"ଏ ମାଟିର ଉର୍ବର ସ୍ତନ୍ୟେପୁଷ୍ଟ ସେଇ ମଣିଷର ସତ୍ତା / ହଜିଗଲା କାହିଁ ?
—'ସୁନାସିଂହ', ବେଣୁଧର ରାଉତ

ଆଜିର ଦୁଃସ୍ଥିତି ଭିତରେ ମଣିଷ କିପରି ବଞ୍ଚୁଛି, କବିତାକୁ ଦେଖେ, ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଏ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧୋତ୍ତର ପୃଥ୍ୱୀରେ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲା ସତ ଅଥଚ୍ ଆମେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଅମୃତ ସ୍ପର୍ଶ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଭାରତୀୟ ଜୀବନରେ ଅଭାବ, ଅନଟନ ଲାଗି ରହିଲା । କବି ମନରୁ ଲଳିତ କଳ୍ପନା ବିଦାୟ ନେଲା । ହୃଦୟାନୁବେଗ ବଦଳରେ କବିଚିତ୍ତରେ ବୁଦ୍ଧିବାଦିତାର ମୂଳଦୁଆ ପଡ଼ିଲା । ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନ ବଦଳରେ ନଗର ଜୀବନର ଚିତ୍ର ଅଧିକ ଚାକ୍ଷୁଷ ହେଲା । କବିମାନେ ତଥାକଥିତ ଅଗ୍ରଗାମୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜୀବନକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କଲେ । ଗ୍ରାମ୍ୟଜୀବନ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନରେ ସତେ ଯେମିତି ତମାଦି ପଡ଼ିଲା । ଅନିକେତ ଭାବନା, ବିଚ୍ଛିନ୍ନତାବୋଧ, ଛିନ୍ନମୂଳ ଚେତନା, ମୃତ୍ୟୁବୋଧ ଓ ମଗ୍ନଚୈତନ୍ୟ ପରି ନାନାବିଧ ଭାବ ସମ୍ବଳୀ ଦୃଷ୍ଟି କବିର ଭାବଲୋକକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରିବସିଲା । ତଦ୍ୱାରା କବି ମଣିଷଟି ହେଲା ବିଷର୍ଣ୍ଣ ଓ ହତଚକିତ । କବିତାରେ କାଳକ୍ରମେ ଗଦ୍ୟଧର୍ମିତା ସଂଚରିଗଲା । ସଂଗୀତଧର୍ମିତା ବେଳୁବେଳ ହ୍ରାସ ହେଲା । କୌଣସି କୌଣସି କବିଙ୍କ କୃତିରୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ ଭାବେ ସଂଗୀତ ଧର୍ମିତାକୁ ବାଦ କରିଦିଆଗଲା । ପ୍ରକୃତିଚର୍ଯ୍ୟାଠାରୁ କବିମାନେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଦୂରେଇ ରହିଲେ । କବି ପ୍ରାଦେଶିକତା ଛାଡ଼ିଲା । ଦେଶାତ୍ମବୋଧ ପ୍ରତି ମାୟା ତୁଟିଲା । ମାଟିର ମହ ମହ ମହକ ତାକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱର ଜ୍ଞାନ ଗବାକ୍ଷ ଗୁଡ଼ାକ ଦିନୁଦିନ ଖୋଲିଗଲା । କବି ମଣିଷଟି ଜାତୀୟ ନ ହୋଇ ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ହେବାର ସ୍ୱପ୍ନ ବି ଦେଖିଲା । ଭାରତର ଐତିହ୍ୟବୋଧ ଛାଡ଼ି ଜାଗତିକ ଜୀବନର ପ୍ରଚ୍ଛାୟା ଭିତରେ ନିଜର ଛବି ଦେଖିବାକୁ ଚାହିଁଲା । ଫଳରେ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ବାୟବୀୟ ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟତା ଓ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରସରିଗଲା ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କାବ୍ୟ ଚେତନାରେ ବିଶେଷତଃ ଟି. ଏସ୍. ଏଲିୟଟ୍‌ଙ୍କ କାବ୍ୟମନ୍ତ୍ରରେ ସମକାଳୀନ ଓଡ଼ିଆ କବିମାନେ ମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟ ଏହି କାବ୍ୟଧାରାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଓଡ଼ିଆରେ । ଶଂସିତ କାଳରେ ଜ୍ଞାନୀନ୍ଦ୍ର ବର୍ମା 'ୱେଷ୍ଟଲ୍ୟାଣ୍ଡ'ର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ କରି 'ପୋଡ଼ାଭୂଇଁ' ଶୀର୍ଷକରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଓଡ଼ିଆ କବିମାନେ ଇଟସ୍, ଏଜରା ପାଉଣ୍ଡ, ହପ୍‌କିନ୍, ହ୍ୱାଇଟ୍‌ମ୍ୟାନ୍, ସ୍ପେଣ୍ଡର୍, ଅଡ଼େନ୍ ପ୍ରମୁଖ ଇଂରାଜୀ କବିଙ୍କ କାବ୍ୟରୀତି ସଂପର୍କରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ଚତ୍ୱରରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବିଙ୍କ ସ୍ୱର ଓ ସ୍ୱାକ୍ଷର ଆଉଥରେ ନୂଆ ଭାବରେ ଦାନା ବାନ୍ଧିବାକୁ ଲାଗିଲା । କେବଳ ଭାବବୋଧରେ ନୁହେଁ, ପରନ୍ତୁ କବିତାର ଅଙ୍ଗସଜ୍ଜା ଓ ରୂପ କଳ୍ପନାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଲାଞ୍ଛନ ଦେଖିହେଲା । ମୋଟାମୋଟି ଭାବେ ସମକାଳୀନ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବିତାର ଚିନ୍ତାଧାରା ଓଡ଼ିଆ କବିତାକୁ ସଂକ୍ରମିତ କଲା । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ଆକାଶ ନୂତନ ବର୍ଣ୍ଣ ବିଭାରେ ବର୍ଣ୍ଣିଳ ହୋଇଉଠିଲା ।

କାବ୍ୟଭାଷା ବିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା । ଶବ୍ଦମାନେ ନୂଆ ଅଭିଧାରେ ଦ୍ୟୋତିତ ହେଲେ । ଶବ୍ଦଗତ ବ୍ୟଞ୍ଜନା କାବ୍ୟମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିକଲା । ପ୍ରତୀକ ଓ ଚିତ୍ରକଳ୍ପ କବିତାରେ ନୂଆ ଚମକ ଆଣିଦେଲେ । ମିଥ୍ କବିତାର ଭାବବୃତ୍ତକୁ ପୁଷ୍ଟ କଲା । ପ୍ରଥାସିଦ୍ଧ ଉପମା ଉପମେୟ ବିଦାୟ ନେଲେ । ନୂଆ ମେଟାଫର୍ କବିତାକୁ ଆକର୍ଷଣ କଲା । କବିତା ଭାବସଂବାହୀ ହେଲେହେଁ ଶବ୍ଦଗତ ଜଟିଳତା ରହିଲା ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ କଥାରେ ପ୍ରାକ୍ ସ୍ୱାଧୀନତାକାଳର କବିତା ଯେମିତିକି ନୃତ୍ୟ ନିପୁଣା ଲଳନାଟିଏ; କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତର ସ୍ୱାଧୀନତା ବେଳର କବିତା ସତେକି ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ଢଙ୍ଗରେ ପାଦ ପକାଉଥିବା ନାରୀଟିଏ । ଆଜିର କବିତା ଚ଼ଳାପାଙ୍ଗୀ ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ ତା'ର ଠାଣି ଅଛି । ସେ ରସରଙ୍ଗିନୀ ନୁହେଁ; ଅଥଚ଼ ହୋଇପାରେ ନିତ୍ୟ ବିନୋଦିନୀ, ହୋଇପାରେ ନିତ୍ୟ ସଂଚ଼ାରିଣୀ, କ୍ରୀଡ଼ା ସଙ୍ଗିନୀ । ଚ଼ାହାଣିରେ ଚି଼ତ୍ତକୁ ହାଣେନା; କିନ୍ତୁ ଗୁଣି ହେବାକୁ ଅସୁମାରୀ ପ୍ରଶ୍ନ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଏଣୁ ଆଜିର କବିତା ବିଚି଼ତ୍ରବର୍ଣ୍ଣା ଅଥଚ଼ ନିରୁତା ରସକବିତା ନୁହେଁ କିମ୍ବା ପ୍ରଣୟଗୀତା ନୁହେଁ । ନିତିଦିନିଆଁ ଜୀବନର ଦଲିଲ, ତେବେ ଏହା ବେଳେବେଳେ ଖାପଛଡ଼ା ଓ ବିଭଙ୍ଗ ବି ଲାଗେ । ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ କବିତା ସଂବେଦନଶୀଳ ଜାତୀୟ ତଥା ସାଂସ୍କୃତିକ ମନର ପରିପ୍ରକାଶ । ଏଥିରେ ଜାତିର ମାନସିକତା ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମତମ ସ୍ଥିତି ରୂପ ପାଏ । ସମୟଖଣ୍ଡରେ ଏସବୁ ବଦଳିଯାଏ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଏ ଜାତିର ମାନସିକତା ଏବଂ ଜୀବନବୋଧରେ କି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି, କାବ୍ୟରୀତି ଓ ଭାଷା କିପରି ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଛି, ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀରେ କିପରି ତାରତମ୍ୟ ଦେଖାଦେଇଛି, ତାହା ସ୍ୱାଧୀନତାର ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିତାରେ ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇପାରେ ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ଅଗ୍ରଗାମୀ କବି ହେଉଛନ୍ତି ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟ । ତାଙ୍କୁ ଆଲୋଚ୍ୟକାଳର କାବ୍ୟଜଗତର ଦ୍ରୋଣାଚ଼ାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲାଯାଇପାରେ । ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରେ କବିତାର ସଂଜ୍ଞାଟି ହେଉଛି ଏଇପରି—

"କବିତା ନ ହେଉ ମୋର ଏକ ଗଳାବନ୍ଧା କୋଟ୍‌ପରି ମୋର ଢାଙ୍କୁଣି / ଉଡ଼ିଯାଉ
ଏଣେ ତେଣେ ପବନେ ତା'/ ଯଥା ଏକ ସଫେଦ୍ ଉତ୍ତରୀ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ଲହରେ ।"

ଅର୍ଥାତ୍ ରଚ୍ଛିବଦ୍ଧ ନହେଉ, ତାହା ସ୍ୱଭାବ ସୁଲଭ ରୀତିରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉ । ସଂଚରଣଶୀଳତା ହେଉ ତା'ର ଧର୍ମ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଂକ୍ତିମାନଙ୍କରେ କବିତାର ଉପଜୀବ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋକପାତ କରି କହନ୍ତି ଯେ କବି ଧରିତ୍ରୀର, ମାଟିର ଏବଂ ମଣିଷର ଗାନ ଗାଇବ । କବି ପୁଣି ହେବ ମୁକ୍ତ ପକ୍ଷୀପରି ଅବା ଯୁଦ୍ଧେଷ୍ଠିଙ୍କ ରଥପରି । ସବୁଠି ମଣିଷ ନିଜ ଆତ୍ମ ଆବିଷ୍କାରର ଗାଥା ବଖାନ କରିବ । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ କହିଲେ—

"ଅପୂର୍ବ ଏ ଧରଣୀର, ଜୀବନର, ମଣିଷର ଗାଥା,
ମୋତେଇ ଆଶ୍ରୟ କରେ, କରେ ମୋତେ, ବାଗ୍‌ମୟ ମୂର୍ତ୍ତୀ ।"

ଏଣୁ କବିମାତ୍ରେ ପୃଥିବୀକୁ ଦେଖେ, ମଣିଷକୁ ଖୋଜେ, କବିତାରେ ଅଲିଭା ମୁହୂର୍ତ୍ତର ବାଙ୍ମୟ ଛବି ଆଙ୍କେ; ଜୀବନର ଆକୁଳ ଅନୁସଂଧାନ ଓ ଆତ୍ମଆବିଷ୍କାର ଭିତରେ ଜଗତକୁ ରୂପଦିଏ ।

ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟଙ୍କ ଏହି ଆଭିମୁଖ୍ୟଟିକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିଗଣ ପ୍ରାୟତଃ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇଛନ୍ତି । ଏଣୁ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଏକ ଦିଗ୍‌ବାରେଣୀ ସ୍ତମ୍ଭ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଆଧୁନିକ କବିତାର ଉତ୍ତରଣକୁ ଦର୍ଶାଯାଇପାରେ ।

(୨)

ପ୍ରାକ୍ ସ୍ୱାଧୀନତା କାଳରେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ନାନା ଆବର୍ତ୍ତ ଦେଖାଦେଇଛି । ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ, ଫକୀରମୋହନ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ନବଜାଗୃତି ଧାରା; ସତ୍ୟବାଦୀ ଅନୁସୃତ ସ୍ୱଦେଶାନୁରାଗ ଓ ଓଡ଼ିଶୀ ମାନସିକତାର ପୁଣ୍ୟପ୍ରବାହ, ସବୁଜଙ୍କ ଆବେଗ ପ୍ରଣୋଦିତ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଭାବବୋଧ ଏବଂ ପ୍ରଗତିବାଦୀଙ୍କ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ସମାଜନିଷ୍ଠତାକୁ ନେଇ ଆଧୁନିକ କବିତା ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଛି । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଏସବୁ ଧାରାର ପ୍ରବାହରେ ଭଙ୍ଗା ପଡ଼ି କ୍ରମବିଲୁପ୍ତି ଘଟିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛି । ତେବେ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଭାବବୋଧ ଓ ପ୍ରଗତିବାଦୀ ଚେତନା କାଠଯୋଡ଼ିର ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳୀନ ଧାରପରି ବେଳୁବେଳ କୃଶ ହୋଇଛି, କିନ୍ତୁ ତିଷ୍ଠି ରହିଛି । ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟ ସାମ୍ୟବାଦୀ କକ୍ଷ ଛାଡ଼ି ବୁଦ୍ଧିଦୀପ୍ତ ପରୀକ୍ଷାଧର୍ମୀ କବିତାର ପଥ ବରି ନେଇଛନ୍ତି । ଆଲୋଚ୍ୟକାଳର ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟରେ ଯେଉଁ କେତୋଟି ଧାରା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ମତେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇପାରେ ।

(କ) ଜାତୀୟବାଦୀ କାବ୍ୟଧାରା, (ଖ) ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଧାରା, (ଗ) ପ୍ରଗତିବାଦୀ ଧାରା, (ଘ) ନବ୍ୟ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଧାରା ଓ (ଙ) ପ୍ରୟୋଗବାଦୀ ଧାରା ।

ଜାତୀୟବାଦୀ ଚେତନା ନେଇ ଯେଉଁ କବିମାନେ ପ୍ରାକ୍ ସ୍ୱାଧୀନତା କାଳରେ କାବ୍ୟସାଧନା କରୁଥିଲେ, ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ସେମାନଙ୍କ କବିତାର ପ୍ରାଣଶକ୍ତି କମିଗଲା । ବୀରକିଶୋର, ବାଞ୍ଛାନିଧି, ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ପରି କବିମାନେ ଜାତୀୟକବି ଅଭିଧାରେ ଆଖ୍ୟାୟିତ ହେଲେହେଁ ସେମାନଙ୍କ କବିତାରେ ଗୋଧୂଳିରାଗ ଦେଖାଦେଇଥିଲା; ସେମାନେ ଏକ ପ୍ରକାର ନୀରବି ଯାଇଥିଲେ ।

ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଭାବାଦର୍ଶରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ କବିତା ଲେଖୁଥିବା ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ, କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ମାୟାଧର ମାନସିଂହ, ରାଧାମୋହନ ଗଡ଼ନାୟକ ପ୍ରମୁଖ କବି ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳର ସ୍ତିମିତ ଦୀପଶିଖା ପରି ଆଲୋକ ବିତରଣ କରୁଥିଲେ ।

ଏକଦା ପ୍ରଗତିବାଦୀ କାବ୍ୟ ଶିବିରରେ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା କବି ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟ ତାଙ୍କର କାବ୍ୟଦିଶା ବଦଳାଇ ଦେଲେ । ମନମୋହନ ମିଶ୍ର, ରଘୁନାଥ ଦାସ

ପରି କବିଏ ଜୀବନର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାଁ ଭାଁ କବିତା ଲେଖୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ କବିତାରେ ଦାହିକାଶକ୍ତି ନଥିଲା । ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର ପ୍ରଗତିବାଦୀ ଲେବଲ ମାରି କାବ୍ୟସାଧନା କରୁନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ କବିତାରେ ପ୍ରଗତିବାଦୀ ମାନବ ସଂବାହୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ରହିଥିଲା । ସେ ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ ଭଙ୍ଗୀରେ ପେଷଣ କଷଣର ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲେ । ସେ କବିତାରେ ଯୁଗପତ ଭାବରେ 'କଣ୍ଟା ଓ ଫୁଲ' ଫୁଟାଉଥିଲେ । 'ବଙ୍କା ଓ ସିଧା' କହି କଙ୍କାଳକଳ୍ପ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଜାଗୃତିର ମାର୍ଗ ଖୋଜି ମାନବବାଦୀ ପାଲଟି ଯାଇଥିଲେ । ପ୍ରଗତିବାଦୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନନ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ସମାଜବଦ୍ଧତା ଜୀବନର ଶେଷଯାଏ ଅତୁଟ ରହିଥିଲା । ସେ ପ୍ରଗତି କାବ୍ୟାକାଶର ସାନ୍ଧ୍ୟତାରା ପରି ଆଲୋକ ବିତରଣ କରୁଥିଲେ । ତେବେ ତାଙ୍କ କବିତାରେ ପ୍ରଗତିବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିସହ ନବ୍ୟ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଭାବବୋଧର ମଧୁମିଳନ ଘଟିଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ରବି ସିଂ, ବ୍ରଜନାଥ ରଥ, ଆଶୁତୋଷ ପରିଡ଼ା, ପ୍ରସନ୍ନ ପାଟଶାଣୀ ପରି କେତେକ ତରୁଣ କବି ଏ ଭାବଧାରାରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୁଅନ୍ତି । ରବି ସିଂ ଜନତାର କବି ହେବାକୁ ଚାହିଁ ଗଣମୁଖୀ ଆହ୍ୱାନୀ କବିତା ଲେଖନ୍ତି । ବ୍ରଜନାଥଙ୍କ କବିତାରେ ମେହନତି ଗୋଷ୍ଠୀର ଜୀବନ ଚିତ୍ର ସହ ମାନବବାଦୀ ରୂପଚିତ୍ର ଫୁଟିଉଠେ । ତାଙ୍କ କବିତାରେ ସାଂଗୀତିକତାର ସ୍ପର୍ଶ ବି ରହିଛି । ଶ୍ରୀ ପରିଡ଼ା ଓ ଶ୍ରୀ ପାଟଶାଣୀ ପ୍ରଗତିବାଦୀ କାବ୍ୟବଳୟ ଛାଡ଼ି ପ୍ରୟୋଗବାଦୀ ମାନବ ସଂବାହୀ ଆଭିମୁଖ୍ୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେଣି । ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସାମ୍ୟବାଦୀ କାବ୍ୟଧାରା ଖରାଦିନିଆ ନଈପରି ଶୁଖି ଆସିଲାଣି ।

ନବ୍ୟ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କାବ୍ୟଧାରା କଥା ନିଆରା । ଏ କାବ୍ୟଧାରାଟିକୁ ନିଛକ ଭାବେ ଚିହ୍ନଟ କରିବା କଠିଣ । ଏ କାବ୍ୟଧାରାରେ ଅଳ୍ପବହୁତେ ସମସ୍ତେ ସ୍ନାୟୁସ୍ନାତ ନିଶ୍ଚୟ । କବି ମାତ୍ରେ ତ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ । ନବ୍ୟ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କାବ୍ୟଧାରାକୁ ଅଧିକ ଆପଣାର କରିଥିଲେ ବିନୋଦ ନାୟକ । ତାଙ୍କର ଆଦିଭାଗର କବିତା ସମ୍ଭାର ହୈମନ୍ତୀ, ନୀଳଚନ୍ଦ୍ରର ଉପତ୍ୟକା, ସାତ ତାରାର ଦୀପ, ନନ୍ଦାଦେବୀ, ଇଳାବୃତ୍ତ ଯେଉଁ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଭାବବୃତ୍ତ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା, ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ସରୀସୃପ ପରିକ୍ରମା ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ନବ୍ୟ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଚେତନାର ବାର୍ତ୍ତା ବହନ କରିଥିଲା । କେହି କେହି କବିଙ୍କ କୃତିରେ ଅତି ବାସ୍ତବବାଦ ଓ ମଗ୍ନଚୈତନାଦୀପ୍ତ ଭାବବଳୟର ସଂଧାନ ବି ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟ ନାନା ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଦେଇ ନବ୍ୟ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କାବ୍ୟଧାରାକୁ ବି ପରଖେ କରି ବସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଭାନୁମତୀର ଦେଶ, ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଓ ସ୍ୱଗତର କେତେକ କବିତାରେ ଏ ଧାରାପ୍ରତି ଚୋରା ଚାହାଣି ବେଶ୍ ରହିଛି ।

ତେବେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରବୃତ୍ତି ହେଲା ପ୍ରୟୋଗବାଦିତା । ଏ ଧାରାର ସୂତ୍ରଧର ହେଲେ ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟ । ଏହାର ପରିପୁଷ୍ଟି ଓ ଉତ୍ତରଣ ବିଧାନ ଗୁରୁପ୍ରସାଦ ଓ ଭାନୁଜୀଙ୍କ ବାଟ ଦେଇ ରମାକାନ୍ତ, ସୀତାକାନ୍ତ, ଦୀପକ ଓ ସୌଭାଗ୍ୟ ଆଦି ବହୁ

କବିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସାଧିତ ହୋଇଛି । ତେବେ ଏବଂବିଧ କାବ୍ୟ ତରୁଟିର ଅଙ୍କୁରଣ ପର୍ବର ଶିଳ୍ପୀ ଭାବେ କବି ରାଉତରାୟଙ୍କୁ ବଧେଇ ଜଣାଇ ନୂତନ କବିତାର ଯୁଗ୍ମ ଲେଖକ ଗୁରୁପ୍ରସାଦ ଓ ଭାନୁଜୀଙ୍କ ହାତରେ ଏହା ବର୍ଦ୍ଧିତ ଓ ପୁଷ୍ପିତ ହେଲାବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ଗୁରୁପ୍ରସାଦଙ୍କ 'କାଳପୁରୁଷ' ପ୍ରକାଶ ପରେ ରମାକାନ୍ତ ଓ ସୀତାକାନ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହା ଅଧିକ ଶ୍ୟାମାୟିତ ତଥା ସୁରଭିତ ହୋଇଛି । ଉତ୍ତର ସତୁରୀରେ ଦୀପକ, ସୌଭାଗ୍ୟ, ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଶୋଭାବନ୍ତ ହେଲା ।

ଏ ତ ହେଲା ସ୍ୱାଧୀନତା ଉତ୍ତରକାଳର ସ୍ଥୂଳ ସୂଚନା । ଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର କାବ୍ୟସିଦ୍ଧି ଅନେକ । ଏହା ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତୀୟ ଭାଷାର କାବ୍ୟକବିତାର ପ୍ରତିସ୍ପର୍ଦ୍ଧୀ ହୋଇପାରିଛି । ଏହାର ଭାବଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ କାବ୍ୟସ୍ଥାପତ୍ୟ ଉତ୍ସାହପ୍ରଦ ହୋଇଛି । ସର୍ବଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦିତ । ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ଗୁଣାତ୍ମକ ତଥା ପରିମାଣାତ୍ମକ ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମାନ ବୃଦ୍ଧି ଘଟିଛି । ଏହା ଓଡ଼ିଆ କବିତା ପାଇଁ ଗୌରବର ବିଷୟ । ତେବେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ କବିତାର ସୌରଭ ବିତରଣରେ ଆଉ ଯେଉଁ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କର ଯୁଗପତ ଦାନ ରହିଛି, ତାହା ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ସୂଚେଇ ଦିଆଯିବ ।

(୩)

ଆଲୋଚ୍ୟ କାଳର କବିତାର ଗତି ପ୍ରବୃତ୍ତିର ସୂଚନା ଦେଲାପରେ ତା'ର କାବ୍ୟାଙ୍ଗ ଓ ଶିଳ୍ପପ୍ରକରଣ ସଂପର୍କରେ ଯତ୍‌କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲୋକପାତ କରାଯାଇପାରେ । ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି କବିତା ତ ମଣିଷର ଜୀବନବୃତ୍ତର ସୂଚନାଧର୍ମୀ ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟ ଦଲିଲ । କୀର୍କେଗାର୍ଡ କହୁଥିଲେ– 'କବି ତ ନିତ୍ୟ କାଳରୁ ଶିଶୁ କିନ୍ତୁ ସେ ନିତ୍ୟକାଳ ସଂପର୍କରେ ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନ ଦେଇ ନଥାଏ ।' The poet is the child of eternity but he lacks the seriousness of eternity—"The other side of silence." ଅନେକ କବି ବହୁ ସମୟରେ ନିତ୍ୟକାଳର କଥା ନକହି ପୃଥିବୀର ବର୍ତ୍ତମାନତା ବିଷୟରେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ଶାଶ୍ୱତତା ବଦଳରେ କ୍ଷଣିକତାହିଁ, ସମକାଳିକତାହିଁ ତାଙ୍କୁ ଆକର୍ଷଣ କରିଥାଏ । ତେବେ ତା' ଭିତରେ ନିତ୍ୟକାଳତାର ବା ଚିରନ୍ତନତାର ଛିଟା ନଥାଏ, ତାହା କୁହାଯାଇ ନପାରେ । ଶଂସିତ କାଳର କବିତାରେ ଯୁଦ୍ଧୋତ୍ତର ପୃଥିବୀ ସହ ଭାରତର ଦୁରବସ୍ଥା ପ୍ରକଟନ କରିବାପାଇଁ ଏଲିୟଟ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ କାବ୍ୟମାର୍ଗକୁ କବିକୁଳ ସ୍ୱାଗତ କଲେ । ଫଳତଃ ତାଙ୍କର ପରିବେଷଣ ଧାରା, କାବ୍ୟଭାଷା, କାବ୍ୟାଙ୍ଗ ଓ ଶିଳ୍ପରୀତିକୁ ଏମାନେ ଆତ୍ମସ୍ଥ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏ ରୀତିର କଳାତ୍ମକ ପରିପ୍ରକାଶ ଗୁରୁପ୍ରସାଦଙ୍କ 'କାଳପୁରୁଷ' । ଏଥିରେ ଏ ଧାରାର ସୁସମନ୍ୱିତ ପରିପ୍ରକାଶ, କାବ୍ୟଶୃଙ୍ଖଳା, ସୃଜନଧର୍ମିତା, ସ୍ଥାନୀୟ ରୂପରଙ୍ଗ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ପ୍ରକଟିତ । ଗୁରୁପ୍ରସାଦଙ୍କ 'ସମୁଦ୍ର ସ୍ନାନ' ଆଧୁନିକ କବିତାର ବାରୁଣୀଯୋଗର

ସମୁଦ୍ର ସ୍ନାନ ନିଷ୍ଚୟ । ଭାନୁଜୀ ରାଓଙ୍କ 'ବିଷାଦ ଏକ ରତୁ'ରେ ଆଧୁନିକ ମଣିଷର ମଗ୍ନଚୈତନ୍ୟକୁ ସାଂଗୀତିକତାର ପ୍ରଲେପ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଛି । ଏଲିୟଟୀୟ କାବ୍ୟଧାରା ବା ପ୍ରୟୋଗବାଦୀ କାବ୍ୟଧାରା ପ୍ରତି ତରୁଣ କବିମାନେ ବେଳୁବେଳ କ୍ରମଶଃ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି । ରମାକାନ୍ତଙ୍କ ଅନେକ କୋଠରୀ, ସନ୍ଦିଗ୍ଧ ମୃଗୟା, ସଚିତ୍ର ଅନ୍ଧାର; ଅବା ସୀତାକାନ୍ତଙ୍କ ଅଷ୍ଟପଦୀ, ଶବ୍ଦର ଆକାଶ, ସମୁଦ୍ର, ଚିତ୍ରନଦୀ ପରି କାବ୍ୟସମ୍ଭାର; ସୌଭାଗ୍ୟ କୁମାରଙ୍କ ଆମୃନେପଦୀ, ଅନ୍ଧ ମହୁମାଛି, ବଜ୍ରଯାନ, ଦ୍ୱାସୁପର୍ଣ୍ଣା, ମଣିକର୍ଣ୍ଣିକା ପରି କୃତି; ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଗୌଣଦେବତା, ନିଜ ପାଇଁ ନାନାବାୟା ଗୀତ, ଶୈଳକଳ୍ପ, ଚୌକାଠରେ ଚିରକାଳ ପରି ରଚ଼ନା; ଦୀପକଙ୍କର ଅସମାପିକା, କପଟ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ, ଧୂଳିର ସିଂହାସନ; ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରସାଦଙ୍କ ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷ, ଆହ୍ନିକ, ସ୍ମୃତିର ସହର; ହରପ୍ରସାଦଙ୍କ ଆଲୋକିତ ବନବାସ, ମନ୍ତ୍ରପାଠ, ଗର୍ଭଗୃହ ଏବଂ କମଳାକାନ୍ତଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ କୃତିରେ ଏ ଧାରାର ପ୍ରତିଫଳନକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହେବ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ବହୁ ତରୁଣ କବି ଏ ଧାରାପ୍ରତି ଅତୁଟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦେଖାଇ ଆସୁଛନ୍ତି । ତେବେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେକ ସ୍ୱକୀୟ କାବ୍ୟମାର୍ଗ ନିର୍ମାଣରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ମନେହୁଏନା ।

ଶଂସିତ କାଳର କବିତା ଅଧିକ ବୁଦ୍ଧିଦୀପ୍ତ ହେବାଯୋଗୁଁ ପାଠକୀୟ ଆଦର ଲଭି ପାରିନାହିଁ । ତଥାପି ଚ଼ଳନ୍ତି କାଳରେ ପୂର୍ବାଲୋଚ୍ୟ କବିମାନଙ୍କ ସହିତ ଆହୁରି ଅନେକ ପ୍ରବୀଣ ଓ ତରୁଣ କବିଙ୍କ କାବ୍ୟକାକଳିରେ ଓଡ଼ିଶାର ସାରସ୍ୱତ ତପୋବନ ଧ୍ୱନିତ । ସେମାନଙ୍କର କୃତି ଓ କୃତିତ୍ୱକୁ ସ୍ମରଣ କରାଯାଇପାରେ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ମନେପଡ଼େ ବିଭିନ୍ନ କବିଙ୍କ କେତେକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାବ୍ୟକୃତି । ବ୍ରହ୍ମୋତ୍ରୀ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଅବତରଣ; ସୌରୀନ୍ଦ୍ର ବାରିକଙ୍କ ଆକାଶ ପରି ନିବିଡ଼, ଅନୁଭାରତ; ଶରତ ଚ଼ନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଧାନଙ୍କ ଅସ୍ଥିର ପାଦ, ଯଯାତି; ହରିହର ମିଶ୍ରଙ୍କ ଚ଼ାହାଣି ମଣ୍ଡପ; ବଂଶୀଧର ଷଡ଼ଙ୍ଗୀଙ୍କ ସ୍ଥବିର ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ଶବରୀଚର୍ଯ୍ୟା, ଭିତିରି ଚଳନ ପରି ବହୁ କାବ୍ୟ କବିତା ସଂକଳନ । ପୁଣି ସ୍ମରଣକୁ ଆସନ୍ତି ବହୁ କବି ଓ ନାରୀ ପ୍ରତିଭା । ପ୍ରତିଭା ଶତପଥୀଙ୍କ ନିୟତ ବସୁଧା ଓ ଶବରୀ ପାଠକକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରେ । ମନେପଡ଼ନ୍ତି ସରୋଜ ରଞ୍ଜନ ମହାନ୍ତି, ପ୍ରମୋଦ ମହାନ୍ତି, ନୀଳାଦ୍ରି ଭୂଷଣ ହରିଚନ୍ଦନ, ପ୍ରହରାଜ ସତ୍ୟନାରାୟଣ ନନ୍ଦ, ଫନୀ ମହାନ୍ତି, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ନାୟକ, ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ରଥ, ଶ୍ରୀନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା ପରି କାବ୍ୟ ସାଧକେ । ଉପରୋକ୍ତ କବିକୁଳଙ୍କୁ ମନେ ପକାଇଲାବେଳେ ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ମଲ୍ଲିକାର ପ୍ରିୟ' ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦାବି କରେ । ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ବିଂଶ ଶତକର ଶେଷ ଦୁଇଟି ଦଶନ୍ଧିରେ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଜଗତକୁ ସୁରଭିତ କରୁଥିବା କବିକୁଳ ହେଲେ ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ପାଣ୍ଡବ, ହୃଷିକେଶ ମଲ୍ଲିକ, ଗିରିଜା କୁମାର ବଳିୟାରସିଂ, ପ୍ରସନ୍ନ ମହାନ୍ତି, ସୁଚେ଼ତା ମିଶ୍ର, ପ୍ରଭାସିନୀ ମହାକୁଡ଼, ରାମକୃଷ୍ଣ ସାହୁ, କୁମାର ହସନ୍, ସୁନୀଲ ପୃଷ୍ଟି, ଗିରିବାଳା ମହାନ୍ତି, ମନୋରମା ବିଶ୍ୱାଳ ମହାପାତ୍ର, ରଞ୍ଜିତ ନାୟକ, ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ମହାନ୍ତି ପରି ଅନେକ ସୃଜ୍ୟମାନ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କୁ । ସମସ୍ତଙ୍କର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରାଯାଇ ପାରି ନାହିଁ । ତେବେ

ଆମ କବିଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନେକ ସ୍ୱକୀୟ କାବ୍ୟସରଣୀ ଏଯାବତ୍ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରି ନାହାଁନ୍ତି । ତେବେ କେତେକ ଉତ୍ତର ଆଧୁନିକ କାଳର ଶିରିପା ପିନ୍ଧିବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର ଚଞ୍ଚଳ । ସୃଷ୍ଟିକରି ଚାଲ, ମୁକୁଟ ପିନ୍ଧିବାକୁ ଶତଜିହ୍ୱ ହେବାର କୌଣସି ଅର୍ଥ ନାହିଁ । ନିରବଧିକାଳ ବିପୁଳାଚ୍ ପୃଥ୍ୱୀରେ କେହି ଜଣେ ସମଧର୍ମା, ସୁହୃଦ୍ ଆସିବଇ ଆସିବ । ପ୍ରଚାରକୁ ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ପ୍ରତିଭାର ମାପକାଠି କରି ସାରସ୍ୱତ ମୂଲ୍ୟାୟନର କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ । ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନର ସାରସ୍ୱତ ପୃଥ୍ୱୀରେ ବହୁ କବିର ଆକାଶ ଦିଶେ । ନୀହାରିକା ପୁଞ୍ଜ ପରି ଆଜିର କବିଏ ଦିଶନ୍ତି । ପ୍ରତି କବିର ସ୍ୱକୀୟ ବିଭା, ସ୍ୱକୀୟ ଠାଣି ରହିଲେ ହେଲା । କବିତାରେ ଟିକିଏ ଚାହାଣି, ଟିକିଏ ଚ଼ମକ ତ ଲୋଡ଼ା । ସେଥିପାଇଁ ତପସ୍ୟା ଲୋଡ଼ା; ପ୍ରତିଭା ତ ଥାଏ, ତହିଁରେ ଇନ୍ଧନ ଦେଇ ତାକୁ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଆଲୋଚ୍ୟ ସମୟଖଣ୍ଡର କାବ୍ୟକୌଶଳ ଓ ଶିଳ୍ପବିଧି ସଂପର୍କରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କଲେ ମନେହୁଏ ଯେ ଆଜିର କାବ୍ୟଭାଗ ବେଶ୍ ଶାଣିତ । କବିମାନେ ମିଥ୍, ଚିତ୍ରକଳ୍ପ, କଥାଭାଗର କାବ୍ୟିକ ପରିପ୍ରକାଶ, ଶବ୍ଦର ବ୍ୟଞ୍ଜନାତ୍ମକ ବ୍ୟବହାର, ରୂପକ ଓ ପ୍ରତୀକର ବୁଦ୍ଧିଦୀପ୍ତ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାରେ ବିଶେଷତ୍ୱ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିପାରିଛନ୍ତି । ସମକାଳୀନ୍ କବିଙ୍କ କୃତିରୁ ଏ ସବୁର ବହୁଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦିଆଯାଇପାରେ । ଯେମିତି କି ମନକାଳୀନ ଜୀବନ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଚିତ୍ର ଅଷ୍ଟପଦୀରେ, ମିଥ୍ ମାଧ୍ୟମରେ; ଚିତ୍ରକଳ୍ପର ସୃଜନଧର୍ମୀ ପ୍ରୟୋଗ ଭାନୁମତିର ଦେଶରେ; ପ୍ରତୀକ ଓ ରୂପକର ରମାକାନ୍ତଙ୍କ ସପ୍ତମ ଋତୁରେ; ଭାଷାର ବ୍ୟଞ୍ଜନାଧର୍ମୀ ସଂଗୀତଭରା ଲଳିତ ବିନ୍ୟାସ ଗୁରୁପ୍ରସାଦଙ୍କ ସମୁଦ୍ର ସ୍ନାନ ଓ ଭାନୁଜୀଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ କୃତିରେ ବେଶ୍ ଚାକ୍ଷୁଷ ହୋଇଉଠିଛି ।

ତେବେ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଗୋଟିଏ କଥା ସ୍ମରଣୀୟ ଯେ ଏ ସମୟରେ କବିତା ଅଧିକ ବୁଦ୍ଧିଦୀପ୍ତ ହେବାରୁ ପାଠକୀୟ ଆଦର ହରାଇଛି ଅବା ହ୍ରାସ ପାଇଛି । ରୂପାତ୍ମକ ପ୍ରୟୋଗ କବିତାକୁ ମନୋମୟ କରିଛି; କିନ୍ତୁ ହୃଦୟଘେନା କରିପାରି ନାହିଁ । କବିମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଯୁକ୍ତି କରୁଛନ୍ତି ଯେ ପାଠକୀୟ ମନୋଭୂମି ଆଜି ଉଦାସ ଓ ଅନାପେକ୍ଷ । ବ୍ୟକ୍ତି ମଣିଷର ପଠନ ସ୍ପୃହା କମୁଛି । ଆଜିର ମଣିଷ ହୃଦୟ ବୃତ୍ତି ଛାଡ଼ି ଅଜବ ମାନସିକତାକୁ ବରି ନେଇଛି । ଏ କାଳରେ ଯାନ୍ତ୍ରିକତା ଓ ପ୍ରବିଧିଗତ କୌଶଳ ଯାହାକୁ ଟେକ୍‌ନୋଲୋଜିକାଲ ନୋ ହାଓ (Technological know-how) ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ତା'ର ଦ୍ରୁତ ବିକାଶ ସାଧିତ ହେଉଛି । ପ୍ରତି ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ, ଦଶ ବର୍ଷରେ ପୀଢ଼ି ବଦଳି ଚ଼ାଲିଛି । ପୀଢ଼ିଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ବା Generation Gap ଦେଖାଦେଇଛି । ବେଗ ହିଁ ଉନ୍ନତିର ଲକ୍ଷଣ ବନିଯାଇଛି । ଭୌଗୋଳିକ ଦୂରତା ହ୍ରାସ ପାଇଛି । ରେଡ଼ିଓ, ଟେଲିଭିଜନ ପରି ଗଣମାଧ୍ୟମର ଦ୍ରୁତ ପ୍ରସାର, ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନର ଜ୍ୟାମିତିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଫଳରେ ମଣିଷର ଲଳିତ କଳ୍ପନା ବେଳୁବେଳ ହଜି ହଜି ଯାଉଛି । ଏସବୁ ହୁଏତ ସୁଷ୍ଠୁ ପ୍ରକାଶର ବାଧକ, ହୁଏତ କବିତାର ମାନସରୁ ମାନସକୁ ଯାତ୍ରାର

ପରିପନ୍ଥୀ ଓ ପ୍ରଚାର ପ୍ରସାରର ପ୍ରତିରୋଧକ ବନିଯାଇଛି । ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ କବି କେବଳ କଳ୍ପନାଚାରୀ ନହୋଇ ଗ୍ରହଣ କରୁ ବିଜ୍ଞାନୀୟ ମନ, କବିର ହୃଦୟ ଏବଂ ଚିତ୍ରକରର ଆଖି । ତେବେ କବିତା ବଞ୍ଚିଲାପରି ବଞ୍ଚିବ । ଏଥିପାଇଁ ଏ କାଳର ପ୍ରବୀଣ ତଥା ନବୀନ କବିମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ଗଭୀରତାକୁ ଯିବାକୁ ହେବ । ଫକନର ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତି ଅବସରରେ କହିଥିଲେ "ଆଧୁନିକମାନେ ପୁନଶ୍ଚ ଶିଖନ୍ତୁ, ଅଧିକ ଗଭୀରରୁ ଗଭୀରକୁ ଯାଆନ୍ତୁ" । ଏହା କଲେ ଅଣସତ୍ତା ଭିତରେ ସତ୍ତାର ସନ୍ଧାନ ମିଳିଯିବ । ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ଭାବୁଛି "That every meeting we are meeting a stranger" ଆମେ ପ୍ରତିସାକ୍ଷାତରେ ଅଜଣାକୁ ଭେଟୁ । ପରିଚିତ ଜଗତ ସତେକି ଆମପାଖରୁ ଏଣିକି ଉଭେଇ ଯାଉଛି । କବିମାନେ ଏସବୁ କଥା ବୁଝିଲେ ହୁଏତ କବି ପାଠକର ଭେଟ ସମ୍ଭାଷଣ ହେବ; ଆତ୍ମୀୟତା ବଢ଼ିବ, ପରସ୍ପରକୁ ବୁଝିବେ, ପରସ୍ପରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇପାରିବେ । କବି ନୀଳକଣ୍ଠ 'କୋଣାର୍କେ' କାବ୍ୟରେ ସୁନ୍ଦର କଥାଟିଏ କହିଥିଲେ—"ଗ୍ରାହକତା ସିନା କବି ସର୍ବସୁଖ / ଆନମୂଲେ କବି ତୋଷଇ କେହି ।" ଗ୍ରାହକତା ନଥିଲେ କବିତା ନାହିଁ । ଗ୍ରାହକତାର ଅନ୍ୟନାମ ତ ସହୃଦୟତା । ଆଜି ମଣିଷର ହୃଦୟବୃତ୍ତି ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ, ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ।

ଏହି ବେଳରେ କବିକୁଳଙ୍କୁ ମାର୍ଗ ଦେଖାଇବାକୁ ହେବ । ସେମାନଙ୍କୁ ତ କୁହାଯାଏ ଜଗତର ନୀଳାଭ ଲୋଚନ । ଏହି ନୀଳ ଲୋଚନ ଗୁଡ଼ିକ ଏବେ ହୁଏତ ପରଳଗ୍ରସ୍ତ । ଆଧୁନିକତା ଓ ଉତ୍ତର ଆଧୁନିକତା ନେଇ ସାଂପ୍ରତିକ କବିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହଇଗୋଳ । ଲେବଲ ମାରିଦେଲେ କବିତା ବଞ୍ଚେନା । ଭାବଭୂମିର ବିଶ୍ୱସ୍ତତା ଓ ଚାହାଣିର ଚମକ ହିଁ କବିତାକୁ କାଳଜୟୀ କରେ । ଅନୁଭୂତିର ଗଭୀରତା ଓ ବିପୁଳତା ହିଁ ସିଦ୍ଧି ଆଣିଦେଇପାରେ । ଜାପାନ ଲୋକକଥାର ବୃଦ୍ଧ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କର କୁକୁଟଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ ପରି ଅଭିଜ୍ଞତା ଲଭିଲେ ହିଁ ସିଦ୍ଧି ମିଳିବ ।

ତେବେ ଶୁଭ ସମ୍ବାଦ ଯେ ଯେଉଁ ପ୍ରବୀଣମାନେ ବୌଦ୍ଧିକତାର ଖୋଳପା ଭିତରେ କଇଁଚ ପରି ଆତ୍ମଗୋପନ କରୁଥିଲେ, ବିଂଶ ଶତକର ନବମ ଦଶନ୍ଧି ବେଳକୁ ସେମାନଙ୍କ କବିତାରେ ମାଟିର ଡାକ ଶୁଭିଲାଣି, 'ଶ୍ରୀରାଧା' ଲେଖା ହେଲାଣି, 'ଶବରୀ'ର ଆକୁତି ଶୁଭିଲାଣି, 'ଯଯାତି' ସତ୍ତା ଭିତରେ ମଣିଷ ଆପଣାକୁ ଚିହ୍ନିଲାଣି, 'ସମୟର ଶେଷ ନାମ'ରେ ମାଟିର ମହ ମହ ମହକ ମଣିଷ ଅନୁଭବିଲାଣି । ଶଂସିତ ସମୟରେ ପ୍ରବୀଣମାନଙ୍କ ସହ ନବୀନଙ୍କର ଯୁଗପତ୍ କାବ୍ୟଯାତ୍ରା ଚାଲିଛି । (କ) କବିତାରୁ ଏଣିକି ଦୁରୂହତା ଓ ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟତାର ଲାଞ୍ଛନ ଦୂର ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି । (ଖ) କବିମାନେ ଗଦ୍ୟଧର୍ମିତାକୁ ଛାଡ଼ି ସଂଗୀତଧର୍ମିତାକୁ ଫେରି ପାଇଲେଣି । (ଗ) କବିତାରେ ଐତିହ୍ୟପ୍ରୀତି ବଢ଼ିଛି, ମାଟିର ମହକ ଅନୁଭୂତ ହେଉଛି । (ଘ) ଅହଂ ସର୍ବସ୍ୱତା ଛାଡ଼ି ସମୂହତାକୁ ବରଣ କରାଯାଉଛି । (ଙ) କବିତାରେ ଲୋକଭାଷା, ଲୋକଛନ୍ଦ ଓ ଲୋକଜୀବନର ବୈତାଳିକତ୍ୱ ଶୁଭିଲାଣି । (ଚ) ଭୂମିଦୃଷ୍ଟି ସହ ମେଦିନୀ ଦୃଷ୍ଟିର ବିଚିତ୍ର ସିମ୍ଫୋନି ସୃଷ୍ଟି ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି । (ଛ) ମଣିଷର ନିଛକ ରୂପଚିତ୍ରସହ ତା'ର ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆସ୍ପୃହା ବି କବିତାରେ ରୂପ ନେଉଛି । ତେବେ ଶଂସିତ

କାଳରେ କୌଣସି ଏକ କବିଙ୍କୁ ଘରବାହୁଡ଼ା ପର୍ବର ଉଦ୍‌ଗାତା ବୋଲାଯାଇ ନପାରେ । ଏ କାଳର କାବ୍ୟାକାଶରେ ଅନେକ ତାରା, କାବ୍ୟକାନନରେ ଅନେକ ଫୁଲ, ବହୁ ପକ୍ଷୀର କାକଳି । ସୃଜ୍ୟମାନ ପ୍ରବୀଣ ଓ ତରୁଣ କବିଙ୍କର ନିଷ୍ପତ୍ତିମୂଳକ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବା ଏବେ ସହଜ ନୁହେଁ । ନୀରବତା ହିଁ କାମ୍ୟ, ନୀରବତା ହିଁ କବିତା । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ କହିଲେ—

"ଏ ଘଟଣା ଆଉ ସରିବନି କବି
ସରି ପାରିବନି
ସମୟ ବାହାରେ ଯେଉଁ ଶେଷହୀନ ସମୟ
ତା'ର ଛାତିରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଚନ୍ଦ୍ର ଥିବାଯାଏ
ଏ ଘଟଣା ଘଟି ରହିବ
ଏଇଥିପାଇଁ ଯେ ସେ ତ ଏତେ ଶବ୍ଦର ଭଣିତା
ସେ ଯେ ଏତେ କବିତାର କଥା ।" (ନୀରବତାରେ କବି—ସୀତାକାନ୍ତ)

କବିତା କେବେ ମରିବ ନାହିଁ । କବି କିଟସ୍‌ଙ୍କର ଏ କଥାଟି ଅମୂଳକ ନୁହେଁ । କବିତା ଲେଖା ଚାଲିଛି, ଚାଲିଥିବ । କବି ମଣିଷକୁ ଦ୍ୱିଜତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରେ । କବିତା ଯେ ଜୀବନବୋଧ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଜନ୍ମର ହେତୁ ହୁଏ । ଏହା ଫଳରେ ଅଣସତ୍ତା ସତ୍ତାରେ ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ ଅନ୍ଧକାର ଦୂର ହୁଏ; ଆଲୋକ ପ୍ରସରିଯାଏ । ଇହକାଳରେ କବିତା ହିଁ ଦିଏ ଅମୃତତ୍ୱର ସ୍ପର୍ଶ । ଏ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଇଂରେଜ କବି ଅଡ଼େନ୍ ମନେ ପଡ଼ନ୍ତି—

"କବିଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କର
ସତକୁ ଅନୁସରଣ କର
ରାତ୍ରିର ଶେଷ ପ୍ରହର ଯାଏ ।
x x x x
ତୁମର ହୃଦୟ ମରୁରେ
ଉପଶମର ଝରଣା ବୋହିଯାଉ ।

କବିତା ହୋଇଯାଉ ଅଣଆତ୍ମୀୟ ସମାଜ ଓ ବିଭଙ୍ଗ ପରିବେଶର ଭିତରେ ଆତ୍ମୀୟତାର ସ୍ପର୍ଶର କୁହୁକ । ବାଟରେ ଖରାବେଳେ ଚାଲି ଚାଲି ଥକି ପଡ଼ିଲେ ଛାଇ ତଳେ ହାଇଟିଏ ମାରିଲା ପରି, କଳା କିଟି କିଟି ବର୍ଷୁଣ ରାତିରେ ଦଲକାଏ ବିଜୁଳି ପରି, ଅବସାଦଭରା ଓଠରେ ଧୀର ହସ ଫୁଟିଲା ପରି ଅବା ଗୁଳୁଗୁଳି ରାତିରେ ହେମାଳ ପବନ ପରି କବିତା ଆମକୁ ଆବିଷ୍କାର କରୁ । କବିଏ ମାଆ ମନ ନେଇ କବିତାର ଲାଳନ ପାଳନ କରି ତା'ର ସର୍ବତୋମୁଖୀ ବିକାଶ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦିଅନ୍ତୁ । ତାହାହେଲେ ଆଜିର ଏ ସଂପାନ, ଏ ଭେଟ ସମ୍ଭାଷଣର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାର୍ଥକ ହେବ । ତେବେ ଯାଇ କବିତା ହେବ ଅମୃତସ୍ୟ ସେତୁଃ ।

ଉପନ୍ୟାସ : ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଜୀବନଗାଥା

ଡଃ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା

ସାହିତ୍ୟର କଞ୍ଚାମାଲ ହେଉଛି ଜୀବନ—ମୁଖ୍ୟତଃ ମଣିଷ ଜୀବନ । ଜୀବନ ବିଚିତ୍ର ଓ ବହୁମୁଖୀ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରସ୍ତସୁକ୍ତ । ସଭ୍ୟତାର ଅଗ୍ରଗତି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟି ଚାଲିଛି । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ କେବଳ ଦୈହିକ ନୁହେଁ, ମାନସିକ ଓ ଚେତନାଗତ ମଧ୍ୟ । କାବ୍ୟ କବିତା ନାଟକାଦି ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ଶୈଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସ ହିଁ ଏହି ବିଚିତ୍ର, ବହୁମୁଖୀ ଜୀବନ-ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିଥାଏ—ବ୍ୟଷ୍ଟି ଓ ଗୋଷ୍ଠୀ ଚରିତ୍ରର ବାସ୍ତବ ରୂପାୟନ କରିଥାଏ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ।

ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ—ବିଶେଷତଃ ଗ୍ରୀକ୍ ଓ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ରୂପ-ରୂପାନ୍ତର ଘେନି ଉପନ୍ୟାସ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନାର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଛି ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ । ଆରମ୍ଭରୁ ଏହା ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଜୀବନ-ଗାଥା ହୋଇଛି । ପୂର୍ବରୁ ସାହିତ୍ୟରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦେବଦେବୀ, ଅଥବା ରାଜପୁତ୍ର, ରାଜଜେମା, ରାଜାରାଣୀଙ୍କ ଚରିତ୍ର ସନ୍ନିବେଶିତ ହେଉଥିଲା—ପ୍ରଧାନତଃ ଉଚ୍ଚବଂଶୀୟ ସଂଭ୍ରାନ୍ତ ଅଭିଜାତ ସମାଜର ଆଲେଖ୍ୟ ଅଙ୍କନ କରାଯାଉଥିଲା । ସାହିତ୍ୟର ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ଇତର ଜନ ବିଶେଷ ପାଦ ପକାଉ ନ ଥିଲେ । ଉପନ୍ୟାସ ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡକୁ ବାଟ ଫିଟାଇ ଦେଲା । ଏହାର ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଐତିହାସିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ରହିଛି । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସଂଘଟିତ ଫରାସୀ ବିପ୍ଳବ ସାମ୍ୟ, ମୁକ୍ତି ଓ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱର ମହାନ୍ ବାଣୀ ବହନ କରି ଆଣିଲା ସାଧାରଣ ଜନତାଙ୍କ ପାଇଁ । ଏହି ବିପ୍ଳବ ଫଳରେ ସାମନ୍ତବାଦର ଭିତ୍ତି ଦୋହଲି ଗଲା । ଦରିଦ୍ର କୃଷକ ଓ ଶ୍ରମିକ-ସମାଜ ବିଶେଷ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଲାଭ କଲେ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବ୍ୟାପାରରେ ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଦେଶର ଜନସାଧାରଣ । ଅଧଃପତିତ, ଅବହେଳିତ ସାଧାରଣ ଜନତା ପ୍ରତି କରୁଣା ଓ ସହାନୁଭୂତି ଉଦ୍ରେକ କରିବା ଦିଗରେ ଫରାସୀ ବିପ୍ଳବ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ପଦକ୍ଷେପ ବୋଲାଯାଇ ପାରେ । ପରେ ପରେ ଇଉରୋପ ଓ ଆମେରିକାରେ ଦାସତ୍ୱ-ପ୍ରଥା ବିଲୋପ ପାଇଁ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ସରକାରୀ ଆଇନଗତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏବଂ ଶିଳ୍ପ ବିପ୍ଳବ ଫଳରେ ଉଦ୍‌ଭୂତ ସାଧାରଣ ଶ୍ରମିକ ଶ୍ରେଣୀର ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟା ଓ ତାହାର ସମାଧାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏ ଦିଗରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପଦକ୍ଷେପ । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ମାର୍କସ୍‌ବାଦର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୁଃସ୍ଥ ଶୋଷିତ ଜନଗଣଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱବାସୀଙ୍କର ପାରମ୍ପରିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର

ତୃମୂଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା । "ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା ମଣିଷ ଚାରିଆଡ଼େ ଶୃଙ୍ଖଳରେ ଆବଦ୍ଧ" ବୋଲି ରୁଷୋ ଫରାସୀ ବିପ୍ଳବ ପ୍ରାକ୍ କାଳରେ ଦୁନିଆଁକୁ ଚେତାବନୀ ଶୁଣାଇଥିଲେ । ୧୮୪୮ ମସିହାରେ ମାର୍କ୍ସ ଓ ଏଙ୍ଗେଲସ୍ ସେହି ଶୃଙ୍ଖଳକୁ ଛିନ୍ନ କରିବା ପାଇଁ ଦୃପ୍ତ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ—"ନିଜ ନିଜର ଶୃଙ୍ଖଳ ମାତ୍ର ହରାଇବା ଛଡ଼ା ପ୍ରଲିଟେରିଏଟ୍‌ମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ କିଛି ହରାଇବାର ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଟା ପୃଥିବୀ ଜୟ କରିବାକୁ ହେବ । ସବୁ ଦେଶର ମେହନତି ଜନତା, ଏକଜୁଟ୍ ହୁଅ !" ଏହାପରେ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଯାବତୀୟ ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପାର ବିଚାର କରିବାର ପଥ ପ୍ରଶସ୍ତ ହୋଇଗଲା ।

ବ୍ରିଟିଶ୍ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ଭାରତରେ ଏହି ଭାବାଦର୍ଶ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ, କବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ, ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ, ଡକ୍ଟର ବାବାସାହେବ ଆମ୍ବେଦକର ପ୍ରମୁଖ ନିଜ ନିଜ ବାଟରେ ଦଳିତ ପତିତ ନିମ୍ନଜନଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା, ଦୁଃସ୍ଥିତି ପ୍ରତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ଆକର୍ଷଣ କଲେ ଏବଂ ଜାତୀୟ ଚେତନାରେ ଗଣଦେବତାଙ୍କର ଆରାଧନା ପାଇଁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଲେ । ଅଚିରେ ଦେଶର ସାଂସ୍କୃତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ଓ ପ୍ରେରଣା ଅନୁଭୂତ ହେଲା ।

ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପନ୍ୟାସ ସେହି ସାଧାରଣ ଜନତାର କଥା ବେଶ୍ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କଲା—ପରିବେଷଣ କଲା ଅନଭିଜ୍ଞାତ ଇତର ସମାଜର କାହାଣୀ । ଚାର୍ଲସ୍ ଡିକେନସ୍ ହୁଅନ୍ତୁ, ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ହୁଅନ୍ତୁ, ହୁଅନ୍ତୁ ବା ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତି, ଔପନ୍ୟାସିକମାନେ ତଳିଆ ସମାଜର କଥା କହିଲେ—ସମାଜରେ ଅବହେଳିତ ଅପାଙ୍‌କ୍ତେୟ ହୋଇ ରହିଥିବା ଲୋକ ଜୀବନର କାହାଣୀ ଶୁଣାଇଲେ । ପୂର୍ବରୁ ସାହିତ୍ୟରେ ତାହା ସେପରି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ରୀତିରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ନ ଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ବିଷୟ ବିଚାର କଲେ, ଆମେ ଏହାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବା ନାହିଁ । 'ଫୁଲମଣି ଓ କରୁଣାର ବିବରଣ' ଏକ ପ୍ରାଥମିକ ଉପନ୍ୟାସ ରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇପାରେ । ଏହା ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ୧୮୫୨ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଲେଖିକା--ହାନା କାଥାରିନ୍ ମ୍ୟଲେନସ୍ (୧୮୨୬-୧୮୬୧) । ମୂଳତଃ ସେ ବଙ୍ଗୀୟ ଥିଲେ ଏବଂ ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମାବଲମ୍ବୀଙ୍କୁ ବିବାହ କଲାରୁ ନିଜର ଧର୍ମ ତଥା ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଥିବାର ଜଣାପଡ଼େ । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ କରିଥିଲେ ରେଭରେଣ୍ଡ ଜେ. ଷ୍ଟବିନ୍‌ସ । ଅନୂଦିତ ଉପନ୍ୟାସଟିର ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ୧୮୫୭-୫୮ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ୧୮୭୧ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ଏହାର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ।*

* ଫୁଲମଣି ଓ କରୁଣାର ବିବରଣ—ସଂପାଦନା : ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା, ବୁକ୍ସ ଏଣ୍ଡ୍ ବୁକ୍ସ, ବାଙ୍କାବଜାର, କଟକ-୨ (ନୂତନ ସଂସ୍କରଣ-୧୯୮୨)—ଗ୍ରନ୍ଥର ମୁଖବନ୍ଧ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ବଙ୍ଗଳା ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପନ୍ୟାସଟି ଏକ ପଥିକୃତ୍ ସୃଷ୍ଟି । ଏଥିରେ ଆଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସର ସମସ୍ତ ଲକ୍ଷଣ ବିଦ୍ୟମାନ୍ ଥିଲେ ହେଁ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ପ୍ରସାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସୁପ୍ରକଟ ହୋଇଥିବାରୁ କେହି କେହି ସାହିତ୍ୟ-ଇତିହାସରେ ଏହାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯାହାହେଉ, ଏଥିରେ ଆମର ଗ୍ରାମୀଣ ସମାଜ ଓ ନିମ୍ନବର୍ଗର ଚରିତ୍ରର ଚମତ୍କାର ଚିତ୍ର ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । (ଏଠାରେ ସୂଚାଇ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ—ବଙ୍ଗଳା ଓ ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜ-ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ବୈସାଦୃଶ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ସାଦୃଶ୍ୟ ଅଧିକ ।) ଫୁଲମଣି ଓ କରୁଣା ଉଭୟେ ଅଶିକ୍ଷିତା ଗାଉଁଲି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ । ଉଭୟେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ଏବଂ ନିଜ ନିଜ ପରିବାର ଘେନି ଅଭାବ-ଅସୁବିଧା ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନଯାପନ କରନ୍ତି । ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ହେଉଛି—ଫୁଲମଣି ଧର୍ମପରାୟଣା ଓ ସଚ୍ଚରିତ୍ରା, ମାତ୍ର କରୁଣା ଧାର୍ମିକା ନୁହେଁ, ଗୁଡ଼ାଏ ମନ୍ଦ ଅଭ୍ୟାସର ବଶବର୍ତ୍ତିନୀ । ଉପନ୍ୟାସର କାହାଣୀରେ ଫୁଲମଣି ପ୍ରଭାବରେ କରୁଣାର ଚାରିତ୍ରିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥିବାର ଦର୍ଶାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଉପନ୍ୟାସଟି ଚରିତ୍ର-ପ୍ରଧାନ; ମୁଖ୍ୟ ଓ ଗୌଣ ସମସ୍ତ ଚରିତ୍ର ଯଥୋପଯୋଗୀ ଚିତ୍ରଣ କରାଯାଇଛି । ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ରମାନ ବର୍ତ୍ତୁଳ ଓ ବିକାଶମୁଖୀ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତି ଗ୍ରାମୀଣ ସମାଜ-ଜୀବନ ଘେନି ଚରିତ୍ରପ୍ରଧାନ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନାର ପ୍ରେରଣା 'ଫୁଲମଣି ଓ କରୁଣାର ବିବରଣ' ଉପନ୍ୟାସରୁ ପାଇଥିବା ଅସ୍ୱୀକାର କରିହେବ ନାହିଁ ।

"ଯଦ୍ୟପି ଏହିସବୁ ଲୋକମାନେ ନାମରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍, ତଥାପି ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଅମୂଳକ ଧର୍ମ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲୁଁ ଅମୂଳକ ଧର୍ମ ଏହାକୁ ବୋଲି, ଯଥା, କୌଣସି କର୍ମ କରିବା ବେଳେ ଯେବେ କେହି ଛିଙ୍କଇ, ତେବେ ଲୋକମାନେ ସେହି କର୍ମ କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ନ ହୁଅନ୍ତି । ଯେବେ ଯାତ୍ରା ସମୟରେ ଝିଟିପିଟିର ରବ ଶୁଣନ୍ତି, ତେବେ ସେଦିନ ଯାତ୍ରା ନ କରନ୍ତି । ସକାଳେ ଉଠି ମାଙ୍କଡ଼ ମୁଖ ନ ଦେଖନ୍ତି ଓ ତାହାର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ ନ କରନ୍ତି । ଚନ୍ଦ୍ରଗ୍ରହଣ ସମୟରେ କୌଣସି ଦ୍ରବ୍ୟ ନ କାଟନ୍ତି । ରୋଗ ହେଲେ ବେକରେ ଗୋଟିଏ ମନ୍ତ୍ରଯୁକ୍ତ ତେଉଁରିଆ ବାନ୍ଧନ୍ତି ।" 'ଫୁଲମଣି ଓ କରୁଣାର ବିବରଣ' ଉପନ୍ୟାସର ଏହିଭଳି ସମାଜଚିତ୍ର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ରାମଶଙ୍କର, ଫକୀରମୋହନ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଐତିହାସିକ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଆଧାରରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲେହେଁ 'ପଦ୍ମମାଳୀ', 'ବିବାସିନୀ', 'ବୀର ଓଡ଼ିଆ', 'ଅଠର ଶହ ସତର', 'ନୀଳଶୈଳ' ପ୍ରଭୃତି ଉପନ୍ୟାସର ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ସାଧାରଣ ଜନଜୀବନର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ—'ପଦ୍ମମାଳୀ' (୧୮୮୮) ଉପନ୍ୟାସର ରାମିୟା ମା' କିମ୍ବା 'ବିବାସିନୀ' (୧୮୯୧) ଉପନ୍ୟାସର ଦାସ ଖାଡ଼ଙ୍ଗା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ । ସମାଜରେ କିଛି ବଂଶମରା ପୋଷା ତାହୁକ ଭଳି

ବ୍ୟକ୍ତି ଅଛନ୍ତି; ବୃଦ୍ଧା ରାମିୟା ମା' ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି । ସେ ଦୁଷ୍ଟ ଦୁର୍ଯୋଧନ ଦାସଙ୍କ ପାଖରେ ରହି ତାଙ୍କର ଲମ୍ପଟ୍ୟ ଓ କାମୁକତାକୁ ବରାବର ଇନ୍ଧନ ଯୋଗାଉ ଥିଲା । ଲେଖକଙ୍କ ଭାଷାରେ—"ବୃଦ୍ଧା ବାରାଙ୍ଗନା ନୁହେଁ । ସେ ଏକକାଳେ କୁଳବଧୂ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଅକାଳେ ବୈଧବ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହ୍ୟ କରି ନ ପାରି ସେ ଏକ ପ୍ରତିବେଶୀର ଆଶ୍ୱାସ ପାଇ ଶ୍ୱଶୁରାଳୟ ପରିତ୍ୟାଗ କଲା । ଯାହା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ସେ ଗୃହରୁ ବାହାର ହୋଇଥିଲା, କୁଳଟାକୁ ସଂରକ୍ଷଣ କରିବାର ତାହାର ଉପଯୁକ୍ତ ସଙ୍ଗତି ନ ଥିଲା । କୁଳଟା ଶୀଘ୍ର ସହାୟହୀନା ହେଲା । ଗ୍ରାସାଚ୍ଛାଦନର ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନ ଦେଖି କୁଳଟା ଦୁଷ୍କ୍ରିୟାଶୀଳ କାମାନ୍ଧ ଯୁବକଙ୍କୁ ତାହାର ଯୌବନ ବିକ୍ରୟ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । କୁଳଟାର ଯୌବନ ସମ୍ପତ୍ତି ଅତି ଶୀଘ୍ର ନିଃଶେଷିତ ହେଲା । ଉପାୟବିହୀନା ହୋଇ, ଯେଉଁ ଯୁବକମାନେ ଏକ ସମୟେ ତାହାର ଯୌବନରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ଥିଲେ, ତାହାକୁ ସେମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକ ହେଲା । ଦୁର୍ଯୋଧନ ସେ ଯୁବକଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏକ ଜଣ । ବୃଦ୍ଧା, ଦୁର୍ଯୋଧନର ଦୁଷ୍କ୍ରବୃତ୍ତି ଚରିତାର୍ଥ ସକାଶେ ଅନେକ ରୂପବତୀ କୁଳକାମିନୀଙ୍କର ସର୍ବନାଶ କରିଥିଲା ଓ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଦୁର୍ଯୋଧନକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ତାହାର ଏକପ୍ରକାର ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ ହେଉଥିଲା ।" (ପଦ୍ମମାଳୀ--ବିଂଶ ପରିଚ୍ଛେଦ)

ସେହିପରି 'ବିବାସିନୀ' ଉପନ୍ୟାସର ଦାସ ଖାଡ଼ଙ୍ଗା ପ୍ରସଙ୍ଗ । ଓଡ଼ିଶାରେ ମରହଟ୍ଟା ଶାସନର ଦୋଷତ୍ରୁଟି ତଥା ସୁବାଦାରମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦାସ ଖାଡ଼ଙ୍ଗା ଏକ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ବିଦ୍ରୋହ ଓ ପ୍ରତିବାଦ । ସେ ଦରିଦ୍ର ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ବଳ ବା ଭୀରୁ ନ ଥିଲା--ଅନାହାରର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇ ମଧ୍ୟ ମନର ବଳ ହରାଇ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଦୁରବସ୍ଥା ଜଣାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସୁବାଦାରଙ୍କୁ ସେ 'ଦୁଇହଳା ଅଗାଡ଼ି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୁଖିଲା ଧାନଗଛ' ଭେଟି ଦେଇ କହିଛି—"ଖାଡ଼ଙ୍ଗା ଏବେ ଅନାହାରରେ ଖାଡ଼ଙ୍ଗା ହୋଇଅଛି । ଛାମୁ ଏହି ହଳାରୁ ବୁଝି ପାରିବେ ।" (ବିଂଶ ପରିଚ୍ଛେଦ) ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍କାଳୀନ ହର୍ତ୍ତାକର୍ତ୍ତା ପ୍ରବଳପ୍ରତାପୀ ସୁବାଦାରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଜଣେ ଦୀନହୀନ ପ୍ରଜାର ଏଭଳି ଦୁଃସାହସିକ ଆଚରଣ ଓ ନିର୍ଭୀକ ମନୋଭାବ ଆମକୁ ବିସ୍ମୟାଭିଭୂତ କରିଦିଏ । ବାସ୍ତବିକ ଶମ୍ଭୂଜୀ ଗଣେଶଙ୍କ ଶାସନକାଳୀନ ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ ଅଶାନ୍ତି, ଅସନ୍ତୋଷ ଦାସ ଖାଡ଼ଙ୍ଗା ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ପରିଣାମରେ ଖାଡ଼ଙ୍ଗା ଡକାୟତି ଅଭିଯୋଗରେ ଅଭିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ମାଡ଼ଗାଳି ଖାଇଛି ଏବଂ ଶେଷରେ ଶୂଳୀ ଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ସେହି କଠୋର ଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଖାଡ଼ଙ୍ଗାର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ି ଯାଇଛି ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହାର ବୃଦ୍ଧା ମାତା ଓ ଯୁବତୀ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ଗଭୀର ଦୁଃଖ ବେଦନାରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି । ରାମଶଙ୍କର ଏମାନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଚିତ୍ର ଦେଇ ଲେଖିଛନ୍ତି—"ପ୍ରହରୀମାନେ ମୂର୍ଚ୍ଛାରଙ୍କୁ ନେଇ କାଠଯୋଡ଼ିର ପବିତ୍ର ଜଳରେ ନିକ୍ଷେପ କଲେ । ଯେଉଁ ସନ୍ତପ୍ତ ହୃଦୟରେ ଖାଡ଼ଙ୍ଗା

ଏବଂ ତାହାର ମାତା ଓ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଇହଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କଲେ, ଯେଉଁ ଶୋକାନଳ ସମଧିକ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତରାତ୍ମାକୁ ଦଗ୍ଧ ନିରତଃ ଇହ ସଂସାରରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତର କଲା, ତାହା କାଠଯୋଡ଼ିର ସ୍ୱଚ୍ଛ ଶୀତଳ ଜଳରେ ନିର୍ବାପିତ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ଜଳ ମୃତ ଶରୀରମାନଙ୍କୁ ନଚାଇ ନଚାଇ ସଂସାରର ରଙ୍ଗ ଦେଖାଇ ଘେନି ଚାଲିଗଲା; ମାତ୍ର ଯେତେ ଦୂର ଗଲା, ତେତେ ଦୂର ଲୋକମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ସହାନୁଭୂତି ଆକର୍ଷଣ କରି ସୁବାଦାରଙ୍କ ସର୍ବନାଶର କାରଣ ହେଲା ।" (ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶ ପରିଚ୍ଛେଦ)

'ନୀଳଶୈଳ' (୧୯୬୮) ଉପନ୍ୟାସରେ କଥାକାର ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ଯୋଡ଼ିଏ ଅନବଦ୍ୟ ଚରିତ୍ର—ସରଦେଈ ଓ ଢଗୁଳି, 'ଦୁଇଟି ଶୁଖିଲା ପତ୍ର ପରି' ବୈଶାଖୀ ପବନରେ ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଆସି ବାଲୁଗାଁ ପେଣ୍ଠରେ ଚଟିଘର କରି ରହିଥିଲେ । ଜଣେ ଥିଲା ନିରାଶ୍ରୟା ବିଧବା ଓ ଅନ୍ୟ ଜଣକ ଚଟିଘର କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାହାର ସହକାରୀ । ଗାଦୀଚ୍ୟୁତ ପୁରୀ ରାଜା ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଗୁଣ୍ଡୁଚି ମୂଷାର ଦାନ ଭଳି ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ନଗଣ୍ୟ ନୁହେଁ । ଉପନ୍ୟାସର ଐତିହାସିକ କାହାଣୀରେ ଏହି କାଳ୍ପନିକ ଦୀନହୀନ ଚରିତ୍ର ଦୁଇଟିର ଭୂମିକା ବେଶ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ଆମର ଆଦିବାସୀ-ବହୁଳ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ୬୨ ପ୍ରକାର ଆଦିବାସୀ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କର ଜୀବନଗାଥା ପୂର୍ବରୁ ସାହିତ୍ୟର କୁକ୍ଷିଗତ ପ୍ରାୟ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଆଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସରେ ତାହା ସମ୍ଭବ ହେଲା । 'ଭୀମା ଭୂଈଁୟା' (୧୯୦୮-ପ୍ରକାଶକାଳ) ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କରି ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ଦାସ ସେହି ଅଜ୍ଞାତ, ଅବହେଳିତ ଜନଜୀବନ ପ୍ରତି ପ୍ରଥମେ ଆମର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲେ । କେନ୍ଦୁଝର ଅଞ୍ଚଳରେ ଥିବା ଦେଶ ବା ପାହାଡ଼ୀ ଭୂଈଁୟାଙ୍କର ସମାଜ-ଜୀବନ 'ଭୀମା ଭୂଈଁୟା'ରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଛି । ଭୂଈଁୟା ସଂପ୍ରଦାୟର ରୀତି ନୀତି, ଚାଲିଚଳଣି, ଧ୍ୟାନଧାରଣା, ସଂସ୍କାରର ଚିତ୍ର ଦେବା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଲେଖକ ଚାଙ୍ଗୁବାଦ ଓ ଚାଙ୍ଗୁନୃତ୍ୟ, ଗୀଧପାଳି ବା ବୋଡ଼ାପାଳି ନୃତ୍ୟ, ଝିଙ୍କା ବିବାହ, ମୁଣ୍ଡ ବା ମଣ୍ଡୁଆ ଘର, ଅତିଥିସତ୍କାର ବିଧି, ଗୁଣିଗାରୁଡ଼ିର ପ୍ରଭାବ, ସାରଲ୍ୟ ଓ ଦୈବ ବିଶ୍ୱାସ ଆଦି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ—"ମଣ୍ଡୁଆ ଛଡ଼ା ଭୂଈଁୟା-ପଲ୍ଲୀ ନାହିଁ । ଏହା ସମସ୍ତ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କର ସାଧାରଣ ସଭାମଣ୍ଡପ ବା ବୈଠକ ସ୍ଥାନ । ଏହିଠାରେ ଭଲମନ୍ଦ ବିଚାର ପାଇଁ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କର ବୈଠକ ହୁଏ । ଏହିଠାରେ ଚାଙ୍ଗୁନାଟ ହୁଏ । ଏହି ଘରେ ବୁଢ଼ାଏ ଗ୍ରାମର ସବୁ ଧାଙ୍ଗଡ଼ଙ୍କୁ ରାତିରେ ଜଗି ଶୁଅନ୍ତି । ଆଗନ୍ତୁକମାନେ ଏହିଠାକୁ ଆସି ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ପାଇଁ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କଠାରୁ ସଂଗୃହୀତ ଡାଲି, ଚାଉଳ, ଲୁଣ, ଘିଅ ବର୍ଷକ ନିମିତ୍ତ ଗଚ୍ଛିତ । ପ୍ରାଣାନ୍ତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆତିଥ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରତି କେହି ଆଖି ଦିଏ ନାହିଁ । ଏହିଠାରେ ଆଗନ୍ତୁକେ ଆଶ୍ରୟ ପାଇଥାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚା ପାଇଁ ପାଳି କରି ଗ୍ରାମବାସୀ ଦୁଇଜଣ ପୁରୁଷ ମଣ୍ଡୁଆରେ ଅହୋରାତ୍ର ଉପସ୍ଥିତ ଥାଆନ୍ତି ।" (ତୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦଃ)

ଉପନ୍ୟାସର କେତେକ ପୂର୍ବତନ ଗଡ଼ଜାତର ରାଜା ରାଜୁତା ଚରିତ୍ରକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ, ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଆଦିବାସୀ ଚରିତ୍ର । ଭୀମା, ବାଣାଶୁର, ତିଳ ସର୍ଦ୍ଦାର, ସାଧୁ ସର୍ଦ୍ଦାର, ଚିନାମାଳୀ ପ୍ରଭୃତି ଭୂଇଁୟା ସଂପ୍ରଦାୟର ଚରିତ୍ର କାହାଣୀର ଉପଯୋଗିତା ଅନୁଯାୟୀ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଭୀମାର ଚାରିତ୍ରିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଲେଖକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ଭୀମା ଏକ ବର୍ତ୍ତୁଳ ବା ବିକାଶଶୀଳ ଚରିତ୍ର । ଉପନ୍ୟାସର ଆରମ୍ଭରେ ସେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଧାଙ୍ଗଡ଼; ଆଉ ଆଉ ଧାଙ୍ଗଡ଼ଙ୍କ ଭଳି ସେ ମଦ ପିଏ, ଧାଙ୍ଗଡ଼ୀ ଉପରେ ନିଘା ରଖେ, ଚାଙ୍ଗୁ ବଜାଏ, ଗୀଧପାଳି ବା ବୋଡ଼ାପାଳି ନାଚେ । କିନ୍ତୁ କାହାଣୀର ଅଗ୍ରଗତି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହାର ଚାରିତ୍ରିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଅରଣ୍ୟଚାରୀ ଆଦିବାସୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଧାଙ୍ଗଡ଼ କିପରି ମାନବିକତାର ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ ହୋଇପାରେ—ତାହାର ଚରିତ୍ରବତ୍ତାର କିପରି ଉଦ୍‌ଗତି ହୋଇପାରେ, ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ଭୀମା ଚରିତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ତାହା ପ୍ରତିପାଦିତ କରିଛନ୍ତି ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଏହି ଆଦିବାସୀ ସମାଜ-ଜୀବନକୁ ଘେନି ରଚନା କରିଛନ୍ତି—'ଦାଦିବୁଢ଼ା' (୧୯୪୪), 'ପରଜା' (୧୯୪୬), 'ଅମୃତର ସନ୍ତାନ' (୧୯୪୯), 'ଅପହଞ୍ଚ' (୧୯୬୧), 'ଶିବଭାଇ' (୧୯୫୫) ପ୍ରଭୃତି ଉପନ୍ୟାସ । 'ଦାଦିବୁଢ଼ା' ଓ 'ପରଜା'ରେ ପରଜା ଜନଜାତି ଏବଂ 'ଶିବଭାଇ', 'ଅପହଞ୍ଚ', 'ଅମୃତର ସନ୍ତାନ'ରେ କନ୍ଧ ଜନଜାତିର ବାସ୍ତବ ଜୀବନାଲେଖ୍ୟ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଛି । ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ଉକ୍ତ ଦୁଇଟି ଜନଜାତିର ସୁଖ ଦୁଃଖ, ଆନନ୍ଦ ବିଷାଦ, ସଂସ୍କାର ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଗୋପୀନାଥ ନିପୁଣତାର ସହ ଆମ ଆଗରେ ପରିବେଷଣ କରିଛନ୍ତି । 'ପରଜା' ଉପନ୍ୟାସରେ ସୁକୃଜାନିର ନିଷ୍ପେଷିତ ପରିବାର, ଗୋତି ଖଟିବାର ବିଡ଼ମ୍ବନା ଆମ ଚିତ୍ତକୁ ଗଭୀର ଭାବେ ଆଲୋଡ଼ିତ କରେ । ରାଜ୍ୟରେ ଏହିଭଳି କେତେ ଆଦିବାସୀ ପରିବାର ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି, ତାହାର ହିସାବ ନାହିଁ । ଏବେ ମଧ୍ୟ 'ପରଜା'ରେ ଚିତ୍ରିତ ଆଦିବାସୀ ଜୀବନର ବିଶେଷ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ନାହିଁ । ନିମ୍ନ ଆଲେଖ୍ୟଟି ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ପରଜାଙ୍କ ପଲ୍ଲୀରେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେବ—"ନିତିଦିନର ଘସରା ଗତରେ କାମ ଚାଲେ, ଦିନବେଳେ କାମ ମାଳିଦମକ ପର୍ବତରେ କୁରାଢ଼ୀର ଠୋ ଠା, ସଞ୍ଜ ବୁଢ଼େ ଘରୋଇ ପଙ୍ଗତ, ରାତିରେ ତୁଙ୍ଗୁ ତୁଙ୍ଗା, ଗୀତ । ସବୁ ଆଗ ପରି । କେବଳ ଥରେ ଥରେ ସୁକୃଜାନିର ଆଖି ଉପରେ କିଏ ଯେପରି ପରଳ ବିଛେଇ ଦିଏ, ମନଖୋଲା ହସଖୁସି ମଝିରେ ତଣ୍ଟିକୁ ଚିପି ଧରେ, ଖାଲ ଉପରେ ପର୍ବତର ଛାଇ ପରି ମୁହଁରେ ବିଶାଦ ଟାଙ୍ଗିହୋଇ ରହେ । ସୁକୃଜାନି ଡରେ, ମନେ ପକାଏ ଅଧିକାରୀ କୋପକରି . ଗଲା କ'ଣ ହେବ କିଏ ଜାଣେ ? ମୂରୁଖ ଦେଶିଆ ପଦାକୁ ଗୋଡ଼ ବଢ଼େଇଲେ ତା'ର ଦୋଷ ଧରା ହୋଇପାରେ । ଜାଣିଲେ ଦୋଷ, ନ ଜାଣିଲେ ଦୋଷ । ହାତଯୋଡ଼ି କପାଳରେ ମାରି ସୁକୃଜାନି ତା'ର ପରଜା ଜାତିର ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରେ, କହେ—ହେ ମା' ବସୁମତୀ

ନିଶାମିମୁଣ୍ଡା, ହେ ବାପା ଝାକ୍ରୁ ଦେବତା, ପାରା ବଳି ଦେବି, କୁକୁଡ଼ା ବଳି ଦେବି, ଅନଷ୍ଟ ନ ହେଉ !"

କେବଳ ଆଦିବାସୀ ଜୀବନାଲେଖ୍ୟ ନୁହେଁ, ଦଳିତ ନିମ୍ନବର୍ଗର ସମାଜ ଜୀବନ ପରିବେଷଣ କରିବାରେ ମଧ୍ୟ ଆଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସ କୁଣ୍ଠା ପ୍ରକାଶ କରି ନାହିଁ । ପୂର୍ବରୁ ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି ଆପଣା ଉପନ୍ୟାସ-ସୃଷ୍ଟିରେ ଭଗିଆ-ସାରିଆ, ଗୋବରା ଜେନା, ଗେନ୍ଦେଇ, ନାକଫୋଡ଼ିଆ ମାଆ ଇତ୍ୟାଦି ଇତର ଜନଙ୍କ କଥା ଆମକୁ କହିଥିଲେ । ଗୋପୀନାଥଙ୍କ 'ହରିଜନ' (୧୯୪୮) ଉପନ୍ୟାସରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହେଲା—ମେହେନ୍ତର ଜୀବନର ଚିତ୍ର । ତଥାକଥିତ ଉଚ୍ଚବର୍ଗର ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିମ୍ନବର୍ଗର ଲୋକେ କିପରି ନିଷ୍ପେଷିତ ହୁଅନ୍ତି, ବିଶେଷତଃ ନିମ୍ନବର୍ଗର ନାରୀମାନେ କିପରି ଅଭିଜାତ ସମାଜର ଯୌନ ଲାଳସାର ଶିକାର ହୁଅନ୍ତି, ଜେମା ଓ ପୁନି ଚରିତ୍ର ଭିତରେ ଗୋପୀନାଥ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । କଥାକାର କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣ 'ମାଟିର ମଣିଷ' (୧୯୩୦) ଉପନ୍ୟାସରେ ମଧ୍ୟ ସାଧାରଣ ସମାଜ ଜୀବନର କଥା କହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦଳିତ, ନିପୀଡ଼ିତ ଧରମା ବାଉରୀର ସଂଘର୍ଷମୟ ଜୀବନର କାରୁଣ୍ୟଭରା ଚିତ୍ରଦ୍ୱାରା ପାଠକ ସମାଜର ସହାନୁଭୂତି ଜାଗରୂକ କରାଇ ପାରିଛନ୍ତି ।

ଆଦିବାସୀ ଓ ଦଳିତ ନିମ୍ନବର୍ଗର ଜନଜୀବନ ବ୍ୟତୀତ ଆଞ୍ଚଳିକ ସମାଜକୁ ଘେନି କିଛି ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ ରଚିତ ହୋଇଛି । ଯାହାକି ବହୁକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅପାଙ୍‌କ୍ତେୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ବୃହତ୍ର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଭଗ୍ନାଂଶରୁ ମଧ୍ୟ ମଣିଷର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ । ତେଣୁ ଆଞ୍ଚଳିକ ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରସାର ।* ଦେଶ ବା ରାଜ୍ୟର ଏକ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଞ୍ଚଳ, ତାହାର ଜନଜୀବନ, ଲୋକଙ୍କର ବୃତ୍ତି ଓ ଚାଲିଚଳଣି, ଭାଷାଭଙ୍ଗୀ ଓ ପୂଜାରାଧନା ପ୍ରକ୍ରିୟା ଇତ୍ୟାଦି ଆଞ୍ଚଳିକ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇଥାଏ । ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳ ସହ ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଜନସମାଜର ପୂର୍ବରୁ ବିଶେଷ ପରିଚୟ ନଥିଲା । ଏହାର ବିଭିନ୍ନ କାରଣ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟାଏ କାରଣ ହେଉଛି—ସାହିତ୍ୟାଙ୍ଗନରେ ସେହି ଆଞ୍ଚଳିକ ଜନସମାଜର ପଦଧ୍ୱନି ଶୁଣାଯାଇଥିଲା ଖୁବ୍ କମ୍ । ଏବେ ଉପନ୍ୟାସରେ ସେହି ସ୍ୱରଧ୍ୱନି ସୁପରିସ୍ଫୁଟ । ପରଶୁରାମ ମୁଣ୍ଡଙ୍କର 'ମୂଲିଆ ପିଲା' (୧୯୫୧) ଓ 'ଗାଞ୍ଜା ବାବା' (୨୦୦୩), ଯମେଶ୍ୱର ମିଶ୍ରଙ୍କର 'ଖମାରୀ' (୧୯୬୩), ରୋହିତ କୁମାର ପଟେଲ-ଯାଦବାନନ୍ଦ ପଟେଲଙ୍କର 'ଝାଟିମାଟି ଟାଙ୍ଗର' (୧୯୯୫) ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ଉପନ୍ୟାସ ଏ କଥାର ସାକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରେ । ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଅଞ୍ଚଳର ଜନସମାଜର ଚିତ୍ର ବହନ କରୁଥିବା

---

* ସାହିତ୍ୟ କୋଷ : କଥା ସାହିତ୍ୟ—ସଂ : ଆଲୋକ ରାୟ, ବାଗର୍ଥ, ୧/୩ କୃଷ୍ଣରାମ ବସୁ ଷ୍ଟ୍ରିଟ୍, କଲିକତା-୬ (୧୯୬୭), ପୃଷ୍ଠା-୨ ।

ଶେଷୋକ୍ତ ଉପନ୍ୟାସର ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି—ଏହା ରୋହିତ କୁମାର ଓ ଯାଦବାନନ୍ଦଙ୍କର ମିଳିତ ରଚନା ।

ସେହିପରି ରାଜ୍ୟର ସମୁଦ୍ର-କୂଳବର୍ତ୍ତୀ କେତେକ ଅଞ୍ଚଳ, ଯଥା—ପୁରୀ, ଗୋପାଳପୁର, ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ଥାନରେ ନୋଳିଆମାନେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ବସବାସ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଳ୍ପଜ୍ଞାତ ଜୀବନାଲେଖ୍ୟ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଛି ଦଶରଥ ସାମଲଙ୍କର 'ନୀଳ ସିନ୍ଧୁର ଉପକଣ୍ଠେ' (୧୯୬୨) ଏବଂ ଗଣେଶ୍ୱର ମିଶ୍ରଙ୍କର 'ସାମୁଦ୍ରିକ' (୧୯୬୫) ଉପନ୍ୟାସରେ । ପୁରୀର ଅବହେଳିତ ଶଗଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଆଖ୍ୟାନ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ହରିହର ବାହିନୀପତିଙ୍କ 'ପୁନର୍ଜନ୍ମ' (୧୯୮୫) ଉପନ୍ୟାସରେ । ରାଜ୍ୟର ପଟିଆ ଆଦି କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ସାପୁଆ କେଳାମାନେ ରହିଛନ୍ତି । ବ୍ରଜମୋହନ ମହାନ୍ତି 'ସାପୁଆ' (୧୯୮୨) ଏବଂ ଦେବ୍ରାଜ ଲେଙ୍କା 'ଧୂର ପୃଥିବୀର ତରା' (୧୯୮୩) ଉପନ୍ୟାସରେ ସେହି ଦରିଦ୍ର କେଳାମାନଙ୍କର ବିଚିତ୍ର ଜୀବନଗାଥା ଆମକୁ ଶୁଣାଇଛନ୍ତି ।

ଆତ୍ମିକ ଓ ଆଙ୍ଗିକରେ ଉପନ୍ୟାସ ମୁଖ୍ୟତଃ ଏକ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ କଳା । ଆମ ଉପନ୍ୟାସ ସେହି ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ବଜାୟ ରଖିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ।

ଉତ୍କଳ ଆପାର୍ଟମେଣ୍ଟ
କଲ୍ୟାଣୀ ନଗର, କଟକ-୭୫୩୦୧୩

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକବିତା : ରୂପ ଓ ରୂପାୟନ
(୧୮୭୬-୧୯୫୦)

ପ୍ରଫେସର ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ର ରଥ

ସାହିତ୍ୟର ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ବିଭାଗ ଭାବରେ ଗୀତିକବିତା ପରିଚିତ । ଏଥିରେ କ୍ଷଣିକର ଶାଣିତ ଅନୁଭବ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରକଟିତ । ଭାବାବେଗର ଆବେଶରେ ଏହା ଯେତିକି ସାର୍ଥକ, ଛନ୍ଦମୟତାର ମଧୁର ସ୍ପର୍ଶରେ ସେତିକି ମନୋମୁଗ୍ଧକର । ମନକୁ ମନ ସହିତ ବାନ୍ଧିବା ପାଇଁ ଏହା ଅନୁପମ ଲାବଣ୍ୟର ଏକ ସୁରମ୍ୟ ସୂତ୍ର । ଥରେ ଦୁଇଥର ଆଗ୍ରହରେ ପଢ଼ିଦେଲେ ବା ଶୁଣିଦେଲେ ଏଥିରୁ ବହୁଳାଂଶ ମନେ ରହିଯାଏ । ଦୁଃଖର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବା ସୁଖର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସ୍ୱତଃ ଝରିଆସେ ତୁଣ୍ଡରୁ ଏହି ପଂକ୍ତିମାଳା । ଗୀତିକବିତାରେ ଯେଉଁ ଅପୂର୍ବ ମଧୁରିମା ଥାଏ, ତାହାକୁ ସ୍ୱତଃ ବୁଝିହୁଏ, ଅନୁଭବ କରିହୁଏ । କାରଣ ଅନୁଭବରୁ ଏହାର ସୃଷ୍ଟି ଓ ଅନ୍ୟର ଅନୁଭବ ନିମନ୍ତେ ଏହାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ ହେବ ଯେ ଅନୁଭବ ହିଁ ଗୀତିକବିତାର ଭିତ୍ତି । ଫଗୁଣ ଫୁଲର ମିଠାମିଠା ବାସ, କୋଇଲିର କୁହୁଗାନ, ଅଳିର ଗୁଞ୍ଜରଣ, ଧୀର ପବନର ସ୍ନିଗ୍ଧସଞ୍ଚରଣ ଏକାଧାରରେ ଏଥିରେ ଉପଲବ୍ଧ । ଅବୟବରେ ଗୀତିକବିତା ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବରେ ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ । ଶବ୍ଦକୁ ଶବ୍ଦ ଖଞ୍ଜିଦେଲେ ଗୀତ ହୋଇପାରେ ମାତ୍ର ଗୀତିକବିତା ହୁଏ ନାହିଁ, ଶବ୍ଦର ଶଯ୍ୟାରେ ଭାବର ପ୍ରବାହ ସାଙ୍ଗୀତିକତା ହିଁ ଗୀତିକବିତାର ଅସଲ ସ୍ୱରୂପ । ସେ ପ୍ରବାହର ନିଜସ୍ୱ ଛନ୍ଦ ଅଛି, ଯାହାକୁ ଅନ୍ତଃକର୍ଣ୍ଣରେ ଶୁଣିହୁଏ, ନିଜସ୍ୱ ରଙ୍ଗ ଅଛି ଯାହାକୁ ଅନ୍ତଃଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିହୁଏ । ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନର ବାସ୍ତବତା ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇଥାଏ । ଜୀବନକୁ ଦେଖିବାକୁ ଏହା ଏକ ବିମୁକ୍ତ ଗବାକ୍ଷ । ଅଳ୍ପଶବ୍ଦରେ ବହୁ କଥା ଏଥିରେ କୁହାଯାଏ । ନିର୍ବାଚିତ ଶବ୍ଦର ଫୁଲ ସମ୍ଭାରରେ ରଚିତ ଶୋଭନୀୟ ମାଳା ହେଉଛି ଗୀତିକବିତା । ଯେତେଥର ମନନୟନରେ ଦେଖିଲେ ସେତେଥର ନୂଆନୂଆ ଲାଗେ, କ୍ଳାନ୍ତି ବା ବିରକ୍ତି ଆସେନାହିଁ, ନିତ୍ୟନୂତନ ଭାବବିଳାସ ତହିଁରୁ ଉକୁଟି ଉଠେ । ପ୍ରାଣର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପରିତଳରେ ତାହାର ସ୍ପର୍ଶ ସଞ୍ଚରିଯାଏ । ପଲ୍ଲୀକବି ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ ସ୍ୱରଚିତ 'କବି ରାଧାନାଥ ଓ ତଦୀୟ କବିତା' ପ୍ରବନ୍ଧରେ କହିଛନ୍ତି— "ଯେଉଁ କବିତାରେ କବିଙ୍କର ହୃଦୟର ଉଦ୍ଦାମ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ ଏବଂ ଯାହା ସଂଗୀତ ରୂପରେ ସ୍ୱରଲୟାଦି ସହକାରେ ସୁଗେୟ, ତାହା ଗୀତି କବିତା" ।

ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଶିକ୍ଷା, ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଭିତରେ ରୁଚିଗତ ଏବଂ ଭାବଗତ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ସମନ୍ୱୟର ଫଳଶ୍ରୁତି ସ୍ୱରୂପ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉଦ୍‌ଭବ ହୋଇଛି । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକବିତା ହେଉଛି ଗଳ୍ପ, ନାଟକ, ଉପନ୍ୟାସ ଓ ପ୍ରବନ୍ଧ ପରି ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ବିଭାଗ । ଏହାର ସ୍ୱାଦ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଗୀତିକବିତାଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ଆଙ୍ଗିକ ଓ ଆତ୍ମିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେକ ନୂତନତ୍ୱ ଏଥିରେ ଲକ୍ଷଣୀୟ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକବିତାର ପ୍ରକାର ଭେଦ ସଂପର୍କରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲୋଚନା କରିବା ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

୧. ଶୋକଗୀତି :

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର Elegyର ଆଦର୍ଶ ଅନୁସରଣରେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ପ୍ରଥମେ ଶୋକଗୀତି ରଚନା କରିଛନ୍ତି । Merrim websters Encyclopaediā of Literatureରେ Elegy ସଂଜ୍ଞା ନିରୂପଣ କରାଯାଇ କୁହାଯାଇଛି—"Elegy is song or poem expressing sorrow, lamentation, especially for one who is dead." ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ପ୍ରଥମ କରି ଦେଶର ଏବଂ ବିଦେଶର କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ତିରୋଧାନରେ ଶୋକଗୀତିକା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ରଚିତ ଶୋକଗୀତଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ 'କବି ରାଧାନାଥ ରାୟ ବାହାଦୂର', 'ପରଲୋକଗତା ସୁଲକ୍ଷଣା ଦେବୀ', 'ଦେବାତ୍ମା ଶ୍ରୀ ପ୍ୟାରୀମୋହନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ', 'ମହାଦେବୀ ଭିକ୍‌ଟୋରିଆ', 'ମହର୍ଷି ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର' ଅନ୍ୟତମ ।

ଅନ୍ୟତମ ସାର୍ଥକ ସ୍ରଷ୍ଟା ବ୍ୟାସକବି ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ କବି ପ୍ରତିଭାର ବିମଳ ମୁଦ୍ରାଙ୍କ ତାଙ୍କ ରଚିତ ଶୋକଗୀତି ଗୁଡ଼ିକରେ ଅଧିକ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପୁତ୍ର ମନମୋହନ ଓ ପତ୍ନୀ କୃଷ୍ଣକୁମାରୀଙ୍କ ବିୟୋଗରେ କବି ଚିତ୍ତର ଆଲୋଡ଼ନ ଏହା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶିତ । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ 'ହସି ହସି ଗଲା ମତେ କନ୍ଦାଇ କନ୍ଦାଇ', 'ପୁଣି କି ଦେଖିବି ସେହି ସହାସ୍ୟ ବଦନ', 'ମୃତ ଶିଶୁପୁତ୍ର ମନମୋହନ' ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ବିରଚିତ ବହୁ କବିତାରେ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ସୁଖଦୁଃଖ ଉପସ୍ଥାପିତ । ବିଶେଷତଃ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ବିୟୋଗ-ବିଧୁର ପ୍ରାଣର ଆକୁଳତା ଏପରି କବିତାଗୁଡ଼ିକରେ ଅଧିକ ପ୍ରକଟିତ । ପତ୍ନୀ ବିୟୋଗଜନିତ ଦୁଃଖର ଚିତ୍ରରୁ କିଛି ଏହିପରି—

ଲୀଳା କରୁଥିଲା ନୀଳ ବାରିଦେ ଚପଳା
ଦେଖି ତୃପ୍ତ ହେଉଥିଲା ମୋହ ନେତ୍ରତୋଳା
ଅନନ୍ତ ଆକାଶେ ଗଲା ସହସା ଉଭାଇ
ହସି ହସି ଗଲା ମୋତେ କନ୍ଦାଇ କନ୍ଦାଇ ।।

—(ହସିହସି ଗଲା ମୋତେ କନ୍ଦାଇ କନ୍ଦାଇ)

ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି 'ଅଶ୍ରୁପାତ' ଏବଂ ଅଭିରାମ ଭଂଜଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ 'ତପ୍ତ ଶ୍ୱାସ' ଶୀର୍ଷକ ଶୋକଗୀତି ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କର ଭାବାନୁସାରୀ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ ଦକ୍ଷତା ଲକ୍ଷଣୀୟ । ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କୁ ଉତ୍କଳମାତାଙ୍କର ରଙ୍କୁଣୀଧନ ବୋଲି କବି ଚିନ୍ତାମଣି ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି ।

ଦୀନ ଉତ୍କଳମାତା ରଙ୍କୁଣୀଧନ ।
ଗତାୟୁ ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ॥

ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ କେତେଗୋଟି ଶୋକ କବିତା ମଧ୍ୟରେ 'ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ', 'ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ', 'ସ୍ୱର୍ଗୀୟା କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ', 'ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟା ନିକଟରେ ଉତ୍କଳମାତାର ରୋଦନ' ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଧାନ । ଦିନେ ଜନ୍ମ ହେଲେ ଦିନେ ମୃତ୍ୟୁ ଅଛି ଏ କଥା ଜାଣିଲେ ମଧ୍ୟ ମନ ବିବ୍ରତ ହୋଇପଡୁଛି, ଚାରିଦିଗରେ ହାହାକାର ଶୁଭୁଛି, ଉତ୍କଳର ମୁଖ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ଦିଶୁଛି ଇତ୍ୟାଦି କଥା କବି ଗଙ୍ଗାଧର 'ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ' ଶୀର୍ଷକ କବିତାରେ କହିଛନ୍ତି ।

ଚାରିଆଡ଼େ ଶୁଭୁଅଛି ହାହାକାର ରବ ।
ଉତ୍କଳର ଚାରୁମୁଖ ଦିଶୁଛି ନିଷ୍ପ୍ରଭ ॥

ଗଙ୍ଗାଧର ସମ୍ରାଟ ସପ୍ତମ ଏଡ଼ୱାଡ଼ଙ୍କ ବିୟୋଗରେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି 'ମହାପ୍ରୟାଣ' । ପୁନଶ୍ଚ ବରପାଲିର ଜଣେ ଛାତ୍ର ଧନଞ୍ଜୟ ସିଂହ କଟକରେ ଆଇ.ଏ. ପଢୁଥିବା ବେଳେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିବାରୁ ତାଙ୍କର ବିୟୋଗରେ କବି ଗଙ୍ଗାଧର 'ସ୍ୱର୍ଗତ ଧନଞ୍ଜୟ ସିଂହ' ଶୀର୍ଷକ ଶୋକଗୀତି ଏବଂ ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମୀ କାଶୀନାଥ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ବିୟୋଗରେ 'ସ୍ୱର୍ଗତ କାଶୀନାଥ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ପ୍ରତି' ଶୀର୍ଷକ ଶୋକଗୀତି ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟା ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ଉତ୍କଳମାତାଙ୍କର ରୋଦନରେ କବି ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଧାନତଃ ପ୍ରକଟିତ । ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ରାଧାନାଥ ଓ ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କର ମହାପ୍ରୟାଣ ଘଟିଥିଲା । ଉତ୍କଳ ଏକ ଜଡ଼ଭୂଖଣ୍ଡ ନୁହେଁ, ଏକ ଜୀବନ୍ତସତ୍ତା । ଏହାର ସୁଖଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କରିବାର ବିପୁଳ ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିଛି । ସନ୍ତାନବତ୍ସଳା ସେହି ଜନନୀଙ୍କର ମମତାର ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ । ଏ କଥା କବି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ସହିତ ଉତ୍କଳ ଜନନୀଙ୍କ ମୁଖରେ 'ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟା ନିକଟରେ ଉତ୍କଳମାତାର ରୋଦନ' କବିତାରେ କହିଛନ୍ତି—

ମୋ ରାଧୁମଧୁ ଗଲେ ଯେଉଁ ବିଦେଶ
ଦେଲେ ତ ନାହିଁ ଆଜି ଯାଏ ସନ୍ଦେଶ
ତୁହି କି ସେହି ଦେଶେ ଗଲୁରେ ଚାଲି
ପାରିଲି ନାହିଁ ତୋର ପଥ ଓଗାଳି ।

ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ କେତେକ ଶୋକଗୀତି ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ 'ପରଲୋକଗତ ମଧୁସୂଦନ', 'ସ୍ୱର୍ଗତ ମହାରାଜା ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର', 'ସ୍ୱର୍ଗତ ପଣ୍ଡିତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ', 'ସ୍ୱର୍ଗତ ଅଭିରାମ ଭଞ୍ଜ', 'ସ୍ୱର୍ଗତ କବି ଫକୀର ମୋହନ' ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଧାନ ।

ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗର ଅନ୍ୟତମ ସାଧକ ସ୍ରଷ୍ଟା ପଣ୍ଡିତ କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଅକାଳ ବିୟୋଗରେ ତାଙ୍କର ଧର୍ମପତ୍ନୀ ଏକ ପୁସ୍ତିକା ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ । ଏହାର ନାମ ହେଉଛି 'ଶୋକଧାରା' । ଏଥିରେ ତାଙ୍କ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟର ଚିତ୍ର ପ୍ରକଟିତ । ଯେ କୌଣସି ସହୃଦୟ ପାଠକ ଏହାକୁ ପଢ଼ି ଶୋକାଭିଭୂତ ନ ହୋଇ ରହିପାରିବେ ନାହିଁ । ଅତୀତରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବିପଦଆପଦ ବେଳେ ବିଶେଷତଃ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଜୀବନର ସଙ୍କଟାପନ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ସ୍ତ୍ରୀ ତା'ର ଦେହର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅଳଙ୍କାର ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ସୁସ୍ଥତା ମନାସି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେବୀଙ୍କ ପାଦତଳେ ଗଭୀର ବିଶ୍ୱାସ ସହ ରଖୁଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ସୁସ୍ଥ ହେଲାପରେ ସେହି ଅଳଙ୍କାର ଗୁଡ଼ିକ ଦେବୀଙ୍କ ପାଦତଳୁ ଆଣି ପିନ୍ଧୁଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତ କୃପାସିନ୍ଧୁଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସାବିତ୍ରୀଦେବୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଘୋର ଅସୁସ୍ଥତା ବେଳେ ତାହା କରିଛନ୍ତି ମାତ୍ର ଭାଗ୍ୟର କ୍ରୁର ପରିହାସରେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଆଶା ମଉଳି ଯାଇଛି, ପଣ୍ଡିତ କୃପାସିନ୍ଧୁଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଯାଇଛି । ଅକାଳ ବୈଧବ୍ୟର ଶିକାର ହୋଇ ସାବିତ୍ରୀଦେବୀ ଆଉ ସେହି ଅଳଙ୍କାରଗୁଡ଼ିକୁ ପିନ୍ଧି ପାରିନାହାନ୍ତି । ବିଷାଦିତ ପ୍ରାଣବୀଣାରେ ତାଙ୍କର ଝଙ୍କୃତ ହୋଇଛି ଦୁଃଖର ଲହର, ସ୍ୱତଃସ୍ଫୁର୍ତ୍ତ ଭାବରେ ଝରିପଡ଼ିଛି କେତେଗୋଟି କବିତା ଯହିଁରେ କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଜୀବନର ବହୁ ଘଟଣା, ସ୍ମୃତି ଓ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାର ଅକପଟ ଚିତ୍ର ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି । କୃପାସିନ୍ଧୁଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ଏହି 'ଶୋକଧାରା' ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ମର୍ମଫଟା କୋହକୁ ଶବ୍ଦାୟିତ କରି ସାବିତ୍ରୀଦେବୀ ଯାହାସବୁ କହିଥିଲେ ସେଥିରୁ କିଛି ଅଂଶ ଏହିପରି—

କିଏ ଜାଣିଥିଲା ଅଭିଷେକ ବେଳେ ରାମ ଯିବେ ବନବାସ ?
କିଏ ଜାଣିଥିଲା ପ୍ରଭାସ ତୀର୍ଥରେ ଯଦୁବଂଶ ହେବେ ଧ୍ୱଂସ ?
କିଏ ଜାଣିଥିଲା ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଶିରେ ଶଶୀହେବେ ରାହୁଗ୍ରାସ ?
କିଏ ଜାଣିଥିଲା ଟାଣିନେବ ବୋଲି ଅକାଳରେ କାଳ ଫାଶ ? ।।

—(ଶୋକଧାରା)

ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର 'ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ'ରେ ସନ୍ନିବେଶିତ 'କବିପ୍ରୟାଣ' ଓ 'ମାତାର ଶୋକ' ହେଉଛି ଦୁଇଟି ଶୋକଗୀତିକା । କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ମହାପ୍ରୟାଣରେ 'କବିପ୍ରୟାଣ' ରଚିତ ହେଲାବେଳେ ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଦେଓଙ୍କ ବିୟୋଗରେ 'ମାତାର ଶୋକ' ରଚିତ ହୋଇଛି । ପ୍ରଥମଟି 'ମୁକୁର' ପତ୍ରିକାରେ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟଟି 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ । 'କବିପ୍ରୟାଣ'ରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଅନନ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ

ଉଚ୍ଚକୋଟୀର କବିତ୍ୱ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉପସ୍ଥାପିତ । ରାଧାନାଥଙ୍କ ବିୟୋଗରେ ମାନବଠାରୁ ବିଶ୍ୱ ପ୍ରକୃତି ଅର୍ଥାତ୍ ବୃକ୍ଷଲତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଦୁଃଖରେ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି, ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଅପୂରଣୀୟ କ୍ଷତି ହୋଇଛି । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ—

ହେ ପଣ୍ଡିତ କବି ଛାଡ଼ିଗଲ ଧରା
ତବ ବିନା ତବ ଭୂମି ଦୁଃଖଭରା
ଥାଉ ନର କଥା, ଗିରିବନ ରାଜି
ଆଜି ଏ ଦୁଃଖରେ ପଡୁଛନ୍ତି ଭାଜି ।

—(କବିପ୍ରୟାଣେ)

ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଦେଓଙ୍କ ସ୍ମୃତିଚାରଣ କରିଛନ୍ତି କବି ସ୍ୱରଚିତ 'ମାତାର ଶୋକ' ଗୀତି କବିତାରେ । ଉତ୍କଳର ପୁନର୍ଜାଗରଣ କଳ୍ପେ ଆୟୋଜିତ ଚେତନାର ମହାଯଜ୍ଞରେ ଋତ୍ୱିକ ଭୂମିକାରେ ଶ୍ରୀ ଭଞ୍ଜଦେଓ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ତିରୋଧାନରେ ଗଭୀର ଭାବରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇଛନ୍ତି ଉତ୍କଳଜନନୀ । କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଯେଉଁ କେତେଗୋଟି ଶୋକକବିତା ରୂପାୟିତ ହୋଇଅଛି, ସେଥିମଧ୍ୟରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ 'ମହାପ୍ରୟାଣ', ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ 'ଶ୍ମଶାନରେ ମଧୁସୂଦନ' ଓ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ 'ଶ୍ମଶାନରେ ରାଧାନାଥ' ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । କବି ବିଦ୍ୟୁତପ୍ରଭା ଉତ୍କଳର ପରଲୋକଗତ ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ କବି, ସମାଜ ସଂସ୍କାରକଙ୍କ ସ୍ମୃତି ପ୍ରତି ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ଅର୍ପଣ କରିଛନ୍ତି । 'କର୍ମବୀର ଗୌରୀଶଙ୍କର', 'ଦେବାତ୍ମା ପ୍ୟାରୀମୋହନ', 'ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ମଧୁସୂଦନ', 'ଉତ୍କଳ କେଶରୀ ମଧୁସୂଦନ', 'ଦେଶପ୍ରାଣ ଗୋପବନ୍ଧୁ', 'ଉତ୍କଳ ଭାରତୀ କୁନ୍ତଳା', 'ସାଧକ କବି ଚିନ୍ତାମଣି' ଓ 'ରାଜକବି ବଳଭଦ୍ର' ଶୀର୍ଷକ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । 'ଉତ୍କଳ କେଶରୀ ମଧୁସୂଦନ' କବିତାରେ କବି କହିଛନ୍ତି—

ଅଭାଗୀ ଉତ୍କଳମାତା ଶିରୀହୀନ
କ୍ଷୀଣ ମେରୁଦଣ୍ଡ
ଭାଙ୍ଗି ଯେ ପଡ଼ିଛି ତବ ତିରୋଧାନେ
ହୋଇ ଶତଖଣ୍ଡ ।
ନବୋତ୍କଳ-ଜନ୍ମଦାତା କୁଳବୃଦ୍ଧ
ହେ ମଧୁସୂଦନ
ଋଣୀ ତବ ପଦତଳେ ଏ ଉତ୍କଳ
ଜାତି ଚିରଦିନ ।

୨. ସମ୍ବୋଧଗୀତି :

'Merrimwebater's Encyclopaedia of Literature' ଗ୍ରନ୍ଥରେ odeର ସଂଜ୍ଞା ଏହିପରି– "A ceremonious lyric poem on an occasion of public or private dignity in which personal emotion and general meditation are united." ଇଂରାଜୀ ସମ୍ବୋଧଗୀତିର ଆଦର୍ଶ ଅନୁସରଣରେ ପ୍ରଥମେ ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ସମ୍ବୋଧଗୀତି ରଚନା କରିଥିଲେ । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ 'ନଦୀ ପ୍ରତି', 'ଅକାଶ ପ୍ରତି', 'ଉତ୍କଳ ଜନନୀ ପ୍ରତି', 'ପୃଥିବୀ ପ୍ରତି', 'କୌଣସି ପରଲୋକ-ବାସିନୀ ପ୍ରତି' ପ୍ରଧାନ । 'ଜୀବନ ଚିନ୍ତା' ଓ 'ପଦ୍ମ' କବିତା ମଧ୍ୟ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । 'ପଦ୍ମ' କବିତାର ଅଂଶବିଶେଷ ଉଦାହରଣ ରୂପେ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇପାରେ ।

କଳୁଷ ପଙ୍କେ ମୁହିଁ କେଡ଼େ ମଳିନ
କେମନ୍ତେ ସରି ତୋର ହେବି ନଳିନ
ପଙ୍କଜ ଅଟୁ ତୁହି ତେଣୁ ଭରସା
ତୋ ପରି ଶୁଭ୍ର ହେବି ଲଭି ସୁଦଶା ।

ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର, ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି, ବ୍ରଜମୋହନ ପଣ୍ଡା, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ, ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର, ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ, ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ପ୍ରମୁଖ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରିଛନ୍ତି । ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କର 'ମନ ପ୍ରତି' ଓ 'ଧନ ପ୍ରତି' ଏକ ଏକ ସ୍ମରଣୀୟ ସମ୍ବୋଧନ ଗୀତିକା । ମନର ଚଞ୍ଚଳତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଶାନ୍ତ ଓ ସ୍ଥିର ହେବା ଲାଗି ଉପଦେଶ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶାନ୍ତ ନ ହେଲେ ଭେଳା ବୁଡ଼ିଯିବ ବୋଲି କବି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଧନପ୍ରତି ଗୀତିକାରେ ଧନକୁ ମନରେ ଗର୍ବ ଆଣି ନ ଦେବାକୁ ଅନୁରୋଧ ଜଣାଇଛନ୍ତି କବି ଗଙ୍ଗାଧର ।

ଧନ ! ନୀରବେ ଆସିବୁ ରେ
ଗରବ ନ ଦେବୁ ମନେ
ବିରତ ନ କରି ଅବିରତ ଥିବୁ
ବିବେକ ଅନୁମୋଦନେ ।

ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କର 'ସେବତୀ', 'ମରୁଆ', 'ଗୋଲାପ', ବ୍ରଜମୋହନଙ୍କ 'କୋକିଳ ପ୍ରତି', 'ଶିଶୁ ପ୍ରତି', ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର 'ଭାର୍ଗବୀ ପ୍ରତି', ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କର 'କାକବାରତା', 'ପ୍ରଭାତ ବିହଙ୍ଗ', 'ଦକ୍ଷିଣା ପବନ', ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କର 'ଧଉଳି ପାହାଡ଼' କବିତା ଏକ ଏକ ସାର୍ଥକ ସମ୍ବୋଧ ଗୀତି ।

ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କର ଦାର୍ଶନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଆଲୋଚ୍ୟ 'କାକବାରତା' ଗୀତିକବିତାରେ ସରଳ ଭାଷାରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ।

ପରିଶ୍ରାନ୍ତ ପାଛ ଅବସ୍ଥା ଜାଣି
ଗାଉ କିରେ କାକ ତତ୍ତ୍ୱ କାହାଣୀ ?
ସଂସାରର ପ୍ରେମ ଆବିଳ ଭାଇ
ନିର୍ମଳ ପ୍ରେମ ଏ ଜଗତେ ନାହିଁ ।

ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କର ସମକାଳୀନ କବି ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀ ରତ୍ନାକର ଶର୍ମା । ଶ୍ରୀ ଶର୍ମାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିରଚିତ କେତେକ ସମ୍ବୋଧଗୀତି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ 'ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ' ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ 'କୃଷକ ପ୍ରତି', 'ଶିଶୁ ଭ୍ରାତା ପ୍ରତି', 'ପଦ୍ମ ପ୍ରତି' ପ୍ରଭୃତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ । ପ୍ରତିକୂଳ ପରିବେଶରେ ଦବି ନଯାଇ ଅଧିକ ଉତ୍ସାହ ଓ ଉଦ୍ଦୀପନା ସହ କୃଷକ କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ କରିଯାଏ । ତେଣୁ ସେ ସମଗ୍ର ଜାତିର ନମସ୍ୟ—ଏକଥା କବି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । 'ଶିଶୁ ଭ୍ରାତା ପ୍ରତି' କବିତାରେ ଶିଶୁର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱକୁ କବି ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସମ୍ମାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ଶିଶୁକୁ ଉଚ୍ଚ ଚେତନାର ପ୍ରତୀକ ବୋଲି କହିବା ସହିତ ତା'ର ସରଳତାକୁ ଅଶେଷ ମର୍ଯ୍ୟାଦା କବି ଦେଇଛନ୍ତି । 'ପଦ୍ମ ପ୍ରତି' କବିତାରେ ପଦ୍ମଫୁଲର ସୁଷମା ପ୍ରକଟିତ ହେବା ସହିତ ପବିତ୍ରତା ମଧ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ପ୍ରିୟ, ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିର ଆସ୍ଥାନ ଏବଂ କବିମାନଙ୍କର ଅତି ଆଦରର ଧନ ଭାବରେ ପଦ୍ମଫୁଲର ମହତ୍ତ୍ୱ ଅନନ୍ୟ । ଏଥି ସହିତ ବିରହିଣୀମାନଙ୍କର ବିରହ ବେଦନା ଉପଶମ ଦିଗରେ ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ାର ଅବଦାନ ଅସାଧାରଣ ବୋଲି କବି କହିଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ—

'ଆହା ଶୁଭ୍ର ରଙ୍ଗ ଉପାଦାନେ ବିହି
କି ଯତ୍ନେ ଗଢ଼ିଛି ତୋ ଅପଘନ
ଦେଖିଲା ମାତ୍ରକେ ତୋ ରୂପ ମାଧୁରୀ
ଲାଖି ରହେ ମୋର ନୟନ ମନ ।

କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ ରଚିତ 'ପଉଷ ସନ୍ଧ୍ୟା' ଓ 'ସୁନା' ଏକ ଏକ ସାର୍ଥକ ସମ୍ବୋଧଗୀତି । 'ପଉଷ ସନ୍ଧ୍ୟା'ରେ ବିରହୀ ଚିତ୍ତର ଆଲୋଡ଼ନ ସମ୍ପର୍କରେ ଅବତାରଣା କରାଯାଇଛି । ସୁନାକୁ ସଭିଙ୍କର ଆଶା ଓ ଅଗ୍ରଚିନ୍ତାର ପ୍ରତୀକ ବୋଲି କବି କହିଛନ୍ତି । ସକଳ ବସ୍ତୁର ମୂଲ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଧର୍ମ, ସ୍ନେହ ଓ ନୀତିକୁ ବୁଝିବାରେ ତୁମେ ପାରଦର୍ଶୀ ବୋଲି ସୁନାକୁ କବି କହିଛନ୍ତି ।

'ସକଳ ବସ୍ତୁର ମୂଲ୍ୟ ତୁମେ ଏକା କରୁଛ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ।
କାଳେ କାଳେ ଏ ଧରଣୀ ଘୋଷୁଥିବ ତୁମରି ବିଜୟ ।।

ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କ ଆବେଗ ଓ ଉତ୍କଳାନୁରାଗ ପାଖୁଡ଼ା ପାଖୁଡ଼ା ମେଲି ଫିଟି ପଡ଼ିଛି 'ଧଉଳି ପାହାଡ଼' କବିତାରେ ।

'କହ ତେବେ ମୋତେ   ଧଉଳି ପାହାଡ଼
କହ ଭଲା ବାରେ ମୋ ମୁଖ ଚାହିଁ ।
ଧଉଳି ଦେଶରେ   ସେଦିନ ଜୀବନ
ଆସିବ କି ଆଉ ଆସିବ ନାହିଁ ?'

ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର ବହୁସଂଖ୍ୟକ ସମ୍ବୋଧଗୀତି ରଚନା କରିଛନ୍ତି । କଲମ, ଚାହା, ପାନିଆ, ଝରକା, ଟେଲିଫୋନ, କାଗଜ, ଟୋପି, ଦାଢ଼ି ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ସାଧାରଣ ବସ୍ତୁକୁ ସମ୍ବୋଧନ ପୂର୍ବକ ତାଙ୍କର କବିତା ରଚିତ । ଏଥିରେ ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ଭାବର ପରିପ୍ରକାଶ ନହେଲେ ମଧ୍ୟ ହାସ୍ୟରସିକତା ଭିତ୍ତିକ ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପ୍ରକଟିତ । କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀଙ୍କର ସମ୍ବୋଧଗୀତି ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ କୃତିତ୍ୱ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ତାଙ୍କର 'ଶେଫାଳି ପ୍ରତି' କବିତାର ଲୋକପ୍ରିୟତା ଅବିସମ୍ବାଦିତ । ଗଭୀର ଆଶାବାଦର ମନ୍ତ୍ରରେ କବିତାଟି ଅଭିମନ୍ତ୍ରିତ । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ—

'ମାଟିରେ ମିଶିବୁ ତୁହି
ମାଟିରେ ମିଶିବି ମୁହିଁ
ତଥାପି ମୋ ଆତ୍ମା ଫୁଲ ନ ଯିବରେ ମଉଳି
ତେଣୁ ଆଶା ବହି ଦିନ କାଟେ ଗଙ୍ଗଶିଉଳି !'

ଏହା ବ୍ୟତୀତ 'ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତି', 'କାମିନୀ ପ୍ରତି', 'କମଳ ପ୍ରତି', 'ତାରା ପ୍ରତି', 'ସହକାର ପ୍ରତି' ତାଙ୍କ ରଚିତ ଏକ ଏକ ସୁଖପାଠ୍ୟ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ସମ୍ବୋଧନମୂଳକ ଗୀତିକବିତା । ରାଧାମୋହନଙ୍କ ଅଗ୍ନିପୃଥ୍ୱୀ ଏ ଦିଗରେ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ।

୩. ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶପଦୀ ଗୀତିକବିତା :

ଇଂରାଜୀ ସନେଟ (Sonnet) ଶବ୍ଦରୁ ଅର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶପଦୀ ଶବ୍ଦକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶପଦ ବା ଚରଣ ବିଶିଷ୍ଟ କବିତା ହିଁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶପଦୀ କବିତା । ଭାବ ଗମ୍ଭୀରତା ଓ ଭାଷାର ସାବଲୀଳତା ଏଥିରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହୁଏ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୀତିକବିତାଠାରୁ ଏହାର ଗଠନ ରୀତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ଏଥିରେ ସଂଗୀତ ଅପେକ୍ଷା ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଅଧିକ ଉପଲବ୍ଧ । ଜୀବନାନୁଭବର ସୁଷମ ପରିପ୍ରକାଶର ଭିତ୍ତିରେ ନିଜସ୍ୱ ମତ ପ୍ରଦାନର ଅବକାଶ ଏଥିରେ ଅଧିକ ଥିବାରୁ, ଏହି କବିତାଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକ ଦାର୍ଶନିକତାପୂର୍ଣ୍ଣ । ଇଂରାଜୀ ସନେଟ ଅନୁସରଣରେ ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗକୁ

ଓଡ଼ିଆରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶପଦୀ କବିତାର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ଏ ଦିଗରେ ଅଗ୍ରଣୀ ଭୂମିକାର ଅଧିକାରୀ । ତାଙ୍କ ରଚିତ କେତେକ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶପଦୀ କବିତାର ସମାହାରରେ 'ବସନ୍ତ ଗାଥା' ସଂକଳନର ସୃଷ୍ଟି । କବି ଏହି ପୁସ୍ତକର ଭୂମିକାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି—"ଏହି ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶପଦୀ କବିତାଗୁଡ଼ିକର ଅଧିକାଂଶ ବସନ୍ତ କାଳରେ ରଚିତ ବୋଲି ତାହା ବସନ୍ତ ଗାଥା ନାମରେ ଆଖ୍ୟାତ ହେଲା ।" ଏଥିରେ ସନ୍ନିବେଶିତ କବିତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ 'ଏକାମ୍ର କାନନ', 'ଜରା ଆକ୍ରମଣ', 'ପତିତା ରମଣୀ', 'ନରନାରୀ', 'ଶଙ୍ଖଧ୍ୱନି', 'ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ' ଅନ୍ୟତମ । କେତେକ କବିତାରେ ମିତ୍ରାକ୍ଷର ଏବଂ କେତେକ କବିତାରେ ଏକାନ୍ତ ମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି । 'ଶଙ୍ଖଧ୍ୱନି'ରେ ମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ ରହିଛି ।

'ସହସା ସୁଦୂରଗ୍ରାମେ ବାଜେ ଶଙ୍ଖଧ୍ୱନି (କ)
ସ୍ତମ୍ଭିତ ସେ ନାଦେ ଯେହ୍ନେ ନିଖିଳ ଅବନୀ (କ)
କ୍ଷଣେ କର୍ଣ୍ଣଡେରି ଆହା ସେ ସ୍ୱର ଲହରୀ (ଖ)
ଶୁଣିଲି ମୁଁ ଆଚମ୍ବିତେ ସ୍ୱପ୍ନାବିଷ୍ଟ ପରି । (ଖ)'

ଏଥିରେ ସଜ୍ଜିକରଣ ରୀତିଟି 'କ', 'ଖ' ଏବଂ 'କ', 'ଖ' ଭାବରେ ରହିଛି । 'ପତିତା ରମଣୀ' କବିତାରେ ଏକାନ୍ତ ମିତ୍ରାକ୍ଷର ରୀତି ଉପସ୍ଥାପିତ ।

କେ ଚାହିଁବ ଚାହୁଁ ତୋତେ ଗର୍ବ ଅବଜ୍ଞାରେ (କ)
କିନ୍ତୁ ଲୋ ! ଭଗିନୀ ମୁହଁ ତୋ ଦୁଃଖେ କାତର (ଖ)
ଆହତ ମୋ ପ୍ରାଣ ତୋର ମର୍ମ ହାହାକାରେ (କ)
ରାନ୍ଧଇ ବିକଳେ ମୋର ବ୍ୟଥିତ ଅନ୍ତର । (ଖ)'

ଏଥିରେ ଥିବା 'କ', 'କ', ଏବଂ 'ଖ', 'ଖ' ଭାବରେ ରହିଛି ।

ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟଭୁକ୍ତ କବିତାର ଅବୟବ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ପ୍ରଥମ ଅଷ୍ଟ ଚରଣକୁ ଅଷ୍ଟକ କୁହାଯାଉଥିଲା ବେଳେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଷଷ୍ଠ ଚରଣକୁ ଷଷ୍ଟକ କୁହାଯାଏ । ଅଷ୍ଟକରେ କବିଙ୍କର ଅନୁଭବ, ଆବେଗ ଓ ଭାବନା ପ୍ରକାଶିତ ହେଲାବେଳେ ଷଷ୍ଟକରେ କବିଙ୍କର ଅଭିମତ ତଥା ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ଅନୁଭବର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଅନ୍ୟ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରି ତା' ଚିନ୍ତା ସହ ଏକାତ୍ମ ହେବା । ଏପରି ଅନୁଭବ ହିଁ ସାହିତ୍ୟିକର ଅନୁଭବ, ଯାହା ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ଥୂଳ ଅନୁଭବଠାରୁ ଭିନ୍ନ ।

କବି ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ରଚିତ 'ପୂଜାଫୁଲ', 'ଅବସର ବାସରେ' ଓ 'ଧୂଳି' କବିତା ସଂକଳନରେ କେତେକ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶପଦୀ କବିତା ସନ୍ନିବେଶିତ । କବି ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ଅର୍ଘ ଥାଳିରେ ଆଠଗୋଟି ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶପଦୀ କବିତା ଉପସ୍ଥାପିତ । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ 'ପ୍ରଧାନ ପାଟ', 'ବୁଢ଼ାରଜା',

'ପାପକ୍ଷୟ ଘାଟ', 'ଗୌରୀଶଙ୍କର ବା ଏଭରେଷ୍ଟ', 'ବାଳପାଦପ', 'ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ' ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ପଲ୍ଲୀକବି ନନ୍ଦକିଶୋର 'ସରସ୍ୱତୀ ଆବାହନ', 'ସୀତା', 'ଉତ୍କଳଭାରତୀ', 'ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ', 'ନାରୀକବି କୁନ୍ତଳା' ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶପଦୀ କବିତା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ, ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି, ବ୍ରଜମୋହନ ପଣ୍ଡା, ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର, କୃଷ୍ଣମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ପ୍ରଭୃତି କବିମାନେ ସନେଟ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରିଛନ୍ତି । ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର 'ଛବିଶ ବର୍ଷ ପ୍ରବେଶ', 'ମୋନାନୀ', ବ୍ରଜମୋହନ ପଣ୍ଡାଙ୍କର 'ଭାରତୀ ଶୋଭା', 'ଉଦ୍‌ବୋଧନ', 'ପ୍ରଭାତେ', 'ଦିନାନ୍ତେ', କୃଷ୍ଣମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର 'ପ୍ରବାସ', 'ଦୋଳଯାତ୍ରା', 'ଅତୀତର ସୁଖସ୍ମୃତି' ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ କୃତି ।

୪ । ବ୍ୟଙ୍ଗ ଓ ହାସ୍ୟରସର ଗୀତିକବିତା :

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକବିତାର ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଭାବ ହେଉଛି ବ୍ୟଙ୍ଗ ଓ ହାସ୍ୟରସର କବିତା । ଏହି କବିତାର ଧାରା ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ କ୍ଷୀଣ । ବ୍ୟଙ୍ଗ କବିତାର ଦୁଇଗୋଟି କାର୍ଯ୍ୟ ରହିଛି । ଗୋଟିଏ ହେଲା ବ୍ୟକ୍ତିର ବା ସମାଜର ଦୋଷତ୍ରୁଟି ଦର୍ଶାଇ ତାକୁ ସୁଧାରିବାକୁ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେବା ଓ ଅନ୍ୟଟି ହେଲା ନିର୍ମଳ ହାସ୍ୟର ପ୍ରଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ଏକ ହାଲକା ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିବା । କୁହାଯାଏ ଯେ 'True end of satire is amendment of vices by correction' । ପୁନଶ୍ଚ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହାସ୍ୟର ଭୂମିକା ଅତୁଳନୀୟ । ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ଦିନକୁ ଅତି କମ୍‌ରେ ପାଞ୍ଚମିନିଟ୍ ହୃଦୟ ଖୋଲା ହସ ହସୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ପାଖ ବୈଦ୍ୟ ବା ଡାକ୍ତର ସହଜରେ ମାଡ଼ିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ହସିବା ଦ୍ୱାରା ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଅପୂର୍ବ କାନ୍ତି ଝଲସି ଉଠେ । ପୁନଶ୍ଚ ମୁହଁଖୋଲି ହସିବା ଦ୍ୱାରା ବାହାର ବିଶୁଦ୍ଧ ବାୟୁ ଶରୀର ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭିତରର ଦୂଷିତ ବାୟୁ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସେ । 'ଆନାଟୋମି ଅଫ୍ ଇଲ୍‌ନେସ୍' ପୁସ୍ତକରେ ଆମେରିକାର ବିଶିଷ୍ଟ ସାମ୍ବାଦିକ ନୁର୍‌ମାନ୍ କଜିନି ନିର୍ମଳ ହାସ୍ୟର ଉପଯୋଗିତା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ଜୋର୍‌ରେ ହସିବା ଦ୍ୱାରା ଶରୀରରେ 'ଏଣ୍ଡୋର୍ଫିନ୍' ନାମକ ଏକ ରାସାୟନିକ ପଦାର୍ଥ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଯାହା ମଧୁମେହ, ଉଚ୍ଚ ରକ୍ତଚାପ ଏବଂ ଶ୍ୱାସ ଆଦି ବ୍ୟାଧିର ଉପଶମରେ ସହାୟତା କରେ ।

ଆମ ସାହିତ୍ୟକୁ ବିଚାରକୁ ନେଲାବେଳେ ଏ ଦିଗରେ ଗୋବିନ୍ଦ ରଥଙ୍କ କୃତି ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସେ । ଗୋରା ସିଭିଲିଆନ୍‌ମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ସେ ଫିଉଚର ସାହେବ ଶୀର୍ଷକ ବ୍ୟଙ୍ଗ କବିତା ରଚନା କରିଥିଲେ । ତହିଁରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ—

'ଏ ଥରକ ମଲେ ସାହେବ ହେବି
ଲାଲ୍ ମୁଣ୍ଡରେ କ୍ୟାପ୍ ଦେବି ।।'

ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ମାନସିକତା ବ୍ୟଙ୍ଗ କବିତା ରଚନା କରିବା ଦିଗରେ ବିଶେଷ ଅନୁକୂଳ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ସେ ରଚନା କରିଥିଲେ ଦୁଇଟି ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ ଗୀତିକବିତା । ତହିଁରୁ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି 'ସାବାସ୍ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ସାବାସ୍ ସାବାସ୍' ଓ ଅନ୍ୟଟି 'ଭଣ୍ଡ ରସାୟନ' । ପରେ ପରେ ବହୁ କବି ଏ ଦିଗରେ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର, ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି, ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର, ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର ଓ ବୈଷ୍ଣବ ପାଣିଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । କବି ଗଙ୍ଗାଧର ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ବ୍ୟଙ୍ଗ ଗୀତି ଲେଖିନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କେତେଗୋଟି ବ୍ୟଙ୍ଗ ଗୀତି ଲେଖିଛନ୍ତି ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ 'ତାକୁ ମଧ୍ୟ ବୋଲିଥାନ୍ତି ଧର୍ମ ଅବତାର' ଅନ୍ୟତମ । ଏଥିରେ ତତ୍କାଳୀନ ସମୟର ତଥାକଥିତ ନବ୍ୟସଭ୍ୟ, ଶିକ୍ଷିତ ଓ ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରକୃତିର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଶାଣିତ କଟାକ୍ଷପାତ କରାଯାଇଛି । କବି କହିଛନ୍ତି—

'ମନ ଯାର ବ୍ୟସ୍ତ ସଦା ପରସ୍ୱ ହରଣେ
ଧନ ଯାର ବିଦଳିତ ଗଣିକା ଚରଣେ ।
ଜୀବନ ଯା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କର ଭାର
ତାକୁ ପୁଣି ବୋଲିଥାନ୍ତି ଧର୍ମ ଅବତାର ।।'

ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତିଙ୍କ 'ପତ୍ରପୁଷ୍ପ' କବିତା ସଂକଳନରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ହଳଦୀ, ପଖାଳ, ଟଙ୍କାସ୍ତୋତ୍ର, ଖଳସ୍ତୋତ୍ର ପ୍ରଭୃତି କବିତାରେ ହାସ୍ୟରସ ଓ ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକତା ଉପସ୍ଥାପିତ । ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ବ୍ୟଙ୍ଗ କବିତାର ଆବେଦନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଶୈଳୀ ଓ ଶବ୍ଦ ଯୋଜନା ଏହାର ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ଓ ସୁଖପାଠ୍ୟ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ 'କିଶୋର ଚନ୍ଦ୍ରାନନ ଚମ୍ପୂ' ଅନୁକରଣରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ 'କୌତୁକ କୋଳାହଳ ଚମ୍ପୂ' । 'ଦ' ଗୀତରେ କବି କହିଛନ୍ତି—

'ରେ ଦୁଃଖିଧନ, ଦମ୍ଭ ଦେଖିବାକୁ କଲି ଛନ୍ନ ।
ଦୁଃଖମୟ ନକର ସରସ ମନ
ଦ୍ରବିଗଲେ ମୋତେ ଦେଖି ଦୂରୁ ଦଉଡ଼ିଲେ ହସି କୁରୁ କୁରୁ
ଦାଢ଼ିକୁ ହଲାଇ ନିଶକୁ ଫୁଲାଇ କି ମଜାରେ ନଚାଇଲେ ଭୁରୁ ।'

ବ୍ୟଙ୍ଗ ଓ ହାସ୍ୟରସର ଗୀତିକବିତା ରଚନାକୁ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ୧୯୩୩ ମସିହାରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକାଶିତ ଏବଂ ପ୍ରତାପ ସେନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ 'ରସଚକ୍ର' ପତ୍ରିକାର ଭୂମିକା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୩୭ ମସିହାରେ କାନ୍ତକବି

ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ 'ଡଗର' ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ ରଚନା ସମ୍ବଳିତ ଏକ ପତ୍ରିକା ଥିଲା । ୧୯୪୯ ମସିହାରେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାଉତରାୟଙ୍କ ରଚିତ ପୁସ୍ତକ 'ହସନ୍ତ'ରେ ଅଠର ଗୋଟି ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ କବିତା ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇଥିଲା । ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକବିତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହାକୁ ପ୍ରଥମ ଗ୍ରନ୍ଥର ମାନ୍ୟତା ଦିଆଯାଏ । କବି ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ ଗୀତିକବିତାରେ ତତ୍କାଳୀନ ସମୟ ଓ ସମାଜକୁ ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । 'ଶୁଆସାରୀ ସମ୍ବାଦ' ଶୀର୍ଷକ ରଚନାରେ କବି କହିଛନ୍ତି—

'ଶୁଆ ପଚାରିଲା ସାରୀଲୋ ଏବେ ହୋଇଲା କିସ
ପୁରୁଷ ଦେଲେଣି ଓଢ଼ଣା ସ୍ତିରୀ ମୋଡ଼ନ୍ତି ନିଶ
ଟାଉଟର ସବୁ ତେଜିଲେ ଭଲ ଲୋକ ଲୁଚିଲେ
ଗାଁଏ ଗାଁଏ କଳା ବେପାରୀ ଚୋରି ଛନ୍ଦ ରଚିଲେ ।'

୫ । ରହସ୍ୟବାଦୀ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଗୀତିକବିତା :

ରହସ୍ୟବାଦ ହେଉଛି ଆତ୍ମଅନ୍ୱେଷାର ବିଶ୍ୱଧର୍ମ । ସମସ୍ତ ଭାବାନ୍ତରର ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ଉଲ୍ଲାସ ହିଁ ଏହାର ମର୍ମବାଣୀ, ଯାହା ବୁଝିହେଲା ପରି ଲାଗୁଥାଏ ମାତ୍ର ବୁଝିହେଉ ନଥାଏ । ବିସ୍ମୟ, ଆନନ୍ଦ ଓ ଆମୂଳ ଜିଜ୍ଞାସା ଏହାର ବିଶିଷ୍ଟ ଉପାଦାନ । ରହସ୍ୟାତ୍ମକ ଅନୁଭବ ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରାଚୀନ ହେଲେ ହେଁ ରହସ୍ୟବାଦ (Mysticisam) ଶବ୍ଦଟି ନୂତନ । ସାହିତ୍ୟରେ ଥିବା ବହୁବାଦର ପ୍ରବାହ ଭିତରେ ଏହା ଏକ ପ୍ରବାହ । (Mystica) ଶବ୍ଦରୁ (Mysticisam) ଶବ୍ଦର ଉତ୍ପତ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀସ୍‌ରେ ସୃଷ୍ଟି ରହସ୍ୟ ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ (Mystos) ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । Encyclopedia Britannica ଗ୍ରନ୍ଥରେ କୁହାଯାଇଛି—'Mystics, the immediate experience of one ness with ultimate reality'.

ରହସ୍ୟବାଦକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଥାଏ । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଭକ୍ତିମୂଳକ ରହସ୍ୟବାଦ ଓ ଅନ୍ୟଟି ହେଉଛି ଜ୍ଞାନମୂଳକ ରହସ୍ୟବାଦ । ଆଉ କେତେକଙ୍କ ମତରେ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ବହିର୍ମୁଖୀ ରହସ୍ୟବାଦ ଓ ଅନ୍ୟଟି ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ରହସ୍ୟବାଦ । ଏହି ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ରହସ୍ୟବାଦର ପାଦରେଖା ସାହିତ୍ୟରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ । ଯାହା ଅନିର୍ବଚନୀୟତାର ମୁଖପତ୍ର ଭାବରେ ସ୍ୱୀକୃତ ଓ ସମ୍ମାନୀତ ।

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଧାରାର ପ୍ରାଥମିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ଫଳତଃ କବିଚିତ୍ତ କଳ୍ପନା, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଆନନ୍ଦର ବୃତ୍ତରେ କେବଳ ଅଧିବାସ ରଚନା କରୁଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ମଧ୍ୟ କେତେକ କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ସ୍ପଷ୍ଟ

ଭାବରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥିଲା । ପରେ ପରେ କିନ୍ତୁ କେତେକ କବି ଏଥିସହିତ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଭୂମିର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଲାବଣ୍ୟ ସହ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଭାବଧାରାକୁ ମିଶାଇ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଲେ ।

ଏହି ରହସ୍ୟବାଦୀ କବିତା ହେଉଛି ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକବିତାର ଏକ ସୁବାସିତ ବିଭୂତି । ଏହାର ଆବେଦନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ଅଭିନବ । ଏହାକୁ ଯେତେଥର ପଢ଼ିଲେ ମଧ୍ୟ ପାଠକ ମନରେ କ୍ଲାନ୍ତି ଆସେ ନାହିଁ । ବରଂ ପାଠକର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ହୁଏ କେଉଁ ଏକ ରହସ୍ୟମୟ ରାଜ୍ୟରେ । ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର କେତେକ କବିତାରେ ଏହାର ପ୍ରଥମ ପଦଧ୍ୱନି ଶୁଣାଯାଇଛି । 'ପଥିକ' କବିତାରେ କବି କହିଛନ୍ତି ଯେ କିଏ ତାଙ୍କ ପଥରେ ଆସି ବେଳେ ବେଳେ ଠିଆହୁଏ, ହେଲେ ନିରେଖି ଦେଖିଲେ ଉଭେଇ ଯାଏ । ମହମହ ସୁବାସରେ ଚଉଦିଗ ବାସେ ମାତ୍ର ସେ ସୁବାସ ନିମିଷକେ କେଉଁଆଡ଼େ ମିଶିଯାଏ । କିଏ ମନରେ ଆଶ୍ୱାସନା ଦିଏ, ପୁଣି ଭରିଦିଏ ସୀମାହୀନ ଶାନ୍ତି । ସେହି ଶାନ୍ତି କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ଦୂରେଇ ଯାଇ ପୁଣି ଭ୍ରାନ୍ତି ମାଡ଼ିଆସେ । ସେ କିଏ ?

'କାହୁଁ ଏ ଆଶ୍ୱାସ   କାହୁଁ ଏ ସୁବାସ
କାହାର ଏ ରୂପ କାନ୍ତି
ଏ ବିଜନ ସ୍ଥଳେ   ପ୍ରାଣେ ଏକାବେଳେ
ଦିଏ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶାନ୍ତି ଭ୍ରାନ୍ତି ।'

ସବୁଜ କବି ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ଏ ଦିଗରେ ଆଉପଦେ ଅଧିକ ଅଗ୍ରସର ହେଲାପରି ମନେହୁଏ । 'ପ୍ରଭାତ ସ୍ୱପ୍ନ' କବିତାରେ କବି କହିଛନ୍ତି—

'ବନ୍ଧୁ ସଜଳ ନୀଳ ଆଖି
ଭାଦର ଆକାଶ ତା'ର ସାକ୍ଷୀ
ପ୍ରଭାତ ଶୀତଳ   ପବନ ପରାଗେ
ପରାଣ ଦୁଆରେ ଯାଏ ଡାକି
ବନ୍ଧୁ ସଜଳ ନୀଳ ଆଖି ।'

କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀଙ୍କ ଲେଖନୀ ଏପରି ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଚରମ ସିଦ୍ଧିର ଅଧିକାରୀ । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାତର କବି ଚିତ୍ତର ପରିସ୍ଫୁଟ ମୁଦ୍ରା ତାଙ୍କ ରଚିତ ବହୁ କବିତାରେ ଅଙ୍କିତ । ଭାବପ୍ରବଣ ମନ ତାଙ୍କର ଆକାଶର ତାରାରେ ତାରାରେ ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ଅବତରଣ କରିଆସିଛି ମଳୟର ଛନ୍ଦେ ଛନ୍ଦେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟର କୁସୁମକୁ । ଭ୍ରମରର ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ଗୁଞ୍ଜନରେ ତାଙ୍କୁ ଶୁଭିଛି ସ୍ୱର୍ଗ ସଂଗୀତର ସୁଲଳିତ ସ୍ୱର । କାହାର ପାଦଧ୍ୱନି ସେ ଶୁଣିଛନ୍ତି ଝରଣାର ନିର୍ଝର ନାଦରେ, ନଦୀର

କଳକଳ ତାନ୍‌ରେ, ପତ୍ରର ମର୍ମର ଶବ୍ଦରେ ସେ କିଏ ? ସେ କିଏ ? ରହସ୍ୟର ଅବଗୁଣ୍ଠନରେ ସେ କିଏ ? ସେ କ'ଣ ସ୍ୱପ୍ନଦେଖା ଅନୁଭବଟିଏ ନା ଅନୁଭବୀର ସ୍ୱପ୍ନଟିଏ ? ସେ କ'ଣ ଅପେକ୍ଷାର ଦୀର୍ଘ ରାତିଟିଏ ଯାହାର ପାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ପୁଣି ପାହାନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ବିରକ୍ତି ମଧ୍ୟ ନାହିଁ, ବରଂ ରହିଛି ଅନୁରକ୍ତିର ପ୍ରଶାନ୍ତ ମାଧୁରୀ । ସବୁକିଛି ଶବ୍ଦ କାହାର ପାଦଶବ୍ଦ ପରି ଶୁଭୁଛି । ସେ ଶବ୍ଦରେ କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ମନ ହଜିଯାଇଛି କେଉଁ ଏକ ଘନନୀଳ ଦୂରଦିଗନ୍ତରେ । 'ସେ ତ ଗଲା ଚାଲି' କବିତାରେ କବି କହିଛନ୍ତି—

'ସେ ତ ଗଲା ଚାଲି   ସେ ତ ଗଲା ଚାଲି
ଆଉ ନ ପାଇବି ଦେଖା
ତଥାପି ତାହାର   ପଥ ଅନୁସରି
ଖୋଜିବୁଲେ ପଦରେଖା । ।'

କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀଙ୍କର ରହସ୍ୟବାଦୀ ଭାବନାର ଆଲୋଚନା ଅବକାଶରେ ଡଃ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶଙ୍କ ଉକ୍ତି ସ୍ମରଣକୁ ଆସେ । ସେ କହିଛନ୍ତି, "କୁନ୍ତଳା ରହସ୍ୟବାଦୀ କବି । ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ମାନବିକ ସମ୍ପର୍କର ନିବିଡ଼ ଚିତ୍ର ସେ ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି ।"

ଏ ଦିଗରେ ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ କୃତବିଦ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । କାହାପାଇଁ ସଜଫୁଲରେ ଡାଲା ସଜାଇ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରତ କବି ପଦ୍ମଚରଣ ? ସେ କିଏ ? କେଉଁଠି ତାଙ୍କ ସ୍ଥିତି ? ପ୍ରକୃତିର ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶୋଭନ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସବୁ ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି । ତାଙ୍କ ଦେଖା ନପାଇ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତି କବି ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ପ୍ରାଣ ଓ ମନର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପରିତଳରେ । ସେ କି ଗୋଧୂଳି କୁନ୍ତଳର ତାରା ? ସେ କି ବସନ୍ତ ଫୁଲର ଝରା ପରାଗ ? ସେ କି ବଉଦ ଫାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଜହ୍ନ ? 'ତୁମେ' ଶବ୍ଦଟି କାହା ପାଇଁ ? 'ତୁମେ' ସମ୍ବୋଧନରେ ଥିବା ପ୍ରୀତିଭିଜା ମାନସିକତାର ପରିଛନ୍ନ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଯେତିକି ରହସ୍ୟମଞ୍ଜୁଳ ସେତିକି ସ୍ନେହସଜଳ । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ—

'ରାକା ରଜନୀରେ   ନିଶୀଥ ଗଗନେ
ଶଶୀକରେ ରାଜପଣ
ବଉଦ ସଙ୍ଗରେ   କେତେ ଲୁଚକାଳି
ଖେଳି ହରୁଥାଏ ମନ ।
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱନେତ୍ରେ ଯେବେ   ବସି ସେହି ଖେଳ
ଦେଖେଁ ଏକା ପ୍ରାଣଭରି
ତୁମ୍ଭକଥା ସ୍ମରି   ଅଶ୍ରୁ ଦୁଇଟୋପା
ପଡ଼େ ମୋ ନୟନୁ ଝରି ।'

(କେଉଁ ଦେଶେ ଅଛ ?)

ପ୍ରଖ୍ୟାତ କବି ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟଙ୍କର କାବ୍ୟମାନସ ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥାରେ ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୱାବାଦୀ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଭାବୋଚ୍ଛ୍ୱାସରେ କେତେକାଂଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଛି । ଏହି ଅନୁପ୍ରେରଣାରୁ ସୃଷ୍ଟ କେତେଗୋଟି କବିତା ମଧ୍ୟରେ 'ଅଭିସାର', 'ସପନେ', 'ଭ୍ରାଦ୍ର ଅତିଥି', 'ଆଜି ଦୁଃଖର ରାତେ', 'ପଲ୍ଲୀପ୍ରଭାତ' ଓ 'ପଥିକ' ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ୧୯୩୧ ମସିହାରେ 'ନବୀନ ପତ୍ରିକା'ରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ଆଜି ଦୁଃଖର ରାତେ' କବିତାରେ କବିଚିତ୍ତ କୁଟୀର ଦୁଆରରେ କାହା ଆଗମନକୁ ଚାହିଁ ବସିଛି । ବ୍ୟଥାର ଦୀପ ଜଳି ଜଳି ଲିଭିଯାଇଛି, ମିଳନର ମାଳା ମଉଳି ଝରିପଡ଼ିଛି ତଥାପି ଆଶା ମଉଳି ନାହିଁ । ଯାହାପାଇଁ ସୀମାହୀନ ଏହି ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ କ୍ଳାନ୍ତି ନାହିଁ କି ବିରକ୍ତି ନାହିଁ ସେ କିଏ ? ସେ କିଏ ? ଆଶାର ବୀଣା ତାନରେ ବିମୁଗ୍ଧ ଶ୍ରୀ ରାଉତରାୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି—

'କହଇ ଆଶା କି କଥା କାନେ ଉଠେ ମୁଁ ଥରି ତୁମରି ଗାନେ ।
ଅଧୀରେ ପୁଣି କ୍ଷଣକେ ମନେ ତୁମରି ପ୍ରେମେ ବାଇ ।'

୬ । ଦାର୍ଶନିକ ଗୀତିକବିତା :

ଏଥିରେ ଜୀବନ ଓ ଜଗତ ସମ୍ପର୍କିତ ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନା ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥାଏ । ବିଶ୍ୱ ପ୍ରକୃତି ଓ ବ୍ୟକ୍ତି-ଜୀବନ ଉଭୟ ଯେ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ, ଏକଥା ଏଥିରୁ ଜାଣିହୁଏ । ଜଗତ ନଥିଲେ ଜୀବନର ସ୍ଥିତି ନାହିଁ କି ଜୀବନ ନଥିଲେ ଜଗତର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ନାହିଁ, ଏହି ତତ୍ତ୍ୱର ମହତ୍ତ୍ୱ ପରିବେଷିତ ହୋଇଥାଏ ଉକ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଗୀତିକବିତାରେ । ଜଗତ ସମ୍ପର୍କରେ ଜୀବନ ମାଧ୍ୟମରେ ଅର୍ଜିତ ଅନୁଭୂତିକୁ କେତେକ କବି ସ୍ୱରଚିତ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭାରରେ ରୂପ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ଏକ ଏକ କବିତାର ଅଂଶବିଶେଷ ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ଜୀବନକୁ ଏକ ନଦୀସହ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି ବ୍ୟାସକବି ଫକୀର ମୋହନ । ସେହି ନଦୀରେ ସୁଖ, ଶାନ୍ତି, ପ୍ରେମ, ମୋହ ଓ ଲାଳସା ଆଦିର ଫେନପୁଞ୍ଜ ଆସି ପୁଣି ଲୟ ହୋଇଯାଏ । କାମ କ୍ରୋଧର କୁମ୍ଭୀର ତହିଁରେ ଥାଆନ୍ତି, ସୁବିଧା ପାଇଲେ ଅତର୍କିତ ଭାବରେ ଆକ୍ରମଣ କରନ୍ତି । ଦିନେ ସେହି ନଦୀ ମିଶିଯିବ ଅନନ୍ତ ସାଗରରେ । ତେଣୁ ପ୍ରତି ପଦକ୍ଷେପରେ ସଚେତନ ହେବା ଲାଗି ସେ ମାନବକୁ ଆହ୍ୱାନ କରିଛନ୍ତି ।

'ନଦୀ ରୂପେ ମୋ ଜୀବନ ଯାଉଅଛି ବହି
ହସି-କାନ୍ଦି କୁଳୁ କୁଳୁ କଥା କହି କହି
x x x
ସୁଖ ଶାନ୍ତି ପ୍ରେମ ମୋହ ଲାଳସା ନିଚୟ
ଫେନପୁଞ୍ଜ ଉଠି ଭାସି ପାଉଛନ୍ତି ଲୟ ।'

—(ଜୀବନ ନଦୀ)

ଜୀବନର ବହୁ ଅନୁଭୂତି କବି ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ମନରେ ଭାବାନ୍ତର ଆଣି ଦେଇଛି । ଜଗତ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ମନୋବୃତ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶାଣିତ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ । ଜଗତ ଅହରହ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ଅସ୍ଥିରତା, ଅସନ୍ତୋଷ ହିଁ ଜୀବନର ଭାଗଶେଷ ବୋଲି ସେ କହିଛନ୍ତି । ଯେଉଁଠି ଫୁଲ ଫୁଟେ ଝଡ଼ିବା ପାଇଁ, ଲହରୀ ଉଠେ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିବା ପାଇଁ, ସେହି ଜଗତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଖର ସ୍ଥାନ ନୁହେଁ ବୋଲି କବି ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି ।

'ଫୁଟି ଚହଟେ କିମ୍ବା କୁସୁମ-କଢ଼ି
ଦୁଇଦିନରେ ଯେବେ ପଡ଼ିବ ଝଡ଼ି ?
x x x
ଏତେ ଦିନେ ମୋହର ଜନ୍ମିଲା ଜ୍ଞାନ
ଜଗତ ନୁହେଁ ପୂର୍ଣ୍ଣସୁଖର ସ୍ଥାନ ।'

—(ଜଗତ ନୁହେଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଖର ସ୍ଥାନ)

ଜୀବନ ଏକ ନଦୀର ଧାରା, ସିଏ ମୃତ୍ୟୁ ସିନ୍ଧୁରେ ଝାସ ଦେବାକୁ ନିଃଶବ୍ଦରେ ଗତିଶୀଳ । କେତେ ଘଟଣା ସେହି ସ୍ରୋତରେ ଭାସିଯାଏ । ସୁଖର ଦିନ ଚାଲିଗଲେ ବି ଚିହ୍ନ ରହେ ସ୍ମୃତିର ସ୍ମାରକୀ ହୋଇ । ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କ ଅନୁଭବ ଏହିପରି—

'କି ବେଗରେ ଯାଉଅଛି ଚାଲି
ସେହି ସ୍ରୋତ ସଙ୍ଗେ ଭାସି ଜୀବନର ସୁଖ ରାଶି
ଯାହାର ସ୍ମରଣେ ନର ଶୋକଶ୍ୱାସ ଢାଳି
ଅତୀତକୁ ଉଦ୍‌ବୋଧଇ ବୃଥା ଭାଳିଭାଳି ।'

—(ଜୀବନ ଚିନ୍ତା)

ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କର ବହୁ ଗୀତିକବିତାରେ ଜୀବନାନୁଭବର ସ୍ୱର ଶାଣିତ । ଜୀବନ ଓ ଜଗତର ବାସ୍ତବରୂପ ଉଦ୍‌ଘାଟନ ନିମନ୍ତେ ସେ ସତତ ପ୍ରୟାସୀ । ମଣିଷ ସ୍ୱାର୍ଥ ସର୍ବସ୍ୱ, ଅଜ୍ଞାତନାରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟକୁ ସେ ଜାଣେ ନାହିଁ । ପରକ୍ଷଣରେ ଥିବା ଭବିତବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତା'ର କୌଣସି ଧାରଣା ନାହିଁ ।

'ଏତେ କଷଣ ସହି ସଂସାରୀ ନର
ଆଶାତରୁ ତଳରେ ତୋଳଇଘର
ସହସା କାହୁଁ ଆସି ବିପଦଘନ
ବରଷି ତା' ସଂସାର କରେ ଉଚ୍ଛନ୍ନ'

—(ନିୟତି-ପୀଡ଼ନ)

କବି ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ପ୍ରଭା ଆତ୍ମମଗ୍ନ ହୋଇ କେତେକ କବିତା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ସୁଖ ପରେ ଦୁଃଖ ଏବଂ ଦୁଃଖ ପରେ ସୁଖ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ବୋଲି ସେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି—

'ଯଉବନ ବେଣୁରେ ଦିଅ
ଜରାର କ୍ଷୀଣ ଦିଶା
ଶୁକ୍ଳ ମଧୁ ପୁନିଅଁ ପଛେ
କାଳିମା ଅମାନିଶା ।'

—(ସୃଷ୍ଟି ବୈଚିତ୍ର୍ୟ)

ଜୀବନପଥରେ ଅଗ୍ରଗତି କଲାବେଳେ କେତେ ବାଧାବିଘ୍ନ ଆସେ । ମଣିଷ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଜର୍ଜରିତ ହୁଏ । କାହାକୁ ତାହା କହିହୁଏ ନାହିଁ, ନ କହି ରହିହୁଏ ନାହିଁ । କେବଳ ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହେଁ ସମଷ୍ଟିର ମଧ୍ୟ ଏଇ ଅନୁଭବ ଯେ ଜୀବନ ଏକ ତିକ୍ତ ମରୁଭୂମି, ଜ୍ୱଳନର ମୂର୍ତ୍ତପ୍ରତୀକ । କବି ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ପ୍ରଭା ସାର୍ବଜନୀନ ଏଇ ଜୀବନ ଚିନ୍ତାକୁ ଭାଷାରେ ରୂପାୟିତ କରିଛନ୍ତି । ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ବିପଦଆପଦ ଯଦି ଜୀବନର ସାଥି ତେବେ ଜୀବନର ଅର୍ଥ କ'ଣ ? କାହିଁକି ମଣିଷ ଜନ୍ମନିଏ ? କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ—

'କାହିଁକି ନର- ଜନ୍ମ ଏଇ
ବିରାଟ ନଭ ତଳେ
ନିଦାଘ ବନ- ଅଗ୍ନିସମ
ଜୀବନ ଗୋଟା ଜଳେ ।
ଅନୁତାପର ତୀବ୍ର ପୀଡ଼ା
ଚିତ୍ତ ସଦା ଘାରେ
ଜୀବନ ଗୋଟା ତିକ୍ତ ଖାଲି
ଦୁଃଖ ଗୁରୁ ଭାରେ ।।'

୭. ପଲ୍ଲୀ ସଂସ୍କୃତିଭିତ୍ତିକ ଗୀତିକବିତା :

ଉତ୍କଳୀୟ ଜୀବନର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରେ ପଲ୍ଲୀ ଜୀବନ । ଗାଁ ଗୋହିରୀର କିଆଫୁଲ, ଗାଁର ପୋଖରୀତୁଠ, ମନ୍ଦିରବେଢ଼ା, କାର୍ତ୍ତିକ ଦୀପ, ଗହୀର ବିଲ, ଆମ୍ବତୋଟା, ଦୋଳମେଳଣ, ନଈପବନ, ଚଇତିପର୍ବ, ଚନ୍ଦନଯାତରେ ଲେଖାଥାଏ ପୁଲକିତ ଭାବର ଅନେକ କବିତା । ଥରେ ତାକୁ ପଢ଼ିଲେ ମନ ବୁଝେ ନାହିଁ, ଆଉ ଥରେ ପଢ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ଅତୀତରେ ପଲ୍ଲୀ ଜୀବନ ଆହୁରି ସ୍ନିଗ୍ଧ, ସୁରଭିତ ଥିଲା । ଆତ୍ମୀୟତାର ବନ୍ଧନରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇଥିଲା ପ୍ରକୃତି ସହ ମଣିଷର ମନ । ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ଥିଲା ସହାନୁଭବର ଅମୃତଧାରା । ପରିବେଶରେ ଭରିଯାଇଥିଲା ବୈକୁଣ୍ଠର ବିପୁଳ ବିଭବ ।

ସଂସ୍କୃତି କ'ଣ ? ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କିଞ୍ଚିତ ଆଲୋଚନା କରିବା । ସଂସ୍କୃତି ହେଉଛି ଉତ୍ତରିତ ଚେତନାର ବିମୁକ୍ତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । କେବଳ ଯେନତେନ ପ୍ରକାରେଣ ବଞ୍ଚି ରହିବା ନୁହେଁ ବରଂ ମାର୍ଜିତ ରୁଚି ଓ ଚେତନାରେ ବଞ୍ଚିବାର ଅନୁପ୍ରେରଣା ଏଥିରୁ ମିଳିଥାଏ । ସାଧାରଣ ଭାବରେ ବଞ୍ଚିବା ଯଦି ହୀରା ହୁଏ, ତେବେ ସଂସ୍କୃତି ହେଉଛି ସେହି ହୀରାକୁ ଜ୍ୟାମିତିକ ଆକୃତି ଦେବାର ମାନସିକତା । ବଞ୍ଚିବାର କଳାତ୍ମକତା ସଂସ୍କୃତିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଚାଲିବାରୁ ନାଚିବାରେ, ଗୁଣୁଗୁଣୁରୁ ଗୀତ ଗାଇବାରେ, ଲେଖାଙ୍କନରୁ ଚିତ୍ରାଙ୍କନରେ ସଂସ୍କୃତିର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ । ସଭ୍ୟତାର ଅନୁପ୍ରସ୍ଥ ପ୍ରସାରଣ ଭିତ୍ତିରେ ଅନୁଲମ୍ବ ଉତ୍ତରଣ ଭାବରେ ଗୃହୀତ ସଂସ୍କୃତିର ଏକ ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂଜ୍ଞା ଗଠନ ଦୁରୂହ ବ୍ୟାପାର । ତେବେ ସଂସ୍କୃତି ହେଉଛି ଏକ ଜାତିର ରୁଚିପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂହତ ମାନସିକତା ଯାହାର ସଂରଚନା ଦେଶ, କାଳ ଭେଦରେ କେତେକାଂଶରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ଉତ୍କଳୀୟ ପଲ୍ଲୀସଂସ୍କୃତି ପଲ୍ଲୀର ପରିବେଶକୁ ଆଧାର କରି ସଂଗଠିତ ଓ ସମୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ।

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସ, ଗଳ୍ପ, ପ୍ରବନ୍ଧ, ଛନ୍ଦ କବିତା ଓ ଗୀତିକବିତାରେ ପଲ୍ଲୀର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇଛି । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଓ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭ ବେଳକୁ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି ଅଙ୍କନ ଥିଲା ଏକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକତା । ୧୮୯୩-୯୪ 'ବିଜୁଳି' ଓ 'ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ' ପତ୍ରିକାର ସଂଘର୍ଷରୁ ଉଦ୍‌ଭୂତ ନିଷ୍କର୍ଷରେ ଭିତ୍ତିରେ ଏହି ଆବଶ୍ୟକତା ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୋଇଥିଲା । ଆମ ସଂସ୍କୃତି ଅର୍ଥାତ୍ ଉତ୍କଳୀୟ ତଥା ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରାଣକେନ୍ଦ୍ର ହେଉଛି ପଲ୍ଲୀସଂସ୍କୃତି । ପଲ୍ଲୀର ବିକାଶରେ ଉତ୍କଳ ତଥା ଭାରତର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ସମ୍ଭବ । 'ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ' ଓ 'ବିଜୁଳି'ର ସଂଘର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଯେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକବିତାରେ ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର ନଥିଲା ଏପରି ନୁହେଁ । ଯାହା ଥିଲା ତାହା ସଂଘର୍ଷ ପରେ କେତେଗୁଣରେ ବଢ଼ିଗଲା । ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ପଲ୍ଲୀପରିବେଶରେ ଅନୁପମ ଲାବଣ୍ୟର ଅଭିନବ ଅଭିଷେକକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିପାରିଥିଲେ । ଗାଆଁ ପୋଖରୀର କଇଁଫୁଲ ଓ ପଦ୍ମଫୁଲ, ଘରବାଡ଼ିରେ ଫୁଟିଥିବା ଜହ୍ନିଫୁଲ ଓ ଅଗସ୍ତିଫୁଲ, ଗାଆଁ ମୁଣ୍ଡରେ ଥିବା ଆଖୁଶାଳ ଓ ଧାନଖଳା କବିଙ୍କୁ ବିମୁଗ୍ଧ କରିଥିଲା । ଛଣପଟ କିଆରୀର ରୂପ ରଙ୍ଗରେ କବି ଦୃଷ୍ଟି ବନ୍ଦୀ ହୋଇଥିଲା । ଆଖୁକ୍ଷେତ ଓ ଆଖୁଶାଳର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହିପରି—

'ଆଖୁକ୍ଷେତ ଦିଶେ ଯତନ ଆଖୁଶାଳାରେ ବସି
ଗ୍ରାମକଥା ଗ୍ରାମବାସୀଏ ଗଳ୍ପ କରନ୍ତି ହସି ।'

—(ଶିଶିର)

ପଲ୍ଲୀର ଚାରୁଚିତ୍ର ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଅଙ୍କିତ । 'ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର' ଶୀର୍ଷକ ରଚନାରେ ଏକାଧାରରେ ପଲ୍ଲୀସୁଷମା ଓ ପଲ୍ଲୀସଂସ୍କୃତି ରୂପାୟିତ ।

ଚାନ୍ଦିନୀ ରାତିର ଲଳିତଚିତ୍ର କବି ଚିତ୍ତକୁ ମୁଗ୍ଧ କରିଛି, ସକାଳର ଚାଟଶାଳୀ କବିଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆଣିଦେଇଛି ଅନନ୍ୟ ପବିତ୍ର ଭାବ । ଗୁଡ଼ିଆଣୀଙ୍କର ମୁଢ଼ି ବିକ୍ରୀ, ନାଥର କେନ୍ଦରା ଓ କେଳାକେଳୁଣୀଙ୍କର ଧୁଡୁକି ବାଦନ, ହାଟୁଆଙ୍କର ଗମନାଗମନ, ଜମିଦାରଙ୍କର ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା କବିଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଛି । ଶଗଡ଼ିଆ ଭାଇଙ୍କର ଟାକରାଫୁଟା ସହ ଶଗଡ଼ ଚଳେଇବାର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ ପୂର୍ବକ କବି କହିଛନ୍ତି—

'ଟାକରା ଫୁଟାଇ ବଳଦ ଅଡ଼ାଇ
ନିଠେଇ ନିଠେଇ ଗୀତ
ରାମାୟଣ ଅବା ମହାଭାରତରୁ
ଗାଇଣ ହରନ୍ତି ଚିତ୍ତ ।'

୧୯୦୦ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର' ପୁସ୍ତକ ପାଠକରି ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ସଂପାଦକ ମହୋଦୟ କହିଥିଲେ—"ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର ଖଣ୍ଡିକ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ କାବ୍ୟ । ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତକରେ ପଲ୍ଲୀବାସ, ଗ୍ରାମଦେବତା, ଗ୍ରାମଖଳା, ଗ୍ରାମଚାଟଶାଳୀ, ଗ୍ରାମତୋଟା, ଗ୍ରାମମହାଦେବ, ଗ୍ରାମଶ୍ମଶାନ, ଗ୍ରାମହାଟ—ଏହି କେତୋଟି ଚିତ୍ର ଅତି ସରସ, ମଧୁର ଓ ଜୀବନ୍ତ ।"

ସତ୍ୟବାଦୀ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇଛି । ପରେ ପରେ କବି ସଚି ରାଉତରାୟଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଏହି ଚିତ୍ର ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି । କବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଉତରାୟ ପଲ୍ଲୀରେ ପ୍ରଚଳିତ ଭାଷାରେ ପଲ୍ଲୀ ସଂସ୍କୃତି ଓ ପଲ୍ଲୀ ପ୍ରକୃତିର ଚିତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି । ୧୯୪୧ ମସିହାରେ ମୁଦ୍ରିତ ତାଙ୍କର ପଲ୍ଲିଶ୍ରୀ ପୁସ୍ତକରେ ସନ୍ନିବେଶିତ 'ଛୋଟ ମୋର ଗାଆଁଟି', 'ପଲ୍ଲୀସଞ୍ଜ', 'ପହିଲିରଜ', 'ଗ୍ରାମଶ୍ମଶାନ' ଓ 'ପଲ୍ଲୀପ୍ରଭାତ' ପ୍ରଭୃତି କବିତାଗୁଡ଼ିକରେ ପଲ୍ଲୀର ପ୍ରାଣସତ୍ତା ସହ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ମୁକୁଳିତ ହୋଇଯାଇଛି ।

'ତାହାରି ଫୁଲ, ଶାଗୁଆ ଲତା
କଣ୍ଠେ ମୋର ଦେଲା ଯେ କଥା
ଆଖିରେ ଦେଲା ଚାହାଣି ନୂଆ
(ତାର) ଫଗୁଣ ଉଷା ପାହାନ୍ତି ।'

—(ଛୋଟ ମୋର ଗାଆଁଟି)

ଜଟିଆବୁଢ଼ୀ, କପିଳ ନନ୍ଦ, ଗୋବରା ଭୋଇ, ହରି ସୁବୁଦ୍ଧି ଓ ଛଣି ମହାନ୍ତି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ କଥା ଯାହାସବୁ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଲେଖାରେ ବାକି ରହିଯାଇଥିଲା ତାହା ସଚି ରାଉତରାୟଙ୍କ ଲେଖାରେ ପୂରଣ ହେଲା ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ କାରଣରୁ ଗାଆଁର ବହୁ ଲୋକଙ୍କୁ ସେତେବେଳେ (୧୯୩୦-୪୦) ରେଙ୍ଗୁନ ଯାଇ ସେଠାରେ କାମ କରିବାକୁ

ହେଉଥିଲା । ଆସାମର ଚାହା ବଗିଚାରେ ଓ କାଳିମାଟି କଲିକତାରେ ଶ୍ରମ କରିବାପାଇଁ ବହୁଲୋକଙ୍କୁ ଗାଆଁମାଟି ଛାଡ଼ିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ଗାଆଁ ଛାଡ଼ିଲାବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ବେଦନା ପ୍ରକଟିତ ହେଉଥିଲା ତାହା ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ । ବାରମ୍ବାର ଆଖି ବୁଲାଇ ଭଲକରି ଗାଆଁଭୂଇଁକୁ ସେମାନେ ଦେଖିଯାଉଥିଲେ । ଏହି କଥାଟିକୁ ହଗୁରା ବାପ ମୁହଁରେ କବି ଏପରି କହିଛନ୍ତି—

'ଠିଆ ହୁଅ ଟିକେ ଦେଖି ନିଏ ଥରେ
ଗାଁକୁ ବୁଲାଇ ଆଖି
ସତେ ଆଉ କି ପାରିବା ଦେଖି ?'

କବି ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ପ୍ରଭାଙ୍କ ରଚନାରେ ଗାଆଁରୁ ଅନ୍ତର ହୋଇ ବାହାରକୁ ଲୋକ ଚାଲିଯାଉଥିବାର ଚିତ୍ର ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ । ସୋରିଷ ଫୁଲର ବାସରେ ଯେଉଁଠି ମଗୁଶିର ଆସେ, ହେମନ୍ତର ହାତ ବାଜି ଯେଉଁଠି ଧାନ କ୍ଷେତ ସୁନା ପାଲଟେ, ଅଝଟ ଶିଶୁ ପରି ଗୁଗୁଚିଆ ଯେଉଁଠି କାନି ଛାଡ଼େ ନାହିଁ ସେହି ପଲ୍ଲୀର ଶ୍ରୀହୀନ ରୂପ କବିମାନସରେ ଅଶେଷ ବେଦନା ଭରି ଦେଇଛି । କଲିକତାରେ କୁଲି ଓ ଆସାମର ଚାହା ବଗିଚାରେ ଶ୍ରମିକ ହୋଇଛି ପଲ୍ଲୀର ଅଲିଅଳ ସନ୍ତାନ । ପଲ୍ଲୀର ଏହି ଦୁଃଖକୁ ମର୍ମେମର୍ମେ ଉପଲବ୍ଧି କରି କବି କହିଛନ୍ତି—

'ବାପ ଗୋସିବାପ ଓଲଟାଇ ମାଟି
ପାଲଟାଉ ଥିଲେ ସୁନା
ସାଗିଲୁ ତୁ ସବୁ ହୋଇ କୁଲି ବାବୁ
କାଛ ତୋ ମାରେ ଲୁଣା ।'

—(କଲିକତା କୁଲି)

ସହରୀ ସଭ୍ୟତା ବଢ଼ି ଉଠୁଛି, ପଲ୍ଲୀ ସଂସ୍କୃତି ଝଡ଼ି ପଡୁଛି, ଏଥିରେ କବିପ୍ରାଣ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇଛି । କବିଙ୍କୁ ସେପଟେ ନଗରର ନର୍ଦ୍ଦମା ଦିଶୁଥିଲାବେଳେ ଏପାଖେ ଦିଶିଛି ଶ୍ୟାମଳ ପଲ୍ଲୀର ଶୋଭନ ସୁଷମା ।

'ସେପଟେ ଦିଶଇ ନଗରୀ ପଥର
ପଙ୍କିଳ ନରଦମା
ଏପଟେ ମୋହର ଶ୍ୟାମଳା ପଲ୍ଲୀ
ସୁନ୍ଦରୀ ମନୋରମା ।'

—(ପଲ୍ଲୀ ଓ ନଗର)

ଏହା ସ୍ୱୀକୃତ ଯେ ପଲ୍ଲୀର ମଥାରେ ଆଲୋଚ୍ୟ ସମୟର କେତେକ କବି ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଆଲୋକର ମୁକୁଟ, ସେ ମୁକୁଟରେ ଖଞ୍ଜା ଯାଇଥିବା ମଣିମୁକ୍ତା ଝଲସି ଉଠୁଛି ଏବଂ ତାହା ପାଠକର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆକୃଷ୍ଟ କରୁଛି ।

୮. ବିଭୁଭକ୍ତିମୂଳକ ଗୀତିକବିତା :

ଭଗବାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଗଭୀର ଅନୁରକ୍ତି ହିଁ ବିଭୁଭକ୍ତି । ସେ ଭଗବାନ ସାକାର ବା ନିରାକାର ହୋଇପାରନ୍ତି । ଅନୁରକ୍ତି ପ୍ରଶଂସାମୂଳକ ବା ବ୍ୟାଜନିନ୍ଦାଭିତ୍ତିକ ହୋଇପାରେ । ବ୍ୟକ୍ତିଚେତନାର ଆରୋହଣ କ୍ରମ ଏଥିରେ ଥାଇପାରେ କିମ୍ବା ବିଭୁଚେତନାର ସଦୟ ଅବରୋହଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଏଥିରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇପାରେ । ଅନୁରାଗର ଚନ୍ଦନଗନ୍ଧରେ ଏହା ସୁବାସିତ ହୋଇପାରେ ବା ବୈରାଗ୍ୟର ଗୈରିକ ମ୍ଳାନିମାରେ ଜର୍ଜରିତ ହୋଇପାରେ । ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ଚରାଚରକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ଭାବରେ ଅଥବା ଭଗବାନଙ୍କର ଆତ୍ମାଭିବ୍ୟକ୍ତି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ ଏପରି ରଚନାଗୁଡ଼ିକରେ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ସୀମାହୀନ ଭକ୍ତିମନ୍ତ୍ରରେ ସିକ୍ତ ଉତ୍କଳୀୟ କବିଚିତ୍ତ । ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ କବି ଅଳ୍ପେବହୁତେ ପରମ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣରେ ଭକ୍ତିପୂତ ଆତ୍ମନିବେଦନ କରିଛନ୍ତି । ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତିଙ୍କର 'ପ୍ରାଣବାଣୀ' ଗୀତିକବିତାର ଅଂଶବିଶେଷକୁ ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ ।

'ଚକାବଇଠିରେ ବିଜେ ପ୍ରଭୁ ଚକାଡୋଳା
କି ଶୀତଳ ଦୃଷ୍ଟି ତବ ସ୍ନେହ-ମଧୁ-ବୋଳା
କେଡ଼େ ଚାରୁ-କୃଷ୍ଣ-କାନ୍ତି
ଢାଳୁଛି ଜଗତ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରେମ ଶୁଭଶାନ୍ତି ।'

କେବଳ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ନୁହେଁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ କବିମାନେ ଭକ୍ତି ନିବେଦନ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଧରଣର ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର 'କୃପାନିଧାନ', 'ଦିଅ ଦରଶନ', 'କରନ୍ତୁ କଲ୍ୟାଣ', 'ହରି ସର୍ବସ୍ୱ' ଓ 'ଶରଣ' ପ୍ରଭୃତି କବିତା ଏକ ଏକ ସାର୍ଥକ ସୃଷ୍ଟି । ମନରେ ଧନମାନର ଲାଳସା ନରହୁ; ରୋଗରେ, ଭୋଗରେ ଓ ଯୋଗରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ନାମ ସ୍ମରଣ ରହୁ । ଅନ୍ଧାରରେ, ଆଲୋକରେ, ଦେଶରେ, ବିଦେଶରେ ନିରନ୍ତର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ ମନରହୁ, ଏହା କାମନା କରିଛନ୍ତି କବି ଫକୀରମୋହନ । ପ୍ରଭୁ ହେଉଛନ୍ତି ପିତାମାତା, ଜ୍ଞାତିପରିଜନ ପୁଣି ସାଧନାର ଧନ । ଶରଣରକ୍ଷଣ ଯିଏ ଶାନ୍ତିରସସଦନ, ତାଙ୍କର କୃପା ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଅହରହ ଝରୁଥାଏ । ମନୁଷ୍ୟର ଚଲାପଥରେ ସେ ହିଁ ସହଯାତ୍ରୀ ହୋଇ ଚେତନାର ଅଗ୍ରଗତିରେ ସହାୟତା କରନ୍ତି । ଅସମ୍ଭବକୁ ସମ୍ଭବ କରିବାର କ୍ଷମତା କେବଳ ତାଙ୍କର ହିଁ ରହିଛି । 'ହରି ସର୍ବସ୍ୱ' ପ୍ରାର୍ଥନା ସଙ୍ଗୀତରେ କବି କହିଛନ୍ତି—

'ଆହେ ମହାବାହୋ ! ତୁମ୍ଭେ ମୋର ପିତାମାତା
ତୁମ୍ଭେ ଜ୍ଞାତିପରିଜନ ସର୍ବସୁଖ ଦାତା
ଜୀବନ ମରଣ ତୁମ୍ଭେ ଶାନ୍ତିର ସଦନ
ସାଧନାର ଧନ ପ୍ରଭୋ ! ତୁମ୍ଭେ ମୋ ଶରଣ ।'

୯. ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଗୀତିକବିତା :

ଦେଶ ଏଥିରେ ବନ୍ଦିତ ହୁଏ, ଦେଶର ସଂସ୍କୃତି ଅଭିନନ୍ଦିତ ହୁଏ । ଦେଶ ଏଠାରେ ଏକ ଜଡ଼ବସ୍ତୁ ନହୋଇ ଏକ ଜୀବନ୍ତ ସତ୍ତାରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଥାଏ । ଦେଶର ମାଟି ହୋଇଯାଏ ସୁବାସିତ ବିଭୂତି, ଶିଳା ହୋଇଯାଏ ଶାଳଗ୍ରାମ । ଅତୀତ ଗୌରବ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ ଭାବାନ୍ତର ଭରିଦିଏ ସ୍ରଷ୍ଟାର ଚିତ୍ତରେ । ଦେଶପ୍ରୀତିର ସୀମାହୀନ ମମତ୍ୱବୋଧର ଛନ୍ଦରେ ବାନ୍ଧି ହୁଏ କବିର ପ୍ରାଣସତ୍ତା, ବନ୍ଦୀ ହୁଏ ମନର ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଅଭିରୂପ । ଭାରତ ବନ୍ଦନା ଓ ଉତ୍କଳ ବନ୍ଦନା ଉଭୟ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ଜାତୀୟତାବାଦର ଅର୍ଥ ଅନେକ ବୁଝନ୍ତି ନିଜ ଜାତିକୁ ବଡ଼କରି ଅନ୍ୟ ଜାତିକୁ ସାନ କରି ଦେଖିବା । ମାତୃଭାଷା ପ୍ରତି ମମତ୍ୱବୋଧର ଅର୍ଥ ଅନେକ ବୁଝନ୍ତି ନିଜ ମାତୃଭାଷା ହିଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଓ ଅନ୍ୟ ଭାଷାସବୁ ହୀନ ଓ ନଗଣ୍ୟ । ଏହା ଗୋଟିଏ ଭ୍ରମ । କଥାଟି ବାସ୍ତବରେ ସେପରି ନୁହେଁ । ଜାତୀୟତାବାଦର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ହେଉଛି ମୋ ଜାତି, ମୋ ଭାଷା ଯେପରି ମୋ ପାଇଁ କି ବଡ଼, ଅନ୍ୟର ଜାତି, ଅନ୍ୟର ଭାଷା ସେପରି ଅନ୍ୟ ପାଇଁ ବଡ଼ । ଏଥିରେ ଅଯଥା କଳହର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ତେବେ ଏକଥା ସର୍ବବାଦୀ ସମ୍ମତ ଯେ ମାତୃଭାଷା ହିଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ଜୀବନ ଚିନ୍ତାର ପ୍ରାଥମିକ ଭିତ୍ତି, ସର୍ବୋପରି ମନୋଭାବର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ମାଧ୍ୟମ ।

ଫକୀରମୋହନ ଥିଲେ ଜାତିପ୍ରାଣ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ । ଉତ୍କଳ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅନୁରାଗ ଓ ଅନୁରକ୍ତି ଥିଲା ଅସୀମ । ସେ କହିଥିଲେ ଜନ୍ମଭୂମି ପ୍ରତି ସମ୍ମାନବୋଧ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧ ଆଣିଦିଏ ଜୀବନର ସାର୍ଥକତା । ଅନ୍ୟଥା ଜୀବନ ହୁଏ ଅର୍ଥହୀନ ଓ ବ୍ୟର୍ଥ ।

'ମାତାକୁ ସମ୍ମାନ ନକରେ ଯେ ଜାଣ
ସେହି ତ ଅଧମ ସୁତ
ସେହି ସର୍ବସ୍ଥାନେ ପାଏ ଅପମାନେ
ସମାଜରେ ଅନାଦୃତ ।'

—(ଜନ୍ମଭୂମି)

'ଜନନୀ ଜନ୍ମଭୂମିଶ୍ଚ ସ୍ୱର୍ଗାଦପି ଗରୀୟସୀ' ଉକ୍ତିକୁ ଅଶେଷ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେଇଛନ୍ତି ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓ । ତାଙ୍କ ଉକ୍ତି ଏହିପରି—

'ପ୍ରାଣର ବନ୍ଧନେ ଏକ ହୋଇସର୍ବେ
ଉତ୍କଳ କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ
ଏ ଶୁଭ ଲଗନେ ପୂଜ ଭକ୍ତିଭରେ
ଶୁଭଦାତା ବିଶ୍ୱସାଇଁ ।'

—(ସଙ୍ଗୀତ-ଉତ୍କଳଗାଥା)

ପଲ୍ଲୀକବି ନନ୍ଦକିଶୋର 'ମାତୃଭୂମି', 'ଉତ୍କଳଦଶା', 'ଉତ୍କଳ ପ୍ରଭାତ', 'ଉତ୍କଳ ବନ୍ଦନା' ପ୍ରଭୃତି ଗୀତିକବିତାରେ ଉତ୍କଳୀୟ ଜାତୀୟତାକୁ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ଗଭୀର ଆଶାବାଦର ଅକ୍ଷୟ ମୁଦ୍ରାଙ୍କ ଏଥିରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଛି ।

'ଆସିବ ଏମନ୍ତ କାଳ ଏ ମହୀମଣ୍ଡଳ-
ମଧ୍ୟେ ସମ୍ମାନିତ ହେବ ଦରିଦ୍ର ଉତ୍କଳ ।'

—(ମାତୃଭୂମି)

ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର ଧୂଳିମାଟି ଗୋଡ଼ିରେ ଗଢ଼ା ଏଇ ଜନ୍ମଭୂମିର ଭୂୟସୀ ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି ।

'ଜନ୍ମଭୂମି ଯେ ମାଟି ପଥରରେ
ଜନନୀକି ବଳି ବଡ଼
ସେ ଜନମ ଭୂମି ସେବା ଯେ କରଇ
ନର ଜନ୍ମ ଧନ୍ୟ ତା'ର ।'

—(ଜନ୍ମଭୂମି)

ସବୁଜ ଯୁଗର ଅନ୍ୟତମ ସ୍ରଷ୍ଟା ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖାର୍ଜୀ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଏସିଆର ତୀର୍ଥକ୍ଷେତ୍ର ରୂପେ ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । ଆର୍ଯ୍ୟଋଷିର ଅନବଦ୍ୟ ଅବଦାନକୁ କୃତଜ୍ଞତାର ସହ ସ୍ରଷ୍ଟା ଶ୍ରୀ ମୁଖାର୍ଜୀ ସ୍ମରଣ କରିବା ସହ ଭାରତବର୍ଷର ଯଶ ବିସ୍ତାରିତ ହେଉ, ମଥାରେ ତାହାର ପୁଷ୍ପ ବୃଷ୍ଟି ହେଉ—ଏଇ ଆଶା ସେ ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି—

'ଏ ଦେବଭୂମିରେ ପ୍ରତି ତୃଣଠାରେ
ରହୁ ବିଧାତାର କରୁଣା ଦୃଷ୍ଟି
ଏ ମହାଜାତିର ମସ୍ତକ ପରେ
ହେଉ ସବୁ ଦିନ ପୁଷ୍ପ ବୃଷ୍ଟି ।'

—(ଭାରତ ଜନନୀ)

କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀଙ୍କର ଦେଶାତ୍ମବୋଧ ଚେତନା ଯେପରି ପ୍ରେରଣାଦାୟକ ସେହିପରି ସ୍ମରଣୀୟ । ସେ 'ଭାରତମାତା', 'ମା', 'ହାହାକାର', 'ପୁରୁଣା ଓଡ଼ିଆ' ଶୀର୍ଷକ କେତେକ ଦେଶପ୍ରୀତିମୂଳକ ଗୀତିକବିତା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ନମ୍ରନତ ହୋଇ କବି ଗାଇଛନ୍ତି—

'ଭାରତ ମୋ ମା' ଭାରତ ମୋ ମା'
ଜାଣିଛି ଏହା ମୁଁ ଅନ୍ତରେ
ଭାରତ ଜନନୀ ଜନ୍ମଭୂମି ମମ
ନମେ ତବ ପଦପ୍ରାନ୍ତରେ ।'

—(ଭାରତ ମାତା)

କବି କୃଷ୍ଣମୋହନ ଜାତୀୟତାବାଦରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ କେତେକ ଗୀତିକବିତା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ସେହିଗୁଡ଼ିକ 'ଜାତୀୟ ସଂଗୀତ' ଶୀର୍ଷକ ଏକ ଗୀତିଗୁଚ୍ଛରେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ଉତ୍କଳ ବନ୍ଦନା ଓ ଭାରତ ବନ୍ଦନାର ଉପସ୍ଥାପନା ଲକ୍ଷ୍ୟଣୀୟ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଏକତ୍ର କରିବା ନିମନ୍ତେ ୧୯୦୩ ମସିହାରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଏହାର ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ସାହିତ୍ୟ ସେତେବେଳେ ଥିଲା ଜାତିର ମାର୍ଗଦର୍ଶକ । ବିଶେଷତଃ ଗୀତିକବିତା ଥିଲା ଜାତୀୟତାବାଦର ପବିତ୍ର ଓଁକାର ଧ୍ୱନି ସଦୃଶ । ୧୯୦୬ ମସିହାରେ ସମ୍ବଲପୁରରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବରେ ଗାନ କରାଯାଇଥିବା ତାଙ୍କ ରଚିତ ଗୀତଟିର ଅଂଶବିଶେଷ ଏହିପରି—

'ଆଜି ସାଗରେ ଭୂଧରେ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଅମ୍ବରେ
ଶୁଭୁ ଉତ୍କଳର ଜୟଗୀତି ।
ଶିଶୁ ଦେଉ ତା'ର ଉଷାରୁଣ ବିଭା
ଦେଉ ଯୁବାଜନ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ପ୍ରତିଭା ।
ଜ୍ଞାନରେଣୁ ଶେଷ ଦେଉ ପକ୍ୱକେଶ
ଭାଙ୍ଗୁ ସାଧନାର ଭ୍ରାନ୍ତ ଭିତ୍ତି ।।'

ଭାରତ ବନ୍ଦନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କେତେକ ଗୀତି କବିତାରେ କବି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜାତି-ଧର୍ମ-ବର୍ଣ୍ଣର ଭେଦଭାବକୁ ଭୁଲି ଏକ ଜାତିରେ ପରିଚିତ ହେବାପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଜଣାଇଛନ୍ତି । ସିଂହଳକୁ ଭାରତ ଜନନୀଙ୍କ ପାଦ ତଳେ ଫୁଟିଥିବା କନକ-କମଳ ବୋଲି ସେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

ପଦ ତଳେ ଯା'ର କନକ ସିଂହଳ
ଶ୍ରୀଚରଣେ ଯଥା କନକ-କମଳ'

—(ଭାରତ ବନ୍ଦନା)

କବି ବାଞ୍ଛାନିଧି ମହାନ୍ତି ଯେପରି ଉତ୍କଳପ୍ରେମୀ ଥିଲେ ସେପରି ଭାରତପ୍ରେମୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସଂଗୀତର ସ୍ୱରଝଙ୍କାରରେ ପରାଧୀନ ଭାରତର ଗଗନପବନରେ ନବଶିହରଣ ଖେଳିଯାଇଥିଲା । ଦୁର୍ବଳର ଦେହ ଓ ପ୍ରାଣରେ ଭରିଯାଇଥିଲା ଶକ୍ତିର ପ୍ଲାବନ । ଏହି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରତିଭାଙ୍କର ଅବସାନ ଘଟିଥିଲା ମାତ୍ର ୪୧ ବର୍ଷ ବୟସରେ, ୧୯୩୮ ମସିହାରେ । ସେତେବେଳେ ଭାରତରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ଜାରି ରହିଥିଲା । ତଥାପି ତାଙ୍କର କଳ୍ପନା-ନୟନରେ ସେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଗାଇଥିଲେ—

'(ଗାଅ) ସ୍ୱାଧୀନଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନଭାରତ
ସ୍ୱାଧୀନ ସ୍ୱାଧୀନ ସ୍ୱାଧୀନରେ
ଗାଏ ସାଗର ଭୂଧର ଅମ୍ବର ଚୁମ୍ବିତ ଭାଲ ହିମାଚଳ ଗିରିବର କମ୍ପିତ
ସ୍ୱାଧୀନ ସ୍ୱାଧୀନ ସ୍ୱାଧୀନରେ ।'

—(ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତ)

ଉତ୍କଳ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆନ୍ତରିକତା ଅସୀମ । ଉତ୍କଳର ନଦନଦୀ, କାନନ କେଦାର, ପାହାଡ଼ ପର୍ବତ ସବୁକିଛି କବିଙ୍କ ପାଇଁ ଥିଲା ଏକ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତୀର୍ଥ । ଏ ମାଟିରେ ଚନ୍ଦନର ଗନ୍ଧ, ସାଗରରେ କ୍ଷୀର ସାଗରର ଛନ୍ଦ କବିଙ୍କୁ ଭାବବିଭୋର କରିଥିଲା । ଭକ୍ତିଫୁଲରେ ଅଞ୍ଜଳି ଭରି ସେ ଗାଇଥିଲେ—

'ଶସ୍ୟ-ସୁଶ୍ୟାମଳ-ରାଜିତ-କ୍ଷେତ୍ରା
କୁସୁମିତ-ଉପବନ-ବିନୋଦିତ-ନେତ୍ରା
ସୁବାସିତ-ସୌରଭ-ଆମୋଦିତ କୁଞ୍ଜେ
କୂଜିତ-କୋକିଳ-ସୁଲଳିତ ଛନ୍ଦେ
ହେ ମା' ଉତ୍କଳ ଜୟ ମା' ବନ୍ଦେ ।'

—(ଉତ୍କଳ ବନ୍ଦନା)

ଜାତୀୟ କବି ବୀରକିଶୋର ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଝାସଦେଇ ସାତଥର ଜେଲ ଯାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅଗ୍ନିବର୍ଷୀ ଦେଶପ୍ରୀତିମୂଳକ କବିତା ଜଡ଼ପ୍ରାଣରେ ମଧ୍ୟ ସେତେବେଳେ ଶିହରଣ ଆଣି ଦେଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ଶବ୍ଦଯୋଜନାରେ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଶକ୍ତି ନିହିତ, ବୀରତ୍ୱର ଦୀପ୍ତିରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କବିତା ଦୀପ୍ତିଯୁକ୍ତ । ଦେଶର ଦୁଃଖ ଓ ଦୁର୍ଗତିରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇ କବି ବୀରକିଶୋର ସେଦିନ କହିଥିଲେ—

'ହୋମାନଳ ପରି ମୋର ଜୀବ ଲିଭିଯାଉ
ହିମାଚଳ ଗିରି ମୋର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଉ
x x x
ଏ ଜୀବନ ଦାନ କଲି ଦେଶଲାଗି ଭାଇ
ଆଗପଛ କଥା କିଛି ବାରେ ଚିନ୍ତି ନାହିଁ ।'

—(ଧର୍ମବାଣୀ)

୧୦. ପ୍ରକୃତି ସଂପର୍କିତ ଗୀତିକବିତା :

ବହିଃପ୍ରକୃତି କବି ପାଇଁ ନିସର୍ଗ ମାଧୁରୀର ଖଣ୍ଡିଏ କାବ୍ୟ । ସେଥିରେ ନବରସର ସଞ୍ଚରଣ କବିର ଦୃଷ୍ଟି ପଥାରୂଢ଼ ହୁଏ । କେତେବେଳେ କ୍ରମବିବର୍ତ୍ତିତ ଚେତନାର ସାର୍ଥକ ରୂପାୟଣ ବୋଲି ପ୍ରକୃତିକୁ ସେ ବିଚାର କରେ ତ କେତେବେଳେ ପ୍ରକୃତିକୁ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ବିବେଚନା କରେ । ଶବ୍ଦ ଧରିରଖେ ହୃଦୟର ଭାବସ୍ପନ୍ଦନ, ଛନ୍ଦ ଧରିରଖେ ତା'ର ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଅନ୍ତଃସ୍ୱର । ମାଟି, ପାଣି, ପବନର ସମ୍ମୋହନ ଶକ୍ତି କବିଙ୍କୁ ଆନମନା କରେ, କଣ୍ଠରୁ ଝରାଇଦିଏ ଭାବାନୁସାରୀ ଭାଷାର ଚାରୁପ୍ରବାହ । ଅଜଣା ଫୁଲକୁଞ୍ଜର ବାସ୍ନାରେ ମହକିଯାଏ ଗୀତି କବିତାର ଚଉହଦୀ । ଗ୍ରୀଷ୍ମ ମଧ୍ୟାହ୍ନର ଝିଙ୍କାରୀ ସ୍ୱନର ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଭାଷ୍ୟ କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରେ । ବର୍ଷାର ଝରଝର ତାନରେ ଦୂରଅତୀତର ସ୍ମୃତିଗୀତି ଆଉଥରେ ଶୁଭେ । ସଜଫୁଲ ପରି ଦିଶୁଥିବା ଶରତ ସକାଳ ନିଜ ଦର୍ପଣରେ ନିଜକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ କବିଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରେ । ହେମନ୍ତର ଦରମଉଳା ପ୍ରଫୁଲତା ଜୀବନର ଗଭୀରତାକୁ ମାପିବା ପାଇଁ ସାଧନର ସନ୍ଧାନ ଦିଏ । ଶୀତ ସଞ୍ଚାର କରେ ଏକ ଗଭୀର ଅନୁଚିନ୍ତା ପୁଣି ଅନ୍ଧାର ସେପାରେ ଆଲୋକର ଅଭିନନ୍ଦନ ପାଇଁ ନୂଆନୂଆ ପରିଭାଷା, କହିଦିଏ ଟିକିଏ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ, କାରଣ ଅପେକ୍ଷା ତ ଏକ ତପସ୍ୟା । ବସନ୍ତର ମଳୟ ପ୍ରବାହ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଆଣିଦିଏ ମୋହନବିଳାସ । ତରଳାତୁଷାରରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ରଶ୍ମିରେଖା ଭାବାନ୍ତର ସୃଷ୍ଟିକରେ କବିର ମନରେ । ନଦୀଧାରା ସେ ମନରେ ଲେଖିଦିଏ କେତେ ନୂଆ ମନ୍ତ୍ର ଓ କାରିକା । ନୀଳ ଆକାଶ ଗୁରୁ ହୋଇ କବିଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନ ବିତରଣ କଲାବେଳେ ନୀଳସାଗର ପ୍ରୀତି ଲହରୀରେ କବିଙ୍କୁ ଜୀବନର ମୁଗ୍ଧ ବନ୍ଦାପନା ପୂର୍ବକ ଗଭୀର ଭାବରେ ମାଟିମନସ୍କ ହେବାପାଇଁ ବାଧ୍ୟକରେ ।

ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରକୃତିକୁ ଜଡ଼ବସ୍ତୁ ରୂପେ ଦେଖିଲାବେଳେ କବି ତହିଁରେ ଆବିଷ୍କାର କରେ ଚିନ୍ମୟ ସତ୍ତାର ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ରୂପବିଭା । ପ୍ରକୃତିର ସୁଷମା, ସୌରଭ, ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଗୁରୁତ୍ୱ ଯେତେବେଳେ କବି ଲେଖନୀରେ ଗୀତିମୟ କ୍ଷୁଦ୍ର ରୂପରେଖ ଗ୍ରହଣ କରେ, ସେତେବେଳେ ତାହା ହୁଏ ପ୍ରକୃତି ବିଷୟକ ଗୀତିକବିତା । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ରଚିତ 'ଗ୍ରୀଷ୍ମ', 'ବର୍ଷା', 'ଶରତ',

'ବସନ୍ତ' ଶୀର୍ଷକ ଗୀତିକବିତାଗୁଡ଼ିକ ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସ୍ମରଣୀୟ । ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ନିଜସ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଦେଖିଛନ୍ତି ବହିଃପ୍ରକୃତିକୁ । 'ନିଦାଘ ରାଜତ୍ୱ' ଗୀତିକବିତାରେ ପ୍ରକୃତିର ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଦିଗନ୍ତର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦତ୍ତ । ନିଦାଘର ସକାଳ, ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟା ପୁଣି ଜହ୍ନରାତିର ଦୃଶ୍ୟ ଏଥିରେ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ । 'ଚନ୍ଦ୍ରରଜନୀ' କବିକୃତ ଅନ୍ୟତମ ଗୀତିକବିତା । ଏଥିରେ ଜହ୍ନରାତିରେ କବିଙ୍କର ମାର୍ମିକ ଅନୁଭବ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ । ଜୀବନ ଓ ପ୍ରକୃତି ଯେ ଏକ ମୁଦ୍ରାର ଦୁଇପାଖ ପରି ପରସ୍ପର ସହିତ ଜଡ଼ିତ, ଏ କଥା ଏ କବିତାରେ ଉପସ୍ଥାପିତ । ଏଥିରେ ପ୍ରୀତିପ୍ରବଣତା ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଶବ୍ଦସମ୍ଭାରରେ ମୁକୁଳିତ ଓ ଲୀଳାୟିତ । ପାଠକ ପ୍ରାଣରେ ଭାବାନ୍ତର ଭରିଦେବା ପାଇଁ ଏହାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅକଳନୀୟ । ଜଡ଼ ହୃଦୟକୁ ମଧ୍ୟ ଜହ୍ନରାତିର ଦୃଶ୍ୟ ଆକୃଷ୍ଟ କରିବ ବୋଲି କବି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି—

'ସେ ଶୋଭାରେ ଉଲ୍ଲସିଲା ପାଷାଣ ହୃଦୟ,
ଜଳାଶୟେ ଉଲ୍ଲସିଲା କୁମୁଦକାନନ
ଧରାଧରେ ଉଲ୍ଲସିଲା ଓଷଧି ନିଚୟ,
ଗଗନେ ଉଲ୍ଲାସମୟ ଚକୋରଗାୟନ ।'

ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ କବିଙ୍କ ବିରଚିତ 'ବର୍ଷାଚିତ୍ର', 'ପ୍ରଧାନପାଟ', 'ବୁଢ଼ାରଜା' ପ୍ରଭୃତି ଗୀତିକବିତା ପାଠକକୁ ଅଭିଭୂତ କରେ । ପ୍ରକୃତିର ଚିତ୍ର ଉପସ୍ଥାପନ ମାଧ୍ୟମରେ ମାନବ ଜୀବନର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥାର ଚିତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି କବି ଶ୍ରୀ ରତ୍ନାକର ଶର୍ମା । ଅବଶ୍ୟ ଏପରି ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବସୂରୀ ଗୋସ୍ୱାମୀ ତୁଳସୀ ଦାସ ନିକଟରେ ଋଣୀ । କବିବର ରାଧାନାଥ ମଧ୍ୟ କବି ଶ୍ରୀ ଶର୍ମାଙ୍କର ଏପରି ରଚନା ପୂର୍ବରୁ 'ତୁଳସୀସ୍ତବକ' ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏପରି ଶୈଳୀରେ ଶ୍ରୀ ଶର୍ମାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ 'ଗ୍ରୀଷ୍ମ' ଶୀର୍ଷକ କବିତାରେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁର ପରିବେଶ ସହିତ ମଣିଷ ଜୀବନର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥାର ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି । ତହିଁର କିୟଦଂଶ ଏହିପରି—

'ପତ୍ରହୀନ ତରୁ ଲତା ନୁହେଁ ସୁନ୍ଦର
ବିଦ୍ୟା ବିନୟ ବିହୀନେ ଯେସନେ ନର
ଦାବାନଳ ପୋଡ଼ିଦିଏ କାନନଚୟ
କ୍ରୋଧାନଳେ ଦଗ୍ଧ ହୁଏ ଯଥା ହୃଦୟ ।'

ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଋତୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ପୂର୍ବକ କେତେକ ଗୀତିକବିତା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ବସନ୍ତ ଋତୁର ବର୍ଣ୍ଣନା ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଧୀର ମଳୟ ପବନର ମୃଦୁ ପ୍ରବାହ,

କୋକିଳର ଲଳିତ କୁହୁତାନ, ଦିଗଦିଗନ୍ତର ଚିତ୍ତବିମୋହନ ଶୋଭାର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି କବି ଚିନ୍ତାମଣି । ଶିମୂଳୀ ଫୁଲର ଶୋଭା କବିଙ୍କ ରଚନାରେ ଏହିପରି ପ୍ରକାଶିତ ।

'ପଲ୍ଲବ ଗୁଣ୍ଠନ ଭେଦି ଉଠୁ ପିକରବ
ଲାଗିଯାଉ ଉଲ୍ଲାସର ମହାମହୋତ୍ସବ
ଶାଳ୍ମଳୀ ସୁନ୍ଦରୀ ଦେଉ ବନପ୍ରାନ୍ତେ ଦେଖା
ବନ ଦେବୀ ପଦେ ଆଙ୍କୁ ଅଲକ୍ତକ ରେଖା ।'

—(ବସନ୍ତ ଆହ୍ୱାନ)

ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର ସ୍ୱରଚିତ 'ବକୁଳବନ' କବିତାରେ ବକୁଳ ବନର ପ୍ରାକୃତିକ ଶୋଭା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି କଥା କହି ସେଇ ମାଟିରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛାପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି । ବାସନ୍ତୀ ପରିବେଶର ମନୋରମ ଆଲେଖ୍ୟ ଅଙ୍କନ କରି କବି କହିଛନ୍ତି—

'ପଲ୍ଲବ ପରଶେ ଆସି ସମୀରଣ
ଛୁଇଁଯାଏ ତରୁଲତା
ଚାଲିଗଲା ବେଳେ କହିଯାଏ କେତେ
ହୃଦୟ ଗୁପତ କଥା ।'

—(ବକୁଳ ବନ)

'ସନ୍ଧ୍ୟାପଥେ' କବି କାଳନ୍ଦୀ ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କର ଏକ ପ୍ରକୃତି ଚିତ୍ରଭିତ୍ତିକ ସୁଖପାଠ୍ୟ ଗୀତିକବିତା । ଏଥିରେ ସନ୍ଧ୍ୟାର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହେବା ସହିତ ଦରଦୀ କବିଚିତ୍ତର ରମ୍ୟ ଅନୁଭବ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇଛି ।

'ସନ୍ଧ୍ୟା ଆସେ ସବୁଜ ଘାସେ
ପକାଇ ଚାରୁ ଛାୟା ।
ଆଷାଢ଼ ମେଘ ଆକାଶେ ରଚେ ମାୟା ।'

ବସନ୍ତ ଋତୁରେ ଧରଣୀର ଅନୁପମ ଶୋଭା ଦର୍ଶନରେ ଆତ୍ମବିଭୋର ହୋଇ କବି କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ପରିବେଶର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅବକାଶରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି—

'ଆସିଅଛି ଆଜି ବସନ୍ତ
ଫୁଲ ମୁକୁଟ ପିନ୍ଧି
ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଛି ଧରା କି
ନବନନ୍ଦନ ନିନ୍ଦି ।'

—(ବସନ୍ତ ଭାବନା)

ଋତୁରାଜ ବସନ୍ତର ପ୍ରଶସ୍ତି ସାହିତ୍ୟରେ ଯେପରି ବର୍ଣ୍ଣିତ, ଶୁଭ୍ରତାର ଋତୁ ଶରତର ମହତ୍ତ୍ୱ ସେପରି ଉପସ୍ଥାପିତ । ଆର୍ଯ୍ୟ ଋଷିଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସାଧାରଣ ଜନତାଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଏହି ଶୁଭ୍ରତାରେ ବିମୋହିତ । ଆର୍ଷଦୃଷ୍ଟିରେ ଶରତ ଋତୁ ହେଉଛି ସକଳ ପ୍ରାଣଶକ୍ତିର ପ୍ରତୀକ । ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିରେ ଶରତ ଋତୁର ସ୍ଥାନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଶରତକୁ ସମ୍ବତ୍ସରର ପ୍ରତୀକ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ଋଗ୍‌ବେଦର ସପ୍ତମ ମଣ୍ଡଳରେ କୁହାଯାଇଛି "ଜୀବେମ ଶରଦଃ ଶତମ୍ । ପଶ୍ୟେମ ଶରଦଃ ଶତମ୍ ।" ଶରତ ଋତୁର ଅନୁପମ ଲାବଣ୍ୟ ଓ କମନୀୟ କାନ୍ତିରେ କବିଚିତ୍ତ ଉଲ୍ଲସିତ । କାରଣ ଏହି ଋତୁରେ ଧରିତ୍ରୀ ସୁଶ୍ୟାମଳ, ଆକାଶ ସୁନିର୍ମଳ, ବନାନୀ କୁସୁମିତ, ପୁଷ୍କରିଣୀ ପଦ୍ମମଣ୍ଡିତ ଓ କାଶତଣ୍ଡୀ ଫୁଲରେ ନଦୀପଠା ସୁଶୋଭିତ । ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କ ରଚିତ 'ଶରତ' କବିତାର ଅଂଶବିଶେଷ ଏହିପରି–

'କାଶତଣ୍ଡୀ ଫୁଲେ ମହୀ ଦିଶିଲା ଧବଳ ।
ସରୋବରେ ଫୁଟିଛନ୍ତି କୁମୁଦ କମଳ ॥'

ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର 'ଆଷାଢ଼', 'କୁମାର ପୂର୍ଣ୍ଣିମା', 'ଆଶ୍ୱିନ' ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରକୃତି ପ୍ରୀତିଭିତ୍ତିକ ଗୀତିକବିତାଗୁଡ଼ିକ ଅନବଦ୍ୟ ଓ ହୃଦ୍ୟ । ପ୍ରକୃତି ହୋଇଛି ଏକାଧାରରେ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ, ଗୁରୁଜନ ଓ ଗୁରୁ । କବିଙ୍କର ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କାବ୍ୟମାନସର ସୁଷମ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଏଥିରେ ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ପରିଦୃଷ୍ଟ । ବର୍ଷାମୁଖର ବିଜନ ନିଶୀଥର ବିଜୁଳି ଚମକ ପାଶୋରା ଦିନର ଅନେକ ଅପାଶୋରା ସ୍ମୃତି ସହ କବିଙ୍କର ପୁନଃ ସାକ୍ଷାତ ଘଟାଇ ଦେଇଛି । ଚହଲି ଯାଇଛି ଅବଚେତନ ମନର ଘନ ବନାନୀ । ହୃଦୟର କୋହ ନୟନର ଲୁହ ସହିତ ମିଶି କବିଙ୍କୁ ଆନମନା କରିଦେଇଛି । ଆଖିର ଲୁହକୁ ଦୁଃଖହାରିଣୀ ମନ୍ଦାକିନୀ ଧାରା ବୋଲି କବି ବିଚାର କରିଛନ୍ତି । ବିଦେଶରେ ଥାଇ ମନେ ପଡ଼ିଛି ଗାଁ'ର କଥା, ମାଟିମାଆର କଥା, ନିଜ ମା'ଙ୍କର କଥା, କୃଷକ ଭାଇର କଥା ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ।

'କିଏ ଅବା ତୁହି   କେଉଁଠୁ ଆସିଛୁ
କିଛି ନାହିଁ ମତେ ଜଣା
ଏତେ ସ୍ମୃତି ମୋର   ଉଠାଇ ନଚାଇ
କରୁ କିମ୍ପା ବାଟ ବଣା ।'

—(ଆଷାଢ଼)

'ଆଶ୍ୱିନ' କବିତାରେ ଆଶ୍ୱିନର ପରିବେଶ, ପ୍ରଭାବ ବିଶେଷତଃ ଜହ୍ନରାତିର ସୁଧାସିକ୍ତ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦତ୍ତ । ପଲ୍ଲୀ କୁମାରୀର ସଂଗୀତ ଲହରୀ ଜହ୍ନରାତିକୁ ଅଭିନନ୍ଦିତ କରେ, ଗଙ୍ଗଶିଉଳି ଫୁଲ ନିଜର ବାସ ବିଳାସରେ ସେଇ ରାତିକୁ ଉନ୍ମାଦିତ କରେ । ଶରତ ଋତୁର ପ୍ରତ୍ୟେକ

ଫୁଲ କବିଙ୍କ ପାଇଁ ସୁଷମାର ଗନ୍ତାଘର, ସେ ଫୁଲର ବାସ ନନ୍ଦନ ମନ୍ଦାରର ବାସ ସମ ବନ୍ଦନୀୟ ।

'ବୃକ୍ଷେ ବୃକ୍ଷେ ଆଜି ଫୁଟେ ପାରିଜାତ
ଛୁଟେ ନନ୍ଦନର ବାସ
କେତେ ବୈତାଳିକ ଗାଆନ୍ତି ତୋ' ସ୍ତବ
ବୁଲି ତୋର ଚଉପାଶ ।'

—(ଆଶ୍ୱିନ)

ପ୍ରକୃତିକୁ ଉପଜୀବ୍ୟ କରି ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ପ୍ରଭା ରଚନା କରିଛନ୍ତି କେତେକ କବିତା । 'ବୈଶାଖ', 'ହେମନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମୀ', 'ବାସନ୍ତିକା' ଆଦି କବିତା ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ପଲ୍ଲୀ ପରିବେଶର ଚାରୁଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନରେ କବିଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ସ୍ୱୀକୃତ ।

ଆକାଶରେ କୁମାର ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଜହ୍ନର ମଧୁବିଳାସ କବିଙ୍କୁ ଅଭିଭୂତ କରିଛି । ଦିଗ ଦିଗନ୍ତରେ ଜୋଛନା ରାଶିର ସ୍ନିଗ୍ଧ ପ୍ଲାବନ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଆଣି ଦେଇଛି ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ ମାଧୁରୀ । ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନରେ କବି ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ପ୍ରଭାଙ୍କ କଣ୍ଠରୁ ଝରିପଡ଼ିଛି—

କୁଆଁର ପୁନିଅଁ ଜହ୍ନ
ଘରେ ଲାଗେ ନାହିଁ ମନ
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଏ ମଧୁ ସଞ୍ଜ ଦିଶଇ
ଆହା କେଡ଼େ ଶୋଭାବନ ।'

—(କୁଆଁର ପୁନିଅଁ)

୧୧ । ଇଂରାଜୀରୁ ଅନୂଦିତ ଗୀତିକବିତା :

ଆଲୋଚ୍ୟ ସମୟସୀମା ଭିତରେ ରଚିତ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକବିତା—ସମ୍ଭାରରୁ କେତେକ କବିତା ହେଉଛି ଅନୂଦିତ କବିତା । ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କର 'ନିର୍ଜନ ଦ୍ୱୀପରେ ନିର୍ବାସିତର ବିଳାପ' ଏକ ଅନୂଦିତ କବିତା । ଏହା William Cowperଙ୍କ ରଚିତ Verses supposed to be written by Alexander Selkirk'ର ମର୍ମାନୁବାଦ । ଅନୂଦିତ କବିତାଟି ମୂଳ କବିତାଠାରୁ ଅଧିକ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ, କାରଣ ଏଥିରେ କବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସ୍ପର୍ଶକାତର କବିଚିତ୍ତ ଆତ୍ମ ପ୍ରକଟିତ । ଉଦାହରଣ ନିମନ୍ତେ ଉଭୟ କବିତାରୁ ପଦେ ପଦେ ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥାପନା କରାଯାଇପାରେ । William Cowperଙ୍କ ଭାଷାରେ—

'Oh solitude ! where are the charms
That sages have seen in thyface ?
Better dwell in the midst of Alarms
Than reign in this horrible place.'

ଅନୁବାଦକ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଭାଷାରେ—

'ବିଜନତା ! କାହିଁ ତୋ ବେଶ ମୋହନ
ଯେ ବେଶେ ମୋହିଲୁ ତୁ ମୁନି ନୟନ
ବରଂ ନିବାସ ଭଲ ରଣକ୍ଷେତ୍ରରେ
ଭୟରେ ସଦା ଯହିଁ ହୃଦୟ ଥରେ'

ଅନୁବାଦ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟତମ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ସାରସ୍ୱତ ସାଧକ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ୟବାଦୀ ବନବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକ ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର । 'ଚୟନିକା' ତାଙ୍କର ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କୃତି ଯହିଁରେ ଅନୂଦିତ ଗୀତିମାଳା ସନ୍ନିବେଶିତ । ୧୯୧୬-୧୭ ମସିହାରେ-ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୂଦିତ ଏହି କବିତାଗୁଡ଼ିକ ୧୯୩୨ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ଚୟନିକା' ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ଥାନିତ ହୋଇଛି । ଅନୂଦିତ କବିତା ଓ ମୂଳ କବିତାରୁ କେତେଗୋଟିର ନାମ ଏହିପରି—

ଭିକାରୁଣୀ	The Beggar maid—Alfred Tennyson
ଅନ୍ଧପିଲା	The Blind Boy—C. Cibber
ଆମେସାତ	We are seve—William Wordsworth
କୋଇଲି	To the Cuckoo—William Wordsworth
ନିର୍ଝର	The Brook-Alfred Tennyson
ଲଳିତା	Lucy Gray—William Wordsworth.

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନୂଦିତ କବିତାରେ ଅନୁବାଦ କଳା ଶୁଭଶ୍ରୀ ବିମଣ୍ଡିତ ହୋଇଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଦୁଇ ତିନୋଟି କବିତାର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଦ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ । ଏହି ଅନୁବାଦ ହେଉଛି ମର୍ମାନୁବାଦ ।

୧ । Wordsworthଙ୍କ ଭାଷାରେ—

'Thrice welcome, darling of spring
Even yet thou art to me

No Bird, but an invisible thing
A Voice, A mystery'

(To The Cuckoo)

ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ଭାଷାରେ—

'ଆଆ ଆଆ ଆଆ ବସନ୍ତ ଦୂତରେ
ପକ୍ଷୀଛାର କେହ୍ନେ ମଣିବି ତୋତେ
ଦେଖିଛି ତ, ତୁ କି ଅଦେହ ପ୍ରତିମା
ସ୍ୱରେ ମାତ୍ର ଗଢ଼ା ହୋଇଛୁ ସତେ ।'

୨ । Wordsworthଙ୍କ ଭାଷାରେ—

'No mate, No comrade Lucy Knew
She dwelt on a wide noor
The sweetest that ever grew
Besides a human door'.

(Lucy Gray)

ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ଭାଷାରେ—

'ସାଙ୍ଗସାଥୀ କିଛି ନ ଜାଣେ ଲଳିତା
ବନପଦା ମଧ୍ୟେ କୁଟୀର ତା'ର
ଭାଗ୍ୟେ ଥିଲେ ସିନା ମର ନର ବାସ
ଏଭଳି ମାଣିକ୍ୟ ଜନମିବାର ।'

—(ଲଳିତା)

୩ । Tennysonଙ୍କର ଭାଷାରେ—

'Her arms across her breast she laid
She was more fair words can say
Bare footed came The Beggar maid
before the king cophetul'.

(The Beggar maid)

ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ଭାଷାରେ—

‘କର ଯୁଗଳେ ସେ ଛନ୍ଦି ଆବରିଛି ବୁକୁ
ବଚନେ ନୋହିବ କହି ଶୋଭା ତା’ର
ଅର୍ଦ୍ଧଉଲଗନେ ଆସି ଭିକାରୁଣୀ ନାରୀ
ପରଶିଲା ପଦେ ନୃପ ସିଂହଦ୍ୱାର ।’

—(ଭିକାରୁଣୀ)

ଅନୁବାଦ କ୍ଷେତ୍ରରେ କବି ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ପାରଦର୍ଶିତା ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ସେ କେତେକ ଇଂରାଜୀ କବିତାର ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି । ଏପରି ହୋଇଛି ଯେ ବେଳେ ବେଳେ ମୂଳ କବିତାର ମଧୁରତାଠାରୁ ଅନୂଦିତ କବିତାର ମଧୁରତା ଅଧିକ ହୋଇଛି । ଏହାର କେତେଗୋଟି ଉଦାହରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟଣୀୟ । Christina Georgeina Rosettiଙ୍କ କବିତା 'Remember'ରୁ ପଦଟିଏ—

'Remember me when I am gone away
Gone far away into the silent land.
When you can no more hold me by the hand
Nor I half turn to go, yet turning stay'

କବି ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କ ଭାଷାରେ—

‘ଚାଲିଯିବି ଯେବେ ଏହି ଦେଶ ଛାଡ଼ି
ମନେରଖେ ବନ୍ଧୁ ମୋତେ
ଚାଲିଯିବି ଯେବେ ସେ ନୀରବ ଦେଶେ
ଭାସି ଭାସି କାହିଁ ସ୍ରୋତେ
ରଖି ନ ପାରିବି ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣ
ଆଉ ମୋର ହାତଧରି
ଥୋକେ ଚାଲିଯିବି ଚାହିଁ ନ ପାରିବ
ହଟି ତବ ସ୍ମୃତି ଭରି ।’

—(ମନେରଖ)

Robert Burnsଙ୍କ ରଚିତ କବିତା A Red Red Roseର କିଛି ଅଂଶ ଏହିପରି—

'O my luves like a redred Rose
That newly sprung in June
O my luves like the melodic
Thats sweety played intune !
As fair art thou, my bonnie lass
So deep in luve am I
And I will luve these still my dear
Till a the seas gang dry.'

ଏହାକୁ ଅନୁବାଦ କରି କବି ପଦ୍ମଚରଣ 'ଲୋହିତ ଗୋଲାପ' କବିତାରେ କହିଛନ୍ତି-

'ମୋ ପ୍ରେମ ପିତୁଳା ନବ ବିକଶିତ
ଲୋହିତ ଗୋଲାପ ପରି
ମୋ ପ୍ରେମ ପିତୁଳା ସଂଗୀତ ସୁସ୍ୱର
ମୋହିନୀ ମୂର୍ଚ୍ଛନା ଭରି
ଯେତିକି ସୁନ୍ଦର ତୁ ପରାଣ ଧନ
ମୋ ପ୍ରେମ ସେତେ ଗଭୀର
ଅତୁଟ ରହିବ ମୋ ସ୍ନେହ ସଂଗିନୀ
ଶୁଖୁ ପଛେ ସିନ୍ଧୁ ନୀର ।'

William Wordsworthଙ୍କ ରଚିତ Lucy କବିତାରେ ପାଞ୍ଚ ଭାଗରୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗଟି କବି ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୂଦିତ ହୋଇଛି । ମୂଳ କବିତାର ନା Lucy ହେଲେହେଁ ପଦ୍ମଚରଣ ତାକୁ ଅନୁବାଦ କରି ତା'ର ନାମ ରଖିଛନ୍ତି 'ଚାଲିଗଲା' ।

ମୂଳ Lucy କବିତା II ଏହିପରି—

'A slumber did my spirit seal
I had no human fears
She seemed a thing that could not fed
The touch of earthey years
No motion she now, no force
She neither hears nor sees

Rolled round in earth's diurnal course
With rocks and stones and trees.'

ପଦ୍ମଚରଣ ଅନୁବାଦ ଏହିପରି—

'ମଧୁର ସ୍ୱପନ ମୁଦିଲା ନୟନ ନଥିଲା ଭୟ ଭାବନା,
ପାଞ୍ଚିଥିଲି ମନେ ନ ଛୁଇଁବ ତାକୁ ଜୀବନ ଜରା ଯାତନା,
କି କଲା ଦଇବ ଆଉ ନାହିଁ ସେହି ଏ ମୋର ମର ସଂସାରେ,
ନାଚ ଖେଳ ତା'ର ନେଇ ଚାଲିଗଲା ଭାବ-ଯବନିକା ପାରେ !
ଦେଖୁନାହିଁ ଆଉ ସେ ମର ସଂସାର, ଶୁଣୁନାହିଁ ଭବ ବାଣୀ
ଇତର ପରାଣୀ ପରି ଚାଲିଗଲା ନିୟତି-ନିୟମ ମାନି ।'

—(ଚାଲିଗଲା)

ଆଧୁନିକ ଗୀତିକବିତା ହେଉଛି ଆତ୍ମନିଷ୍ଠ ନୀତିଦୀର୍ଘ ଗାନଧର୍ମୀ କବିତା । ହୃଦୟର ଉଦ୍ଦାମ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଏଥିରେ ପ୍ରକଟିତ ହୁଏ, ଏହା ଗାନଧର୍ମିତାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରେ । ଆଗ ରାଗରାଗିଣୀକୁ ନେଇ ପରେ ଏଥିରେ ଶବ୍ଦ ସଂଯୋଜନା କରାଯାଇପାରେ, ନଚେତ୍ ରଚିତ ହେବାପରେ ତାହାକୁ ସ୍ୱର କରାଯାଇ ଗାନ କରାଯାଏ । ଏକଥା ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ଆଧୁନିକ ଗୀତିକବିତାରେ କେତେକାଂଶ ରାଗରାଗିଣୀରେ ରଚିତ ହେଲେ ହେଁ ରାଗରାଗିଣୀ ଉପରେ ଯେତିକି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଏ ତହିଁରୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଏ ଗୀତିକବିତାର ଭାବବସ୍ତୁ ଅର୍ଥାତ୍ କବିର ଆତ୍ମନିଷ୍ଠତା ଉପରେ । ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଗୀତିକବିତାରେ ରାଗରାଗିଣୀ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଅଧିକ ଥିବାବେଳେ କବିର ଆତ୍ମନିଷ୍ଠତା ଉପରେ କମ୍ ଗୁରୁତ୍ୱ ଥିଲା । ଆଧୁନିକ ଗୀତିକବିତାରେ ରାଗରାଗିଣୀ ଉପରେ କମ୍ ଗୁରୁତ୍ୱ ଥିବାବେଳେ କବିର ଆତ୍ମନିଷ୍ଠତା ଉପରେ ଟିକିଏ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ରହିଛି ।

କାରଣ ଆଧୁନିକ କବିର ଜୀବନ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ କବିର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ଏହି ଭିନ୍ନତା ପାଇଁ ବହୁବିଧ କଥା ଦାୟୀ । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଆବିଷ୍କାର ଓ ଉଦ୍ଭାବନ, ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ପୃଥିବୀରେ ଦୁଇଦୁଇଟା ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବା ପରୋକ୍ଷ ପ୍ରଭାବ, ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ବହୁ ବିପ୍ଳବର ସଂଘଟନ, ଭାରତୀୟ ଜୀବନ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ମୁକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ ଏବଂ ଉତ୍କଳରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟାସ ଓ ପ୍ରଯତ୍ନ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଆଧୁନିକ ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନା ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ନବସ୍ପନ୍ଦନ ଆଣିଦେଇଛି । ସମାଜର ସଚେତନ ବିନ୍ଦୁ ହୋଇଥିବାରୁ ସାହିତ୍ୟିକ ଏହି ସ୍ପନ୍ଦନରେ ଅଧିକ ସ୍ପନ୍ଦିତ । ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗ ପରି ଗୀତିକବିତାର ଭାବବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ଅନେକାଂଶରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ତଥା ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଛି ।

ବହୁ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକବିତା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରାଗରାଗିଣୀରେ ରଚନା କରାଯାଇଛି । ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ସ୍ୱରଚିତ 'ଛାନ୍ଦମାଳା' ପୁସ୍ତକରେ ରାଗରାଗିଣୀ ପ୍ରୟୋଗ ପୂର୍ବକ କେତେକ ଗୀତ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । 'ପ୍ରଭାତ' ନଟବାଣୀ ବୃତ୍ତରେ, 'ସନ୍ଧ୍ୟା' ବସନ୍ତ ରାଗରେ, 'ଗ୍ରୀଷ୍ମ' ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ ରାଗରେ, 'ବର୍ଷା' କଳହଂସ କେଦାର ରାଗରେ, 'ଶରତ' ମଙ୍ଗଳ ରାଗରେ, 'ହେମନ୍ତ' ରାମକେରୀ ରାଗରେ, 'ପୃଥିବୀ ପ୍ରତି' ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ ରାଗରେ, 'ଜନ୍ମଭୂମି' ଚୋଖି ରାଗରେ ରଚିତ । ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି 'ନବବର୍ଷ' ରସକୂଲ୍ୟା ରାଗରେ, 'ମାତୃ ବିୟୋଗ' ମଙ୍ଗଳ ରାଗରେ ଓ 'ଶୋକ ସପ୍ତକ' କବିତା କଳହଂସ କେଦାର ରାଗରେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ପଲ୍ଲୀକବି ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ 'ଉତ୍କଳ ମଙ୍ଗଳଗୀତ' ରସକୂଲ୍ୟା ରାଗରେ ଓ 'ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କବି ରାଧାନାଥ ବାହାଦୂର' ଚୋଖି ରାଗରେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପେ ଉପସ୍ଥାପନା କରିଗଲା ।

ଉକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକବିତାର ଆଦିପର୍ବର ସାଧାରଣ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦତ୍ତ । ଏ ଦିଗରେ ଅଧିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ତଥା ଗଭୀର ଅନୁଧ୍ୟାନ ଓ ଅନୁଶୀଳନ ଏକାନ୍ତ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ।

ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ
ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ
ବାଣୀବିହାର, ଭୁବନେଶ୍ୱର

ପରିବର୍ତ୍ତନ, ପ୍ରଗତି ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ

ଡଃ ନାରାୟଣ ସାହୁ

ବିଶ୍ୱଦରବାରେ ଯେଉଁଠି ପ୍ରଗତି ଆସିଛି, ସେଠାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଛି । ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ଏଥିରୁ ବାଦ୍ ପଡ଼ିନାହିଁ ସାହିତ୍ୟ । ନାଟକ ଯେହେତୁ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ସର୍ବାଧୁନିକ କଳା, ଏଥିରେ ସବୁଠୁଁ ବେଶି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସାଧିତ ହୋଇଛି । ଆତ୍ମିକ ଏବଂ ଆଙ୍ଗିକ ଢାଞ୍ଚାରେ ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅହରହ ଚାଲିଛି । ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ବିଭବଠାରୁ ନାଟକରେ ଅଧିକ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ହୋଇଛି । କାରଣ ନାଟକ ମଣିଷ ଜୀବନ ସହିତ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ ।

ଆଦି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ମନୋରଂଜନ କହିଲେ ଆମେ ବୁଝୁଥିଲୁ ଯାତ୍ରା, ଲୀଳା, ସୁଆଙ୍ଗ, ତାମସା, ଗୀତିନାଟ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦିକୁ । ଏଇ ଧାରାରେ ପ୍ରଥମେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଲେ ଜଗନ୍ମୋହନ ଲାଲା 'ବାବାଜୀ' ନାଟକ ମାଧ୍ୟମରେ । କଥା ଧାରାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଲା ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାରଙ୍କ ନାଟକରେ । ଅନ୍ୟାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ନାରୀ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିପାରେ, ଏହାର ପ୍ରଥମ ଝଲକ ଆମେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲୁ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାରଙ୍କ 'ଜାନକୀ' ଏବଂ 'ଶ୍ରୀୟା ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ' ନାଟକରେ । ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଦୁଇଟି ନାରୀ (ସୀତା, ଲକ୍ଷ୍ମୀ) ନିଜର ହକ୍ ପାଇଁ ମୁହଁ ଖୋଲିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶା ଏବଂ ଭାରତରେ ଇତିହାସକୁ ଜାତୀୟ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ତାଙ୍କ ନାଟକରେ । ତତ୍କାଳୀନ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରଥମ କରି ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିବା ସହିତ ଶାନ୍ତିର ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ନାଟକରେ । ତାଙ୍କର ସାମାଜିକ ନାଟକ 'ଅଭିନୟ' ଏକ ନୂତନ ଦିଶାର ସଙ୍କେତ ବହନ କରିଛି । "ନାଟକଟିରେ ନାଟ୍ୟକାର ଦୁଇଟି ଆଧୁନିକ ତତ୍ତ୍ୱର ମୀମାଂସା କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ ହୋଇଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମଟି ମଣିଷ ଚରିତ୍ରର ରହସ୍ୟ ଗମ୍ଭୀର ମନଲୋକସମ୍ପର୍କୀୟ । ଅଚେତନ, ଅବଚେତନ ଏବଂ ସଚେତନ ମନଲୋକରେ ଅବଚେତନର ରୁଦ୍ଧ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ପରିବେଶର ଚାପରେ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସି ମାନବ ଜୀବନରେ ଯେଉଁ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇଥାଏ, କେତୋଟି ଗୁଣ୍; କିନ୍ତୁ ଆଧୁନିକ ଚରିତ୍ର ଦ୍ୱାରା ନାଟ୍ୟକାର ତାହା ଦେଖାଇବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଦିଗଟି ହେଲା ପବିତ୍ର ବିବାହ ସମ୍ପର୍କୀୟ । ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ବିବାହର ଭୂମିକା ସମ୍ପର୍କରେ ନାଟ୍ୟକାର ଗଭୀର ଭାବରେ ଚିନ୍ତାକରି ଆସୁଥିଲେ । ବିବାହ କ'ଣ ଏକ ବନ୍ଧନ, ଏ ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଝ x x x 'ଅଭିନୟ'ର ନାୟିକା ଶ'ଙ୍କର

ଉକ୍ତି ଉଦ୍ଧାର କରି ଶେଷ ନିଷ୍କର୍ତ୍ତି କରିଦେଇଛି, Marriage is a legalised prostitution. ମାତ୍ର ପରିସ୍ଥିତି ଏବଂ ପରିବେଶ ଚାପରେ ପଡ଼ି ଏହାର ପବିତ୍ରତା ଦିଗଟିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେଇ ଶେଷ ଦୃଶ୍ୟରେ ଘୋଷଣା କରିଛି "Marriage is a legalised protection" ବିବାହ ଏକ ଆଇନସଙ୍ଗତ ରକ୍ଷା କବଚ ।" (ଓଡ଼ିଆ ନାଟକର ବିକାଶଧାରା, ଡଃ ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସ, ୨ୟ ଖଣ୍ଡ, ପୃ-୭୨/୭୩) ।

ଅଶ୍ୱିନୀଙ୍କ ନାଟକର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ମାର୍ଜିତ କରନ୍ତି ନିଜ ନାଟକରେ କାଳୀଚରଣ । କଥାବସ୍ତୁରେ ଭାଷା, ଭାବ ଏବଂ ରସ ମିଶାଇ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ଜଗତରେ ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି କାଳୀଚରଣ । ତାଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଇତିହାସ ଏବଂ ପୁରାଣ ନୂତନ ରଙ୍ଗରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୁଏ । କାଳୀବାବୁଙ୍କ ଭାତ, ରକ୍ତମାଟି, ଅଭିଯାନ, ରକ୍ତମନ୍ଦାର ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ଜଗତରେ ଏକ ରସ ଘନମୟ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରେ । 'ରକ୍ତମାଟି' କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ସଫଳତାକୁ ଦୋହରାଇବାକୁ ଯାଇ ଆଲୋଚକ ସର୍ବେଶ୍ୱର ଦାସ କହନ୍ତି—"ରକ୍ତମାଟି ଏକ ସମସ୍ୟାମୂଳକ ନାଟକ । ଏ ସମସ୍ୟା କେବଳ ଉତ୍କଳର ବା ଭାରତର ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ସମସ୍ୟା । ଯନ୍ତ୍ରଶିଳ୍ପ ଓ ତା'ର ଚିର ସହଚର ପୁଞ୍ଜିବାଦର ରଥଚକ୍ର ତଳେ ପେଷିହୋଇ ମାନବିକତା କିପରି ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରୁଛି ତା'ର ଏକ ବାସ୍ତବ, ଜୀବନ୍ତ ଓ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ଚିତ୍ର ନାଟ୍ୟକାର ଏଥିରେ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । x x x 'ରକ୍ତମାଟି' କାଳୀବାବୁଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନାଟ୍ୟାକୃତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟତମ । ଏହାର ଆଙ୍ଗିକ ପାରମ୍ପରିକ ହେଲେ ହେଁ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ।" (ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ, ପୃ-୧୪୪) ।

କାଳୀବାବୁ ଜଣେ କୁଶଳୀ କଳାବିତ୍ ହୋଇଥିବାରୁ ଓଡ଼ିଶୀ ମଞ୍ଚଶିଳ୍ପ ଏକ ନୂତନ ପରିଚୟ ଲାଭ କଲା । ସାହିତ୍ୟିକ ଭାଷା, ଯୁଗରୁଚି ଏବଂ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ସଂଗୀତ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଭିତରେ ଏକ ନୂଆ ଉଦ୍ଦୀପନା ଭରିଦେଲା । ମଞ୍ଚରେ ସେ କଭର ସିନ୍ ଏବଂ ଡିସ୍କଭର ସିନ୍‌ର ପ୍ରଚଳନ କରାଇ ଓଡ଼ିଶୀ ମଞ୍ଚଶିଳ୍ପକୁ ଏକ ନୂତନ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଝିଅମାନଙ୍କୁ ମଞ୍ଚରେ ଅବତରଣ କରାଇ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ଏକ ବୈପ୍ଳବିକ ପଦକ୍ଷେପ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ।

୧୯୫୦ ପରେ ପରେ କାଳୀଚରଣଙ୍କ ଫର୍ମୁଲା କାମକଲା ନାହିଁ । ପ୍ରଥମେ ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସ 'Well made play'ର ଫର୍ମୁଲାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ନାଟକ ଲେଖିଲେ । ଗୋଟିଏ ସେଟ୍‌ର ନାଟକ ଲେଖାର ମୂଳଦୁଆ ପଡ଼ିଲା । ନାଟକରେ କାଳୀଚରଣ ଯେଉଁ 'କଭର ସିନ୍'ର ପ୍ରଚଳନ କରିଥିଲେ, ମନୋରଞ୍ଜନ ତାକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ । ତାଙ୍କର 'ଆଗାମୀ' (୧୯୫୦) ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟଜଗତ ପାଇଁ ଏକ ନୂତନ ଅନୁଭବ । ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଦୃଶ୍ୟବିହୀନ ତିନିଅଙ୍କ ବିଶିଷ୍ଟ ନାଟକରେ ମଣିଷ ମନଗହନର ଗୋପନ ଭାଷାକୁ କଳାତ୍ମକ ଢଙ୍ଗରେ ପରିପ୍ରକାଶ କଲେ । ପୂର୍ବରୁ ଏ ଧାରା ଆସିନଥିଲା । ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବନର ଅନେକ ଅସମାହିତ

ପ୍ରଶ୍ନ ଏଥିରେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇଛି । ଅସହାୟ ମଣିଷ ଜାତିର ଏକ ନଗ୍ନ ସତ୍ୟକୁ ମନୋରଞ୍ଜନ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି—"We are human and most tragically human" ଏ ନାଟକରେ ଦୁଇଯୋଡ଼ା ନରନାରୀଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଭିତରେ ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଜୀବନର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ସମସ୍ୟା ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଛି । ବହିର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଅପେକ୍ଷା ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ରୂପାୟନ ଏଠି ବେଶ୍ ଚମତ୍କାର । ନାଟକରେ ଗାନ୍ଧୀ-ମାର୍କସ-ଫ୍ରଏଡ ଗୋଟିଏ ସୂତ୍ରରେ ଗ୍ରଥିତ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । କଥାବସ୍ତୁର ଧାରା ବଦଳାଇବାରେ 'ଆଗାମୀ' ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ପରିବର୍ତ୍ତନର ଗାହା ଦେଖାଇବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିବା ନାଟକ କେତୋଟି ହେଲେ, ମନୋରଞ୍ଜନଙ୍କ 'ଆଗାମୀ', ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ କରଙ୍କ 'ଅଶାନ୍ତ', ବିଜୟ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ଅଶାନ୍ତଗ୍ରହ', ଗୋପାଳ ଛୋଟରାୟଙ୍କ 'ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ' ଏବଂ ବ୍ୟୋମକେଶ ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ 'ଏକ ଦୁଇ ତିନି' । ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ କରଙ୍କ 'ଅଶାନ୍ତ' (୧୯୬୦) ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକତାର ଚିତ୍ରଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ଚମତ୍କାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ କୋଠରୀ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ବତୀଖୁଣ୍ଟ ଛଡ଼ା ମଞ୍ଚରେ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ନାଟକରେ ମଧ୍ୟାନ୍ତରର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନରଖି ଏକାଦିକ୍ରମେ ଅଭିନୟ ଜାରି ରଖାଯାଇଛି । ପରିବାରର ଲୌକିକତା ତଥା ଅନ୍ଧ ଆଭିଜାତ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରି ମୁକ୍ତି ଚାହିଁଛି 'ରୂପା' । ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଗତାନୁଗତିକ କିନ୍ତୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ ହେଉଛି ପ୍ରଗତିଶୀଳ । ଷାଠିଏ ଦଶକର ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ରୂପା, ଶୁଭେନ୍ଦୁ ଭଳି ଚରିତ୍ର ଏକ ନୂଆ ରୁଚିର ସୂଚନା ଦେବାକୁ ଆସିଥିଲେ ।

—ଶୁଭେନ୍ଦୁ ଆଉ ରୂପା ଚରିତ୍ରରେ ନାଟ୍ୟକାର ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ବ୍ୟର୍ଥତା, ଅସହାୟତା ଏବଂ ପଳାୟନପନ୍ଥୀ ମନୋଭାବର ଚିତ୍ରଣ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ସ୍ୱାଭାବିକତା ସହିତ ସାହିତ୍ୟିକ ସମୃଦ୍ଧି ସଂଳାପକୁ ଜୀବନ୍ତ କରିଛି । 'ଅଶାନ୍ତ' କେବଳ ଶୁଭେନ୍ଦୁ ଏବଂ ରୂପାର ଅଶାନ୍ତ ମନର ପ୍ରତୀକ ନୁହେଁ, ଏହା ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଜଟିଳ ମଣିଷର ଅସହାୟତା ତଥା ନିରର୍ଥକ ଜୀବନର ଏକ ସାର୍ଥକ ସ୍ମାରକୀ । ନାଟ୍ୟକାର ଏହି ନାଟକରେ ଗତାନୁଗତିକତା ଏବଂ ପାରମ୍ପରିକତାକୁ ମୁକ୍ତି ଦେଇ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକକୁ ଏକ ଭିନ୍ନ ରାସ୍ତାରେ ଯିବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଗୋପାଳ ଛୋଟରାୟଙ୍କ 'ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ' (୧୯୫୬) ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ଜଗତରେ ଏକ ନୂତନ ପରୀକ୍ଷା । ଦୃଶ୍ୟବିହୀନ ତିନିଅଙ୍କ ବିଶିଷ୍ଟ ଏଇ ନାଟକରେ ପାରିବାରିକ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ଚିତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । 'ମାୟା' ଅନ୍ତରର ମାତୃତ୍ୱ ଏବଂ ପତ୍ନୀତ୍ୱ ଭିତରେ ଦେଖାଦେଇଥିବା ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋଜ୍ଞ ହୋଇଛି । ନିର୍ମଳ ସନ୍ତାନ ବାତ୍ସଲ୍ୟ ବିଷୟ ଉପରେ ରଚିତ ଏ ନାଟକ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରେମରେ ଝଡ଼ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ଅତି ସାଧାରଣ ପାରିବାରିକ କଥାବସ୍ତୁରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ସଂଘର୍ଷ, ଉତ୍କଣ୍ଠା ଏବଂ ଆବେଗ ଭରିଦେଇ ନାଟ୍ୟକାର ଏହାକୁ ଏକ ଅସାଧାରଣ

ସ୍ତରକୁ ନେଇପାରିଛନ୍ତି, ଯାହା ତାଙ୍କ ସମସାମୟିକ ନାଟ୍ୟସ୍ରୋତଠାରୁ କିଛିଟା ଅଲଗା ହୋଇପାରିଛି । ଏ ନାଟକ ସମ୍ପର୍କରେ ମତାମତ ଦେବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରଫେସର ବିଧୁଭୂଷଣ ଦାସ ଲେଖିଥିଲେ—"ଗତାନୁଗତିକ ଓ ପରମ୍ପରାଗତ ବିଷୟବସ୍ତୁ ନିର୍ବାଚନର ମନୋଭାବ ଛାଡ଼ି ଏକ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଏହା ରଚିତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରଶଂସାର କଥା । ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ଭାରତୀୟ ଛାୟାଚିତ୍ର ଓ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଜଗତର ଗତାନୁଗତିକ ପ୍ରେମ ବା ରକ୍ତାକ୍ତ ଯୁଦ୍ଧର କାହାଣୀଠାରୁ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ଯେ ଯଥେଷ୍ଟ ଉଚ୍ଚରେ ଏବଂ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁରୁଚି ସମ୍ପନ୍ନ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।"

ବିଜୟ ମିଶ୍ରଙ୍କ ରଚିତ 'ଅଶାନ୍ତଗ୍ରହ' (୧୯୬୪) ଏକ ଭିନ୍ନ ସ୍ୱାଦର ନାଟକ । ଲାଞ୍ଛିତ ମାତୃତ୍ୱ, ଅଭିଶପ୍ତ ସନ୍ତାନର ଭାଗ୍ୟ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତକୁ ନେଇ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇଛନ୍ତି ନାଟ୍ୟକାର । ସୁବିଧାବାଦୀ ତଥା ଭୋଗସର୍ବସ୍ୱ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉଠାଇଛନ୍ତି ନାଟ୍ୟକାର । ଆଜିକାଲିର ସନ୍ତାନ ହେମନ୍ତମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ଦରଦ ତୀବ୍ର ହୋଇଛି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ହେମନ୍ତ କହେ—"ଈଶ୍ୱର ! ଈଶ୍ୱର ! ନିଜ ମନକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାପାଇଁ ମଣିଷ ହାତ ତିଆରି ଗୋଟାଏ ଭଣ୍ଡାମି ।" ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଅନ୍ତଃସାର ଶୂନ୍ୟତାକୁ ନାଟ୍ୟକାର ବ୍ୟଙ୍ଗ କରିଛନ୍ତି ହେମନ୍ତ ମାଧ୍ୟମରେ । ଅଶାନ୍ତଗ୍ରହର ସୃଷ୍ଟି ପଛରେ ଥିବା ଗଭୀର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଏବଂ ବଞ୍ଚିତ ସମାଜ ପ୍ରତି ଥିବା ମାନବିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଏ ନାଟକକୁ ଏକ ଭିନ୍ନ ସ୍ୱାଦ ପ୍ରଦାନ କରିଛି । ଏହାର କଥାଭାଗ ପାରମ୍ପରିକ ମାତ୍ର; ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ ।

ବ୍ୟୋମକେଶ ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ ରଚିତ 'ଏକ ଦୁଇ ତିନି' (୧୯୬୧) ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟଜଗତ ପାଇଁ ଆଉ ଏକ ସଫଳ ଉଚ୍ଚାରଣ । ଅଧ୍ୟାପକ ରାଜକିଶୋର ରାୟ ଯଥାର୍ଥରେ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଉତ୍କଳୀୟ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର 'ଗର୍ଡନକ୍ରେଗ' । ବସ୍ତୁ ଚୟନ ଏବଂ ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣରୁ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରଗତିବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ପରିଚୟ ମିଳେ । ଗୋଟିଏ ସେଟ୍‌ରେ ପରିକଳ୍ପିତ ଏଇ ନାଟକଟିର ତିନୋଟି ଦୃଶ୍ୟରେ ରହିଛି ତିନୋଟି ଅଙ୍କ । ନିର୍ମଳ ହାସ୍ୟରସକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ଏ ନାଟକ ଓଡ଼ିଆ ଗତାନୁଗତିକ ନାଟ୍ୟଧାରାର ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ଏଇ ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ ନାଟକର ଅନ୍ତରାଳରେ ଥିବା ସାଙ୍କେତିକତା ମଣିଷର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଉପରେ ଏକ ଶକ୍ତ କୁଠାରାଘାତ କରିଛି । ଷାଠିଏ ଦଶକରେ ହାସ୍ୟରସ ମାଧ୍ୟମରେ ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ଏ ପରୀକ୍ଷା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ ।

କେବଳ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଲା ନାହିଁ, ମଞ୍ଚରେ ମଧ୍ୟ ପରୀକ୍ଷାର ସୂତ୍ରପାତ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ମଞ୍ଚ ସିଙ୍ଗଲ ଜୋନ୍, ଡବଲ ଜୋନ୍ ଏବଂ ମଲଟି ଜୋନ୍ ବିଶିଷ୍ଟ ହେଲା । ପୁନର୍ବାର ଏହା ଡାଉନ୍ ଷ୍ଟେଜ୍, ଅପ୍ ଷ୍ଟେଜ୍‌ରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲା, ଆଲୋକ ଦ୍ୱାରା ଅଭିନୟ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେଲା । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଆଲୋକ ଦ୍ୱାରା କଳାକାରର ଭାବାବେଗକୁ ସଫଳ ଭାବେ ପରିପ୍ରକାଶ କରାଗଲା । ଷାଠିଏ ପରବର୍ତ୍ତୀ ନାଟକରେ ଆଲୋକ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ

ଅଙ୍ଗ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଆଲୋକର ଉଦୟ, ଅସ୍ତ ଏବଂ ମିଶ୍ରଣ କେବଳ ମନର ଭାବକୁ ପ୍ରକାଶ କଲା ନାହିଁ , ଅଭିନୟର ରଙ୍ଗକୁ ମଧ୍ୟ ବଦଳାଇଦେଲା ।

ଷାଠିଏ ଦଶକରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଲା, ତାହା ହେଲା ମିଉଜିକ୍‌ରେ । ପୂର୍ବରୁ ସଂଗୀତ ପରିବେଷଣ କରୁଥିଲେ ଅଭିନେତା, ଅଭିନେତ୍ରୀଗଣ । ପରେ ପରେ ଏହି ସଂଗୀତ ନେପଥ୍ୟରୁ ପରିବେଷଣ କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ଷାଠିଏ ଦଶକ ପରେ ଏଇ କାମ ବ୍ୟାକ୍‌ଗ୍ରାଉଣ୍ଡ ମିଉଜିକ୍ ଚଳାଇଲା । ଅର୍ଥାତ୍ ସଂଗୀତ କ୍ରମଶଃ ହ୍ରାସ ପାଇ ପୂରାପୂରି ଲୋପ ପାଇଗଲା ଏବଂ ତା' ସ୍ଥାନ ପୂରଣ କଲା ଆବହ ସଙ୍ଗୀତ । ଏଇ ଆବହ ସଂଗୀତ ମଧ୍ୟ ଭାବାନୁସାରୀ ହେଲା । ଅଭିନେତାର ମୁଡ୍ ଏହାଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେଲା । ଅଭିନୟ ମାର୍ଗ ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସୁଗମ ହେଲା ।

କଷ୍ଟ୍ୟୁମ୍, ଡିଜାଇନ୍‌ରେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଲା । ଷାଠିଏଦଶକ ପୂର୍ବରୁ ଆମ ପାଖରେ ଥିଲା ଐତିହାସିକ ନାଟକ, ପୌରାଣିକ ନଟକ ଏବଂ ସାମାଜିକ ନାଟକ । ଏଇ ତିନୋଟି ବିଭାଗ ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ସାମାଜିକ ନାଟକ ହିଁ ବଞ୍ଚିରହିଲା । ତେଣୁ ତଦନୁଯାୟୀ କଷ୍ଟ୍ୟୁମ୍, ଡିଜାଇନ୍ ମଧ୍ୟ ସମାଜ ନର୍ଭରଶୀଳ ହେଲା । ସତୁରୀ ଦଶକରୁ ସାମାଜିକ ନାଟକରେ ପୁଣି ଏକ ପରୀକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଜଣେ ଏକାଧିକ ଚରିତ୍ରରେ ଅଭିନୟ କରିପାରିଲା । ଏଠାରେ ଅଭିନେତାର ପୋଷାକ ସାଧାରଣ ବା ଗୋଟିଏ ଡିଜାଇନ୍‌ର ହେଲା । ଅଧିକାଂଶ ପରୀକ୍ଷାଧର୍ମୀ ନାଟକରେ ସବୁ କଳାକାରଙ୍କର କଷ୍ଟ୍ୟୁମ୍ ଏବଂ ଡିଜାଇନ୍ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ହେଲା । ଏହାଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ଚରିତ୍ରରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚରିତ୍ରକୁ ଉତ୍ତରଣର ମାର୍ଗ ସହଜ ହେଲା ।

ଓଡ଼ିଶାର ମଞ୍ଚ ଇତିହାସରେ ଏକ ବ୍ୟାପକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଲେ ଦୁଇଟି ଅଣପେଷାଦାରୀ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା 'ସୃଜନୀ' ଏବଂ 'ସଙ୍କେତ' । ଏ ଦୁଇଟି ସଂସ୍ଥା ନାଟକର ଆଙ୍ଗିକ ଏବଂ ଆମ୍ବିକର ପରମ୍ପରାକୁ ଓଲଟପାଲଟ କରିଦେଲେ । ମଞ୍ଚରେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନର ସୂତ୍ରପାତ ହେଲା । କଟକରେ ୧୯୬୪ ଜୁଲାଇ ମାସରେ 'ସୃଜନୀ' ଜନ୍ମ ନେଇ ଏକ ନୂଆ ନାଟ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ସୂତ୍ରପାତ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଏହାର ପ୍ରଥମ ନାଟକ 'ସାଗର ମନ୍ଥନ' । ସାତବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ବଞ୍ଚି ରହିଥିଲା । ପ୍ରତାପ ଗଡ଼ରେ ଦି'ଦିନ, ବନହଂସୀ, ଅମୃତସ୍ୟ ପୁତ୍ରଃ (ଶେଷ ନାଟକ) ଆଦି ନାଟକ ସୃଜନୀ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲା । ଭାରତୀୟ ନାଟ୍ୟ ସଂଘର ମୁଖପତ୍ର 'ନାଟ୍ୟ' ସୃଜନୀର ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ପର୍କରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଥିଲେ— "Srujani formed by a few theatre enthusiasts has all the promises of being an exception. It is, as they say, a group with a difference". ଠିକ୍ ଏଇ ସମୟରେ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଗଢ଼ିଉଠିଲା ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରୟୋଗଧର୍ମୀ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା 'ସଙ୍କେତ' ୧୯୭୦ ମସିହାରେ । 'ମୃଗୟା' ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରି ଏହି ସଂସ୍ଥା

ମଞ୍ଚ ଜଗତରେ ଏକ ଝଡ଼ର ସୂତ୍ରପାତ କରିଥିଲା । ଏହାର ଅନ୍ୟତମ ସଫଳ ନାଟକ ହେଉଛି 'ସମ୍ରାଟ' । ସୃଜନୀ ଏବଂ ସଂକେତ ଉଭୟ ପରୀକ୍ଷାଧର୍ମୀ ନାଟକର ମଞ୍ଚାୟନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରୁଥିଲେ । ଏ ଦୁଇଟି ସଂସ୍ଥା ସାରା ଓଡ଼ିଶାରେ ନୂଆ ନୂଆ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥାମାନଙ୍କୁ ମଞ୍ଚକୁ ଆଣିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ।

୧୯୭୧ ବେଳକୁ ବ୍ୟବସାୟିକ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ମଉଳି ଆସିଲାଣି । ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା, ଜନତା, କଳାଶ୍ରୀ ଆଦି ଥିଏଟର୍ସର ପାଦପ୍ରଦୀପ ଲିଭି ଆସିଲାଣି । ଏଇ ଦଶକରେ ଏମାନେ ପୂରାପୂରି ନୀରବ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ନାଟ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଶାରେ କେତୋଟି ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ନାଟକ ଏକ ନିଶା; ମାତ୍ର ପେଶା ନୁହେଁ । ସୃଜନୀ, ସଂକେତ ଆଦର୍ଶର ଅନୁସରଣ କରିଥିବା ଓଡ଼ିଶାର କେତୋଟି ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ନାଟ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଥିଲେ । ଯଥାର୍ଥରେ ଏମାନଙ୍କ ଜୟଯାତ୍ରା ଏଇ ସମୟରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଏମାନଙ୍କ ପାଖରେ ମଞ୍ଚ ନଥିଲା, ସହୃଦୟ ଦର୍ଶକ ନଥିଲେ । ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କଥା ହେଲା, ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ପୂର୍ବର ସେ ରୁଚି ମଧ୍ୟ ନଥିଲା । କାରଣ ମନୋରଞ୍ଜନ ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ମହଜୁଦ ଥିଲା ଟେଲିଭିଜନ, ସିନେମା ଆଦି ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଗଣମାଧ୍ୟମ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ନାଟ୍ୟ ପାଣିପାଗକୁ ଏକ ପ୍ରକାର ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଲେ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଗଢ଼ିଉଠିଥିବା ନାଟ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ଏମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରୁପ୍ ଥିଏଟର କୁହାଯାଇପାରେ କିମ୍ବା କ୍ଲବ୍ ଥିଏଟର କୁହାଯାଇପାରେ । ଏମାନଙ୍କ ପାଖରୁ ଐତିହାସିକ, ପୌରାଣିକ ନାଟକ ପୂରାପୂରି ଉଭେଇ ଯାଇ ତା' ସ୍ଥାନରେ ରାଜପଣ କଲା ସାମାଜିକ ନାଟକ । ଆଉ ଟିକିଏ ବଦଳେଇ କହିଲେ ଏହାକୁ ପରୀକ୍ଷାମୂଳକ ନାଟକ କହିବା ଠିକ୍ ହେବ । ଆର୍ଥିକ ଅନଟନ ଏଇ ସଂସ୍ଥାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଖ୍ୟ ସମସ୍ୟା ଥିଲା । ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥାମାନେ ପ୍ରାୟତଃ ମଞ୍ଚରେ ଗୋଟିଏ ସେଟ୍ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଯଥାସମ୍ଭବ କମ୍ ନାରୀ ଚରିତ୍ର ବା ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟିରେ ନାଟକ କରିବାକୁ ଏଇ ସଂସ୍ଥାମାନେ ବାଧ୍ୟ ହେଉଥିଲେ । ସାଜସଜ୍ଜା ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟ ନହୋଇ ସାଧାରଣ ହେଉଥିଲା । ଏପରି ପରିସ୍ଥିତିରେ ପରୀକ୍ଷା ମୂଳକ ନାଟକ କରିବା ସହଜ ହେଲା । କାରଣ ଏହା ଅଳ୍ପ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ନାଟକଟିଏ ପ୍ରଯୋଜନା କରିପାରୁଥିଲା ।

ବ୍ୟବସାୟିକ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଅବର୍ତ୍ତମାନରେ ଏଇ ଗ୍ରୁପ୍ ଥିଏଟରଗୁଡ଼ିକ ନାଟ୍ୟ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଜାରି ରଖିଲେ । ଏମାନଙ୍କୁ ଆହୁରି ସାହାଯ୍ୟ କଲା ଓଡ଼ିଶା ତଥା ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିବା ନାଟକ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଏବଂ ନାଟ୍ୟ ସମାରୋହ । ଏମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ବୁଲି ପରୀକ୍ଷାମୂଳକ ନାଟକଟିଏ ପରିବେଷଣ କରିବା ସହଜ ଥିଲା । ଏଇ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷାର ସ୍ରୋତ ଭିତରକୁ ଟାଣିହୋଇ ଆସିଲେ ଅନେକ ନୂଆ ପୁରୁଣା ନାଟ୍ୟକାର । ନାଟକର ଚିତ୍ର ଚରିତ୍ର ବଦଳିଗଲା ।

୧୯୮୦ ଠାରୁ ଏହିସବୁ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଏକ ପ୍ରକାର ଦର୍ଶକୀୟ ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କଲା । କାରଣ ପୂର୍ବରୁ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହେଉଥିବା ନାଟକର ହସକାନ୍ଦ ସମ୍ପର୍କରେ ଦର୍ଶକ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ଏଣୁ ନାଟକର ପରିଣତି ସମ୍ପର୍କରେ ସେମାନେ ଜାଣିପାରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପରୀକ୍ଷାମୂଳକ ନାଟକ ସେମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡବ୍ୟଥାର କାରଣ ହେଲା । ଏଥିପାଇଁ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ମସ୍ତିଷ୍କ ଖେଳାଇବାକୁ ପଡୁଥିଲା । କାରଣ ମଞ୍ଚ, ଚରିତ୍ର ସବୁଠି ଥିଲା ସାଂକେତିକ ଛାପ । କୌଣସି କଥା ସିଧାସଳଖ କୁହାଯାଉ ନଥିଲା । ୧୯୬୦ରୁ ୧୯୮୦ ମଧ୍ୟରେ ଏ ପ୍ରକାର ନୂଆ ନାଟକ ସହିତ ପାରମ୍ପରିକ ନାଟକ ମଧ୍ୟ ଲେଖା ଚାଲିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆଲୋଚନାର ପରିସର ଭିତରକୁ କେବଳ ନୂଆ ସ୍ୱାଦର ନାଟକ ହିଁ ଆସୁଥିଲା । କାରଣ ସାରା ଭାରତରେ ଏହିଭଳି ପାଣିପାଗ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ।

ନୂଆ ନାଟକ ବା ନବ ନାଟକ ୧୯୬୦ରୁ ୧୯୮୦ ଭିତରେ ଯେଉଁ ନୂତନ ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କଲା, ସେଥିରେ କ୍ଷତି ହେଲା ବେଶି ସୌଖିନ ମଞ୍ଚର । କାରଣ ଦର୍ଶକକୁ ନବ ନାଟକ ବାନ୍ଧିରଖି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଦର୍ଶକ ନାଟକଠାରୁ ମୁହଁ ଫେରାଇବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ଏଇସବୁ ନବ ନାଟକର ସ୍ରଷ୍ଟା ଥିଲେ ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସ, ବିଶ୍ୱଜିତ ଦାସ, ବିଜୟ ମିଶ୍ର, ଯଦୁନାଥ ଦାସ ମହାପାତ୍ର, ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରସାଦ ଦାସ, ରତ୍ନାକର ଚଇନି, ରମେଶ ପାଣିଗ୍ରାହୀ, କାର୍ତ୍ତିକ ରଥ, ପ୍ରସନ୍ନ ମିଶ୍ର । ଏଇ ଧାରାର ଶେଷ ଶିଖା ଥିଲେ ସୁବୋଧ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏବଂ ପ୍ରସନ୍ନ ଦାସ । ନବ ନାଟକର ସ୍ରଷ୍ଟାଗଣ ନୂଆ ଧରଣର ନାଟକ ଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହା ଦର୍ଶକୀୟ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । କେତେଜଣ ଶିକ୍ଷିତ ଦର୍ଶକ ଭିତରେ ଏ ଧରଣର ନାଟକ ବନ୍ଦୀ ହୋଇପଡ଼ିଲା ।

କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ମଞ୍ଚ ଏବଂ ଦର୍ଶକଙ୍କ ଚିତ୍ତ ଜୟ କରିବାକୁ ପୁଣି ଥରେ ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଏଇ ଉଦ୍ୟମ ଭୀଷଣ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ଥିଲା । ୧୯୮୦ ପରଠାରୁ ଯେଉଁମାନେ ନାଟ୍ୟ ଜଗତରେ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କଲେ, ସମାଜରେ ବଞ୍ଚି ରହିବା ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ପ୍ରକାର ଚାଲେଞ୍ଜ ଥିଲା । ଏଇ ଚାଲେଞ୍ଜକୁ ସେମାନେ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ ମୁକାବିଲା କଲେ । ୧୯୬୦ରୁ ୧୯୮୦ ଭିତରେ ସୃଷ୍ଟ ନବ ନାଟକର ଦୋଷତ୍ରୁଟିମାନ ସୁଧାରି ଏମାନେ ନାଟକକୁ ଲୋକାଭିମୁଖୀ କଲେ । ମଞ୍ଚ ନଥିଲା କିମ୍ବା ଦର୍ଶକୀୟ ଆବେଦନ ନଥିଲା, ଏପରି ସମୟରେ ଏ ନୂଆ ପୀଢ଼ି ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକକଳାକୁ ଆଦରି ନେଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ନାଟକରେ ଲୋକଶୈଳୀର ଅନୁବର୍ତ୍ତନ ହେଲା । ଦାସକାଠିଆ, ପାଲା, ତାମ୍ସା, ଲୀଳା, ଆଦିର ଫର୍ମକୁ ନୂଆ ପୀଢ଼ିର ନାଟ୍ୟକାରଗଣ ସେମାନଙ୍କ ନାଟକରେ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଦ୍ୱାରା ଦର୍ଶକ କିଛିଟା ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲେ ।

୧୯୮୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏକ ପ୍ରକାର ମିଶ୍ରଶୈଳୀର ଥିଏଟର ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଲା । ଏହା ଗ୍ରାମୀଣ ଏବଂ ସହରୀ ଦର୍ଶକ ଉଭୟ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କୁ ଆପ୍ୟାୟିତ କରିପାରିଥିଲା ।

କାର୍ଯ୍ୟବ୍ୟସ୍ତତା ମଧ୍ୟରେ ଦର୍ଶକ ନାଟକ ପାଇଁ କିଛିଟା ସମୟ ବାହାର କରିପାରିଲା । ଅର୍ଥାତ୍ ନାଟକ ଏଇ ସମୟରେ କମ୍ୟୁନିକେଟିଭ୍ ହୋଇପାରିଲା । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ନୂଆ ନୂଆ ଚିନ୍ତାଧାରା ଆସିଲା । ସେସବୁ ପ୍ରତିଯୋଗିତାର ମଞ୍ଚରେ ଭରପୁର ଦର୍ଶକ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ପାରମ୍ପରିକ ଶୈଳୀ ଏବଂ ନୂଆ ଚିନ୍ତାଧାରା ଉଭୟର ମିଶ୍ରଣ ଏକ ପ୍ରକାର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ରୁଚିକୁ ଜନ୍ମ ଦେଲା । ଦର୍ଶକ ମଧ୍ୟ ଏ ପ୍ରକାର ପରୀକ୍ଷାକୁ ସାଦରେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲା ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ନାଟକକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରତିଯୋଗିତା । ଓଡ଼ିଶା ତଥା ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ଯେତେସବୁ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଛି, ସେଥିରେ ଯେତେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହେଉଛି, ତା'ର ସଂଖ୍ୟା ପୂର୍ବର ଯେ କୌଣସି ଅବଧିର ନାଟକର ସଂଖ୍ୟାଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ । ସବୁଠୁଁ ବଡ଼ କଥାଟି ହେଉଛି, ଏଇ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଭାରତୀୟ ନାଟକ ସହିତ ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ହାସଲ କରିପାରିଛି । ସର୍ବଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ଆହ୍ଲାବାଦ, ଗୁଆହାଟୀ, ଦେହରି-ଅନ-ସୋନେ, ପାଟନା, ଜଗଦଲପୁର, ଦିଲ୍ଲୀ, ସିଲିଂ, କଲିକତା, ମୁଜାଫର ପୁର, କଟକ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ରାଉରକେଲା ଆଦି ସ୍ଥାନରେ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାର ନାଟକ ସମାରୋହ ତଥା ପ୍ରତିଯୋଗିତାମାନ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା (କଟକ), ଆସ୍ଥା (କଟକ), ଶିଳ୍ପୀ (ଢେଙ୍କାନାଳ), ନାଟ୍ୟମ୍ (ଅନୁଗୁଳ), ବିନ୍ଦୁବଳୟ (ବାଲେଶ୍ୱର), କଳାକାର (ବାଲେଶ୍ୱର), ମହୁମାଛି (ରାଉରକେଲା), ସ୍ପନ୍ଦନ, ସଂକଳ୍ପ, ସ୍ୱସ୍ତିଝଙ୍କାର, ଲୋକନାଟକ ମହୋତ୍ସବ (ରାଉରକେଲା), ଶାଶ୍ୱତୀ (ବ୍ରହ୍ମପୁର), କ୍ୟାନମାସ (ପାରାଦ୍ୱୀପ), ଶତାବ୍ଦୀର କଳାକାର, ପଞ୍ଚମବେଦ, ଜନକଲ୍ୟାଣ କ୍ଲବ (ଭୁବନେଶ୍ୱର), ଥିଏଟର ମୁଭ୍‌ମେଣ୍ଟ, ଉତ୍କଳ ଯୁବ ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂସଦ (କଟକ) ଆଦି ଅନୁଷ୍ଠାନ ନାଟ୍ୟ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଏବଂ ସମାରୋହ ପଥକୁ ସୁଗମ କରିଛନ୍ତି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଦାମନଯୋଡ଼ି, ଦେବଗଡ଼, ଝାରସୁଗୁଡ଼ା, ପଦ୍ମପୁର, ବରପାଲି ଆଦି ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଏବଂ ସମାରୋହର ପାଣିପାଗ ଜାରି ରହିଛି । କଟକ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ରାଉରକେଲା ଆଦି ସର୍ବଭାରତୀୟ ବହୁଭାଷୀ ନାଟକ ପ୍ରତିଯୋଗିତାମାନ ଆୟୋଜନ କରି ଓଡ଼ିଆ ନାଟକକୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଅର୍ପଣ କରିଆସୁଛନ୍ତି ।

୧୯୮୦ ପରର ନାଟ୍ୟବୃତ୍ତକୁ ପ୍ରସାରିତ କରିବାରେ ସାଦୃଶ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ପ୍ରମୋଦ ତ୍ରିପାଠୀ, ରତି ମିଶ୍ର, ସୁବୋଧ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଶଙ୍କର ତ୍ରିପାଠୀ, ପ୍ରସନ୍ନ ଦାସ, ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ମଲ୍ଲିକ, ଶଙ୍କର ତ୍ରିପାଠୀ, ବିଜୟ ଶତପଥୀ, ନାରାୟଣ ସାହୁ, ରଣଜିତ ପଟ୍ଟନାୟକ, ପ୍ରସନ୍ନ ସାହୁ, ଦିଲ୍ଲୀଶ୍ୱର ମହାରଣା, ମିହିର ମେହେର, ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ପାହି, ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାସ, ପଞ୍ଚାନନ ପାତ୍ର, ଗୋପାଳ ପଟ୍ଟନାୟକ, ମନ୍ମଥ ଶତପଥୀ, ଗୋପାଳ ଦେ, ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ନନ୍ଦ, ଅରୁଣ କୁମାର ପରିଚ୍ଛା, ଚିନ୍ମୟ ଦାସ ପଟ୍ଟନାୟକ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ରଷ୍ଟା । ଏଇ ଅବଧିରେ ରେଡ଼ିଓ,

ଟେଲିଭିଜନ ଏବଂ ମଞ୍ଚ—ତିନୋଟିଯାକ ମିଡିଆର ନାଟକ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି ।

ଅଶି ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ନାଟକ ସର୍ବଭାରତୀୟ ପାଣିପାଗକୁ ଧରି ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । ଏଇ ସମୟରେ ନାଟକ ବିଶ୍ୱର ନାଟ୍ୟପ୍ରୟାସ ସହିତ ହାତ ମିଳାଇଛି । ଜାତୀୟ ସଂହତି, ଜଗତୀକରଣ, ସାମାଜିକ ସହାବସ୍ଥାନ, ନୂତନ ବୈଜ୍ଞାନିକ ବିଶ୍ୱ, ସନ୍ତ୍ରାସବାଦର ମୁକାବିଲା, ପରିବେଶରେ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଆଦି ଉପରେ ଏଇ ଅବଧିର ନାଟକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛି । ବୃକ୍ଷଲତା, ପଶୁପକ୍ଷୀ, ଇତର ମଣିଷ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଛନ୍ତି ନାଟକୀୟ ଜଗତ ଭିତରକୁ । ଯୁଗଯୁଗରୁ ଗଢ଼ି ଆସୁଥିବା ଈଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱାସ ମୂଳରେ କୁଠାରାଘାତ କରିଛି ଏଇ ସମୟର ନାଟକ । ମାଟିର ମହକ, ଐତିହ୍ୟ, କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ଲୋକକଥା, ଲୋକଗୀତ, ଲୋକନୃତ୍ୟ ଆଦି ନାଟକର ପରିସର ମଣ୍ଡନ କରିଛନ୍ତି । ଏଇ ମିଶ୍ରଶୈଳୀର ନାଟକ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ପୁଣିଥରେ ନାଟକ ଆଡ଼କୁ ମୁହାଁଇଛି ।

ଏଇ ଅବଧିର କେତୋଟି ବହୁଚର୍ଚ୍ଚିତ ନାଟକ ହେଉଛି ରତି ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ଅବତାର', ପ୍ରମୋଦ ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ 'ନିଶାନ୍ତ', ଶଙ୍କର ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ 'ସାଗର ସଂଗମ', ପଞ୍ଚାନନ ପାତ୍ରଙ୍କ 'ପଦ୍ମତୋଳା', ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ନନ୍ଦଙ୍କ 'ଆମେସବୁ ଚନ୍ଦ୍ରସେଣା', ସୁବୋଧ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ 'ଏଥୁଅନ୍ତେ', ରଣଜିତ୍ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ 'ଇଚ୍ଛା ବନାମ୍ ପଦ୍ମନାଭ', ବିଜୟ ଶତପଥୀଙ୍କ 'କଂସର ଆତ୍ମା', ପ୍ରସନ୍ନ ସାହୁଙ୍କ 'ସସେମିରା', କୁଞ୍ଜ ରାୟଙ୍କ 'ନାୟକର ନାମ ଚନ୍ଦ୍ରସେଣ', ରବି ଦାସଙ୍କ 'ଯଯାତି ଯନ୍ତ୍ରଣା', ପ୍ରସନ୍ନ ଦାସଙ୍କ 'ସେ ଆସିଥିଲେ', ନାରାୟଣ ସାହୁଙ୍କ 'ଆଶ୍ରା ଖୋଜି ବୁଲୁଥିବା ଈଶ୍ୱର', ଦିଲ୍ଲୀଶ୍ୱର ମହାରଣାଙ୍କ 'ବାର୍ତ୍ତା', ପ୍ରସନ୍ନ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବସୁଧା', ରମେଶ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ 'ଗୋଟିଏ ବୃତ୍ତ ଆଙ୍କିବାର ସହଜ ପ୍ରଣାଳୀ' ଇତ୍ୟାଦି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଆହୁରି ବହୁ ଉଚ୍ଚମାନର ନାଟକ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଆଜି ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ । ରାଜ୍ୟର ସୀମାରେଖା ଡେଇଁ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଅନ୍ୟ ଭାଷାଭାଷୀ ନାଟକ ସହିତ କାନ୍ଧ ମିଳାଇ ପାରିଛି । ଶୋଷଣ, ଉତ୍ପୀଡ଼ନ, କାମ, ପ୍ରେମ ଆଦିର ଅର୍ଗଳିରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଆଜି ନୂଆ ଚେତନା ସହିତ ନିଜର ମସ୍ତକ ଉନ୍ନୀତ କରିପାରିଛି । ଆଙ୍ଗିକ, ଆତ୍ମିକ, ରୂପ, ରଙ୍ଗ ସବୁଠି ଆସିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ । ବିଶ୍ୱର ପ୍ରତିସ୍ପର୍ଦ୍ଧୀ ବିଭିନ୍ନ ଗଣମାଧ୍ୟମ ସହିତ ସଂଘର୍ଷ କରିବା ସହିତ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ନିଜକୁ ବିଶ୍ୱ ଦରବାରରେ ଏକ ସମ୍ମାନଜନକ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚାଇ ପାରିଛି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ, ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ବାଣୀବିହାର

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ

ପ୍ରଫେସର ଦାଶରଥି ଦାସ

ଯଥାର୍ଥ କବି ମାତ୍ରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସାଧକ । ତାଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ସହିତ ସତ୍ୟ, ଆନନ୍ଦ ଓ କଲ୍ୟାଣର ସହଜ ସମ୍ବନ୍ଧ ସର୍ବତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ । ତେଣୁ କବିତା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ମୁଗ୍ଧ ବନ୍ଦାପନା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଯୁଗ ବଦଳେ । ନୂଆ କାବ୍ୟ ଚେତନା (Sensibility) ନୂଆ ଭାଷାଭଙ୍ଗୀରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୁଏ । ମାତ୍ର କବିତା ତା'ର ନିଜସ୍ୱ ଛନ୍ଦ ଓ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ସଂଯମଶୃଙ୍ଖଳା କେବେ ଛାଡ଼େ ନାହିଁ କି ନାନ୍ଦନିକ ସୃଜନଶୀଳତାର ସ୍ୱଭାବଧର୍ମ ଲଙ୍ଘନ କରେ ନାହିଁ । ଯୁଗେ ଯୁଗେ କବିତାର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ହୁଏ କବିତା ହୋଇ ଉଠିବା, ଯେମିତି ଫୁଲର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଫୁଲ ହୋଇ ଫୁଟିବା । ଆମ ଈଶୋପନିଷଦର 'କବିର୍ମନୀଷୀ ପରିଭୂଃସ୍ୱୟମ୍ଭୂଃ' ଶ୍ଳୋକାଂଶଟିରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ କବିତ୍ୱ ଓ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହା କୁହାଯାଇଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଯେକୌଣସି ଯୁଗର ଭଲ କବିଙ୍କ କବିତ୍ୱ ଓ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ପାଇଁ ସମଭାବେ ସତ୍ୟ ଓ ସାର୍ଥକ । କବିଙ୍କ କବିତ୍ୱ ଓ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ବାହାରର କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ଆନନ୍ଦ କବିତାର ନିଜସ୍ୱ ସୁଶୃଙ୍ଖଳ ସୁଷମା ମଧ୍ୟରେ ସଦା ସୁବିହିତ ଛାନ୍ଦରେ ନିଜକୁ ପ୍ରକାଶ କରିଦିଏ । କବିଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ କାବ୍ୟ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଭିତ୍ତିଭୂମି । କବିଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁଷମାମୟ ଯେଉଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକଳ୍ପନା ଥାଏ, ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ତାହା ସାର୍ଥକ ହୋଇ ଉଠେ ଓ ସୃଷ୍ଟିକୁ ସାର୍ଥକ କରେ । ତେଣୁ ଯେ କୌଣସି ଅସୁନ୍ଦର ଓ ଅମଙ୍ଗଳ ବିଷୟକୁ ଘେନି ମଧ୍ୟ ସୁନ୍ଦର କବିତା ଲେଖିହୁଏ । ଏହି ସନାତନ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱଟି ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ବୈତଥ୍ୟ ହୋଇନାହିଁ । ଆଧୁନିକ କବିଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଭିଯୋଗ କରାଯାଏ ଯେ, ସେମାନେ ଆଧିଗ୍ରସ୍ତ—ସେମାନଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ, କଳ୍ପନାଶକ୍ତି ଓ ଅନୁଭବ କ୍ଷମତା ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ । ତେଣୁ କବିତାରେ ଜଗତର ଜୀର୍ଣ୍ଣ ବିଷଣ୍ଣ ଅବସନ୍ନ ରୂପଟି ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛି, ଜୀବନର ଅଶୁଭ କଦର୍ଯ୍ୟ ବୀଭତ୍ସ ଦିଗଟି ବେଶି ଧରା ପଡ଼ିଛି, ନୀଳନିର୍ଜନ ମୃତ୍ୟୁର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଗ୍ରାସୀ ଭୟାବହତା ଉତ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ରହିଛି । ପ୍ରକୃତିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କାହିଁ ? କାହିଁ ବା ଜୀବନର ସରସ-ସୁନ୍ଦର କୌତୁକଭରା ରୂପରସରଙ୍ଗ ? କ୍ଳାନ୍ତି, ନୈରାଶ୍ୟ ଓ ବିଷଣ୍ଣତାର ଛାୟାରେ କବିତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଚେତନା ଅବଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ । ଏପରି ଅଭିଯୋଗ ସର୍ବାଂଶରେ ସତ୍ୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନୁଭୂତି ଓ ନାନ୍ଦନିକ ସୃଜନଶୀଳତା ଭିନ୍ନ କବିତା ରଚନା ସମ୍ଭବ ହେବ କିପରି ? କୁତ୍ସିତତା ମଧ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଅନ୍ୟ ଏକ ଦିଗ ।

ଆଧୁନିକ କବିଏ ଜୀବନ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ସଚେତନ ଥିବାରୁ କୁତ୍ସିତତାର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗୁଛନ୍ତି । ପ୍ରାଣରେ ଅଖଣ୍ଡ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନୁଭୂତି ପୋଷିଥିବାରୁ ଜଗତ ଓ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବୀଭତ୍ସତାକୁ ଭେଟୁଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ କବିତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଚେତନା ସବୁବେଳେ ଅଭାବାତ୍ମକ ନୁହେଁ । ତା'ର ଭାବାତ୍ମକ ପକ୍ଷ ଅଛି । ଚିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟୀ ବିଚିତ୍ର ବିଶ୍ୱପ୍ରକୃତି ଓ ତା'ର ପ୍ରତିଛବି ବିଚିତ୍ରବର୍ଣ୍ଣା ନାରୀକୁ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ତୀବ୍ର ଅନୁରାଗ-ଦୃଷ୍ଟିରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଛି ।

ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନୁଭୂତି ମାତ୍ରେ ଆନନ୍ଦମୟ । ଯାହା ଆନନ୍ଦ ଦିଏ, ତାହାକୁ ହିଁ ମନ ସୁନ୍ଦର ବୋଲି କହିଥାଏ । ତେଣୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମନରେ ନ ଥାଏ କି ବସ୍ତୁରେ ନ ଥାଏ; ଥାଏ ମନ ଓ ବସ୍ତୁର ସମ୍ମିଳିତ ସତ୍ତାରେ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନୁଭୂତିରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ମନ ଯେପରି ବସ୍ତୁଗତ ହୋଇଯାଏ, ଠିକ୍ ସେପରି ଦୃଶ୍ୟବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ମନୋଗତ ହୋଇଉଠେ । ସେଥିପାଇଁ କବି କହନ୍ତି, "ମୋ ପ୍ରାଣ ବିଲୀନ ହେଲା ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରାଣେ, ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରାଣ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ମୋ ପରାଣେ ।" ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଏକାଧାରରେ ଯୁଗପତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ବସ୍ତୁଗତ । ସାହିତ୍ୟରେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ବସ୍ତୁର ସାହିତ୍ୟ-ସାଧନ ଘଟିଥାଏ । କବି-ମନ ବସ୍ତୁ ମାଧ୍ୟମରେ ଯେପରି ନିଜକୁ ପ୍ରକାଶ କରେ, ଠିକ୍ ସେପରି ସେହି ବସ୍ତୁର ପ୍ରାକୃତିକ ରୂପକୁ ନିଜ ପ୍ରାଣର ମାଧୁରୀରେ ନିଷିକ୍ତ କରି ତାହା ସହିତ ମନର ମିଳନ ପଥକୁ ସହଜ କରିନିଏ । ତେଣୁ କବିତାରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନୁଭୂତି ସହିତ ସମାନ୍ତରାଳ ଭାବରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । କବି ନିଜର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବିଧାୟିନୀ କଳ୍ପନା ବଳରେ ବାସ୍ତବିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ପଟଭୂମିରେ କାବ୍ୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଲୋକ ନିର୍ମାଣ କରନ୍ତି । ଆଧୁନିକ କବି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ନୁହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ଗତାନୁଗତିକ ସୁନ୍ଦର ଅସୁନ୍ଦର ଓ ମଙ୍ଗଳ ଅମଙ୍ଗଳ ବିଚାରବୋଧକୁ ମାନନ୍ତି ନାହିଁ । ବରଂ ପୂର୍ବ କବିକୁଳ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଅଶୁଭ, ଅନୁଦାର ଓ ଅସୁନ୍ଦର ପ୍ରାକୃତିକ ତଥା ମାନବିକ ପରିବେଶକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତ । ଆଧୁନିକ କବିତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ଅମଙ୍ଗଳବୋଧଠାରୁ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନେ ବୋଦେଲେୟାରଙ୍କ 'Hymne a la Beaute' ଓ ରିଲ୍‌କେଙ୍କ 'Die Ersle Elegie' ପଢ଼ିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଆଧୁନିକ କବିତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଚେତନାରେ କ୍ରୁରତା, ନୃଶଂସତା ଓ ଅଶୁଭ ବିଷୟର ସ୍ଥାନ ଅଛି । ଜର୍ମାନ କବି ରିଲ୍‌କେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବୋକ୍ତ କବିତାରେ କହନ୍ତି, The beautiful is nothing but the beginning of the terrible, which we are just able to endure and we admire it so because it serenely disdains to destroy us. Each and every angle is terrible* ଜଗତ ଓ ଜୀବନର ଅଶୁଭ, କଦର୍ଯ୍ୟ, ବୀଭତ୍ସ ଓ ଅନୁଦାର ଦିଗଟି

---

* ଅନୁବାଦ—Gregor Sebba The Poem Itself—Edited by Stanley Burnshaw.

ପ୍ରତି ଆଧୁନିକ କବିଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଅନୁରାଗ ଦୁର୍ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ । ସେଥିପାଇଁ କୁହାଯାଏ ଆଧୁନିକ କବିତାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି, "an overwhelming consciousness of evil" ସକଳ ଅଶୁଭର ସ୍ରଷ୍ଟା ଶୟତାନ ହିଁ ଆଧୁନିକ କବିଙ୍କର ଉପାସ୍ୟ, ଏଠାରେ କବି ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ବେହେରାଙ୍କ 'ଶୟତାନ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସ୍ତୁତି' କବିତା ସ୍ମରଣୀୟ । ବିଚିତ୍ର କାବ୍ୟସ୍ରଷ୍ଟା ସେହି ଶୟତାନର ଶୁଭ-ଅଶୁଭ, ମଙ୍ଗଳ-ଅମଙ୍ଗଳ, ସତ୍ୟ-ଅସତ୍ୟ ତଥା ରୂପ-ବିରୂପ ଆଦି ସକଳ ସ୍ନାୟୁକୁ ଏକତ୍ରିତ କରି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥାଏ ତା'ର ବୀଣାର ତନ୍ତ୍ରୀ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ କିନ୍ତୁ ଆଧୁନିକ କବିଏ ସତ୍ୟ, ଶୁଭ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ ଭୁଲ୍ ହେବ । ଶୟତାନ ତାଙ୍କର ଶ୍ମଶାନଚାରୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଶିବ । ଅଧିକାଂଶ ଆଧୁନିକ କବିଙ୍କର ସତ୍ୟ, ଶୁଭ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଥିବାରୁ ସେମାନେ ଅଶୁଭ ଓ କଦର୍ଯ୍ୟର ନିର୍ଭୀକ ସାଧନା କରିପାରନ୍ତି । ଅଧିକନ୍ତୁ ପଥର ପରି ତୁଚ୍ଛ ଉପାଦାନରେ ଯେବେ ଅପୂର୍ବ ସୁନ୍ଦର ମୂର୍ତ୍ତି ଗଢ଼ାଯାଇ ପାରୁଛି, ତେବେ ସେମାନେ ନିଜର ନାନ୍ଦନିକ ସୃଜନଶୀଳତା ବଳରେ ଅଶୁଭ ଅସୁନ୍ଦର ବସ୍ତୁକୁ ଘେନି ସୁନ୍ଦର କବିତା ରଚନା କରି ନ ପାରିବେ କାହିଁକି ?

କାଳ ଦିଗରୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ସ୍ୱାଧୀନତାପ୍ରାପ୍ତିର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓ ଭାବ ଦିଗରୁ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଭାବାଳୁତା ତଥା ଉଗ୍ର ମାର୍କସିଷ୍ଟ ସମାଜମନସ୍କତା ପ୍ରଭାବରୁ ମୁକ୍ତ ଓଡ଼ିଆ କବିତାହିଁ ଆଧୁନିକ କବିତା । ଏହି ଆଧୁନିକ କବିତା ମୁଖ୍ୟତଃ ଗୀତିକବିତା ବା ଲିରିକ୍ । ଏଥିରେ କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଚୀନ ଗୀତିକବିତାର ଚରିତ୍ର ଖୋଜିଲେ ଯେ କେହି ନିରାଶ ହେବେ । ସ୍ୱଭାବ କବିତ୍ୱ ବା ସ୍ୱତଃସ୍ଫୁର୍ତ୍ତତା ଆଉ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ଆଧୁନିକ ଗୀତିକବିତା ଆଉ ଉଦଗ୍ର ହୃଦୟାବେଗର ସାମଗ୍ରୀ ହୋଇ ରହି ନାହିଁ, ହୋଇଛି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ମନନର ଆର୍ଟ । ତା'ର କ୍ଷୁଦ୍ର ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ନାଟକ ଓ ମହାକାବ୍ୟର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ବିଶାଳତା ଆଣିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି ଆଧୁନିକ କବି । ପ୍ରେମ, ଭଗବତ୍ ଭକ୍ତି ଓ ପ୍ରକୃତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସାଦି କେତେକ ଚିରାଗତ ଓ ଚିରନ୍ତନ ହୃଦୟାବେଗ ମଧ୍ୟରେ ତାହା ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହି ନାହିଁ, ଜୀବନର ତୁଚ୍ଛାତିତୁଚ୍ଛ ଆନନ୍ଦ ବେଦନାକୁ ତାହା ମଧ୍ୟ ବକ୍ଷରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛି । ନାଟକର ନାନ୍ଦନିକ ଦୂରତ୍ୱ, ମହାକାବ୍ୟର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ବିଶାଳତା ତଥା ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରାତ୍ୟହିକତା ସେଥିରେ ଏକାଧାରରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ।

ପ୍ରତ୍ୟହ ସଂଗୀତ ସମ୍ପର୍କ କବିତା ରାଧାନାଥଙ୍କ ଯୁଗରୁ ଛାଡ଼ିଛି । ଏବେ ଗଦ୍ୟଗୀତି ପ୍ରଚଳନ କରି ଓ କାବ୍ୟର ବିଶିଷ୍ଟ ଭାଷାକୁ ବିସର୍ଜନ ଦେଇ ତାହା ଅନେକ ନିଜର ଐତିହ୍ୟକୁ ନିଜେ ଭାଙ୍ଗିଛି । ଅଦ୍ଭୁତ ଚିତ୍ରକଳ୍ପ, ବିଚିତ୍ର ଅନୁଷଙ୍ଗ ଓ ଅନଭ୍ୟସ୍ତ ପ୍ରତୀକ ବ୍ୟବହାର କରି ତାହା ମଧ୍ୟ ନିଜର ପୂର୍ବତନ ପ୍ରାଞ୍ଜଳତା ଓ ଅନାୟସ ବୋଧ୍ୟତାକୁ ବିସର୍ଜନ ଦେଇଛି । ଏହି ଆଧୁନିକ କବିତା ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧୋତ୍ତର ଇଂରାଜୀ ତଥା କଣ୍ଟିନେଣ୍ଟାଲ କବିତା ଦ୍ୱାରା ବହୁ ପରିମାଣରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ତା'ର କାବ୍ୟଚେତନା

ନିଃସଙ୍ଗତା, ମୋହଭଙ୍ଗ, ନୈରାଶ୍ୟ ବିଷାଦ, ସଂଶୟ ସଂକଟ, ବିଛିନ୍ନତାବୋଧ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପଙ୍ଗୁତା ଓ ନାନ୍ଦନିକ ଶୁଷ୍କତା ଦ୍ୱାରା ଚିହ୍ନିତ ହୋଇଛି । ଏହି କାବ୍ୟଚେତନା କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭୂଳାନ୍ତ ସେକେଣ୍ଡ-ହ୍ୟାଣ୍ଡ୍ ନୁହେଁ । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସୁଶିକ୍ଷିତ ଅନୁଭୂତିପ୍ରବଣ ଓଡ଼ିଆ କବି ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ କ୍ଷୟିଷ୍ଣୁ ସଭ୍ୟତାର ଯନ୍ତ୍ରଣା ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧୋତ୍ତର ଇଉରୋପର ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ସହିତ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତି ପରର ଭାରତବର୍ଷର ମାନସିକ ଅବସ୍ଥାର ସାମ୍ୟ ଦେଖିଲେ ଆମ ଆଧୁନିକ କବିଙ୍କ ଜୀବନବୋଧକୁ କୃତ୍ରିମ ବୋଲି ସନ୍ଦେହ କରି ହେବ ନାହିଁ । କ୍ଳାନ୍ତି ନୈରାଶ୍ୟ, ସଂଶୟ ସଙ୍କଟ, ମୋହଭଙ୍ଗ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପଙ୍ଗୁତା ଆମ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ମିଥ୍ୟା ନୁହେଁ । ଅଧିକନ୍ତୁ ପଶ୍ଚିମ ୟୁରୋପକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଆଜିର ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ଗଢ଼ି ଉଠି ନାହିଁ କି ? ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବିତା ସହିତ ହୃଦ୍ୟତା ସ୍ଥାପନ କରିବା ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ଅପରାଧ ହୋଇ ନ ପାରେ । ବିଶ୍ୱର ନୂଆ ଚିନ୍ତା ଓ ମନନ ସହିତ ସଚଳ ଯୋଗାଯୋଗ ରକ୍ଷା କରିବା ବରଂ ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତା କ୍ଷୟଶୀଳ ସଭ୍ୟତାର ସଙ୍କଟକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ନାହିଁ କି କୁତ୍ସିତ ଓ କଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କରି ନାହିଁ । ଫଳରେ ତା'ର ଯୁଗବୋଧ ବା ଜୀବନାନୁଭୂତିରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପରିସର ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇପଡ଼ିଛି ନିଶ୍ଚୟ । ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ନିଃସଙ୍ଗତା, ବିଛିନ୍ନତାବୋଧ ଓ ଅନିର୍ବାର୍ଯ୍ୟ ବିଷାଦ ସହିତ ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସହାବସ୍ଥାନ ଅସମ୍ଭବ କଥା ନୁହେଁ କି ? କିନ୍ତୁ ଆମ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଚେତନା ବୌଦ୍ଧିକ ସ୍ତରରେ ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ନିଃସଙ୍ଗତା ଓ ବିଛିନ୍ନାବୋଧକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଇଥିଲେ ହେଁ ପ୍ରାଣର ଉପଲବ୍ଧି ସ୍ତରରେ କେବେ ଜୀବନ ସଂସକ୍ତି (Involvement) ଓ ପ୍ରତିବଦ୍ଧତା (Commitment)କୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରେ ନାହିଁ । ଆମର କୌଣସି କବି ମଧ୍ୟ ଜୀବନ ଓ ଜଗତଠାରୁ ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନନ୍ୱିତ ମନେ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଜିର ବିଜ୍ଞାନସମୃଦ୍ଧ, ଗଣତନ୍ତ୍ର ବିଶ୍ୱାସ ଓ ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ସମବାୟ ସହଯୋଗମୂଳକ ଉଦ୍ୟମଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ କେହି ଅନୁଭୂତିପ୍ରବଣ କବି କ'ଣ କେବେ ଜଗତ ଓ ଜୀବନଠାରୁ ନିଜକୁ ବିଛିନ୍ନ କରି ପାରନ୍ତି ? ତେଣୁ ଆଧୁନିକ କବିତାରେ ବିଶ୍ୱପ୍ରକୃତି ଓ ମଣିଷ ଜୀବନର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରବେଶ ପଥ ହରାଇ ନାହିଁ । ସେଥିରେ କବିଙ୍କ ଅଚରିତାର୍ଥ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର କ୍ଷୋଭ ଓ ବେଦନା ଯେ କେହି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପାରନ୍ତି; ମାତ୍ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଚେତନା ନାହିଁ ବୋଲି କହିପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଇତିହାସରେ ଆଧୁନିକ କବିତାର ଠିକ୍ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟାୟଟି ହେଉଛି ପ୍ରଗତି ଚେତନାର ଅଧ୍ୟାୟ । ପ୍ରଗତି ଚେତନା ମାର୍କସିଷ୍ଟ ପ୍ରେରଣାସମ୍ଭୂତ ସାମାଜିକ ବାସ୍ତବବାଦର ଚେତନା । ତାହା ସମାଜ ଜୀବନକୁ ଘେରି କବିତା ଲେଖିଛି । ମୁଲିଆର ଆଖି ନେଇ କେବଳ ପୀଡ଼ିତ ମଣିଷର ଛବି ଦେଖିଛି ଓ ବୁର୍ଜୁଆ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ସାମାଜିକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଖୋଜିଛି । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଯେ ସ୍ୱୟଂ କଲ୍ୟାଣମୟ ସେ ସମ୍ବାଦ ତାହା ରଖିବାକୁ ଚାହିଁ

ନାହିଁ । ତେଣୁ କବିତାରେ ପ୍ରେମ ଫୁଲ, ଜ୍ୟୋସ୍ନା ମଳୟ, ଚକୋର ଚାତକଙ୍କ କଥା ଶୁଣାଯାଇ ନାହିଁ କି ମଣିକୁଟିମ, କୁଞ୍ଜକୁଟୀର ଓ ଝରଣାକୂଳର ସମ୍ବାଦ ମିଳି ନାହିଁ; ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅଛି କଞ୍ଚା ଘା ପରି ଆଁ କରିଥିବା କାଦୁଅ ମାଟିର ରାସ୍ତା, କ୍ଷୟରୋଗୀ ପରି କାଶୁଥିବା ବତାସ ଓ ଚିମିନି ଧୂଆଁରେ ହାଇ ମାରୁଥିବା କାରଖାନା କଥା । ଯେଉଁ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ଗାତ୍ରରେ ଆମେ ରମ୍ୟକଳାର ରୂପ ଦେଖି ମୁଗ୍ଧ ହେଉ, ସେଠାରେ ପ୍ରଗତି ଚେତନା 'କୋଟି କଙ୍କାଳ ଭଗ୍ନ ବୁକୁର ସ୍ତୂପ'ହିଁ ଦେଖିଛି । ତାହା ପ୍ରୟୋଜନାତୀତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବୁଝେ ନାହିଁ । ତେବେ ସେଦିନ ସେହି ପ୍ରଗତି ଚେତନାର ଦୃପ୍ତ ପଦକ୍ଷେପ ପାଖେ ପାଖେ କବି ଶ୍ରୀ ମାୟାଧର ମାନସିଂହ ଓ ଶ୍ରୀ ରାଧାମୋହନ ଗଡ଼ନାୟକ କଳ୍ପନାପ୍ରବଣ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଘେନି ଶାଶ୍ୱତ ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଅବିଚଳିତ ବିଶ୍ୱାସ, ବିଶୁଦ୍ଧ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଚେତନା ଓ ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ ପ୍ରେମାନୁଭୂତିକୁ ବଡ଼ ଭଦ୍ର ଭାବରେ ଲାଳନ କରିଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ କାବ୍ୟଚେତନା ପ୍ରଗତି ଚେତନା ପରି କୁତ୍ସିତ କଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ସତ୍ୟ ବୋଲି ମାନିନେଇ ନଥିଲେ ହେଁ କବି ମାନସିଂହ ଓ ଗଡ଼ନାୟକଙ୍କ ଭଦ୍ର ଶାଳୀନତା ଓ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ମର୍ଯ୍ୟାଦାବୋଧକୁ ଅତୁଟ ରକ୍ଷା କରିପାରି ନାହିଁ । ତାହା କିଛି କମ୍ ବାସ୍ତବବାଦୀ ନୁହଁ, ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ନ ହେବା ପାଇଁ ତା'ର ସାଧନା ମଧ୍ୟ କିଛି କମ୍ କଠିନ ନୁହେଁ । ଏଠାରେ ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଆଧୁନିକ କାବ୍ୟଚେତନା ଯେଉଁଠି ପ୍ରଗତି ଚେତନା ପରି ବାସ୍ତବବାଦ ନାମରେ ଶୁଚିବାୟୁଗ୍ରସ୍ତ, ସେଠାରେ ତାହା ଜଗତ ଓ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଆଗ୍ରହ, ଆନନ୍ଦ, ବିସ୍ମୟ କି କୌତୂହଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୋଷଣ କରିପାରେ ନାହିଁ, ପରିବର୍ତ୍ତେ ପୋଷଣ କରେ ବିରକ୍ତି, ବିତୃଷ୍ଣା ବିବମିଷା । ପ୍ରକୃତିର ଶ୍ୟାମଳ ପତ୍ର, ନୀଳ ଆକାଶ, ଫୁଟିଲା ଫୁଲ, ଅସ୍ତ ଦିଗନ୍ତର ସଂଧ୍ୟାଛାୟା, ଯୁବତୀର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟୋଜ୍ୱଳ ଉଦ୍ଧତ ଯୌବନ ଓ ପ୍ରାଣର ପ୍ରେମାବେଶ କେବେ ଅବାସ୍ତବ ନୁହନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏ ସବୁ ଅନେକତ୍ର ଆଧୁନିକ କାବ୍ୟ ଚେତନା ପାଇଁ ବଡ଼ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ବ୍ୟାପାର । ତେଣୁ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରେ ନଗରୀର ଲୁଳିତ ସ୍ନାୟୁରେ ସାଇରେନ୍‌ର ବିଷାକ୍ତ ଚିତ୍କାର, ବିବର୍ଣ୍ଣ ଜହ୍ନ, କୋଇଲା ଚୂଲିର ଧୂଆଁ, ଚଇତ୍ରର ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଦେହ, ଗୋଲ ଗୋଲ ଆଖିର କୋରଡ଼ ଇତ୍ୟାଦି । ଏପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କବିଙ୍କ କଳ୍ପନାପ୍ରବଣ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିର ଅଭାବ ସୂଚାଏ ନାହିଁ, ସୂଚାଏ ତାଙ୍କର କାଉଣ୍ଟର୍-ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ହେବାର ଉଦ୍ୟମକୁ । ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କବି ପ୍ରେମ ଓ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟର କବି । ତେଣୁ କାଉଣ୍ଟର୍-ରୋମାଣ୍ଟିକ୍‌ମାନେ ହେବେ ଘୃଣା ଓ ତିକ୍ତତାର କବି । ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ହେବା ଅମର୍ଯ୍ୟାଦାର କଥା ନୁହେଁ । କବି ୱାର୍ଡ଼ସ୍‌ୱାର୍ଥ, କଲେରିଜ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଐତିହାସିକ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଆନ୍ଦୋଳନର କାବ୍ୟାଦର୍ଶ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ହେଁ ବିଶ୍ୱର କୌଣସି ଆଧୁନିକ କବି ସନାତନ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କଳ୍ପନାକୁ କେବେ ପରିହାର କରି ନାହାନ୍ତି । ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କଳ୍ପନା ସବୁକାଳେ ଭଲ କବିଙ୍କର ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି । ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ନ ହୋଇ କବି ହୋଇ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅଥଚ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଭୟ କରି ଆମ ଆଧୁନିକ

କବିଏ ଅନେକତ୍ର ବାସ୍ତବବାଦର ମୁଖା ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି । ଫଳରେ ଆଧୁନିକ କବିତାରେ ଜଗତ ଓ ଜୀବନ ପ୍ରତି ଉଦ୍ଧତ ଅବିଶ୍ୱାସ ଓ କୁତ୍ସା ସମୁଦ୍ୟତ ହୋଇ ଉଠିଛି । ଅଯଥା କୁତ୍ସିତତାର ପରିସର ବଢ଼ିଛି । ମାତ୍ର ଯେଉଁଠି କବି ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ, ସେଠାରେ ତାଙ୍କ ବାସ୍ତବବାଦ ଓ ରୋମାଣ୍ଟିକତା ହରିହରାତ୍ମା ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି । କବିତାରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ହିଲ୍ଲୋଳିତ ଉଲ୍ଲାସ ଦୁର୍ଲକ୍ଷ୍ୟ ରହିନାହିଁ । ପ୍ରକୃତରେ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କଳ୍ପନା ବିନା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି ଅସମ୍ଭବ । କାରଣ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କେବେ ବାସ୍ତବ ନୁହେଁ । ଗୋଲାପର ବର୍ଣ୍ଣଗନ୍ଧ ଓଜନ ବାସ୍ତବ ନିଶ୍ଚୟ । ମାତ୍ର ତା'ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନାମଧାରୀ ଅଲୌକିକ ଗୁଣଟି କେବେ ବାସ୍ତବ ନୁହେଁ । ବ୍ୟାବହାରିକ ତଥା ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗୋଲାପର ବାସ୍ତବତା କେହି ଅସ୍ୱୀକାର କରିବେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ରୂପଦ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ଧ୍ୟାନଦୃଷ୍ଟିରେ ତା'ର ବାସ୍ତବ ସତ୍ତା କାହିଁ ? ପ୍ରକୃତରେ ଫୁଲଟି ରୂପଦ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ଧ୍ୟାନ-ଦୃଷ୍ଟିରେ ବାସ୍ତବ ସତ୍ତାର ବୃନ୍ତରୁ ଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ଖସି ପଡ଼ିଥାଏ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧାତ୍ମକ ଆନନ୍ଦ କୋଳକୁ । ସେଠାରେ ତାହା ବାସ୍ତବ ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ ଓ ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । ତେଣୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବାସ୍ତବ ନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅବାସ୍ତବ ନୁହେଁ । ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ନ ହୋଇ କେହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସାଧକ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କଳ୍ପନା ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟର ଚିରନ୍ତନ ଧାରା । ତାହା ଆମ ବ୍ୟାସ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ କାବ୍ୟକୁ ଯେପରି ଅଭିଷିକ୍ତ କରିଥିଲା, ଠିକ୍ ସେପରି ତାହା ନିଷିକ୍ତ କରିଛି ଆଧୁନିକ କବିଙ୍କ କବିତାକୁ । ସେହି ରୋମାଣ୍ଟିସିଜମ୍‌ର ଦାବୀରୁ ଆଧୁନିକ କବିତା ଜୀବନ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ରହିପାରି ନାହିଁ ।

ଆଧୁନିକ କବିତା ପ୍ରଥମେ କବି ଟି. ଏସ୍. ଏଲିୟଟ୍‌ଙ୍କ 'ପୋଡ଼ା ଭୂଇଁ'ରୁ ଜଗତ ଓ ଜୀବନ ପ୍ରତି ସଚେତନ ହୋଇ ଉଠିଛି । ଯୁଗ କ୍ଳାନ୍ତିନୈରାଶ୍ୟ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନର ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଘେନି ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ତାହା ପାଇଁ ବିବର୍ଣ୍ଣ ଧୂସର ଏକ ରୁଦ୍ଧଶ୍ୱାସ ମରୁ-ପ୍ରଦେଶରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । କବି ଗୁରୁପ୍ରସାଦଙ୍କ 'କାଳପୁରୁଷ' ଓ କବି ସୀତାକାନ୍ତଙ୍କ 'ମୃତ୍ୟୁ ନାଚ' କବିତାରେ ସେହି ମରୁ ପ୍ରଦେଶକୁ ଯେ କେହି ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ପାରନ୍ତି । 'କାଳପୁରୁଷ'ର ଅଭିଜ୍ଞତା ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ :

"ନିଃଶବ୍ଦ ଏ ବାଲିଚର ବାଲି ଆଉ ବାଲି
ବିବର୍ଣ୍ଣ ଘାସ ଓ ବାଲି ପଥହୀନ ବିବର୍ଣ୍ଣ ପୃଥିବୀ
ଉପରେ ନିସ୍ତେଜ ଖରା ପଥହୀନ ବିବର୍ଣ୍ଣ ଆକାଶ
ବିବର୍ଣ୍ଣ ବାଲି ଓ ଘାସ ଶେଷହୀନ ଶୋଷ ଆଉ ଶୋଷ
ନିସ୍ତବ୍ଧ ଧୂସର ସ୍ତବ୍ଧ ବାଲି ପୁଣି ବାଲି ଓ ଆକାଶ ।"

ଶୂନ୍ୟତା, ନୈରାଶ୍ୟ ଓ ଅବସନ୍ନତାର ନିଶ୍ଚଳ ସର୍ବବ୍ୟାପକତାକୁ କଠିନ ଘନୀଭୂତ ରୂପ ଦେଉଛି ଜୀବନ ଓ ଜଗତର ଏହି ନିଚ୍ଛିଦ୍ର ମରୁ ପ୍ରଦେଶ । ଏଥିରେ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ

ଭାବରେ ଅପମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଛି ବିଶୁଦ୍ଧ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଚେତନାର ଓ ଅନାବିଳ ପ୍ରେମସ୍ପୃହାର । କବିଏ ଆଉ କେଉଁଠି ପ୍ରେମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କି ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଭେଟୁ ନାହାନ୍ତି । ଯନ୍ତ୍ରଯୁଗର କୁଶ୍ରୀତା ଓ ଅସଙ୍ଗତି ଯୋଗୁ ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତ ଅସୁସ୍ଥ, ଅସୁଖୀ ଓ ଅବ୍ୟବସ୍ଥିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଏଣେ ଏଲିୟଟୀୟ ପୋଡ଼ାଭୂଇଁର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଗ୍ରାସୀ ଭୟାବହତା ସହିତ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀ ଦର୍ଶନର ଦୁଃସହ, ବିଚ୍ଛିନ୍ନତାବୋଧ, ଅର୍ଥହୀନତା ଓ ଜୀବନବିତୃଷ୍ଣା ହାତ ମିଳାଇଛି । ଅହରହ ବଜ୍ର ନିର୍ଘୋଷରେ କବିଙ୍କ କାନରେ ବାଜୁଛି "You cannot go home again । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଦର୍ଶନ ପାଖକୁ ଅଛି ପୁଣି ବିଜ୍ଞାନ ଓ ମନୋବିଜ୍ଞାନର ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ଆବିଷ୍କାର ସବୁ । ତେଣୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅନୁଭୂତି ପ୍ରବଣ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଚୈତନ୍ୟମୟ କବିଚିତ୍ତ ବିଶ୍ୱ ସହିତ ପୂର୍ବର ପବିତ୍ର ସମ୍ପର୍କ ଅତୁଟ ରଖିପାରି ନାହିଁ । କବିଏ ନିଃସଙ୍ଗ ଅସ୍ତିତ୍ୱର ନିର୍ମମ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗୁଛନ୍ତି, ଜୀବନରେ ଶୂନ୍ୟତା, ବିରକ୍ତି, ବିତୃଷ୍ଣା ଓ ଅର୍ଥହୀନତାକୁ ଭେଟିଛନ୍ତି । ତେବେ ସୁଖର କଥା ଯେ ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜୀବନର ଦୁଃସ୍ଥିତିକୁ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ହେଁ ତାହା ନିକଟରେ ଆନୁଗତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ; ଉତ୍ତରଣର ଅବିରତ ଅପରାଜେୟ ଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ବରଂ ଶ୍ରେୟବୋଧକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସମୁଦ୍ୟତ ରଖନ୍ତି । ତେଣୁ ଆମ ଆଧୁନିକ କବିତାରେ କ୍ଳାନ୍ତି ଓ ମୃତ୍ୟୁ ଚେତନା ଯେପରି ସତ୍ୟ, ଠିକ୍ ସେପରି ତହିଁରୁ ଉତ୍ତରଣର ଆସ୍ପୃହା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ । ଆମ କବିଗଣ ଏହି ଶ୍ୱାସରୁଦ୍ଧକର ଯୁଗର ଦୁରତିକ୍ରମ୍ୟ କ୍ଳାନ୍ତିବିତୃଷ୍ଣା ଓ ବିଚ୍ଛିନ୍ନତାବୋଧ ହାତରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ସମାଜ, ସଂସାର ଓ ପ୍ରକୃତି କୋଳକୁ ଫେରିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି, ପ୍ରେମ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଆତ୍ମୀୟତା ମଧ୍ୟରେ ନିଃସଙ୍ଗ ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଅବସାଦ ଭୁଲିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀ ଦର୍ଶନକୁ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି, ମାତ୍ର ତା'ର କଠିନ ନୈରାଶ୍ୟକୁ ମାନନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ପୋଡ଼ାଭୂଇଁରେ ମଧ୍ୟ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ପ୍ରେମ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଅନୁସନ୍ଧାନ ଅବ୍ୟାହତ ରଖି ପାରୁଛି ।

କବିତାରେ ନାରୀ, ପ୍ରକୃତି ଓ ମାନବହୃଦୟ ହେଉଛନ୍ତି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଚେତନାର ପ୍ରଧାନ ଉପାଦାନ । ଆଧୁନିକ କବିତାର ଧ୍ୟେୟ କିନ୍ତୁ ନାରୀ ନୁହେଁ କି ପ୍ରକୃତି ନୁହେଁ, ଧ୍ୟେୟ ତା'ର ଆଧୁନିକ ମଣିଷ-ଜୀବନର ଶୂନ୍ୟତା, ବିତୃଷ୍ଣା, ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ମୋହଭଙ୍ଗ ଓ ଆତ୍ମଜିଜ୍ଞାସା । ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ତେଣୁ ସେଥିରେ ନାରୀ ଓ ପ୍ରକୃତିର ପରିସୀମା ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ମାନବହୃଦୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରୁ କବିଙ୍କ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ବିଷାଦବେଦନା (emotional sadness) ଭିନ୍ନ ଆଉ ବିଶେଷ କିଛି ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ପ୍ରେମଭକ୍ତି, ସ୍ନେହଶ୍ରଦ୍ଧା, ବାତ୍ସଲ୍ୟବନ୍ଧୁତା ଓ ଶୋକସମ୍ବେଦନାର ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ ବଡ଼ ପ୍ରବିରଳ ବିଷୟ । ଆଜି ମାନବ ହୃଦୟର ଆଦର୍ଶାୟନ ଦୁର୍ଲଭ ବିଷୟ ନୁହେଁ କି ? ଧନମାନ-ସାଫଲ୍ୟସାର୍ଥକତାଭରା ହୃଦୟ ଆଜି ପ୍ରେମ ଓ ବନ୍ଧୁତାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବୁଝେ କି ? ବେଦନାକୁ ଜୀବନର ବଡ଼ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରେ କି ? କବିଙ୍କୁ ତେଣୁ ମାନବବିଦ୍ୱେଷୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ବିଶ୍ୱର ପ୍ରଥମ

ଆଧୁନିକ କବି ବୋଦଲେୟାର ତେଣୁ କହିଛନ୍ତି "most of the humanity was created for the whip"—ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ କେବଳ କଷାଘାତଯୋଗ୍ୟ । ମଣିଷର ହୃଦୟ କାହିଁ ଯେ, ଆଧୁନିକ କବିଏ ହୃଦୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଘେନି କବିତା ଲେଖିବେ ? ଆମକୁ ତେଣୁ ନାରୀ ଓ ପ୍ରକୃତିର ସଙ୍କୁଚିତ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ କବିତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଚେତନା ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ହେବ । ନାରୀ ଓ ପ୍ରକୃତି ପୁଣି ଅନେକତ୍ର ଆଧୁନିକ କବିତାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହନ୍ତି, ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ ମାତ୍ର । ସେଥିରେ ଜହ୍ନରାତି, ଚଂପାଫୁଲ, ସାହାଡ଼ାସୁନ୍ଦରୀ, ନଦୀସମୁଦ୍ର, ସାପବେଙ୍ଗମୟୂ ହଂସସାରସ ଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ସାଧ୍ୟ ନୁହନ୍ତି, ସାଧନମାତ୍ର; ପ୍ରତୀକରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ।

ଦିନେ ନାରୀ ଥିଲା ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ପ୍ରଧାନ ଉପାଦାନ । ନବ ଯୁବତୀର ସ୍ତନଜଘନ ସୁଷମାବର୍ଣ୍ଣନାରେ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ବେଶ୍ ରସାଳ । ଏପରିକି କବି ମାନସିଂହଙ୍କ କବିତାରେ ରୂପସୀ ନାରୀର ଭୂମିକା କିଛି କମ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ । ନାରୀ ଓ ପ୍ରେମ ପୁଣି ନିତ୍ୟଯୁକ୍ତ । ଅଧିକାଂଶ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକବିତା ପ୍ରେୟସୀ ଓ ମାନସୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିଁ ଉଚ୍ଛ୍ରିତ ରହିଛି । ଆଧୁନିକ କବିତା କିନ୍ତୁ ନାରୀରୂପ ସ୍ତୁତି ଗାନ କରେ ନାହିଁ କି ନାରୀ ପ୍ରେମ ଘେନି ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ହୋଇଉଠେ ନାହିଁ । ଶସ୍ତା ଗଳ୍ପ ଉପନ୍ୟାସ ଭିନ୍ନ ଆଜି ସାହିତ୍ୟରେ ଅନ୍ୟତ୍ର ପ୍ରେମ ଓ ଯୌବନ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ଜୀବିକାର୍ଜ୍ଜନର ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ଘେନି ନାରୀ ଆଜି ରାସ୍ତାରେ; ତା'ର ରହସ୍ୟ ନାହିଁ କି ବିସ୍ମୟ ନାହିଁ, ନାହିଁ ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦ, ନାହିଁ ବି ଚରିତ୍ରସୁଷମା କି ପ୍ରେମମହିମା । ଶରୀରବିଦ୍ୟା ଓ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରସାଦରୁ ଆଧୁନିକ କବିଏ ନାରୀର ଦେହମନର ନଗ୍ନ ନିରାବରଣ ନିରାଭରଣ ରୂପ ଜାଣନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଯେ ସେ ସବୁ ଜାଣନ୍ତି— ପ୍ରେମର ଛଳନା କପଟତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ସେ ଜାଣନ୍ତି । ଆଧୁନିକ କବିତାରେ ନାରୀ ତେଣୁ ପ୍ରେମର ପ୍ରତିମା ରାଧା ନୁହେଁ କି ପବିତ୍ର ମ୍ୟାଡୋନା ନୁହେଁ, ସେ ବଡ଼ ରୁଗ୍ଣା ଓ ଅସତୀ । ଆଧୁନିକ କବିତା ନାରୀକୁ କାହିଁ ବିଶେଷ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ଆସନ ଦେଇନାହିଁ । ଯୁଗେ ଯୁଗେ କବିଏ ଅତୁଳନୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚାରିତ୍ର୍ୟମହିମାରେ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ପ୍ରେମାଦର୍ଶ ଘେନି ପ୍ରେୟସୀ ପ୍ରତିମା ରଚନା କରିଥା'ନ୍ତି ଓ ଶିଳ୍ପୀସୁଲଭ ତୃପ୍ତିବୋଧ କରିଥା'ନ୍ତି । ପ୍ରେମ ନିଜେ ନିଜର ପ୍ରାଣରସରେ ରଚନା କରିଥାଏ ନିଜର ପାତ୍ରକୁ । ଆଜିର ସାମାଜିକ ଅବକ୍ଷୟ, ବେକାର ସମସ୍ୟା, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ ସହରର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ପରିସର ପ୍ରେମର ତୀବ୍ରତା ଓ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସକୁ ଅର୍ଥହୀନ କରି ଦେଇଛି । ଆଧୁନିକ କବିଙ୍କ ପାଇଁ ନବାନୁରାଗର ଉତ୍କଣ୍ଠା, ଉଦ୍‌ବେଗ ଓ ଉଦ୍‌ବେଳତା କାହିଁ ଯେ, ସେ ପ୍ରେମର ପ୍ରତିମା ଗଢ଼ିବେ ! ଶରୀରସର୍ବସ୍ୱ ନାରୀ ଆଜି କାମକୂପଟିଏ ମାତ୍ର । ଆଧୁନିକ କବିତାର ପ୍ରାଣପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ପିତୃପୁରୁଷ ବୋଦଲେୟାରଙ୍କଠାରୁ ଆଧୁନିକ କବି ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସୂତ୍ରରେ ନାରୀ ପ୍ରତି ଏହି ମନୋଭାବ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି, ନାରୀ କ୍ଷୁଧାର ଅନ୍ନ, ତୃଷ୍ଣାର ଜଳ ଓ ଯୌନକାମନାର ତୃପ୍ତି ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ଚାହେଁ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ନାରୀ ଥିଲା

ଦିନେ କାବ୍ୟର ଚିରନ୍ତନ ବିସ୍ମୟ ଓ ରହସ୍ୟ, ସେ ଆଜି ଘୃଣ୍ୟ । ବୋଦଲେୟାର କହି ରଖିଛନ୍ତି— "woman, that vile slave, proud and stupid, seriously adoring herself and loving herself without disgust" (the Voyage) ତା'ର ପ୍ରେମ ଦେହୀ ଓ କ୍ଷଣିକ । ପ୍ରେମକୁ ଏଠି ସେକ୍ସ ଅର୍ଥରେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ତେଣୁ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଆଧୁନିକ କାବ୍ୟନାୟକ ପ୍ରେମକୁ କ୍ଷଣିକ ବୋଲି ଜାଣିଥିବାରୁ ନିର୍ମୋହ ଭାବରେ ନାରୀକୁ ଉପଭୋଗ କରିବା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ଭାବି ପାରେ ନାହିଁ । ଏହି ନାରୀପ୍ରେମ ଉତ୍ତେଜିତ କରେ ଅବଶ୍ୟ, କିନ୍ତୁ କାହାକୁ ଉତ୍ପ୍ରାଣିତ କରି ପାରେ ନାହିଁ । କବି ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନାରୀ ଥିଲା ପଦ୍ମିନୀ ପଦ୍ମଗନ୍ଧା । କବି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ନାରୀକୁ ପଦ୍ମିନୀ ବୋଲି ଜାଣନ୍ତି । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ପଦ୍ମିନୀ ସ୍ୱର୍ଗୀୟସତ୍ତ୍ୱା ନୁହେଁ କି ଢଳ ଢଳ ପ୍ରେମର ପ୍ରତିମା ନୁହେଁ; ସେ ପଙ୍କରୁ ଜାତ ବୋଲି ପଦ୍ମିନୀ । (ପଦ୍ମିନୀ) । କବି ଗୁରୁପ୍ରସାଦଙ୍କ କାବ୍ୟନାୟକ 'କାଳପୁରୁଷ'ର "ସାଧବ ଯୁବତୀମାନେ ଅତି ପ୍ରମୋଦରେ" ପଙ୍‌କ୍ତିରେ ନାରୀକୁ କିଛି କମ୍ ବ୍ୟଙ୍ଗ କରି ନାହିଁ । ଆଜି କେଉଁ ନାରୀ ପୁଣି ସାଧବ ଯୁବତୀ ନୁହେଁ ? କବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ନାରୀସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଧାରଣାକୁ ତାଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତ କରିଥିଲେ ଉର୍ବଶୀରେ, ଯାହାର ନୃତ୍ୟ ଛନ୍ଦରେ ପୁରୁଷର ରକ୍ତ ଆତ୍ମହରା ହୋଇ ନାଚି ଉଠିଥାଏ । ଭିକ୍ଟର ହ୍ୟୁଗୋଙ୍କ ରୂପସୀ ନାରୀ ମଧ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟରେ ନିଆଁ ଲଗାଏ, ଅଧ୍ୟାତ୍ମ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧିରେ ଉପନୀତ କରାଏ । ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ-ନାୟକ ନାରୀସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ବାହୁ ବନ୍ଧନରେ ଭିଡ଼ି ଧରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିଥାଏ । ମାତ୍ର ଆଧୁନିକ କବିତାରେ ନାରୀର ଚୁମ୍ବନ ଆଲିଙ୍ଗନଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଯୌନକ୍ରିୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ବିରକ୍ତିକର ଓ ଗତାନୁଗତିକ । ଆଜିର ପ୍ରେମ ଏକ ଅଭ୍ୟାସ ମାତ୍ର । ତା' ପଛରେ ହୃଦୟାବେଗର ସ୍ୱାଦୁତା ନାହିଁ କି ତୀବ୍ରତା ନାହିଁ । କବି ରମାକାନ୍ତ ରଥଙ୍କ 'ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତରେ ଖରା ଶେଷ ନୁହେଁ' କବିତାର କାବ୍ୟନାୟକ ପ୍ରେମର ସେହି ମାଧୁର୍ଯ୍ୟହୀନ ଅବସାଦକର ଚିତ୍ର ଦେଖିଛି, ତାଙ୍କ 'କନକପ୍ରତିମା ଗୋରୀ ଈଷତ୍ ଚଞ୍ଚଳ !' "ଆଲିଙ୍ଗନ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ବିରକ୍ତିମାନଙ୍କ/ଠଣ ଠଣ ଶବ୍ଦ ସାତପୁରୁଷି ଥାଳିଙ୍କ ।" ଜଘନ ଉଦାସ । ସେକ୍‌ସରେ ତା'ର ଆନନ୍ଦ ନାହିଁ କି ଆମୋଦ ନାହିଁ, ନାହିଁ ମଧ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଓ କଲ୍ୟାଣର ସ୍ପର୍ଶ । ନାରୀ ଆଉ 'ଯୁବା ବୈକୁଣ୍ଠପୁର' ହୋଇ ରହିନାହିଁ । ତେବେ ସେ କୁରୂପା ନୁହେଁ, ଯଦିଓ ରୁଗ୍‌ଣା, ତନୁ ତା'ର ରୋଗଜୀର୍ଣ୍ଣ, ମୁଖ ବ୍ରଣଦୁଷ୍ଟ, ଆଖି ଗାଡ଼ ଗାଡ଼, ଯୌବନ ଦୋଦୋପାଞ୍ଚ । ଛାତି ଗୋଲ ଅବଶ୍ୟ; କିନ୍ତୁ କେବେ ଯାମଳ ଭୂଧର ନୁହେଁ । କବି ଗୁରୁପ୍ରସାଦଙ୍କ କାବ୍ୟନାୟକ ତା' ଦେହରେ ସିନେମାର ହାଣ୍ଡ୍‌ବିଲ୍ ଦେଖନ୍ତି । କବି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କ କାବ୍ୟନାୟକ ତା'ର ଚରିତ୍ରକୁ ନଦୀ ଚିତ୍ରକଳ୍ପଟିରେ ଅଭିବ୍ୟଞ୍ଜିତ କରିଛନ୍ତି : "ସେ ଏକ ବିବସ୍ତ୍ରା ନଦୀ, ଖୋଜିବୁଲେ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ନୂତନ ପରିଧି ।" ତା' ପଥରୁ ସିଏ ବଡ଼ । (ନଦୀ) । ପ୍ରେମ ଅପେକ୍ଷା ତା'ର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ତା' ପାଖରେ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ । ତେଣୁ ଶାଢ଼ୀ ପାଲଟିଲା ପରି ସେ ନିର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ପ୍ରେମିକ ବଦଳାଏ । 'କାଳପୁରୁଷ'ର କବି ଗୁରୁପ୍ରସାଦ ତା' ପ୍ରେମର ଶ୍ରୀହୀନ

କରୁଣ ଅଥଚ ହାସ୍ୟକର ଦିଗଟିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ନାରୀତ୍ୱ କି ମାତୃତ୍ୱ ପାଇଁ ସେ ସତୀତ୍ୱ ବିସର୍ଜନ ଦିଏ ନାହିଁ, ସତୀତ୍ୱ ବିସର୍ଜନ ଦିଏ କେବଳ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ । ବହୁ ବର୍ଷ ପରେ ଯେବେ ସେ ପୁରୁଣା ପ୍ରେମିକକୁ ଦେଖେ "ସଫଳ ମାତୃତ୍ୱ ଓ ଗୃହିଣୀର ରଙ୍ଗେ ସୁସଜ୍ଜିତା ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ମହିଳା ବାଆଁରେଇ ହୋଇ ନ ଦେଖିଲା ପରି ନ ଚିହ୍ନିଲା ପରି ମୁହଁକୁ ବୁଲାଇ ନିଏ ।" (ଦ୍ରୌପଦୀର ଶାଢ଼ୀ—କବି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ) । ତେଣୁ କବି ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ କାବ୍ୟନାୟକ ଘୋଷଣା କରେ "ପ୍ରିୟାଠାରୁ ପଶୁ ଏଇ ବଡ଼ ।" (ପଶୁ ଓ ପ୍ରିୟା) । ପଶୁ ଚିହ୍ନେ, ପ୍ରିୟା ଚିହ୍ନେ ନାହିଁ । ତେବେ ଗୃହିଣୀ ହେବାର ସୁଯୋଗ ଆଜିର ନାରୀକୁ ସବୁବେଳେ ମିଳେ ନାହିଁ । ସେ ହୁଏ ନର୍ସ ନ ହେଲେ ମାଷ୍ଟ୍ରାଣୀ କି କ୍ଲର୍କ ।

ଆଧୁନିକ କବିତାର କାବ୍ୟନାୟକ ବିଚ୍ଛିନ୍ନତାବୋଧପୀଡ଼ିତ ନିଃସଙ୍ଗ । ପ୍ରେମ ତା'ର ଅଚରିତାର୍ଥ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ । କବି ରମାକାନ୍ତଙ୍କ 'ଅନନ୍ତ ଶୟନ' ଓ 'ରଜାଙ୍କ ରୋମାନ୍‌ସ'ରେ ସେହି ଅଚରିତାର୍ଥ ପ୍ରେମର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟହୀନ ଚିତ୍ର ଦୁର୍ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ । ତଥାପି ଆଧୁନିକ କବିତାରେ ପ୍ରେମ ନାହିଁ କହିଲେ ଭୁଲ ହେବ । ଆଧୁନିକ କବି ଯେଉଁଠି ବାସ୍ତବବାଦ ନାମରେ ଶୁଚି ବାୟୁଗ୍ରସ୍ତ ନୁହନ୍ତି, ସେଠାରେ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ପ୍ରେମ ଓ ଜୀବନ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଝରି ଝରି ପଡ଼ିଛି । ନାରୀପ୍ରତି ସମୁଦ୍ୟତ ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଅପସରି ଯାଇଛି, ପରିବର୍ତ୍ତେ ଦେଖା ଦେଇଛି ପୂର୍ବର ବିମୁଗ୍ଧ କୌତୂହଳ । ନାରୀ ପୁଣି ଭାବଲୋକବାସିନୀ ମାନସୀ ସୁନ୍ଦରୀ ଭାବରେ ପୂର୍ବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଫେରି ପାଇଛି । କବିଏ ସୁନାର ଚିତ୍ରକଳ୍ପରେ ପୁଣି ତା'ର ପ୍ରସାଧନ ବସ୍ତ୍ର ବୟନ କରିଛନ୍ତି । ଦୁଇଟି କଳା ଆଖି ତଳେ ତା'ର 'ନୀଳ ସୁରା ନୀଳ ଢେଉ ତାରକାର ଚାଲି' ଆଉ ଦୁର୍ଲକ୍ଷ୍ୟ ରହି ନାହିଁ ।* ଯଥାର୍ଥ ନାରୀପ୍ରେମ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆଧୁନିକ କବିତାରେ ବଡ଼ ବିରଳ ବିଷୟ ହେଲେହେଁ ତା'ର ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ହେବ ନାହିଁ । କବି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କ କାବ୍ୟନାୟକ ବଡ଼ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ନାରୀର ସର୍ବତ ଆଖି ଓ ରେଶମୀ ଶ୍ୱାସ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛି । କବି ବେଣୁଧରଙ୍କ କାବ୍ୟନାୟକ 'ଗୋଟିଏ ଘରୋଇ ମୁହଁ ସନ୍ଧାନରେ' ଘରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଛି । କବିଏ ବୁଝିଛନ୍ତି, ବାସ୍ତବତା ଛଡ଼ା ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ନାହିଁ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ସେହି ବାସ୍ତବକୁ ଅତିବାସ୍ତବରେ ନ ପହଞ୍ଚାଇ ପାରିଲେ ଗତ୍ୟନ୍ତର କାହିଁ ? ଅର୍ଦ୍ଧେକ ବାସ୍ତବକୁ ଅର୍ଦ୍ଧେକ କଳ୍ପନା ଆସି ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଦିଏ । ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ନାରୀସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ଦାହ୍ୟ ରୂପ ଆଙ୍କିବାକୁ ଆଧୁନିକ କବିତା ଆଉ ଅକ୍ଷମ ହୋଇ ନାହିଁ । କବି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କ 'ବନ୍ଧନୀ', କବି ଦୀପକ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ଡାକବଙ୍ଗଳା' ଓ କବି ରାଜେନ୍ଦ୍ର କିଶୋରଙ୍କ 'କ୍ୟାଂପସ୍‌ରେ କବି ଓ ଲାଜକୁଳୀ ଫୁଲ' ଆମ ସପକ୍ଷରେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେବେ । ଆମେ ଦୁଇଟି ମାତ୍ର ଉଦାହରଣ ସଂଗ୍ରହ କରୁଛୁ । ଆଧୁନିକ କବିତା ବର୍ଣ୍ଣନା କରେ ନାହିଁ, ଚିତ୍ରକଳ୍ପଗୁଚ୍ଛରେ ରୂପଯୌବନକୁ ଅଭିବ୍ୟଞ୍ଜିତ କରିଦିଏ ମାତ୍ର ।

---

* ଦୁଇଟି କଳା ଆଖି—ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ବେହେରା ।

(କ) "ତାଙ୍କ ରେଶମୀ ଚମରେ ଏକ କଅଁଳ ପତ୍ରର ବଗିଚ଼ା/ନୂଆ ପୁଆର କଞ୍ଚାଳିଆ ତ୍ୱକ୍/ଯାହା ଉପରେ ସେହି ଏକୁଟିଆ ଜୁଳୁଜୁଳିଆ ପୋକଟି/କାଲି ରାତିରେ ଜଳି ଉଠିଲା/ଆଉ ତାଙ୍କ କଦଳୀପତ୍ର ଶାଢ଼ୀରେ/କି ତନ୍ମୟତା ?/କାଞ୍ଚୁଲିର ବୋତାମ ସବୁ କେମିତି ନଖପରି ଶୁଭ୍ର, ସତେଜ ଓ ଚକ୍‌ଚକ୍ ।" (ବନ୍ଦିନୀ)

(ଖ) "ବାଇଶି ବର୍ଷର ଯୌବନ ତୁମର ଟଳମଟଳ/ସବୁଠି ଅଦୃଶ୍ୟ ବର୍ଷାର ବାସ୍ନା/ପାଣି ନ ଥାଇ ପାଣି ହ୍ୱାନ୍ଦୋଳିବାର ଅନୁଭବ.../ଅଭୁକ୍ତ ଦରପାଚିଲା ସ୍ୱାଦ/ଅସଂଖ୍ୟ କଦମ୍ବ ମଲ୍ଲୀ ବଉଳ ଚମ୍ପାର ମହକରେ/ସବୁ ଋତୁର ଭଲ ଗୁଣ ସବୁ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ଚହଟି ଯାଏ/ଚ଼ାରିଆଡ଼େ... ।" (କ୍ୟାଂପସ୍‌ରେ କବି ଓ ଲାଜକୁଳୀ ଫୁଲ)

ପ୍ରାଚୀନ କବିତାରେ ପ୍ରେମ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶ ବଡ଼ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଥିଲେ । ଆଜି ସମ୍ପର୍କ ଛିନ୍ନ ହୋଇ ନଥିଲେ ହେଁ ସମ୍ପର୍କ ସୂତ୍ର ବଦଳିଛି । ଆଧୁନିକ କବିତାର ପ୍ରେମ ସରସ ବସନ୍ତ ଋତୁ ଓ ମଧୁର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ରାତ୍ରିକୁ ବଡ଼ ଅବାନ୍ତର ମନେ କରେ । ତା'ର ପ୍ରିୟ ଋତୁ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଓ ଯଥୋଚିତ କାଳ ମଧ୍ୟାହ୍ନ । ନାୟକ ନାୟିକାକୁ 'ମଧୁର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ରାତ୍ରି' ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ କରାଏ ନାହିଁ, ବଡ଼ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଡାକି କହେ "ଦେଖ ଦେଖ ଏ ମଧ୍ୟାହ୍ନ କେଡ଼େ ମନୋହର ।" (ରାଣୀ—ଶ୍ରୀ ରମାକାନ୍ତ ରଥ) ସେମାନଙ୍କ ମିଳନରେ ପୁଷ୍ପରେଣୁ ବିକୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ନାହିଁ, "ଦ୍ୱିପ୍ରହର ଧୂଳି ଉଡ଼େ ଖାକି ଆଉ ଫିଲ୍‌ଡ ଗ୍ରେ ଧୂଳି ।" (ଅଳକା ସାନ୍ୟାଲ—ଶ୍ରୀ ଗୁରୁପ୍ରସାଦ ମହାନ୍ତି) ଏହି ସୂତ୍ରରେ ବୁଝିବାକୁ ହୁଏ ଯେ ଆଧୁନିକ କବିତା ପ୍ରକୃତିର ଚିରାନନ୍ଦ ଲୋକରୁ ନିର୍ବାସିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ତା'ର ନାରୀ ଯେପରି ସର୍ବତ୍ର କଳ୍ପନାମୟ ନୁହେଁ, ସେପରି ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟ ସବୁବେଳେ ଚୈତନ୍ୟମୟ ନୁହେଁ । ପ୍ରକୃତିର ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଆତ୍ମୀୟତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ୍ତ ଚିତ୍ର ଆଧୁନିକ କବିତାରେ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ଏଲିୟଟଙ୍କ 'ପ୍ରୁଫକଙ୍କ ପ୍ରେମଗୀତି'ରେ ସେହି ଯେ ରୋଗୀଟିଏ ପରି ବିବର୍ଣ୍ଣ ପାଣ୍ଡୁର ନିଷ୍ଫଳ ସନ୍ଧ୍ୟା ନଇଁ ଆସିଥିଲା, ତାହାର ମାଳିନ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରୁ ସହଜରେ ଘୁଞ୍ଚି ନାହିଁ । ଋତୁଏ ତା'ର ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ବିବର୍ଣ୍ଣ । ଜହ୍ନ ମଳିନ, ଗୋଧୂଳି ନିହତ । ସବୁକିଛି ତିକ୍ତ ଓ ନିଷ୍ପ୍ରାଣ । ସହରରେ ପ୍ରକୃତି-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ସହଜ ଆନନ୍ଦ ଉଲ୍ଲାସର ଭାବନା ବା କାହୁଁ ମିଳିବ ? ଆଧୁନିକ କବିତାର ଜୀବନ ନଗରକେନ୍ଦ୍ରିକ, ଶିଳ୍ପନିର୍ଭର ଓ ପ୍ରକୃତିବିଚ୍ଛିନ୍ନ । ନଗରର କର୍ମବ୍ୟସ୍ତ, ସମୟନିଷ୍ଠ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହିସାବୀ ମଣିଷ ଭଲ ଖାଦ୍ୟପେୟ ପୋଷାକ ଆୟୋଜନରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହି ପ୍ରକୃତିଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ତେବେ ବ୍ୟବଧାନ ଯେତେ ବଢ଼ିଛି, ପ୍ରକୃତି ପ୍ରତି ସଭ୍ୟ ମଣିଷର ଆଗ୍ରହ ସେତେ ତୀବ୍ରତର ହୋଇ ଉଠୁଛି । ସଭ୍ୟତା ପ୍ରକୃତିସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ନଷ୍ଟ କରି ଚାଲିଛି, ଏଣେ ସଭ୍ୟ ମଣିଷ ପ୍ରକୃତିକୁ ପାଖରେ ପାଇବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ପଡୁଛି । ଘରେ ଘରେ ଫୁଲକୁଣ୍ଡ ଓ କାଗଜ କି ପ୍ଲାଷ୍ଟିକ୍ ଫୁଲ-ପତ୍ର-ସଜ୍ଜା ଦେଖିଲେ ଏହି ବ୍ୟାକୁଳତାର ତୀବ୍ରତା ବୁଝିହୁଏ । ନଗର ସଭ୍ୟତାର ଗତିରୋଧ କରି ହେଉ ନାହିଁ କି ମଣିଷ ଓ ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟରେ

ସହିତ ନିତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ । ଜୀବନର କେନ୍ଦ୍ର ସହର । ଆଧୁନିକ କବିତା ତେଣୁ ନଗର ଚେତନାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରେ ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଜୀବନ ପରିସ୍ପନ୍ଦିତ ହୋଇଥାଏ କଟକ ସହରରେ । ତେଣୁ କବିତା ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇପଡ଼ିଛି କଟକ ପ୍ରତି, ଠିକ୍ ଯେପରି ବୋଦ୍‌ଲେୟାର ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ପ୍ୟାରିସ୍ ପ୍ରତି । କଟକ କୋଳରେ କୌଣସି କବି ଅବଶ୍ୟ ଜୀବନପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଦରପୂର୍ଣ୍ଣ ମୃଦୁ ଉତ୍ତାପର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇଥିବାର ଜଣାନାହିଁ । "ବରଂ ଚଉଧୁରୀ ବଜାରର ଆଳୁଅ ଓ ଠେଲାଠେଲି ଗହଳି ଭିତରେ/ଏ ପୃଥିବୀ ଜଣାଯାଏ ବନ୍ଧୁହୀନ ଜ୍ଞାତିହୀନ କେଉଁ ଏକ ଅନ୍ୟ ଦେଶପରି ।" ('ହରେକୃଷ୍ଣ ଦାସ'—ଶ୍ରୀ ଗୁରୁପ୍ରସାଦ ମହାନ୍ତି) । ବଡ଼ ଅନାତ୍ମୀୟ ସହର, ବଡ଼ କୁତ୍ସିତ ମଧ୍ୟ । ଉଷା ତା'ର ଆଶାକୁ ପୁଷ୍ପିତ କରେନାହିଁ । କି ସନ୍ଧ୍ୟା ପ୍ରୀତି ଉପୁଯାଏ ନାହିଁ । ତେବେ ସହରଟା ଭଲ ନ ଲଗେ ନୁହେଁ, 'ଭଲ ଲାଗେ, ମାୟା ଜାଗେ' । (ଏ ସହରଟା—କବି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ) ସହରରେ କିନ୍ତୁ ମନର ଅବକାଶ ନାହିଁ । ମନର ଅବକାଶ ପ୍ରକୃତିରେ । ତେଣୁ ସହର-ସନ୍ତାନ ସଭ୍ୟ ମଣିଷ ବେଳେ ବେଳେ ଆନନ୍ଦମୟୀ ପଲ୍ଲୀ ଓ ପ୍ରାଣମୟୀ ପ୍ରକୃତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବାହାରି ପଡ଼େ । କିନ୍ତୁ ପଲ୍ଲୀ ଓ ପ୍ରକୃତି ତାଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧ ହୁଏ ଶେଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପିକନିକ୍‌ର ସମ୍ବନ୍ଧ । ଯଥା ସମ୍ଭବ ସ୍ୱଳ୍ପସ୍ଥାୟୀ । ସହର ପ୍ରକୋପରେ ନାଗରିକ ମଣିଷ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ସହର-ସଭ୍ୟତା ସାଙ୍ଗ ଛାଡ଼ିବ କିପରି ? କବି ଗୁରୁପ୍ରସାଦଙ୍କ 'ପିକନିକ୍' ତଥା କବି ଜାନକୀବଲ୍ଲଭଙ୍କ 'ବଣଭୋଜି'ର କାବ୍ୟନାୟକ ଅଚରିତାର୍ଥ ପ୍ରକୃତିପ୍ରେମର ଯନ୍ତ୍ରଣା ବୁଝିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଗତ୍ୟନ୍ତର ଦେଖି ନାହାନ୍ତି । ଟିଣ-ଦୁଧ, ଚା, ଷ୍ଟୋଭ, ସିଗାରେଟ୍, ଦିଆସିଲି, କ୍ୟାମେରା, ଗ୍ରାମୋଫୋନ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ନାଗରିକ ମଣିଷର ସମ୍ପର୍କକୁ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ହେବାକୁ ସୁଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । କାବ୍ୟନାୟକ ପ୍ରକୃତି କୋଳକୁ ଯାଏ କେବଳ ଫେରି ଆସିବାକୁ । ପ୍ରକୃତି-ରାଣୀର ଈର୍ଷା ମଧ୍ୟ କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ । ସହରାଭିମୁଖୀ ମଣିଷ ପାଖରେ ସେହି ଅଭିମାନିନୀର ଅବଗୁଣ୍ଠନ କେବେ ଖୋଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତି-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅନୁପଲଭ୍ୟ ରହିଯାଏ । କେବଳ ପ୍ରକୃତିକୁ ଘେନି ନିମଜ୍ଜି ନ ଗଲେ ତା'ର ସର୍ବବିଧ ଆନନ୍ଦ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କେବେ ଅଜସ୍ର ଧାରାରେ ଅଜାଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ସହରବାସୀର ପ୍ରକୃତିଗତ ଚିତ୍ତତା କାହିଁ ? ତେବେ ଆଧୁନିକ କବିତାରେ ପ୍ରକୃତି-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁପସ୍ଥିତ ବୋଲି କହିଲେ ଭୁଲ ହେବ । ପ୍ରକୃତିର ସୂକ୍ଷ୍ମ କବିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁଭୂତି ବଡ଼ ବିରଳ ହେଲେ ହେଁ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ନୁହେଁ । ଆଧୁନିକ କବିତାର 'ଚମ୍ପକ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା', 'ସକାଳର ଝିକି ଝିକି ଶୁଆପକ୍ଷୀ ପୋଖରାଜ ଖରା' (ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ) ଓ 'ଆକାଶରେ କାନ ଦୁଲ୍‌ପରି ଝୁଲୁଥିବା ଗୋରା ଦ୍ୱିପ୍ରହର' (ସୌଭାଗ୍ୟ କୁମାର ମିଶ୍ର) ଆଦି ଚିତ୍ରକଳ୍ପରେ ପ୍ରକୃତି ପ୍ରେମ ବିଶୁଦ୍ଧ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଚେତନାରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଯୁଗର କ୍ଳାନ୍ତି ଓ ମୃତ୍ୟୁ ବିଷଣ୍ଣତାକୁ ଅଭିଭୂତ କରି ଦେଉଛି । କବି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କ 'ଏକ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରାବଣ' ଓ ଭାନୁଜୀ ରାଓଙ୍କ 'କାଠପୋଡ଼ୀ' କବିତାରେ ପ୍ରକୃତି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପିପାସୁ କଳ୍ପନାପ୍ରଦୀପ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିର

ସ୍ନିଗ୍ଧ ଆଲୋକରେ କିଛି କମ୍ ରମଣୀୟ ହୋଇ ଉଠିନାହିଁ । ଉଦାହରଣାର୍ଥେ ଆମେ 'କାଠଯୋଡ଼ୀ'ର ଛବିଟିକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରୁଛୁ ।

କାଶଫୁଲ, ଘାସ
କୁମାରୀର ମୁହଁପରି
ମସୃଣ ଆକାଶ ।
ଧୋବଲା ବାଲିର ଚରା
ପାଣି ନୀଳକଇଁ
ମୁଠା ମୁଠା ବାଲି ବିଞ୍ଚି
ଶୋଇ ରହେ କାଠଯୋଡ଼ୀ ନଈ
କାଠଯୋଡ଼ୀ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ
ଦୂର କେଉଁ ସମୁଦ୍ରର କଥା
ଆଜି ସବୁ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍
ବାଲି ଆଉ ବାଲି
ଖାଲି ନୀରବତା ।

କବି ୱାର୍ଡସ୍‌ୱାର୍ଥଙ୍କ ପ୍ରକୃତି-ପ୍ରେମ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲଡ଼ସ୍ ହକ୍‌ସଲି ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଯେ, କେବଳ ପ୍ରକୃତିର ମନୋହର ରୂପ ଦେଖିଥିଲେ ବୋଲି ସେ ପ୍ରକୃତିକୁ ଭଲପାଇ ପାରିଛନ୍ତି । ମନ୍ତବ୍ୟଟି ମିଥ୍ୟା ନୁହେଁ । ଆମ ଉଷ୍ଣମଣ୍ଡଳର ଆଧୁନିକ କବି ପ୍ରକୃତିର ଯେଉଁ ଉଗ୍ରରୂପ ଦେଖନ୍ତି, ତାହା ଦେଖିଥିଲେ ୱାର୍ଡସ୍‌ୱାର୍ଥଙ୍କ ପ୍ରକୃତିପ୍ରେମ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା କି ? ଦୁରନ୍ତ ବାତ୍ୟା ଓ କ୍ରୁର ବନ୍ୟାର ଭୟଙ୍କର ପ୍ରକୋପ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇ କେଉଁ କବି ପୁଣି ପ୍ରକୃତିକୁ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ଭଲପାଇ ପାରିବେ ? ଏଥିପାଇଁ ହୁଏତ ଆଧୁନିକ କବିତାରେ ପ୍ରକୃତି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ସହଜ ଆନନ୍ଦ ଉଲ୍ଲାସର ଭାବନା କମିଛି । ସେଥିରେ ତେଣୁ 'ଏକ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରାବଣ' ଓ 'କାଠଯୋଡ଼ୀ' ବଡ଼ ବିରଳ ମୁହୂର୍ତ୍ତର କଥା ।

ଆଧୁନିକ କବିତା ପଲ୍ଲୀଶ୍ରୀ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ନୁହେଁ, ତେବେ କବି ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ 'ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର' ଓ କବି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କ 'ପଲ୍ଲୀଶ୍ରୀ'ରେ ପଲ୍ଲୀର ଅନାଡ଼ମ୍ବର ଅକୃତ୍ରିମ ସାରଲ୍ୟ ଓ ଶୁଚିତା ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଆକର୍ଷଣ ଥିଲା, ତାହା ଆଜି ପ୍ରାୟ ନାହିଁ । କବି ଗୁରୁପ୍ରସାଦଙ୍କ 'ସିଢୁଆ' ଓ କବି ବିନୋଦଚନ୍ଦ୍ର ନାୟକଙ୍କ 'ଗ୍ରାମପଥ' ପଲ୍ଲୀପ୍ରକୃତିଦର୍ଶନର ସତ୍ୟତା ଓ ଋଜୁତା ଘେନି ସେହି ବିରଳତା ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇଟି ଚମତ୍କାର କବିତା । ଉଭୟେ ପ୍ରକୃତିଆଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଗ୍ରାମୀଣ ମାଟିର ସ୍ତନ୍ୟରସରେ ବେଶ୍ ପରିପୁଷ୍ଟ । ଦୁହେଁ ପଲ୍ଲୀ ଜୀବନର ପ୍ରାତ୍ୟହିକ ଅଭିଜ୍ଞତା ସହିତ ମୁଗ୍ଧ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନୁଭୂତିକୁ ଏକତ୍ର କରିଦେଇ ସହରାଭିମୁଖୀ ମଣିଷର ପଲ୍ଲୀବିଚ୍ଛେଦ ବେଦନାରେ

କରୁଣ କୋମଳାର୍ଦ୍ର ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି । ଏଠି ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହୁଏ ଯେ, କବି ବିନୋଦ ଚନ୍ଦ୍ର ନାୟକ ଦୂରବିସ୍ମୟ ସଞ୍ଚାର କରିବାକୁ ପ୍ରକୃତି ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ସୁମେରୁର ସନ୍ଧ୍ୟା, ମାଡ଼ାଗାସ୍କରର ଲବଙ୍ଗ କ୍ଷେତ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକର ସନ୍ଧ୍ୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘୂରି ଆସିଛନ୍ତି । ଦୂରତ୍ୱ କିନ୍ତୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରି ନାହିଁ, ସବୁଠି ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିଜ୍ଞତାର ଅବସାଦ ଆଣିଛି ମାତ୍ର । 'ଗ୍ରାମପଥ'ରେ କବି ବରଂ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି, ଚିନ୍ମୟୀ ପଲ୍ଲୀପ୍ରକୃତିକୁ ଜୀବନ୍ତ କରି ଦେଇଛନ୍ତି, "ଶ୍ୟାମ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଉଲଙ୍ଗ ଶିଶୁସମ/ଏ ପଥ ଘୁମାଏ ନୀଳ ନଭେ ଯଥା ଛାୟାପଥ ମନୋରମ ।"

ଆଧୁନିକ କବିତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଚେତନା ଇନ୍ଦ୍ରିୟବୋଧରୁ ପ୍ରାୟ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ । କବିଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ପ୍ରେରଣା ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ତେବେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଭାବରେ ଆମେ କବି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କ 'ଏକ ସନ୍ଧ୍ୟା ଶେଷେ' ଓ କବି ବିବେକ ଜେନାଙ୍କ 'ରାଜା' କବିତାକୁ ସ୍ମରଣ କରିପାରିବା । ଉଭୟତ୍ର କବିଏ ରୂପପଦ୍ମରୁ ଅରୂପ ମଧୁପାନ କରିଛନ୍ତି, ଭୌମଚେତନାର ହ୍ରଦରେ ସତ୍ତା ହଜାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟତ୍ର କିନ୍ତୁ କବିଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ମୁଗ୍‌ଧତା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆକୃତି-ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରିନାହିଁ । ତଥାପି ସେମାନେ ମଧୁ ପାନ କରିଛନ୍ତି ନିଶ୍ଚୟ, ଯଦିଓ ତାହା ଅରୂପ-ମଧୁ ନୁହେଁ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ କିଛି କମ୍ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଆଧୁନିକ କବିତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଚେତନା ପଛରେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ପ୍ରେରଣା ନ ଥିଲେହେଁ ଦିବ୍ୟ ଆନନ୍ଦର ଅଭାବ ଘଟି ନାହିଁ । କବି ସୀତାକାନ୍ତଙ୍କ 'ଘାସଫୁଲ' କବିତାଟି ସ୍ମର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଜୀବନମରୁରେ ଅଘଟଣ ଘଟାଇ ଫୁଲଟିଏ ଫୁଟିଛି । ବିନା ସମ୍ବାଦରେ ଫୁଲ ପୁଣି ଫୁଟିପାରେ ? ଲୋକେ ସନ୍ଦେହ କରିବା ଅସ୍ୱାଭାବିକ ନୁହେଁ ।

ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲେ କିନ୍ତୁ
ସତରେ ଘାସଗଛରେ ନଙ୍ଗଳା ନେଳି ଫୁଲଟି
ଥରୁଅଛି କୁହୁଡ଼ିଆ ସକାଳର ଥଣ୍ଡା ପବନରେ
ଧୂଳି ଓ କୋଇଲାଗୁଣ୍ଡି ଭରପୂର ବଗିଚ଼ାର ଏନ୍ତୁଡ଼ିଶାଳରେ ।

ଜୀବନର ସବୁ ଦୈନ୍ୟ, ମାଳିନ୍ୟ ଓ ଗ୍ଲାନି ପରାଭବକୁ ଅଭିଭୂତ କରି ମଣିଷ ପାଇଁ ଫୁଲଟିଏ ଫୁଟିଛି, ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଦିବ୍ୟ ଆନନ୍ଦରେ ପରିସ୍ପନ୍ଦମାନ । ପ୍ରକୃତରେ ଫୁଲ ମାତ୍ରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଦୂତ । ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ସଭ୍ୟତାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲଙ୍କାରେ ରାଜଭୋଗ ମଧ୍ୟରେ ଆଜି ନିର୍ବାସିତ ହୋଇଛି । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଦୂତଟିକୁ ଅବମାନନା କଲେ ରାକ୍ଷସକୁ ଭଜିବାକୁ ପଡ଼ିବହିଁ ପଡ଼ିବ । ତେଣୁ ଆଧୁନିକ କବିତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ସେହି ସନାତନ କଥାଟି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୁଣି ଥରେ ଆମକୁ ସଚେତନ କରାଇ ଦେଉଛି ଯେ, "Beauty can save the world." କବିତା ଚିରକାଳ କବିତା । ତା'ର ବାର୍ତ୍ତା ଚିରନ୍ତନ । ଅନାଦି ନିଧନ ।

